«ونريد ان نمن على الذين استضعفوا
فى الارض ونجعلهم ائمة ونجعلهم الوارثين
ونمكن لهم فى الارض.»

ПРОВЕРЕНО 1953 г.

پتربورغ ده، ۱۹۱٤ سنه ايون ۱۵ - ۲۵ ده، برنجى جمعيت مناسبتيله

اصلاحات اساسلرى

روسيه مسلمانلرينك آچيق لسانلريله عزيمتلى قلبلريله سويلنمش بوتون طلبلرينى بوتون حاجتلرينى امانت قلميله صداقت سنديله شو كتابمده ضبط ايتدم.

درست، شو كتابم حالك غايت آغر، استقبالك غايت دهشتلى دقيقه‌لرنده اسارت كيچه‌لرينك صوك قاراڭلقلرنده امل يولدوزلرينك ضعيف شعله‌لرنده رحمت ملكلرينك املاسيله يازلدى. بوڭا كوره ده، مندرجاتك قيمت تاريخيه‌سى اهميت اجتماعيه‌سى آرتدى.

ايندى شو كون حريت قوياشى عدالت افقلرى اوزرينه چيقدى. ترقيات يوللرنده عقبه‌لر مانعلر قالمادى. روسيه مسلمانلرينك حياتلرنده كلى انقلاب دقيقه‌لرى ايرشدى: مكتب مدرسه‌لرده انقلاب، روحانى اداره‌لرده انقلاب، عائله ده بويوك انقلاب؛ فقه اسلام ده بويوك انقلاب.

دولتك شو كونگى بويوك انقلابى بزم عددمزه مناسب مركزى موقعى بزه البته تأمين ايدر. ملى حقوقمز تماميله اوز اختيارمزده قالوب، مكتب مدرسه‌لرمز روحانى اداره‌لرمز عائله حياتمز - اسلاميت شرفنه روسيه مسلمانلرينك عزتنه اساس اولابيلور صورتده - اصلاح قيلنور انشاء الله.

اسارت بتدى، تا ابد قايتماز.

آچيق لسانيله، باطر يوره‌گيله، شو سوزى سويله‌مك ملتك شو كون اڭ بويوك وظيفه‌سيدر.

۱۹۱۷ سنه مارت ۱۰ ده پتروغراد.

موسى جارالله.

فهرست

اجتماعی حرکتلرمزنڭ تاریخی ۲ - ۱۲.

اوفاده علما جمعیتی «قورولتای» ۱۲-۱۶.

زاقافقاسیه سنی مذهب مسلمانلرنڭ اداره روحانیه‌لری حقنده قرار ۱۷-۳۵.

اورنبورغ صوبرانیه‌سینڭ ستاتیه‌لری ۳۶-۳۹.

قورولتای مجلسلری ۳۹-۴۲، ۵۰-۵۲.

شیخ الاسلاملق مسئله‌سی ۱۰-۳۹-۴۲.

یوسف افندی آقچورا لائحه‌سی ۴۲-۴۹.

رضا افندی لائحه‌سی ۵۲-۷۵.

قورولتاینڭ صوڭ مجلسلری ۷۷-۷۹.

اوفا شاگردلرینڭ عریضه‌سی ۷۹-۸۲.

حضرتلرنڭ طلبلری ۸۲-۸۴.

عبدالله افندی دی‌بیردی عریضه‌سی ۸۴-۸۵.

طون قریه‌لردن بویوك طاوش ۸۶-۹۱.

ینه بر لائحه ۹۱-۹۹.

حسن عطا قاضی لائحه‌سی ۹۹-۱۰۵.

مختلط هیئت مجلسلری ۱۰۸-۱۱۲.

اوفا لائحه‌سی ۱۱۲-۱۳۶.

باشقورت وکیللرینڭ لائحه‌سی ۱۳۶-۱۳۸.

اوفا لائحه‌سی ماده‌لرینه مفتی محمدیار سلطانوف تعدیلاتی ۱۳۹-۱۴۲.

قورولتای لائحه‌لرینڭ خلق فکرینه تأثیری ۱۴۲-۱۵۰.

حکومت نامنه ویرلمش عریضه‌لر ۱۵۱-۱۵۹.

قافقاز مسلمانلرینڭ عریضه‌لری ۱۵۹-۱۶۲.

«اتفاق» مجلسلری ۱۶۲-۱۶۹.

تاریخی مجلس ۱۶۹-۱۷۸.

آوغوست ۱۵ قراری اتفاق نظامنامه‌سی ۱۷۶-۱۸۱.

انقلاب کونلری اوکتابر ۱۷ مانیفه‌ستی ۱۸۲-۱۹۴.

روسیه‌ده سیاسی پارتیه‌لر ۱۹۴-۲۰۱.

«اتفاق»نڭ ایکنچی سیه‌زدی ۲۰۱-۲۴۰.

اتفاق پروغرامی ۲۲۰-۲۳۳.

مارت ۳۱ پراویلالری ۲۴۲-۲۵۱.

دینی مکتبلر مدرسه‌لر حقنده مؤلفڭ ملاحظه‌لری ۲۵۱-۲۵۷.

قونستیتوتسیه ستاتیه‌لری ۲۵۷-۲۷۵.

دولت دوماسینڭ نظاملری ۲۷۶-۲۸۶.

اساس قانونلره دائر ملاحظه‌لر ۲۸۶-۲۸۹.

می‌رویم هر روز تا شب هروله خویش می‌بینیم در اول مرحله
سالها ره می‌رویم و در اخیر همچنان در منزل اول اسیر

1372

پتربورغ ده ۱۹۱٤ سنه ایون ۱۵ - ۲۵ ده رسمی جمعیت مناسبتیله

اصلاحات اساسلری

(۱۹۰٤—۱۹۱۵) سنه‌لرده روسیه مسلمانلرینك اجتماعی حرکتلرینه دائر)

---

۱) روسیه مسلمانلرینك ۱۱-۱۲ سنه‌لك حرکتلرینك بوتون ثمره‌لری، ۲) لائحه‌لرده په‌تیتسیه‌لرده بیان قیلنمش بوتون طلبلری، ۳) او سنه‌لر ایچنده دعوت قیلنمش سیه‌زدلری، جمعیتلری، ٤) سیه‌زدلرك مذاکره‌لری، همه قرارلاری، ۵) مکتب مدرسه‌لرك مسجد محله‌لرك روحانی اداره‌لرك إصلاحاتنه عائد ماده‌لر ٦) زاقون مجلسنده روسیه مسلمانلرینه دائر ستاتیه‌لر، ۷) مهم مسئله‌لر حقنده اهلی طرفندن یازلمش حاضرلنمش دوقلادلر، ۸) متعدد مختلف لائحه‌لرك اصلی، منبعی، ۹) قرارلری، لائحه‌لری، حرکتمزی مؤلفك انتقادی، ۱۰) قرارلرده لائحه‌لرده کوسترلمش حاجتلر اوستنه مؤلفك زیاده‌سی، ۱۱) بوندن صوك بزه نه لازم؟ شو خصوصده بویوکلرمزك فکری، ۱۲) اسلام طلبه‌لرینك حرکتلری طلبلری.

(صلح کونلرنده مسلمانلرك الده بر حاضرلك اولور امیدیله طبع قیلندی.)

КССР ... Академия Наук КССР

ПЕТРОГРАДЪ.
Типографія М-А. МАКСУТОВА. Серпуховская, 2.
1915.

№
حلیم حافظ اوغلی
کتابلرندن

اجتماعی حرکتلرمزڭ تاریخی.

١٩٠٤ سنه‌سی یاپونلرڭ روسلره غلبه سنه‌سی ایدی.

یاپونیا کبی ضعیف مجهول اوفاق بر دولتڭ روسیه کبی شوکتلی بویوك بر دولته آز بر مدت ایچنده غایت آچیق صورت ده غلبه‌سی بوتون خلقی هر بر ملتی اویاتدی.

آلامانلرڭ انگلیزلرڭ دسیسه‌لرزیله اولسه کرك، حاضرلنوب او کون باشلانمش روس یاپون محاربه‌سی بوتون دنیا دولتلرینڭ شوکونگی قانلی دهشتلی محاربه‌لرینه نسبتله بالالر اویونی کبی گنه ایسه‌ده، روس یاپون محاربه‌سی تأثیر جهتیله غایت اهمیتلی ایدی.

یاپونیا کبی ضعیف بر دولت اوفاق بر ملت النده روسیه کبی بویوك بر دولتڭ قوتلی ملتلرڭ مغلوبیتلری، کلیتلی قونتریبوتسیه‌لره قدر مجبوریتلری بوتون دنیا کوزنده روسلری اوتاندردی، بویوك بر درس اولدی، بوتون ملتلری اویاتدی، قورقاقلره ده جان ویردی، حریت طرفدارلرینڭ آچیق حرکتلرینه کیڭ یول آچدی. هر یرده خلق گناهلیلرڭ گناه دفترلرینی آچو کوزلریله تفتیش ایته باشلادی، شکایت لسانلری اوتکونلندی، فتنه حرکتلری‌ده باشلاندی، خلقڭ قاره کوچی‌ده جانلاندی.

انسانلرڭ طبیعتلرنده غفلت، اهمال، قورقاقلق نه قدر قوتلی ایسه‌ده، زمانڭ گوشماللرینه تاریخڭ تأدیبلرینه طوعا حرگت خاصیتی‌ده انسان‌ده واردر. زمان تربیه‌سنده اوسوچی خلقڭ بوتون سعادتی‌ده زمانڭ دهشتلی درسلرینی اوقوب ده، بر اویانمق بر اویومقدر.

حقوق، حریت، مساوات اساسلرنده دولتی یاڭی باشدن اصلاح لزومی اوکونگی احوالڭ تأثیریله افکار عمومیه طرفندن او وقت مجبوریتله قبول قیلنمش کبی اولدی. روسلرڭ عمومی اشلرده اوڭ آیاقلق قیلوچی رهبرلری هر ولایت‌ده دولت مسئله‌لرینی مذاکره ایته باشلادی. نهایت، ۱۹۰٤ سنه اوکتابر اخیرلرنده موسقوادە، نویابر باشلرنده پتروغراد ده زه‌مستوالرڭ شهرلرڭ آدملری غیر رسمی سیه‌زدلر یاصادی.

موسقواده کنه‌ز طروبه‌تسقوی، کنه‌ز لووف، صطاخوویچ طرفندن طوپلانمش زه‌مستوالرڭ شهرلرڭ سیه‌زدنده، دولتی اصلاح یوللرنده، وقتنه کوره، یاڭی فکرلر سویله‌ندی. سویلنمش فکرلرڭ نطقارڭ ثمره سی خلاصه سی اولمق اوزره سیه‌زد عمومی بر قرار قبول ایتوب، اوزینڭ قرارینی غیر رسمی صورت‌ده طبع ایتدروب، ولایتلره شهرلره نشر ایتدی.

روسلر حرکته کلدی. البته عمومی حرکت‌ده مسلمانلرڭ نصیبی ده بولنمق تیوش ایدی. رشید افندی موسقوا سیه‌زدینڭ قرارینی، دولت سیاستی حقنده صطاخوویچ نطقندن برر نسخه‌یی النه آلدی‌ده، او کونلرده داخلیه ناظرلغنه تعیین قیلنمش سوه‌توپولق میرسکی جنابلری حضورینه قبول قیلنوب، عموم روسیه مسلمانلرینڭ کوڭللرینه طلبلرینه ترجمان اولدی.

سوه‌توپولق میرسکی جنابلری رشید افندینڭ حقلی بیانلرینی معقول کوروب، شو خصوص ده بالذات اوزینه رسمی صورت ده روسیه مسلمانلرینڭ مراجعتلرینی توصیه ایتدی.

سوه‌توپولق میرسکی حضورندن رشید افندی ممنونیتله، قوتلی امید، طاتلی خیالله چیقوب، وولغا قاما ایدللری بویلاب، قازان، چیستای، بوبی، پەرم آشا، اوفا شهرینه یونه‌لدی. عمومی اصلاحات حرکتلرینه قوشولوب استفاده ایتمك روسیه مسلمانلرینه‌ده کرکلگی حقنده رشید افندی هر یرده سوز آچسه ده؛ رشید افندینڭ سوزینه دعوتنه اهمیت ویروچی قولاق صالوچی آز بولغان بولسه کرك. بوبی ده عبدالله عبیدالله مخدوملر مینزه‌له یارمارقه‌سنده شو خصوص ده بلکه برر اجتماع بولور دیدیلر.

اوفاده ایکن رشید افندی لائحه‌کبی بر شی ترتیب ایتمش: صوبرانیه‌یی اشاسندن اصلاح ایتو، اعضالرینی آرتدرو، صوبرانیه خراجتلرینی تأمین ایتو ایچون مصحفلری یالگز صوبرانیه اداره‌سنده طبع ایتو، مکتب مدرسه‌لری صوبرانیه نظارتنه آلو، مکتب نظارتی اسمنه بر مدیریت تشکیل ایتوب هر ولایت‌ده مدیریت شعبه‌لری آچو کبی مهم مهم ماده‌لری او لائحه‌ده یازوب، صوبرانیه اعضالرینه عرض ایتمش. قاضی افندیلر «محال بولسه ده، طاتلی خیال!» دیمشلر.

رشید افندی بنیامین افندی احتمف ایله براز مذاکره بعدنده، «روسیه» نومرلرنده، بر آخشام، قوتلوغ محمد تەوکیلف، شاه حیدر افندی صرتلانف ایله‌ده مشاوره‌ده بولنمش. شو محترم اوچ افندی «روسیه‌ده شبهه یوق، کلی انقلاب اولاچق. تاتارلره‌ده غفلت اصلا جائز توگلدر، فرصت غایت مهمدر» دیه‌رك رشید افندینڭ فکرینی تصویب ایتمش.

اوفادن رشید افندی طرویسك شهرینه کیلدی. اوراده ولی بای یاووشیف هم ده حاجی احمد رحمانقولف حضرتلرینه روسیه‌ده عمومی حرکت خبرلرینی تفصیلاتیله سویله‌مش. او وقت رشید افندینڭ سوزلری تأثیر ایتمش اولسه‌کرك، احمد حاجی حضرت رحمانقولف طرویسك مسلمانلری اسمندن پتروغراده کیلوب، سوه‌توبولق میرسکی جنابلرینه بر عریضه‌ده مسلمانلرڭ طلبلرینی عرض ایتدی.

طرویسك‌دن رشید افندی قزلیار طرفلرینه یونه‌لدی. ابتدا قزلیار مسلمانلریله برر برر مذاکره‌لر قیلوب، صوڭره بر قاچ دفعه جمعیتلرده مسئله مذاکره قیلندی. شهرڭ هم‌ده اطرافڭ بوتون مسلمانلری رشیدڭ اوتلی فکرلرینه موافقت ایتدیلر. عموم اسمندن روسچه بر عریضه یازوب، باش ناظر ویتته آدره‌سیله کوندورمشلر.

قزلیار خلقی اوز طرفلرندن رشید افندینی وکیل ایتوب، رشید افندی قزلیاردن قازان آشا پتروغراده یونه‌لمش. ۱۹۰۵ سنه مارت باشلرنده رشید افندی قازانه کیلدی. او وقت بنیامین افندی احتمف‌ده قازان‌ده ایدی. رشید، هم‌ده بر نیچه یاش آدم، بنیامین افندی، یوسف افندی آقچورا کلبه‌سنده بر آخشام طوپلانوب، قازان‌ده بر بویوك مجلس تشکیل

ایتمك فکرینی مذاکره ایتهشلر. فکر معقول کورلوب، مجلس دعوت ایتمك عهده‌سی یوسف افندی جنابلرینه یوکله‌نمش.

ایرته‌سی کون یوسف افندی داملا عالمجان بارودی حضرتلرینی، احمد بای حسینف جنابلرینی کوروب، قازانك امام‌لرندن بایلرندن معتبرلرندن ایللی آلتمش آدم احمد بای خانه‌سنده یستودن صوك طوپلاندی. احمد بای، مجلسك رئیسی اولوب انتخاب قیلنمش ایسه‌ده، رئیسلگی رشید افندی جنابلرینه ویرمش.

ساعت سکز یاریم‌ده مجلس باشلاندی. مجلس اعضالرینك هر برینه سوز حقی ویرلدی. روسیه مسلمانلرینك احتیاجلرینی مطلبلرینی بیان یولنده اوزون اوزون سوزلر سویلندی. حتی عموم اهل اسلامك استقباللرینی تأمین ملاحظه‌سیله قرآن کریمی تورك تلنه ترجمه لزومی‌ده اونوتولمادی. لکن او وقت سویلنمش سوزلرك هیچ بری ضبط قیلنمادی.

مجلس‌ده عمومی احتیاجلر، اك توب مقصدلر تعیین قیلندی. عموم مسلمانلرك شو مقصدلرینی پتروغراد حکومتنه ایرشدرمك ایچون، روسچه بر لائحه تزتیب ایتمك وظیفه‌لرینی مجلس اعضالری محترم سید گره‌ی میرزا آلکین جنابلرندن التماس ایتدیلر.

لائحه یازلدقدن صوکره، پتروغراده کوندوریله‌جك آدملری انتخاب مسئله‌سی مجلس اخیرنده عرض قیلندی. عبد الله حضرت آپانایف سید گره‌ی میرزا آلکین، یوسف افندی آقچورا صایلاندی.

عریضه لائحه‌سی حاضر اولدقدن صوك، مطالعه قیلوب امضالامق ایچون بر کون تعیین قیلندی. ایکنچی اجتماعك احمدجان افندی سیداشیف خانه‌سنده بولاچغی مجلس اعضالرینه اعلان قیلنوب، مجلس ساعت برده تمام اولدی.

شو مجلسك جانلی مذاکره‌لری گوزل قراری مجلس رهبرلرینی امیدلندردی. ایرته‌سی کون رشید، یوسف کبی رهبرلر طوپلانوب، امل دائره‌لرینی کیکه‌یتدیلر، پتروغرادده عموم روسیه مسلمانلری اسمندن بر سیه‌زد یاصامق ایچون، قریم قافقاز قازاق توركستان مسلمانلرینه دعوت یازمق قرارینی‌ده قبول ایتدیلر.

یوسف افندی آقچورا مجلسڭ قرارینی بیان قیلوب محترم اسماعیل بك غصپرینسکی جنابلرینه مکتوب یازدی، مارت ایچنده پتروغراده کلمکلرینیده رجا ایتدی. اوکون رشید افندی علی مردان بك طوپچیباشیف جنابلرینهده مکتوب یازوب، باکو وکیللرینی پتروغراده دعوت ایتدی.

یارین احمدجان افندی سیداشیف خانه‌سنده اجتماع اولاجق. سیداشیف بوتون طالچوق موژیکلرینه‌ده خبر ویرمش، شهر پولیتسیه‌سنه‌ده خبر ویرمش. طاوش چیقسه، فتنه احتماللرینیده کوزده طوتو تیوش بولور، دیدیلر.

آخشام ساعت سکزده سیداشیف خانه‌سی طولو ایدی، قازانڭ علماسیده حاضر ایدی، مدرسه طلبه‌لریده کوب ایدی. بولمه‌لر طار. آرادن بری: «بو راده شاگردلرڭ اشی یوق، چیقسون شاگردلر!» دیدی. بونڭ اوزرینه مجلس‌ده بیك قاتی طاوش کوته‌رلدی. نهایت بر ایکی آدمڭ اجتهادیله مجلس‌ده طاوش تسکین قیلندی.

شو آراده ینه بری: «احمدجان آبزی مجلس‌که رئیس بول!» دیدی. بونڭ اوزرینه احمدجان افندی سیداشیف ریاست کرسی‌سی اوستنه چقدی‌ده اوطوردی. ینه غوغا، ینه طاوش.

شو دقیقه‌ده صادق افندی علیکایف: «بوتون علما آلدنده، بر موژیك سوزی ایله‌گنه، اویالماینچه، سین نی دیب رئیس بولاسن؟ توش کرسیدن! اویات!» دیدی. هر طرفدن «توش! توش!» طاوشلری، تکرار غوغا. احمدجان افندی توشدی، غوغا باصلدی.

ملا عبدالله حضرت آپانایف رئیس انتخاب قیلندی. رئیس افندی مجلس‌نی آچدی. «جماعت! بو مجلس‌که بر قاعده وضع قیلامز. شولای: هر کیم طاوش چیغارسه، اول کشی‌گه بد دعا قیلامز، بوتون حضرتلر آمین دیب ئه‌یتورلر!» دیدی. ساعت طوقزده مذاکره باشلاندی. مجلس اخیرینه قدر هیچ بر طاوش بولمادی. (خلقڭ طبیعتلرینی آڭلامق هر وقت غایت بویوك معرفتدر.)

سیدگره‌ی افندی آلکین طرفندن حاضرلنمش لائحه عریضه‌سی اوقولدی. مذاکره قیلندی، عاقبت بر آغزدن قبول قیلندی. مجلس‌ده

یاکی بر شی بولمادی. پتروغراده وکیل صفتیله مقدما صایلانمش آلکین آپانایف آقچورین افندیلر یانینه احمدجان افندی سیدباشیف علاوه قیلندی. لائحه عریضه‌سی ایرته‌سی کون پوچته‌یه ویرلدی. صایلانمش دورت وکیل بر هفته صوڭ سفر ایته‌چك اولدی.

او کون رشید افندی بنیامین افندی پتروغراده سفر ایتدی. بر هفته صوڭ قازان وکیل‌لری‌ده ایرشدی. او اثناده هر ولایتدن مسلمان وکیللری کیلوب، برر برر غراف ویتته جنابلرینی زیارت ایتدیلر. وکیللرڭ پتروغراد جریده‌لرنده اسملری‌ده یازلدی.

غراف ویتته مسلمان وکیللرینڭ هیچ برینی رد قیلمادی. هر برینی التفاتله قبول ایتدی، خوشامدی کوسته‌ردی.

او وقت غراف ویتته النه ویرلمش پەتیتسیه‌لردن بعضلرینی اهمیتلرینه کوره، کتاباڭ اخیرینه انشاءالله علاوه ایدرم.

شو اثناده مفتی محمدیار سلطانف جنابلری‌ده پتروغراده کلدی. موسقوادن زاهد افندی شمویل، حسین حاجی بایبك، حسین افندی شیرینسکی، ملا بدرالدین حضرت علیم کلمش ایدی. مشهور زاهدالله بای شفیع الله افندی‌ده پتروغرادده ایدی.

بر کون آقشام (که‌ربر) نومرلرنده یدی سکز آدم طوپلاندی. مفتی حضرت ایمپراطور حضرتلری حضورینه قبول قیلنه‌چق ایسه، مسلمانلرڭ طلبلرینی پادشاه حضرتلرینه عرض ایتمك ایچون اوزینڭ یاننده مسلمان وکیللرندن بر ایکی آدمی آلوب وارمق مناسب اولور دیدیلر. شو فکرلرینی مفتی حضرتلرینه سویله‌مك ایچون، زاهد افندی شمویل، زاهدالله بای شفیع الله، حسین حاجی بایبك، حسین افندی شیرینسکی، علیم افندی مقصود، بدرالدین حضرت علیم افندیلری مفتی حضرتلری حضورینه کوندوردیلر.

مفتی حضرت کلمش افندیلری آچیق یوز ایله قبول ایتمش ایسه‌ده، بر نیچه دقیقه‌دن صوڭ مجلسڭ طاتی قاچدی. عاقبت جنایت محکمه‌لرنده تفتیش قیلنمش «زاهدالله-مفتی» فاجعه‌سی او مجلس‌ده واقع اولمش ایدی. کیفیت شویله ایدی. زاهدالله بای طوروب، کمال تعظیم ایله:

— حضرت! مسلمانلردن بر نیچه آدم مصلحت قیلوب، بزنی سزنڭ حضورگزغه یبه‌ردیلر. پادشاه حضرتلرینه بزنڭ حالمزنی عرض قیلو ایچون، التفات مرحمت قیلوب، اوزگز ایله بر ایکی آدم آلوب بارگز. مسلمانلرنڭ کوڭللری طنچلانسون. حضرت، زنهار، دین اسلام حرمتنه مسلمانلرنڭ اوتنچلرینی قبول قیلا کورگز! دیدی.

مفتی — (آچولانوب) پادچا هیچ کیمنی قبول قیلمای. آنه، ویتته‌گه بارا بیرگز!

زاهدالله — حضرت! ویته‌گه بیك کوب باردق. فائده بولمادی. ایندی حاضر سزنڭ مرحمتگز بلەن، پادشاه حضرتلرینڭ حضورینه باروب حالمزنی بر عرض قیلسه‌ق ایکان دیب امید قیلامز. کیچه‌گی کون پادشاه حضرتلری رابوچیلر ده‌پوتاتلرینی‌ده قبول ایتدی.

مفتی — مین رابوچی توگل! چیق موندن، موژیق! چیق احمق!

بوتون خلق حضورنده بو قدر زور حقارتنی کوته‌ره آلمایوب، زاهدالله حاجی، شاپقه‌سینی قولنه آلدی‌ده، قاپو طرفنه یورودی. آچودن بوتون اعضاسی تتره‌ب طوروچی مفتی آیاغنه قالقوب، سوگنوب، یودروغیله آق صاقاللی زاهدالله حاجینڭ یلکه‌سنه بوتون کوچیله صوقدی؛ قاپودن تورتوب چیقاردی. (اوزینڭ خادمی یوسف ایله هر وقت سوگشوب صوغشوغه عادت ایتمش سلطانف ایچون، بویله بر اش بلکه غیب توگل ایسه‌ده، ملتڭ روحانی رئیسی مفتی حضرتدن بویله بر حرکت بوتون مسلمانلره البته یوز قاره‌لغیدر.)

زاهدالله حاجی اوز اولوشینی آلوب چیقدی. ایپده‌شلری بر شی اولمامش کبی سکوت ایتوب، «مفتی حضرت التفات قیلور، برر ستاقان چای ویرور» امیدیله اولسه‌کرك براز صبر ایتدیلر. بش اون دقیقه‌دن صوڭ، گه‌نه‌رال عبیدالله افندی چنگیز کلدکدن صوڭ، مفتی حضرت «ایندی سزده قایتوب طورگز!» دیب، زاهدالله حاجینڭ ایپده‌شلرینی‌ده چایدن محروم ایتدی.

«زاهدالله ـ مفتی» حادثه‌سی او وقت مهم بر مسئله اولدی. توب مقصدی وکیللرڭ هر بری اونوتدی. مفتی حضرت حضورندن سورلمش

وکیللر (کەربر) نومرلرنده طوپلانوب «مفتی حضرتدن عفو اوتونمك» یوللرینی مذاکره ایتدیلر. حسین حاجی بایبیك ایله حضرتلرك بری: «مفتی حضرتدن رضالق آلو تیوش، رضالق آلو تیوش!» دیمکدە ایدیلر.

ایرتەسی کون حسین حاجی اجتهاد قیلوب، حادثەیی تماشا ایتمش بوتون وکیللر ایله برابر زاهدالله حاجینی مفتی یاننه نیقولایووسکی واقزال زالنه دعوت ایتدی. نیقالایووسکی واقزالده مسلمان وکیللری ایچون او وقت مجانا آش هر وقت حاضر ایدی. بوش آش برکەسنده مفتی حضرتدن دعا آلمق رضالق آلمق البته آسان اولمش اولسه کرك. حسین حاجی بایبك قومپانیەسی زاهدالله حاجینی کوچلەب اختیارسز قیلوب حاضر ایتدیلر. مفتی حضرت زاهدالله افندیگه: «دنیاده اوروشوده بولا، یاراشوده بولا.» دیمش. باشقه بر سوز یوق. مجلس قومپانیەسی بونی صلح ظن ایتمش. زاهدالله حاجی اوکون پروشەنیه یازدروب، اشی محکمەیه تسلیم ایتمش ایدی.

مجلس اخیرنده مفتی: «ایرتەگه سزلرنی مینسترگه برگه آلوب بارام» دیمشده قایتمش. ایرتەسی کون مفتی حضرتلری یالگز اوزیگنه ویتته جنابلرینی کوروب، اوکون کیچ پتروغراددن سفر ایتدی. مفتی ویتته جنابلرینه نه سویلەمش، نصل جواب آلمش، وکیللرك هیچ برینه معلوم اولمادی.

ویتته قاپوسنه قدر مفتی ایله برابر وارمش حضرتك روایتنه کوره، ویتته مفتی جنابلرینی التفاتله قبول ایتمش، «قایت؛ امامەلردن مناسب آدملری جمع ایت؛ احتیاجلرکز حقنده بر لائحه یازوب بکا تقدیم ایت؛ مسلمانلرك دینی آرزولرینی ویرمك حکومت ایچونده البته مطلوبدر.» دیمش. شو گوزل وعدەیی قطعی فرمانی آلوب، مفتی بر کون طورمازدن سفر ایتدی.

«زاهدالله ـ مفتی» ماجرالرینی بوراده یازدم، تاتارلرك طبیعتلرینه روحلرینه بر نمونه اولور.

بر قاچ کون صوڭ، پتروغرادە قافقاسیەدن علی مردان بك طوپچی باش، احمد بك آغایف، علی بك حسین زاده جنابلری کبی بر

قاچ مرخص کلدی: پنزه، طامبوف، سیمبرسك، قازان کبی داخلی روسیه ولایتلرندن ده وکیللر کلمش ایدی.

وکیللرك همه‌سی بر قاچ دفعه طوپلانوب، مذاکره ایتمشلر ایسه‌ده قافقاسیه آدملریله بزمگیلر، نه‌دندر، او قدر اویوشا آلمادیلار. بزمگیلر قافقاسیه‌لیلرك هر برینه ویزیته ویردیلر، قافقاسیه‌لیلرك هیچ بری ویزیته‌یی اعاده ایتمه‌دی. زاهد بك شمویل اجتهادیله بزمگیلر طرفندن طوپچی باش شرفنه بویوك بر ضیافت ویرلمش ایسه ده، زاهد بك شمویل جنابلرینه‌ده طوپچی باش افندی ویزیته قایتارمادی.

او اثناده ایدی، غراف وارانسوف قافقاسیه‌یه نامستنیك تعیین قیلندی. علی مردان بك غراف حضورینه واروب، «حیات» جریده‌سنه مساعده آلدی. اشته شو جریده سببیله، علی مردان بك رشید افندی جنابلرینی آرادی، ویزیت ویردی. روسیه‌ده او وقت حریت مطبوعات یوق، مسلمانلر حقنده یازیلاچق شیلرده غایت چوق. بویوك بر «کنز مخفی» بولنمش کبی ممنونیتله رشید افندی حیات صحیفه‌لرنده محررلك وظیفه‌لرینی التزام ایتدی. ایکی طرفدن احتیاج هم ضرورت حکمیله آراده بر علاقه باش کوستردی.

بر کون قافقاسیه‌لیلری رشید افندی دعوت ایتدی. علیم افندی مقصود، بنیامین افندی احتم، لطف‌الله افندی اسحاقی‌ده مجلس‌ده حاضر ایدی. رشید افندینك قوارتیره‌سی طار ایدی. احمدبك کبی بر آدم ابتدا شو طارلقدن شکایت ایتدی. صوکره عموم روسیه مسلمانلرینه عائد مسئله‌لردن مذاکره باشلاندی.

ابتدا، اسلامیت جهتیله برلشمش عموم روسیه مسلمانلرینی ربط ایده‌چك محکمه شرعیه نامنده دینی بر مرکزك لزومی یاخود عدم لزومی حقنده قافقاسیه‌لیلرك نظرلری صورالدی. مجلس‌ده قیل وقال چوق اولدی. احمدبك آغایف سنیلره‌ده شیعیلره‌ده مشترك دینی بر مرکزك لزومینی انکار ایتدی. (ئی یه رارحیه) لازم دگلدر دیدی. علی مردان بك هر نه قدر چوق سویله‌مه‌مش ایسه‌ده، عموم روسیه مسلمانلرینی ربط ایده بیله‌چك بر مرکزك لزومینی تصویب ایتدی، شو خصوص ده عمومی بر اجتماع لزومینی‌ده علاوه ایتدی.

دینی اولماسه، باشقه اسباب رابطه نه اولا بیلور؟ مسئله‌سنده ده سوزلر چوق اولدی. آغایف هر دفعه‌ده دینی رابطه‌لرڭ عدم امکانلرینی، حتی ممکن اولور ایسه، عدم لزوملرینی اثبات یولنده اوزون سوزلر سویله‌دی: اسلامیت‌ده روحانیت یوق، هر مؤمن استه‌رسه امام اولور، ایجاب ایدرسه قاضی‌ده اولا بیلور؛ بویله عالی بر مسلکی براقوب‌ده، نصرانیت‌دن آلارق بر روحانیت سلسله‌سی ترتیب ایتمك مناسب دگلدر دیدی.

شو مجلسدن صوڭ قافقاسیه‌لیلر پتروغرادن کیتدیلر؛ یالگز علی مردان بك قالدی. او اثناده قریم وکیللری ده کلدی. او یرده بو یرده ایکی اوچ آدم طوپلانوب مذاکره ایدرلردی. عمومی بر سیه‌زد دعوت ایتمك فکری اشته او وقت قبول قیلندی. شو واقعه‌لرڭ همه‌سی ١٩٠٥ سنه مارت آپریل ایچنده ایدی.

چیسطایدن کلمش وکیللر آراسنده ذاکر حضرت مخدومی ابراهیم افندی شوکت ده وار ایدی. ابراهیم افندی شوکتڭ قز قارنداشی علیه خانمڭ نکاح مجلسی مای ٢٠ ده اولاچغنه کوره، «بویوك بر عمومی مجلس‌ده عموم روسیه مسلمانلرینڭ احوالنه عائد مسئله‌لری مذاکره ایتدرمك قصدیله» اولسه کرك، مای ٢٠ ده اولاچق نکاح مجلسنه پتروغراده کلمش وکیللرڭ هر برینی ابراهیم افندی دعوت ایتدی.

علی مردان بك «حیاتڭ بر آن اول نشرینه سعی ایده‌یم. قافقاسیه‌لیلری خصوصا باکو مسلمانلرینی شو مسئله‌یه دعوت ایده‌یم.» دیه‌رك پتروغرادن عودت ایتدی. شو سببله عمومی بر مجلس ماقاریه یارمارقه‌سنه تأخیری مناسب ایدی. قافقاسیه‌دن بر قاچ آدمله برابر ماقاریه‌یه کله‌چگنه علی مردان بك سوز ویردی. ترجمان محرری اسماعیل بك حضرتلری ده کله‌چك اولدی. رشید افندی، بنیامین افندی، ینه بر نیچه آدم چیسطای مجلسلرنده حاضر اولمق قصدیله قازان طرفنه یونه‌لدیلر.

عموم روسیه مسلمانلرینڭ اجتماعی حرکتلرنده بویوك اهمیتی اولا بیله‌چك « علما مجلسی » او وقت اوفاده عمومی مسئله‌لری مذاکره‌ده ایدی. او وقت روسیه مسلمانلری هر یرده هر جهتله حرکت‌ده ایدی.

١٩٠٥ سنه‌ده روسیه‌ده جانلانمش قوتلنمش حرکتلرك انتباهك گوزل اثرلری روسیه مسلمانلرنده‌ده وار ایدی. هر یرده باشلانمش جانلی حرکتلری کوروب، بن او وقت شاد ایدم.

روسیه مسلمانلرینك رسمی اجتماعی اڭ بویوك مجلسلرك هر برنده حاضر اولمق شرفنه نائل اولمش ایسه‌م ده، اوفاده ١٩٠٥ سنه (آپریل مـای) کونلرنده دوام ایتمش بویوك اهمیتلی مجلسلرده حاضر اولمق شرفی بڭا نصیب اولمادی.

لکن او مجلسلرك روحلرینی، بوتون مذاکره‌لرینی، قرارلرینی تماميله دقتله ضبط ایتمش اڭ مهم وثیقه‌لر اڭ درست دوقومنتلر، استاذ محترم رضا افندی حضرتلرینك کتبخانه‌لرندن عاریت اولمق اوزره، بنم کتبخانه‌م‌ده وار ایدی. شو ساعت هم واردر. بلکه (١٩٠٥ـ١٩١٤) سنه‌لر ایچنده اولوب کچمش جمعیتلرك مجلسلرك مذاکره‌لرینه قرارلرینه دائر پروتوقوللر کاغدلر بنم کتبخانه‌م‌ده محفوظدر.

الکزده‌گی شو کتابك اڭ بویوك بر اهمیتی اڭ گوزل بر قیمتی‌ده شودر: روسیه مسلمانلرینك اجتماعی حرکتلری حقنده اڭ جامع دگل ایسه‌ده، اڭ طوغری معلومات.

اوفاده، ١٩٠٥ سنه آپریل (١٠ـ١٥) کونلرنده

دوام ایتمش

«علما جمعیتی.»

یوقاری‌ده یازدم: ١٩٠٥ سنه مارت کونلرنده، مینسترلر رئیسی غراف ویتته مفتی جنابلرینی بویوك التفاتله قبول قیلوب، «قایت، امام‌لردن مناسب آدملری جمع ایت، دینی احتیاجلرگز حقنده بر لائحه یازوب بڭا تقدیم ایت. مسلمانلرك دینی آرزولرینی ویرمك حکومت ایچون‌ده البته مطلوبدر.» دیمش. مرحوم مفتی حضرتلری اوزی شو سوزی بڭاده سویله‌دی.

بویوك التفات کوروب، گوزل وعده‌یی‌ده ایشیتوب، امام‌لری دعوت ایچون رخصت آلوب، مفتی جنابلری قایتدی‌ده، دعوت قیلنه‌چق امام افندیلره روسچه شو دعوتنامه‌یی کوندورتدی:

Прошу Васъ, Милостивый Государь, прибыть къ 10-му Апрѣля сего года въ Оренбургское Магометанское Духовное Собраніе для объясненій по дѣламъ службы.

دعوتدن مقصدی دعوتنامه‌ده بیان ایتمك عمومیتله مقبول بر رسم، لازم بر ادب ایسه‌ده، شو دعوتنامه‌ده مقصد بیان قیلنمامق، بلکه بالعکس تمام باشقه بر مقصد کوسترلمك نه‌دن ایدی؟ صوبرانیه‌لرڭ بر احتیاطی‌می ایدی؟ یاخود اماملری حاضرلکسز بوش اللریله دعوت ده بر غرض‌می وار ایدی؟

مثلا: «دینی احتیاجلرمزی، حکومتڭ روحانی اداره‌لرمزه مکتب مدرسه‌لرمزه عائد زاقونلرینی مذاکره ایچون، آپریل اون ده اوفا صوبرانیه‌سنه حاضر اولڭز.» کبی بر شی یازلمش اولسه ایدی، احتمال امام افندیلر آز ایسه‌ده حاضرلنوب کلورلر ایدی.

محترم امام افندیلردن شو حضرتلر دعوت قیلندی: ١) داملا عبدالله ابن عبدالکریم آپانای، قازان امامی، ٢) داملا عالمجان بن محمدجان بارودی، قازان امامی، ٣) داملا احمدحاجی بن عبدالظاهر رحمانقل، طرویسکی شهرینڭ آخوندی، ٤) داملا شهاب‌الدین بن حسن‌الدین مینوش، سامارا آخوندی، ٥) داملا خلیل بن عبدالعلام سلیمان، نیژغورود امامی، ٦) عبدالله افندی عبدالعلام اوغلی نعمت‌الله، بوبی مدرسه‌سنڭ باش مدرسی، ٧) داملا عبدالحق عمادالدین، سه‌می پالات ده امام مدرس، ٨) داملا محمد صادق عثمان، سعید قصبه‌سنده امام مدرس، ٩) عبدالوهاب عبدالباری اوغلی یاووش، پەتروپاول شهرنده امام، ١٠) محمدجان زین‌الدین اوغلی یانغالیچ، صاراتوف شهرنده آخوند، ١١) عبدالعلیم عبدالعلام اوغلی دولتشاه، اورنبورغ ده امام، ١٢) محمدولی عبدالغنی اوغلی حسین، اورنبورغ ده مشهور مدرس، ١٣) داملا مطیع‌الله افندی تحفةالله، اورالسك شهرنده آخوند مدرس، ١٤) محمد قاسم محمد عطا حضرت اوغلی منصور، سلطانای قریه‌سنده آخوند مدرس، ١٥) مسعود افندی بلال، وه‌رخورال شهرنده آخوند،

١٦) صفی‌الله مقصود، قازان اویه‌زدی کوابلاش قریه‌سنده آخوند، ١٧) خیال‌الدین حسین اوغلی حسنکای، پەرم شهرنده مدرس، ١٨) محمد علی دولیقام، قاسیم شهرنده آخوند، ١٩) محمدشاکر ولی‌الله اوغلی غفار، سیمبر شهرنده مدرس آخوند، ٢٠) محمدیوسف سعید، تومان اویه‌زدی مانچل قریه‌سنده آخوند، ٢١) جمال‌الدین خرمشاه، به‌له‌به‌ی شهرنده امام خطیب آخوند، ٢٢) محمدصابر محمدجان اوغلی حسن، اوفا شهرنده امام مدرس، ٢٣) خیرالله حضرت عثمان، اوفاده مشهور مدرس آخوند، ٢٤) خیرالله بن عبدالرحمن عثمان، سعید قصبه‌سنده مشهور امام مدرس، ٢٥) داملا شرف‌الدین حبیب‌الله حضرت اوغلی پاتی، ٢٦) خیرالدین آغه‌یف، موسقوا شهرنده آخوند، ٢٧) حمزه حمید، طوم شهرنده آخوند، ٢٨) حاجی‌علی عیسی اوغلی، خان اورداسنده آخوند، ٢٩) صابرجان عمر اوغلی مظفر، وەرخورال شهرنده امام مدرس، ٣٠) عبدالرحمن زبیر، قازان اویه‌زدی چرشی قریه‌سنده امام، ٣١) صلاح‌الدین بشیر، طرویسك اویه‌زدی میاس زاوودنده امام مدرس، ٣٢) عبدالله ابراهیم اوغلی خرمشاه، استرلی طاماق اویه‌زدی بوزاو یاز قریه‌سنده امام، ٣٣) عین‌الله کاچیم، نوقرات قریه‌سنده آخوند، ٣٤) حسین صاقال، پاشات قریه‌سنده آخوند، ٣٥) مختار صالح، استرخان ولایتنده آخوند، ٣٦) عطاءالله حضرت بایزید، پتروغراد ده آخوند، ٣٧) احمدشاکر سویوندك، اگرجی ده آخوند، ٣٨) عین‌الاسلام احمدحاجی اوغلی محمدجان، چشمه قریه‌سنده امام مدرس، ٣٩) محمد شاکر محمد حارث اوغلی توقای.

شو محترم ذواتك ٢٧–٣٠ قدری دعوتلی اولوب، فضله‌سی تصادف بختیله، یاخود اوز رغبتلریله مجلسلرده، یا او وقت اوفاده حاضر اولمش اولسه‌کرك.

بزم تورکی لسان ده بنا ایتمك، طوپلامق، بر اشی اوز یولنه قویمق معنالرنده قورمق سوزی واردر. بنا قیلنمق، طوپلانمق، اوز یولنه قویولمق معنالرنده قورولمق سوزی ده استعمال قیلنور. چادر

قوردم، چادر قورولدی، مجلس قوردم، مجلس قورولدی، اشمی تمام قوردم، اشم، شکر، قورولدی تعبیرلری غایت گوزل تعبیرلردر.

بر ماده اخیرینه «تای» آرتدروب، اشتقاق قاعده‌سی‌ده تورکی لسان‌ده بولونسه کرك. آلتای، کوکتای، چغتای اوکتای کبی.

شو جمله‌دن «قورولتای» سوزی ده اسکی لسان ده دولت دیوانلرینه کیکه‌ش مجلسلرینه، عمومیتله، بویوك مجلسلرك هر برینه اطلاق قیلنورایمش. صوڭ عصرلرڭ تورك ادبیاتلرنده «قورولتای» سوزی اونوتولوب قالمش ایسه ده، استاذ محترم رضا افندی حضرتلرینڭ روایتنه کوره اوفاده «عالملر جمعیتی»نه ظریفلرڭ بعضلری «قورولتای» اسمی ویروب، او کونلرده خلق آراسنده قورولتای اسمی شهرت کسب ایتمش. جمعیت مجلسلرینڭ مذاکره‌لری قرارلری حقنده یازلمش مهم بر اثرینه رضا افندی حضرتلری ده، بوڭا کوره، «قورولتای» اسمی ویرمش.

ادبیاتمز خزینه‌لرندن اوزون زمان یوغالوب شو کون یاڭیدن قایتوب کلمش اسکی دولتمزی، عظمتلی شوکتلی بابالرڭ قورولتایلری خاطرینه، ممنونیتله انشاءالله قبول ایده‌یك!

قورولتای

یوقاری‌ده اسملری یازلمش محترم افندیلر، ١٩٠٥ سنه آپریل اون‌ده، یکشنبه کون ایرته ساعت سکزده، صوبرانیه بنالرندن فلیگل زالنده، مفتی محمد یار جنابلرینڭ ریاستی تحتنده، حاضر اولدی.

روسیه مسلمانلرینڭ اصلاحات حرکتلرنده هم مهم هم بویوك هم برکتلی اولاچق قورولتای، مفتی حضرتلرینڭ مختصر بر خطبه‌سی صوڭنده قورولدی.

شو «قورولتای» صوبرانیه تاریخنده فوق العاده بر حادثه ایدی، تمام روحسز صوبرانیه‌ده اڭ برنچی بر جان اثری ایدی، اویوب اویوتوب طوڭوب طوڭدروب یاتمش اداره‌ده بر حرارت بر حرکت ایدی.

بش کون ایچنده سکز دفعه طوپلانمش «قورولتای»نڭ برنچی مجلسی آپریل اون‌ده بسم‌الله دیب اش باشلادی.

اولگی مجلس

(آپریل ۱۰، ایرته ساعت ۸)

مفتی حضرتلری اوزی حاضر اولوب، برنچی مجلسی آچدی. مختصر خطبه‌سی شو مفهوم‌ده ایدی:

«جماعت! دینی اجتماعی احوالمزی اصلاح ایتمك البته جمله‌مزڭ مطلوبیدر. شوکونگی حالمزی توزه‌تو اوزمز ایچون نه قدر مطلوب ایسه، دولت ایچون ده حکومت ایچون ده مطلوب اولسه کرك. توزه‌تو یوللرینی اصلاح روشلرینی هر بر خلق اوزی البته یاخشی‌رق بیلور. اصلاح ایتو تیوش حاللرینی خلق کوسته‌رسه، حکومت البته ممکن قدر قبول ایدر.»

«بنم فکرمچه اصلاح اشلری الڭ ئلك دینی مسئله‌لردن باشلانمق تیوشدر. البته بله‌سز، دینی اشلرمز ۱۱نچی طوم برنچی قسم ٦نچی کتاب‌ده یازلغان نظام ماده‌لرینه موافق اجرا قیلنوب کیله. بوڭا کوره، دینی اشلرمزی اصلاح ایته‌یك دیسه‌ك، البته، ٦ نچی کتاب ماده‌لرینی تکمیل ایتوب تعدیل ایتو تیوش اولور. اشته حضرتلر! اورنبورغ، قریم، تیفلیس اداره روحانیه‌لرینه عائد بوتون نظاملر، تورکیچه ترجمه‌لری ایله برابر، یانگزده حاضردر. مطالعه قیلگز، تیوش تعدیلات حقنده فکرلرگزی یازگز. بعض ماده‌لری بلکه استفسار حاجت اولور، بوڭا کوره، قاضیلرڭ بری هر وقت بوراده بولنه‌چقدر. مذاکره‌لرده اشتراك شرفی بڭا نصیب اولماز. اوزگز انشاءالله یاخشی‌غنه مذاکره ایته‌رسز. خیرلی ساعت ده!»

مفتی حضرت قالقوب کیتدی. اکثریتڭ آرزولرینه کوره، سنی مسلمانلرڭ روحانی اوچ اداره‌لرینه عائد نظام ماده‌لری برر برر اوقولدی؛ تعدیل قیلنه‌چق ماده‌لر، هم ده اورنبورغ اداره روحانیه‌سی ایچون ده مناسب اولا بیله‌چك ماده‌لر مجلس کاتبلرینه اشارت قیلنوب قید قیلنه باردی. ماده‌لرڭ همه‌سی غایت عجله اوقولمش اولسه کرك، اوچ اداره روحانیه نظاملرینڭ بوتون ماده‌لری، «قورولتای» اسملی اثرنده محترم رضا افندی حضرتلرینڭ بیانه کوره، مجلسڭ اولگی جلسه‌سنده تمام اوقولوب، نهایت اون بش دقیقه‌لق بر فاصله اعلان قیلنمش.

روسیه‌ده زاقون مجلەسنناڭ دین اشلرینه مخصوص اون برنچی جلدنده مقدمه‌ده بیان قیلنمش اون بش ماده‌دن اون ایکی ماده‌سی بوتون دینلری شاملدر. ١١ نچی جلدڭ اسلام اداره روحانیه‌لرینه عائد ٦ نچی کتابنده اولگی اوچ ماده اسلام اداره‌لرینڭ هر برینه کوره‌در. صوڭره قریم اداره روحانیه‌سنه دائر – ٧١ ماده؛ اورنبورغ صوبرانیه‌سنه عائد – ٢٧ ماده؛ زاقافقاسیه‌ده سنی مسلمانلرڭ اداره روحانیه‌لرینه عائد – ١١٥ ماده؛ شیعی اداره روحانیه‌لره عائد – ١١٥ ماده واردر.

دیمك ١١ نچی جلدده زاقافقاسیه مسلمانلرینڭ سنی اداره‌لرینه دائر بر یوز اوتوز قدر ماده واردر. یوز اون بش ماده‌سی ایمپراطور حضرتلرینڭ فرمان عالیلریله ١٨٧٢ سنه آپریل ٥ ده لیوادیه‌ده تصدیق قیلنمشدر. هم‌ده دین اشلرینه مخصوص ١١ نچی طوم‌ده (١٥٥٨–١٦٧٢) ماده‌لرده عینا درج قیلنمشدر. زاقافقاز مسلمانلرینڭ لسانلرینه‌ده ترجمه قیلنوب، ترجمه‌سیله برابر، تیفلیس‌ده اولسه کرك، طبع قیلنمش ایدی. او ترجمه‌یی بوراده درج ایته‌یم، قورولتای ده قبول قیلنمش پرویقتڭ قیمتی ظاهر اولور، اصلاحات لائحه‌لرینڭ اصلی ده اساسی ده آڭلاشیلور. ماده‌لرینڭ معنالرینه ذره قدر تعدی ایتمه‌مك شرطیله لسان ساده‌له‌شدرلدی، عباره اختصار قیلندی.

اصلنده ایمپراطور حضرتلرینڭ اوز الیله یازلمشدر:

«موجبیله عمل قیلنه»

١٨٧٢ سنه آپریل ٥ ده لیوادیه‌ده.

1372

زاقافقاسیه‌ده سنی مذهب مسلمانلرڭ اداره روحانیه‌لری حقنده

قرار

مقدمه

١) زاقافقاسیه‌ده سنی مسلمانلرڭ روحانی اشلرینی، شو «قرار»ڭ ماده‌لرینه موافق صورتده، بویوك درجه روحانیلر ایله، محله روحانیلری اداره ایدر.

٢) عمومی اداره ترتیبی اوزرنده، دولت زاقونلرینڭ حکومت فرمانلرینڭ مسلمان روحانیلری طرفندن حرفیا اجرا قیلنمقلرینه هم ده مسلمانلرڭ روحانی مدرسه لرینه نظارت ایتمك حقی ولایتلرده والیلره، اویه‌زدلرده اویه‌زد ناچالنیکلرینه عائددر، (١٨٥٧ سنه نشری، ولایتلر نظامنه مخصوص ٢ نچی جلد، ٢ نچی کتاب، برنچی تقسیم ماده‌لری) اساسنده.

٣) بوتون زاقافقاسیه‌ده اسلام روحانیلرینڭ روحانی اداره‌لرڭ اوستنده بویوك نظارت قافقاز نامستنیگینه مخصوص اولوب، آنڭ باش اداره‌سنه راجعدر.

باب اول

روحانیلرڭ تشکیلاتی، اداره‌لرینڭ تنظیماتی حقنده.

٤) روحانی اشلری اداره روحانیه، ولایت مجلسلری، (٩ نچی ماده) قاضیلر امامر اداره ایدر.

٥) بویوك روحانیلر: مفتی، اداره اعضالری، مجلس اعضالری، قاضیلر.

٦) محله روحانیلری (٢٤-٢٥) ماده‌لره موافق تعیین قیلنمش امامر.

٧) مفتی، اڭ بویوك روحانی اولمق صفتیله، اداره‌ده رئیس اولور. دینی اشلری اداره ایتمك خصوصلرنده، اعضا اولمق صفتیله عمل ایدر، بوڭا علاوه، روحانی اداره‌یه تابع مؤسسه‌لری تفتیش خصوصلرنده نامستنیك حواله‌لرینی ده ایفا ایدر.

٨) سنی اداره روحانیه زاقافقاسیه‌ده سنی مسلمانلرڭ اڭ بویوك روحانی اداره‌لریدر. نظارتنه داخل اشلر ٩٥ نچی ماده‌ده صانالمشدر.

قید: سنی اداره روحانیه تیفلیس‌ده اولور.

٩) زاقافقاسیه‌ده بایتاق سنی مسلمانلری بولنور هر ولایت‌ده، خصوصا ولایت شهرنده، ٧٢ نچی ماده‌ده صانالمش اشاره نظارت ایچون نامستنیك اشاره‌سیله محلی قاضی ریاستی تحتنده بر ولایت مجلسی تشکیل قیلنور.

١٠) قاضیلر محله امامری اوستنده نظارت ایدر، سنیلرڭ نکاح دعوالرینی فصل ایدر. سنیلرڭ نکاح نزاعلرینی تفتیش قیلوب، (٦٥-٥٨) ماده‌لره موافق صلح ایتدرمك حقی ده قاضیلره ویرلمشدر.

قید: قاضیلرگ صانی، طورو یرلری خصوصی بیاننامه‌لرده نامستنیك تصدیقیله تعیین قیلنور.

١١) محله روحانیلری مسجدلرده محله جمعیتلرنده عبادتلرنی هم ده دینی رسوملری حاجتلری ادا ایدر؛ هم ده مسجدلره مسجد مکتبلرینه نظارت ایدر (١٠٠، ما بعد ماده‌لر)؛ ولادت، وفات، نکاح، طلاق حقنده مه‌تریکه دفترلری طوتار؛ نامستنیك طرفندن نشر قیلنه‌چق قاعده‌لره فورمه‌لره موافق صورت ده، مه‌تریکه دفترلرینه عقد نکاح شرطلرینی یازار؛ مسجد محله‌لرینك محله جمعیتلرینك بوتون مسلمانلرینی قید ایتمك حقنده نامستنیك طرفندن کوسترلمش طرز اوزره، «جان دفترلری» طوتمق محله روحانیلرینك وظیفه‌لریدر. بوڭا علاوه، مسجدلر مکتبلر حقنده ولادت وفات نکاح طلاق خصوصلرنده، معین وعده‌لرده قاضیلره معلومات ویروب طورمق کذالك محله روحانیلرینك وظیفه‌سیدر.

٢

روحانیلری تعیین، عزل، نقل بیاننده.

١٢) سنیلرگ روحانی منصبلرینه سنی صنفلرگ هر بری تعیین قیلنه بیلور، شو شرطلر بولنور ایسه: ١) روس تبعه‌سی اولمق، ٢) روحانیلك ایچون لازم همه علومدن امتحان شهادتنامه‌سی بولنمق، ٣) محله امامرینه یاش ٢٢ دن، بویوك روحانیلره اوتوزدن آشاغی اولمامق (٥نچی ماده).

١٣) روحانی منصبلره اهل اولماز: ١) جنایتلری جریمه‌لری شوملغیله تفتیش یا حکم آستنده طوروچیلر؛ هم ده محکمه قراریله تورمه‌لرده حبس قیلنمش یاخود باشقه بر شدید جزالره گرفتار اولمش آدملر؛ هم‌ده جنایتلری جریمه‌لری شوملغیله حکم آستنه توشوب‌ده محکمه قراریله پاکلکلری اثبات قیلنمامش کیمسه‌لر. ٢) صود قراریله خدمتدن، یاخود ناچار عیبلری آرقاسنده روحانیلکدن اوز جمعیتی اعضالغندن اوز اصنافی زمره‌سندن چیقارلمش آدملر. ٣) مفلسلکلری اعلان قیلنمش بورچلیلر. ٤) اوپه‌قون النه ویرلمش مسرفلر.

قید: شو قراردن مقدم تعیین قیلنمش روحانیلری شو ماده شامل دگلدر.

١٤) مفتیلك درجه‌سنه تقدیم قیلنور اوزلرینڭ استقامتلری گوزل حیاتلری حسن اخلاقلری علوم فقهیه‌ده اقتدارلری برکه‌سنده خلقڭ احتراملرینه نائل اولا بیلمش ذوات، خصوصا اداره روحانیه اعضالرندن، یاخود امتیاز کسب ایتمش قاضیلردن اولور ایسه.

١٥) اداره روحانیه اعضالغنه امتیاز کسب ایتمش قاضیلر ترجیح قیلنور.

١٦) قاضیلق منصبنه ولایت مجلسلرینڭ اعضالغنه تعیین قیلنه بیلور یالگز اویله آدملر، که اداره روحانیه آنلری آخوند درجه‌سنه تصدیق ایتمش، بونڭ اوزرینه، حکومت نظرنده ممنوع جمعیتلره طریقتلره منسوب اولمامق حقنده اللرنده شهادتلری بولنوب، صوڭره انتساب ایتمه‌یه‌جکلرینه ده اوزلرینڭ امضالریله وعده ویرمش اولور.

١٧) محله روحانیلگنه تعیین قیلنه بیلور یالگز اویله آدملر، که ولایت مجلسلری حضورنده اهلیتلری تصدیق قیلنمش هم ده مفسد جمعیتلره مذهبلره منسوب اولمامقلری حقنده اللرنده شهادت بولنمش اولور.

١٨) اداره روحانیه سه‌کره‌تاری، سه‌کره‌تارڭ معاونلری ـ ملکیه خدمتلرینه قبول قیلنمق حقنه مالك آدملردن اولور. آنلری تعیین ایتمك حقی نامستنیگڭ باش اداره‌سنده رئیسڭ اختیارینه عائد در.

١٩) مفتی، نامستنیك تقدیمنه کوره، داخلی نظارت طرفندن استدعا قیلنه‌جق فرمان شاهانه ایله تصدیق قیلنور.

٢٠) اداره روحانیه اعضالری نامستنیك طرفندن تصدیق قیلنور.

٢١) ولایت مجلسلرینڭ رئیسی اعضالری کارگذارلری والی طرفندن نصب قیلنور، لکن رئیس هم اعضالر حقنده اداره روحانیه ایله والی مقدما مکاتبه ایدر.

٢٢) اداره روحانیه‌ده خدمت قیلوچی چینوونیکلر اداره ملکیه‌لرده خدمت قیلوچی آدملرڭ حقوقلرینه امتیازلرینه مالك اولور. کاتبلرینی اداره روحانیه ولایت مجلسلری اوزلری تعیین ایدر، تعلقنه کوره.

٢٣) قاضیلری والی تعیین ایدر، ولایت مجلسی ایله مقدما مکاتبه صوڭنده.

۲٤) محله روحانیلری محله‌ده طوروچی بوتون جماعت جمعیتی طرفندن، ۱۷ نچی ماده طلبنه موافق آدملردن صایلانوب، والی طرفندن تصدیق قیلنور.

قید: انتخاب ترتیبی نامستنیك دستوریله وضع قیلنور.

۲۵) هر محله‌ده بر امام لازمدر. بویوك مسجدلرده یعنی جمعه‌ مسجدلرده، مسجدلرك اهمیتنه خلقك صاننه کوره، بر نیچه امام اولا بیلور، هر ۱۵۰ — ۲۰۰ خانه‌یه بر امام حسابیله. لکن بشدن زیاده اولا بیلمز؛ آرادن بری باش امام حساب قیلنور.

قید: محله‌لرك، امامرینك صانی غوبه‌رناطور بیاننامه‌سیله تعیین قیلنور، هر ۸۰ — ۹۰ خانه‌یه بر امام حساب ایتمك یولیله. لکن خلق آرتق طارالوب اوطورغان بولسه، ۸۰ خانه‌دن آز جماعت ایچون‌ده بر امام تعیین ایتمك، غوبه‌رناطور رأییله، جائز اولور.

۲٦) محله روحانیلرینك نفقه‌سی جماعت ذمه‌سنده‌در. نفقه مقداری آیرم پریغووور ایله تعیین قیلنور.

۲۷) وظیفه‌لرینه شروعدن مقدم، روحانیلرك هر بری ایمپراطور حضرتلرینه صداقت حقنده هم‌ده اوزینك وظیفه‌لرینی تمام طوغری ایفا ایده‌چگی حقنده یمین ایدر.

قید: یمین آلمق رسمی نامستنیك دستوریله تعیین قیلنور. قسمنامه‌لر روس لساننده، ترجمه‌سیله برابر مطبوع اولور.

۲۸) روحانیلری خدمتلرندن عزل ایتمك، سفرلرینه رخصت ویرمك عمومی اساسلره تابع اولور.

قید: اوزلرینك محله‌لری دائره‌سنده ایکی هفته مدتدن کم آزادلق ایچون روحانیلره رخصت حاجت دگلدر، لکن قاضیلرینه خبر ایتمك لازم اولور.

۲۹) نفقه‌سی محفوظ اولمق اوزره ایکی آی آزادلق ایچون، هم‌ده حدوددن طیش سفر ایچون نامستنیك رخصتی حاجتدر. لکن روس قونصوللری آغه‌نتلری بولنماز یرلره دینی علوملری تحصیل قصدیله سفر ایتمك روحانیلره قطعیا ممنوعدر.

باب ثانی

روحانیلرك حقوقلری امتیازلری بیاننده.

٣٠) روحانیلك درجه‌لری ارث یولیله کوچمز. روحانیلرك اوزلرینه‌ده یالگز مشغولیت زماننه مخصوص اولور.

٣١) روحانیلرك همه درجه‌لری، خدمت‌ده مشغولیت زمانلرنده، پلاتوژدن پوویننوستدن عقوبتدن آزاد اولور.

٣٢) روحانیلرك بنالری، اوزلریله مسکون اولوب اجاره فائده‌سی ویرمز ایسه، عسکرلره طوراق اولمقدن، طوپراق ویرگولرندن، شهر تکلیفلرندن آزاد اولور؛ لکن شهر اوراملرینی نورلامق، توشه‌تمك، تمیزله‌مك خرجلرینه عائد نالوغلردن آزاد اولماز.

٣٣) ٣١-٣٢ ماده‌لرده بیان قیلنمش آزادلق عمرلك اولور، اگرده روحانی بلا عیب یکرمی سنه خدمت ایتسه، یاخود اوکماز خسته‌لك سببیله خدمتدن چیقسه.

٣٤) آتالری خدمت‌ده ایکن، روحانیلرك بالالری‌ده آزادلق امتیازلرینه مالك اولور. بوکا علاوه، مفتی بالالری دوورەنلق امتیازلرینه، باشقه بویوك روحانیلرك بالالری غراژدانلق امتیازلرینه مالك اولور، اگرده آتالری یکرمی سنه بلا عیب خدمت ایتمش اولسه.

٣٥) روحانیلر حکومت فرمانیله برر یره وارسه‌لر خزینه‌دن یولپاره‌سی ویرلور: مفتیلره آلتی آت پاره‌سی؛ اداره روحانیه یا مجلس اعضالرینه، قاضیلره دورت آت، باشقه‌لرینه ایکی آت پاره‌سی ویرلور.

قید: محله روحانیلرینی تفتیش وظیفه‌سیله قاضیلر یوررلر ایسه، سفر یاراقلرینی جماعت ویرور.

٣٦) خدمتلرنده اجتهادلرینه گوزل حرکتلرینه رحمت نشانی اولمق اوزره، محله روحانیلری ایمپراطور حضرتلرینك ناغرادلرینه مستحق اولابیلور، یا مفتی یا غوبه‌رناطورك وساطتیله.

۲

روحانیلرڭ مسئولیتی محکومیتی بیانندە.

۳۷) دینی اشلرە مخصوص وظیفەلرندە روحانیلر قصور ایدرلر ایسە، مواخذە یا عقوبت ادارە روحانیە ایلە ولایت مجلسلری طرفندن قرار قیلنور. اما شو «قرار»ڭ حکمیلە الزام قیلنمش باشقە وظیفەلرینی ایفا ایتمك خصوصلرندە قصورلری ثابت اولور ایسە مسئولیتلری ۱۸٦٤ سنە نویابر ۲۰ دە نشر قیلنمش جنایت زاقونلرینڭ ۱۰٦٦ ﻫ.م ما بعد مادەلر اساسندە اولور.

قید: ولایت مجلسلری همدە ادارە روحانیە گناهلی روحانیلرە توبە، ایللی ماناتە قدر جریمە، یدی کونە قدر حبس جزالرینی تعیین ایدە بیلور. هم دە گناهلی روحانیلری عزل ایتدرمك حقندە حکومتە مراجعت ایدە بیلور.

۳۸) جنایت محکمەلرینە عائد اشلردە روحانیلر محکوم اولور، جنایت حکملرینڭ عمومی ترتیبی اوزرندە.

۳۹) شرعی حکم ایلە محکوم اولور: محلە روحانیلری اوزلرینڭ ولایت مجلسلرندە، باشقەلری ادارە روحانیەدە.

٤۰) روحانیلك درجەلرینڭ وظیفەلرینە خیانت ایتمك خصوصلرندن جنایت محکمەلرینە عائد اشلردە روحانیلر محکوم اولور: ۱) محلە روحانیلری، قاضیلری، ولایت مجلسلرینڭ اعضالری، غوبەرناطور قرارنامەسیلە، اوقروژنی صودلردە؛ ۲) ادارە روحانیە اعضالری، نامستنیك باش ادارەسی شوراسنڭ قرارنامەسیلە، صودەبنی پالات دە؛ ۳) مفتی، حکمران سەناتڭ برنجی دەپەرتامنتی قرارنامەسیلە، قاساتسیونی دەپارتامنت دە.

۳

روحانیلرڭ وظیفەلری بیانندە.

٤۱) روحانیلر، اوز دینلرینڭ تعلیماتنە موافق، عبادتلری شرعی رسوملری دینی حاجتلری ادا خصوصارندە اوزلرینڭ وظیفەلرینی ایفا ایدرلر ایکن، بونڭلە برابر حکومتڭ دە زاقونلرینی فرمانلرینی بلا مساهلە ایفا

ایدرلر. اوزلری بالذات نمونه اولمقدن ماعدا، لازمدرکه روحانیلر گوزل وعظلریله ایمپراطور حضرتلرینه صداقتی قانونلره حکومته اطاعتی دیندشلرینه تلقین ایتسونلر.

٤٢) همه بویوك کونلری مسجدلرده روحانیلر احترام ایدر، ایمپراطور اعظم حضرتلرینه، محترم زوجه‌سی ایمپراطوریتسه حضرتلرینه ولیعهد حضرتلرینه بوتون سرای سلطنت حضرتلرینه صحت عافیت طول حیات دعالرینی الوهیت عرشلرینه رفع ایتمك اصولیله.

٤٣) حاکملرك حکومت اداره‌لرینڭ مطالبه‌سنه کوره، روحانیلر اوز دیندشلرینه یمین ایتدررلر، یمیناڭ انعقادی قوتی حقنده معتبر بوتون شروطی بلا مساهله رعایه ایتوب؛ هم ده گناهلیلره مجرملره نصیحت ویرورلر؛ هم ده حاکملرڭ روحانیلردن روحانیلك وظیفه‌لرینه عائد بوتون طلبلرینی تماميله ایفا ایدرلر.

٤٤) عمومی بلیه حدوثی ساعتلرنده عبادت ایچون جماعتڭ طوپلانه‌جقلری حقنده، اسلامڭ بویوك عیدلرینی شوکتلی نمایشلر، غلبه‌لکلی حرکتلر ایله احترام ایده‌چکلری باره سنده محله ده اڭ بویوك روحانی وقتدن ئلك محلی پولیسه نظارتنه خبر ویروب، نظارتڭ اشاره‌لرینه موافق رفتار ایدر.

٤٥) مسلمانلر آراسنده حکومت طرفندن ممنوع تعلیمات ناچار مذهب ظاهر اولسه، یاخود فتنه خبرلری طارالسه، روحانیلرڭ هر بری اوزینڭ بیانیله وعظیله مسلمانلری آنلردن صاقلاسون، هم ده محلی حکومته او خق ده بلا تأخیر دانوص ویرسون.

٤٦) روحانیلر یالگز روسیه حکومتی طرفندن تعیین قیلنمش ولاستلره (حاکملره) اطاعت ایدر. نامستنیك باش اداره سندن مخصوص رخصت آلنمامش ایکن، باشقه دولتڭ روحانیلرینه یا حکومتنه یا فتوی یا ارشاد ایچون مراجعت ایتمك روحانیلره قطعیا ممنوعدر. بر فرض خارجدن بویله بر شی واصل اولور ایسه، محلڭ ملکیه اداره سنه بلا تأخیر عرض ایتمك واجب اولور. یوقسه، ١٨٦٦ سنه طبع قیلنمش عقوبات زاقونلریناڭ ٢٥٧ نچی ماده‌سنه کوره مؤاخذه قیلنور.

٤٧) سنیلر آراسنده نکاح عقد ایتمك سنی روحانیلره مخصوصدر.

٤٨) زاقافقازك سنی روحانیلرینه عقد نکاحی اجرا ایتمك ممنوع اولور: ١) اگر یگیت اون بش یاشنه، قز اون اوچ یاشنه بالغ اولمامش ایسه، ٢) عقلسزلر مجنونلر آراسنده، ٣) ارلرندن طلاق خطی آلمامش خاتونلره، آتا آناسندن قاچرلمش قزلره، ٤) ایران یا تورك تبعه‌لرینی زاقافقاز مسلمانلریله، ولایت مجلسلرینك والی طرفندن تصدیق قیلنمش رخصتی اولمادقچه، ٥) اسلام شریعتنده یا حرام یا فاسد نکاحلر.

٤٩) دفن خصوصلرنده وضع قیلنمش عمومی قاعده‌لری روحانیلر میتلری دفن ایدر ایکن البته رعایه ایدرلر.

٥٠) باشقه مملکتلره کوندورمك ایچون پاره طوپلامق، مسلمانلرك صدقه‌لرینی احسانلرینی، مسجد مدرسه کبی موسسه‌لرك وقفیاتلرندن حاصل غله‌لرینی باشقه مملکتلره خیرات اشلرینه کوندورمك، اداره روحانیه رضاسی نامستنیك باش اداره‌سناك اجازه‌سی اولمادقچه، قطعیا ممنوعدر. یوقسه ١٨٦٦ سنه عقوبات زاقونلرینك ٢٥٧ نچی ماده‌سنه کوره مسئولیت مترتب اولور. شو ماده خلافنه بر شی واقع اولا قالسه، ملکیه ناچالستوالرینه دانوص ویرمك روحانیلره واجب اولور.

باب ثالث

قاضیلر خصوصنده

٥١) اوزلرینك زیردستلرینه تابع دائره‌لرده قاضیلره عائددر: ١) محله روحانیلری اوزرنده نظارت ایتمك، ٢) نکاح اشلرینی تفتیش ایتمك.

٥٢) مسلمانلر آراسنده حادث اولور دعوالری صلح ایتدرمك یولیله فصل ایتمك حقی‌ده قاضیلره عائددر. (٦٥-٦٨)

١

محله روحانیلرینه نظارت حقنده قاضیلرك وظیفه‌لری

٥٣) محله روحانیلرینه نظارت وظیفه‌لرنده قاضیلره لازمدر: ١) محله خدمتلرینی روحانیلرك ایفا ایتمکلرینه نظارت ایتمك: ٢) وظیفه‌لرینی تمام ایفا ایتمك یوللرینه روحانیلری تعلیماتله ارشاد ایتمك، ٣) عبادتلری دینی رسوملری شرعی حاجتلری ادا ایتمك خصوصلرینه مداخله‌دن حقلری یوق آدملری منع ایتمك، ٤) حکومت نظرنده ممنوع تعلیماتك مسلمانلر آراسنده انتشارینی، باشقه مملکتك روحانیلری ایله یا موسسه‌لری ایله مکاتبه‌لرینی، چیت مملکتلره کوندورمك ایچون پاره طوپلامقلرینی منع ایتمك.

٥٤) قاضی امامارك هر بر تخلفی خصوصنده (٥٣) محلی ملکیه اداره‌سنه خبر ویرور؛ محله روحانیلرینك دینی وظیفه‌لرنده قصورلرینی ایسه، ولایت مجلسلرینه‌ده اخبار ایدر.

٥٥) قاضیلره لازمدرکه معلوم بر فورمه‌ده حاضر قیلوب، معین وقتلرده اداره روحانیه‌یه‌ده غوبه‌رناطوره‌ده تقدیم ایدر: ١) عمومی قاره‌لامه‌لر: بری محله روحانیلری حقنده، دیگری عزل قیلنمش روحانیلر حقنده؛ ٢) اوز دائره‌لرنده بولنور روحانیلر حقنده مختصر قاره‌لامه‌لر؛ ٣) مسجدلرك صانی حقنده معلومات؛ ٤) مسجد مکتبلری حقنده معلومات؛ ٥) اوقاف، زکات، هم‌ده حکومت اجازه‌سیله طوپلانمش پاره‌لر حقنده تفصیلات؛ ٥) ولادت وفات نکاح طلاق خصوصلرنده تفصیلات، نفوس مه‌تریکه‌سی ایچون مقرر اولمش قواعده مطابق طرزده.

٥٦) نفوس مه‌تریکه‌لرینی طوتمق‌ده، مسجد مکتبلرینه نظارت ایتمك‌ده، اوقاف هم‌ده طوپلانمه پاره‌لری اداره ایتمك‌ده قاضیلرك نصل حرکت ایده‌چکلری نامستنیك دستوریله تعیین قیلنه‌چقدر.

٥٧) قاضیلرك اشلرندن تدبیرلرندن ناراضی آدم شکایت ایده بیلور، روحانی اشلرده اداره روحانیه‌یه، باشقه اشلرده غوبه‌رناطوره.

۲

نکاح مرافعه‌لرینی تفتیش‌ده قاضیلرك وظیفه‌لری ·

۵۸) نکاحی عقد ایتمك رفع ایتمك اشلری قاضیلره مخصوصدر ·

۵۹) نکاح مرافعه‌لرینی فصل ایتمك قاضیلره عائد اولماز: ۱) اگر اوغالوونی محکمه‌لرك نظرلرینه مخصوص جنایتلر تفتیش اثناسنده ظاهر اولسه· مثلا جبرا نکاح عقد ایتمك، کوچله‌ب طلاق قیلدرمق، ایکی طرفك برنده جنون بولنمق کبی· بویله صورتلری (۱۸٦٤ سنه نویابر ۲۰ ده طبع قیلنمش عقوبات زاقونلرینك ۱۰۱۱ نچی ماده‌سنه مطابق فصل ایتدرمك ایچون) قاضیلر پروقوروره ویرورلر· ۲) اگرده زوج زوجه‌دن بری دیگرینك خیانتندن شکایت ایدوب، جنایت زاقونلرینه مطابق حکمی طلب ایتسه·

٦۰) نکاح اشلرینی تفتیش خصوصلرینه قاضیلر یالگز او صورتلرده مداخله ایدرلر، که اگر ایکی طرفك بری شکایت ایتسه، نصیحت قوتیله صلح ایتدرمك ممکن اولماسه· طلاق وقتلرنده ظاهر اولابیله‌جك مال نزاعلرینی تفیتش خصوصلری ملکی محکمه‌لره عائد در· لکن ایکی طرفك هر بری قاضیلرك حکمنه راضی اولور ایسه، مال نزاعلرینی ده قاضی تفتیش ایده بیلور·

قید: شو اشلر حقنده قرارنامه یازمق کیفیتی، هم ده قرارنامه‌دن شکایت ویرمك صورتی نامستنیك دستوریله تعیین قیلنه‌جقدر·

٦۱) نکاح اشلرنده قاضیلرك قرارندن شکایت ولایت مجلسنه تقدیم قیلنور·

٦۲) نکاح مرافعه‌لرینی تفتیش ده قاضی شریعت حکملرینی رهبر ایدر· اشتباه صورتلری چیقار ایسه، ولایت مجلسی واسطه‌سیله، اداره روحانیه‌یه مراجعت ایدر·

٦۳) نکاح اشلرندن برینك پودصودلغی حقنده قاضیلرك اختلافلری۔ اش نره ده واقع اولمش ایسه او ولایت مجلسنده حل قیلنور؛ مهم اشلرده

ولایت مجلسلری اداره روحانیدیه مراجعت ایدر. پودصودلق حقنده سنی شیعی قاضیلرك اختلافلری ـ مرافعه ابتدا نره‌ده واقع اولمش ایسه، او اداره روحانیه ده حل قیلنور.

٦٤) قاضیلر حضورنده مرافعه‌لره طغرا پوللری (گه‌رب کاغدلری) حاجت دگلدر.

٣

قاضیلر حضورنده صلح مرافعه‌لری.

٦٥) اوز آرالرنده چیغه بیله‌جك دعوالرینی فصل ایتدرمك ایچون ایکی طرف راضی اولور ایسه، زاقافقاز مسلمانلری قاضیلرك صلح تفتیشلرینه مراجعت ایده بیلورلر، حتی قریه صودلرینك اقتدارلرندن طیش اشلرده بیله.

٦٦) قاضیلرك صلح تفتیشلرینه عائد اولاماز: ١) انسانك حقوق شخصیه‌سنه دائر اشلر؛ ٢) وصی، قیم یعنی اوپه‌قون النده بولنور آدملرك فائده‌لرینه مصلحتلرینه دائر اشلر؛ ٣) دولت اداره‌لرینك، زه‌مستوا شهر، قریه جمعیتلرینك مصلحتلرینه دائر اشلر؛ ٤) یا جنایت یا جریمه ایله مشترك اشلر، لکن جنایت جریمه عقوبات زاقونلرینه کوره، صلح طریقیله‌ده قطع قیلنه بیلور ایسه، اویله جنایتلرله مشترك اشلر قاضیلره عائد اولا بیلور. هم ده جنایتدن ناشی ضررلرك ضمانلرینه دائر دعوالر اوغالوونی محکمه‌لرده جنایت باقلدقدن صوك قاضیلره عائد اولابیلور.

٦٧) قاضیلرك حکملرینه راضی اولاجقلری حقنده التزام یازولرینی مقدما ویرمك مراجعت قیلوچیلره لازم دگلدر. لکن نهائی صورت ده حکم ایتمك اختیارینی ایکی طرف اوز رضالریله قاضیلره ویرسه‌لر، جائزدر، (١٨٦٤ سنه نویابر ٣٠ ده طبع قیلنمش زاقونلرك ملکی محکمه‌لر بابنده، (١٣٦٩-١٣٧٤) ماده‌لر هم ده ١٣٩٣ ماده) استیناف شکایتی ویرمك حقوقی ساقط اولور، تره‌تیسکی صود قاعده‌لرینه مطابق صورت ده.

(تره‌تیسکی صود = حَکَمْ = انصاف محکمه‌سی)

٦٨) قاضیلرك ایکی طرف رضاسیله قبول قیلنمش قرارنامه‌سی (٦٧ نچی ماده) صلح محکمه‌سنه یاخود نوطاریوس حضورینه تقدیم قیلنه بیلور، او قرارنامه‌یه مصالحه نامه قوتی ویرلدکدن صوك، حکمی اجرا

قیلنور، صلح مرافعه‌لری حقنده وضع قیلنمش عمومی قاعده‌لره موافق (ملکی محکمه زاقونلرنده ١٣٥٧-١٣٦٦ ماده‌لر).
قاضیلرڭ رسمی رقیمه‌لرده یازلمش قرارلری تره‌ته‌یسکی صود قرارلری ایچون وضع قیلنمش ترتیب ده تنفیذ قیلنور. (١٣٦٧-١٤٠٠ ماده‌لر).

باب رابع

ولایت مجلسلری بیاننده.

٦٩) ولایت مجلسلری محلی قاضیدن، که صدر مجلسدر، هم‌ده ایکی اعضادن تشکیل قیلنور.
قید: شو اوچ افندیدن بری غائب اولور ایسه، ولایت روحانیلرینڭ بری، غوبه‌رناطورڭ اشاره‌سیله، نائب اولور.
٧٠) اشلری باقوب حل ایتمك ایچون مجلسڭ جلسه‌سی حاجت اقتضاسنه کوره اولور.
٧١) هر مجلس حضورنده بر کارگذار بولنمق لازمدر. ولایت مجلسلرنده کارگذارلق ترتیبی نامستنیك دستوریله تعیین قیلنور.
٧٢) ولایت مجلسلرینڭ نظارتنه تابع اولور: ١) عبادتلری دینی رسوملری روحانی حاجتلری ادا ایتمك ترتیبلرینه دائر اشلر، ٢) دینی وظیفه‌لری حقنده محله روحانیلرینڭ جنایتلرینه گناهلرینه عائد اشلر، ٣) نکاح طلاق دعوالرنده قاضیلرڭ حکملرندن شکایتلر، قاضیلرڭ اختلافلری جداللری، ٤) مسلمانلرڭ جنایتلرینه گناهلرینه دائر اشلر، اگر اوغالوونی زاقونلره کوره یالگز توبه جزاسی ویرله‌چك اولور ایسه. ٥) محاکمه ایچون غوبه‌رناطور طرفندن عرض قیلنه‌چق اشلری مسئله‌لری قارامق، ٦) اعضالرڭ بری واسطه‌سیله روحانی مدرسه‌لری اداره ایدوب، مسجد مکتبلرینه نظارت ایتمك، ٧) روحانیلری امتحان ایتمك، ٨) محله ملکلرینی هم سائر ملکلری، حکومت اجازه‌سیله طوپلانمش روحانی تن‌خواهلری اداره ایتمك اشلری.

(تن‌خواه — تن، بدن حاجتلری: طعام، صو، لباس، مکان کبی.)

۷۳) یوقاری ماده ده (۲-٤) فقره‌لرده ذکر قیلنمش اشلرنڭ محاکمه‌سنه ولایت مجلسلری یالڭز او تقدیرده اقدام ایدر، که مأمورلرنڭ بری تقدیم ایتسه، خلق طرفندن شکایت ویرلسه، یاخود محکمه‌لرنڭ قراری اقتضا ایتسه.

۷٤) ولایت مجلسی غوبه‌رناطورنڭ نظارت عالیه‌سی تحتنده اولور. هر خصوص‌ده معلومات، بیانات طلب ایتمگه اختیاری واردر. ولایت مجلسلرنده اشلرنڭ منتظم جریانلرینی کوزله‌مك ایچون چینوونیکلرنڭ برینی غوبه‌رناطور تعیین ایده‌بیلور.

۷۵) ولایت مجلسلرینڭ قرارلری اکثریت آرا ایله حاصل اولور.

۷٦) مجلسنڭ قرارندن شکایت، ایکی آی مدت ایچنده، مجلسنڭ اوزینه ویرلور. مجلس او شکایتی، ایکی هفته ایچنده، اداره روحانیه‌یه تقدیم ایدر، اوزینڭ لازم اولان بیان نامه‌سیله برابر، یاخود قرارنڭ عینیله برابر.

۷۷) اگر (۳۷-۳۹) ماده‌لره کوره گناهلی روحانیلر اوزرینه جریمه قویولمق خصوصنده مجلسڭ قراری ایکی آی مدت ایچنده شکایت قیلنماز ایسه، غوبه‌رناطورنڭ تصدیقی صوڭنده، او قرار تنفیذ قیلنور.

۷۸) دینی مسئله‌لره دائر مجلسڭ رأیی اداره روحانیه تصدیقنه تقدیم قیلنور.

۷۹) نکاح اشلرنده محکمه‌لرنڭ طلبنه کوره مجلسنڭ قرارلری، اولگی نکاح قائم ایکن یاکی نکاح عقد ایتمك جنایتلرینه دائر قراری، آراده نکاح یوق ایکن قان قاتشدرو خصوصلرینه دائر، هم‌ده محرملرنڭ اوز آرا نکاحلرینه دائر اشلرده مجلسنڭ قرارلری، تعلقنه کوره، محکمه‌لره راجع اولور.

۸۰) بر امرنڭ پودصودلغی حقنده سنی مجلسلرنڭ اختلافلری سنی اداره روحانیه‌ده حل قیلنور. سنی شیعی مجلسلرینڭ اختلافلری-باشده اش نره‌ده حادث اولمش ایسه، او اداره روحانیه‌ده حل قیلنور.

۸۱) ولایت مجلسلرینڭ هر برینڭ اوز مهری اولاچقدر.

۸۲) ولایت مجلسلرینه تقدیم قیلنه‌چق عریضه‌لره، عریضه‌لرنڭ لاحقه‌لرینه، قرارنامه‌لردن آلنه‌چق نسخه‌لره، استعلام کاغدلرینه (صبرافقه‌لره) عمومیتله مجلسه تقدیم قیلنه‌چق کاغدلرنڭ هر برینه قرق تینلك ایکنچی درجه طغراپوللری (گه‌رب کاغدلری) یابشدرلور.

۸۳) ولایت مجلسلرنده قانسه‌لریه خراجتلری ایچون، نسخه‌لر صبرافقه‌لر ویرمك مهر باصمق کبی اشلر ایچون اش صاحبلرندن آلنه‌چق پوشلینه‌لر مقداری نامستنیك طرفندن تصدیق قیلنمش خصوصی نرخ کاغدیله تعیین قیلنور.

بـاب خامس

مفتی، هـم اداره روحانیه حقنده.

۸٤) مفتی اداره روحانیه‌ده رئیس اولور.

۸۵) مفتی وظیفه‌لرینی موقتا ایفا ایتمك، نامستنیك اختیاریله، اداره روحانیه اعضالرینڭ برینه حواله قیلنور.

۸٦) اوزینه تابع اداره‌لری احتساب برکه‌سنده طوپلانمش نتیجه‌لر حقنده (۷نچی ماده) مفتی قافقاز نامستنیگنه تفصیلات تقدیم ایدر، نسخه‌لرینی داخلیه نظارتنه‌ده کوندوروب، او تفصیلاتدن اجمال قیلنمش مختصر بر فنذلکه‌یی غوبه‌رناطوره‌ده اعلام ایدر.

۸۷) اداره روحانیه‌ده خدمت قیلوچی افندیلرڭ التفاته لائق گوزل خدمتلری حقنده باش اداره ناچالنیگنه مفتی دوقلاد ویره‌بیلور.

۸۸) مفتی ریاستی تحتنده اداره روحانیه مجلسی نامستنیك اختیاریله نصب قیلنمش اوچ اعضادن (۱۵نچی ماده) تشکیل قیلنور. مجلسڭ جلسه‌لرنده اداره روحانیه سه‌کره‌تارینڭ حضوری‌ده لازمدر.

قید: اشلری اشغاللری اداره روحانیه اعضالرینه قانسه‌لـه‌ریه چینلرینه توزیع کیفیتی، عمومیتله کارگذارلق ترتیبی نامستنیك دستوریله تعیین قیلنور.

۸۹) جلسه‌ده حضورلری لازم اعضالردن بعضلرینڭ یوقلغی جهتیله ناشی نقصان باش اداره‌ده رئیسڭ مساعده‌سیله تکمیل قیلنه‌جقدر.

۹۰) سنی شیعی مسلمانلرڭ دعوالری سنی اداره روحانیه‌ده قارالور ایسه، شیعه اداره روحانیه‌سنڭ رئیسی اورایه البته دعوت قیلنور، رأی صاحبی اولمق حقیله.

۹۱) سنی شیعی اداره روحانیه‌لره عائد مشترك عمومی تدبیرلری مذاکره ایچون، باش اداره رئیسی‌نڭ مساعده‌سی یا تشبثی موجبنجه

سنی شیعی ادارەلرینڭ همه اعضالرندن مختلط بر هیئت تشکیل قیلنور. نامستنیك اشارەسیله هر دفعه علی حده بر رئیس ریاستی تحتنده.

۹۲) اداره روحانیه اوزینه مساوی ادارەلرله هم ده حکومت، ولایت ادارەلریله مکاتبه ایدر مکتوب طریقیله؛ اما نامستنیك باش ادارەسنه عریضه صفتیله.

۹۳) اداره روحانیەده مخصوص مهر بولنەچقدر.

۹٤) اداره روحانیه اشلرینڭ طوغری جریاننه نظارت باش اداره چینوونیکلرینڭ برینه نامستنیك اختیاریله حواله قیلنەجقدر.

۹۵) اداره روحانیه نظارتنه عائد اولور: ۱) ولایت مجلسلرینڭ قرارلری اوستندن ویرلمش شکایتلری تفتیش ایتمك؛ وظیفەلری حقنده روحانیلرڭ قصورلرینه دائر کلمش عریضەلری اعلاملری تفتیش ایتوب، گناهلیلری روحانی محکمەلره ویرمك. ۲) ۵۵ نچی ماده فقرەلرنده بیان قیلنمش شیلری اوز وعدەلرنده قاضیلرڭ تقدیملرینه مراقبه ایتمك؛ ۳) او شیلردن سنه‌لك معلومات ترتیب ایتوب، باش ادارەیه ویرمك؛ ٤) دینی مدرسەلرڭ روحانی امتحانلرڭ پروغراملری حقنده هم ده روحانیلره رهبرلك ایده بیلور قاعدەلر حقنده پرویقتلر ترتیب ایتمك. بویله پرویقتلر تفتیش قیلنوب باش اداره طرفندن تصدیق قیلنەچقدر. ۵) روحانیلری امتحان ایتمك، ٦) بویوك ناچالستوا طرفندن اداره روحانیه محاکمەسنه ویرلمش همه اشلری تفتیش ایتمك.

قید: طغراپوللرینی یابشدرمق خصوصنده (۸۲-۸۳) مادەلرڭ قوتی اداره روحانیه اوستنەده جاریدر.

۹۵) اداره روحانیه قرارلری اکثریت آرا ایله اولور، برابرلك تقدیرنده رئیس طرفی غالب چیقار.

۹۷) عبادتلری دینی رسوملری روحانی حاجتلری ادا خصوصلرینه عائد اشلرده، نکاح امورنده، روحانیلرڭ ملکی محکمه نظارتندن طیش گناهلرینه دائر اشلرده اداره روحانیه حکمی قطعی اولور.

۹۸) اداره روحانیه قراری، بویوك روحانیلر (۳۷ نچی ماده قوتیله برر مواخذەیه مستحق اولسەلر، قاضیلر هم مجلس اعضالری حقنده

غوبەرناطور رضاسیله، اما اداره روحانیه اعضالری حقنده نامستنیك تصدیقیله تنفیذ قیلنور.

۹۹) اوزینیڭ اقتدارندن یوقاری هر بر اشده اداره روحانیه باش ادارەیه التجا ایدر.

باب سادس

دینی مدرسەلر حقنده.

۱۰۰) مسجد مکتبلرنده محله اماملری بالالره سواد، دینی معلومات تعلیم ایده بیلور، محلی قاضیلرڭ نظارتی تحتنده. قاضیلر مکتبلرده دینی مدرسەلرده حکومت طرفندن ممنوع تعلیماتڭ یوقلغنه اهتماملە نظارت ایدرلر.

۱۰۱) مسجد یاننده روحانی یاکی مدرسەلر آچمق حاجت اقتضاسنه کوره ولایت مجلسلرینڭ توسطیله غوبەرناطورڭ مساعدەسیله جائز اولور، اگرده مدرسه نفقەسی روحانی املاك (*) غلەسندن هم ده اختیاری احسانلردن تأمین قیلنور ایسه.

۱۰۲) مسجد مکتبلرینه روحانی مدرسەلره عمومی نظارت هر ولایتده ولایت مجلسنه عائددر. اما یاقین نظارت مدرسلك شرفنه مالك اعضالرڭ برینه الزام قیلنور، حکومت نظرنده ممنوع تعلیماتڭ یوقلغنه اهتماملە نظارت ایدر.

۱۰۳) اوزیناڭ نظارتلرنده وار مکتبلرڭ مدرسەلرڭ مسجدلرڭ حاللری حقنده معلوم فورمەلرده معین وعدەلرده غوبەرناطوره ده اداره روحانیەیەده ولایت مجلسلری تفصیلات ویرور.

باب سابع

روحانیلرڭ ملکلرینی تصرف بیاننده

۱۰٤) مشروع طریقلرڭ بریله مسجدلره مسجد مکتبلرینه مدرسەلره قبرستانلره دیگر موسسەلره تملیك قیلنمش منقول هم ثابت املاك، وقف اولمق صفتیله، اداره روحانیه نظرنده اولور.

(*) غله = هر مالڭ فائدەسی.

١٠٥) حکومت طرفندن مساعده قیلنمش زکات کبی اختیاری احسانلر روحانی املاک جمله‌سنه داخلدر.

١٠٦) اوقافدن صدقه‌لردن روحانیلرک روحانی موسسه‌لرک نامنه طوپلانمش خیراتدن حاصل فائده‌لر-واقفلرک محسنلرک اختیارلریله شریعت احکامنه موافق تعیین قیلنمش جهتلره صرف قیلنور. روحانی موسسه‌لرک بوتون ضرور حاجتلری تسویه قیلندقدن صوڭ بقیه قالور ایسه، بقدر امکان: ١) خدمت صاحبی روحانیلرک نفقه‌لرینه صرف قیلنور، ٢) بویله کلورلری یوق باشقه روحانی موسسه‌لرک حاجتلرینه هم‌ده خیرات یوللرینه، یاخود فائده‌لری روحانیلره‌ده عموم زاقافقاز مسلمانلرینه‌ده عائد اشلره صرف قیلنور.

١٠٧) روحانی اداره‌لر موسسه‌لر نامنه غیر منقولماللری تملیک ایتمك نامستنیك اجازه‌سیله جائزدر.

١٠٨) روحانی موسسه‌لرک غیر منقول ملکلرینی صاتمق آلشدرمق، نامستنیك اجازه‌سیله، چیکسز، جائز اولور. منقولماللر صاتله بیلور، ...ن یوز روبل مقداری اداره روحانیه رخصتیله، زیاده‌سی نامستنیك ا...ازه‌سیله.

قید: لزومی قالمامش منقول املاک روحانیه صاتلماز، مگر عمومی مزادلرده ولایت پراولنیه‌لرنده (بیع مازاد) اصولیله.

١٠٩) روحانی موسسه‌لرک نقودلری، فائض برکه‌سنده توفیر ایچون، دولتك یا جماعتك توفیر صندوقلرینه تسلیم قیلنور. اگر خصوصی اللره معتبر رهن مقابلنده امانت ایتمك دها زیاده انفع اولابیلور ایسه، اداره روحانیه کفالتیله جائز اولور.

١١٠) اوقافدن خیراتدن حاصل مبلغك دخلی خرجی حقنده هر سنه اداره روحانیه معرفتیله، نامستنیك طرفندن ویرلمش فورمه اوزرنده، عمومی حساب دفتری ترتیب قیلنوب، نامستنیك تصدیق ایتدکدن صوڭ، او بودجه دفترینه کوره عمل قیلنور.

١١١) اوقافدن، اوقافك غله‌سندن، خیراتدن قانونه مخالف صرف ایتمك‌ده یاخود بونلره ضرر ویرمك‌ده گناهلی اولمش متولیلر-خزینه املنه خیانت ایتمش آدملر کبی مواخذه قیلنور.

١١٢) روحانی موسسه‌لرڭ ملکلری حقنده اداره‌لرله یا خصوصی آدملرله دعوالر ـ ملکی محکمه‌لرده خزینه اداره‌لرینڭ اشلری حقنده وضع قیلنمش عمومی قاعده‌لره کوره فصل قیلنور.

قید: صلح محکمه‌لرنده، اوقروژنی صودلرده روحانی موسسه‌لرڭ مصلحتلرینی حمایه ایتمك ولایت مجلسلرینڭ ذمه‌لرینه محمول بر وظیفه‌در.

(١٨٦٤ سنه نویابر ٢٠ نشری، ملکی محکمه زاقونی ١٢٨٤-١٢٨٥ ماده‌لر.)

١١٣) مسجدلره مدرسه‌لره روحانی موسسه‌لره مخصوص ماللرڭ بلا واسطه اداره‌سی مسجدڭ حاضر روحانیلرندن هم‌ده او یرڭ آق صاقاللندن، (صطارشینه‌سندن) یاخود بلدیه اداره‌سنده مسلمان وکیللرینڭ برندن، یا ایسه محله جماعتی انتخاب ایتمش معتبر بر آدمدن تشکیل قیلنمش قامیسیه‌یه حواله قیلنور، باش روحانی ریاستی تحتنده. نقودی، هم‌ده خیرات طریقیله طوپلانمش اشیالری حفظ ایتمك ایچون‌ده قامیسیه یاننه علی حده بر آدم تعیین قیلنور، مجلس انتخابیله.

١١٤) روحانی ملکلرڭ اداره‌سی ولایت دائره‌سنده ولایت مجلسنه عائددر.

١١٥) روحانی ملکلری اداره خصوصلرینه نظارت عالیه نامستنیك مراقبه‌سی تحتنده، اداره روحانیه‌یه عائد اولور.

قید: اوقافی روحانی خیراتلری اداره هم نظارت کیفیتلرینی نامستنیك تعیین ایده‌بیلور.

امضا ایتدی: دولت شوراسنڭ رئیسی قونستانتین.

١٨٧٢ سنه آپریل ٥ ده تصدیق قیلنمش شو (١١٥) ماده‌لرڭ مطبوع نسخه‌سی اخیرنده، زاقافقاسیه‌ده سنی اداره‌لرڭ عددلری، نفقه‌لرینڭ مقداری حقنده تصدیق قیلنمش بر جدول واردر.

زاقافقاسیه‌ده اون ایکی سنی قاضی. هر برینڭ سنه‌لك وظیفه‌سی اوچ یوز روبل، مکاتبه خرجی یوز ایللی روبل. مجموعی=٥٤٠٠ روبل اولور.

دورت ولایت مجلسی، هر برنده ایککی اعضا، بری رئیس. بر کارگذار. رئیسلرڭ سنه‌لك وظیفه‌لری دورت یوز، اعضالرڭ کارگذاولرڭ اوچ یوز. مجلس قانسه‌لریه‌سیناڭ سنه‌لك خرجی اوچ یوز روبل. مجموعی ـــ ٥٢٠٠ روبل اولور.

بر اداره روحانیه. مفتی وظیفه‌سی سنه‌لك بر ماڭ آلتی یوز روبل. اوچ اعضا، هر برینه سنه‌لك آلتی یوز روبل. بر سه‌کره‌تار سنه‌لك وظیفه‌سی سکز یوز روبل. ایکی معاون، سنه‌لك وظیفه‌لری ٤٢٠ روبل. کاتبلر خرجی سنه‌لك بش یوز روبل. قوارتیره، سنه‌لك مڭ روبل. اداره روحانیه خراجتی جمعا ـــ ٦٥٤٠ روبل.

دیمك سنیلرڭ روحانی اداره‌لرینه خزینه‌دن ـــ ١٧،١٤٠ روبل ویرلور.

زاقونلر مجله‌سنده، دینلره مخصوص ١١ نچی طوم‌ده، ٦ نچی کتاب‌ده، ٢ نچی تقسیم‌ده‌گی ارقام حصه‌سیله

اورنبورغ صوبرانیه‌سینڭ ستاتیه‌لری.

١٤١٦) اورنبورغ صوبرانیه‌سنڭ دائره‌سنده بویوك روحانیلر مفتیدن آخوندلردن عبارت اولوب؛ محله روحانیلری: جامعلرده خطیب، امام مؤذندن ـ عادی مسجدلرده امام، مؤذندن عبارت اولور.

قید: روحانیلره روسچه‌دن سه‌نز شرطدر: صوبرانیه اعضالرینه شهر مکتبلری درجه‌سنده؛ خطیبلره، آخوندلره، عسکری امامله نارودنی ابتدائی مکتب درجه‌سنده؛ قرینه امامِلرینه لسان، اوقو.

١٤١٧) مفتی صوبرانیه رئیسی، مسلمانلرڭ دین باشی اولور.

١٤١٨) عبادتلری، دینی آیینلری، روحانی حاجتلری ادا ایتمك، نکاح عقد ایتمك طلاق قیلمق اِشلری، وصیت میراث مسئله‌لری، بالالرده اطاعت ارلرده خاتونلرده صداقت خصوصلری، مه‌تریکه دفترلری روحانیلر النده اولور.

١٤١٩) روحانیلر اوز صنفلریله بر درجه‌ده ویرگو ویرورلر. لکن محله جماعتی التزام ایتسه، روحانیلر ویرگودن آزاد اولور.

۱٤۲۰) روحانی روحانیلك وظیفه‌لری خصوصلرنده گناهلی اولسه، اوزینڭ باش روحانیلری حکمنه تابع اولور. بوگا باشقه جنایتلر گناهلر خصوصنده نظام محکمه‌لرینه تابع اولور.

۱٤۲۱) اورنبورغ صوبرانیه‌سی. ریاست ایتوچی بر مفتیدن اوچ اعضادن تشکیل قیلنور. قانسه‌له‌ریه‌سی باش کاتب (نه‌کره‌تار)، اوستدل توره‌لری، ترجمان، ژورنالچی، قانسه‌له‌ریه خادملرندن عبارت اولور.

۱٤۲۲) مفتی، داخلیه ناظرینڭ تقدیمی بوینچه، ایمپراطور حضرتلری طرفندن تصدیق قیلنور.

۱٤۲۳) صوبرانیه اعضالری، اوچ قاندیدات، مفتی تقدیمی بوینچه، داخلیه ناظری طرفندن تعیین قیلنور، اوچ سنه مدت ایله.

۱٤۲٤) صوبرانیه، قریم قافقاز روحانیلرندن ماعدا، مسلمانلرڭ بوتون روحانیلری اوزرنده بلاواسطه ریاست ایدر. آڭا عائد حقوق: ۱) محله جماعتی طرفندن صایلانغان آدملری شریعت علملرندن امتحان ایتوب، محله‌ده روحانیلك درجه‌لرینه اهلیتی حقنده شهادت ویرمك، ۲) اماملرڭ روحانی وظیفه‌لرینه عائد اشلرینی کوزه‌تمك، وظیفه‌لرنده قصورلری بولنور ایسه، گناهلرڭ مقدارینی تقدیر ایتوب گناهنه کوره جزا تعیین ایتمك. روحانی وظیفه‌لری خصوصنده گناهلری ایچون، صوبرانیه اماملری ولایت پراوله‌نیه‌سی واسطه‌سیله هم موقت هم تمام عزل ایده بیلور. ولایت پراوله‌نیه‌لری صوبرانیه قرارلرینی اوز اختیارلریله تغییر ایده بیلمز.

۱٤۲۵) صوبرانیه قرارندن شکایت غوبه‌رناطوره ویرلور. غوبه‌رناطور شو حقده صوبرانیه‌دن معلومات بیانات آلدقدن صوگره، همه‌سینی داخلیه نظارتنه اوزاتور.

۱٤۲٦) یوقاریده ۱٤۱۸ ماده‌ده بیان قیلنمش اشلری حل ایتمك، هم ده مسجد بنا ایتمك، مسجدلره روحانیلر تعیین ایتمك اشلرینی حل ایتمك، خصوصلرنده (۱۳٤۵-۱۳٤۸)،۱۳۸۸،۱۳۹۳،۱۳۹۹ ماده‌لرده تعریف قیلنمش ترتیب رعایه قیلنور.

(اویدی ماده قریم اداره روحانیه‌سنه عائد ماده‌لر. مسجد بناسیچون ـ حاجت اولمق، نفقه‌سی تأمین قیلنمق، عمارت قانونلرینه موافق اولمق شرطدر. روحانیلره ـ یاش، علم، استقامت، اخلاق معتبردر.)

١٤٢٧) اختلاف صورتلرنده مسئله اکثریت آرا ایله حل قیلنور. اگر رأیلر مساوی اولور ایسه، رئیس طرفی غالب اعتبار قیلنور.

١٤٢٨) مفتی غائب اولور ایسه، قارت قاضی نائب اولور. مفتی غائب زمان‌ده بولغان بوتون اشدن صوبرانیه مفتی‌گه معلومات ویروب طورور.

١٤٢٩) مفتینڭ یالگز اوزینڭ قراری محکمه حکمی قوتنده اولماز، تنفیذی‌ده جائز دگلدر.

١٤٣٠) مأمورلر، اویه‌زد یا شهر اداره‌لری، مسلمانلرڭ روحانی اشلری حقنده برر یومشلری بولسه، اورنبورغ صوبرانیه سنه (مفتی‌گه‌گنه توگل) مکتوب یازمق اصولیله مراجعت ایدرلر. لکن اگر زافون ماده‌لری مسلمانلرڭ روحانی اشلرینی حل ایتمك حقنده کافی توگل ایسه؛ مأمورلر، اداره‌لر اوزلرینڭ باشلرینه، مسئله‌سنه کوره، تقدیم یولیله مراجعت ایدرلر، اورنبورغ صوبرانیه‌سنه توگل.

١٤٣١) محله روحانیلگنه صایلانمق ایچون محله عائله‌لرینڭ قارترقلرندن لا اقل اوچدن ایکی قسم رضالغی معتبردر.

١٤٣٢) اسکی اصول‌ده یاساق (یعنی جان باشندن یاساق) ویروب کیلگان صنف‌غه منسوب خلق آراسنده محله روحانیلرینی صایلامق وولوست صطارشینه‌لری قریه صطاروسته‌لری حضورنده اولمق تیوشدر.

١٤٣٣) باشقه محله جماعتی، هم‌ده عائله باشلری، یعنی آتادن آیرلماغان اوغللر، یاش برادرلر، قارندش بالالری صایلامق حقنه اشتراك ایتمز.

١٤٣٤) پریغوور (صایلاو کاغدلری) صایلاوچیلرڭ همه‌سی طرفندن امضا قیلنور. صایلاوچیلر اسکی اصول‌ده یاساق ویروچی صنفدن بولسه، وولوست پراوله‌نیه سنده شهادت ایتدرو صوڭنده وولوست صطارشینه‌سی واسطه‌سیله اویه‌زد پولیتسیه اوپراوله‌نیه‌سینه، صوڭره ولایت پراوله‌نیه‌سنه کوندورلور.

١٤٣٥) ولایت پراوله‌نیه‌سی صایلاو کاغدلرینی قاراغان‌ده روحانیلك خدمتلرینه صایلانغان آدملرڭ صداقت‌ده اناتلی، بونلڭ اوزینه گوزل اخلاقلی استقامتلی هم‌ده صوبرانیه‌ده امتحان قیلنوب روحانیلك درجه‌لرینه اهلیتلی بولولرینی رعایه ایدر.

١٤٣٦) خلقی اسکی اصول ده یاساق ویروچی صنفدن بولغان محله‌لرك صایلاولرینی ولایت پراوله‌نیه‌ سی کیسه (*) تصدیق ایدر .

زاقافقاسیه سنیلرینك اورنبورغ صوبرانیه‌سی مسلمانلرینك روحانیلرینه روحانی اداره‌لرینه دائر زاقونك شو ماده‌لری آپریل ١٠ ده برنچی مجلسك اولگی جلسه‌سنده برر برر اوقولوب ، مناسبلری مجلس کاتبلرینه اشاره قیلنوب ، قید قیلنه ایدی . مذاکره‌سز مناظره‌سز «اوستدن‌گنه» اوقولرینه کوره اولسه کرك ، شو قدر ماده بر نیچه ساعت‌ده تمام اولوب ، اون بش دقیقه استراحت فاصله‌سی اعلان قیلنمش .

ایکنچی جلسه باشلاندقدن صوك ، روسیه مسلمانلرینك دینلری بر بولا طوروب روحانی اداره‌لرینك دورتلگی جهتیله اولسه کرك ، الك اول «روسیه‌ده مشترك بر شیخ الاسلاملق مرکزی لازم‌می؟ توگلمی؟» مسئله‌سنده جانلی مباحثه باشلانمش .

ایکی طرفدن ردلر جرحلر مهم سواللر جوابلر یورتلمش ایسه‌ده، مهم مذاکره‌لرك جزئیاتی تفصیلاتی ضبط قیلنمق جهتنه وقتیله اهتمام قیلنمامش . «قورولتای»ده استاذ محترم رضا افندی حضرتلری اوزون تفصیلاتك الك خالص جوهرینی آلوب ، هر بر طرفك فکرینی دعوالرینی اساسلی دلیللرینی قوتلی حافظه‌سیله مقتدر قلمیله ضبط ایدوب ، تاریخی مجلسك مهم مذاکره لرینی امانت روایتیله بزه‌ده حکایت ایتمش .

شیخ الاسلاملق طرفدارلرینك فکری : «بوتون روسیه مسلمانلرینك دینی حاجتلری بر . حاضرگی دورت اداره مسلمانلرك بوتون حاجتلرینی ایفا ایته‌رلك درجه‌ده توگل . شو دورت اداره اوستنده ینه بر اداره لازمدر ؛ اسلام مملکتلرنده‌گی دستورلره کوره، شو اداره مشیخت اسلامیه اولوب، شیخ الاسلام اداره‌سی پای تخت‌ده، شیخ الاسلام اوزی علی العاده بر وزیر کبی اولور . شیخ الاسلام بوتون روسیه مسلمانلرینك دینی باشی اولوب ، مسلمانلرك بوتون اشلری عاقبت او مرکزه عائد اولاچق . طبیعی،

(*) کیسه = Окончательно = نهائی .

بویله بر وزیر البته مسلمان اولوب، مسلمانلرڭ اوزلری طرفندن انتخاب قیلنه‌جق. علم حقوق قاعده‌سنه کوره‌ده، بویله بر مرکزڭ لزومی البته واردر. چونکه حاضرگی روحانی اداره‌لرڭ شرعی حکملرینی دینلر ده‌پارتامنتی هر وقت فسخ ایده بیلور. حالبوکه، اسلام قاضیلرینڭ طوغری حکملری فسخ قیلنمامق البته لازمدر. اسلام قاضیلری اسلام محکمه‌لری طرفندن اعلان قیلنمش حکملری فسخ ایتمك جائز صورتلر وار ایسه‌ده، او صورتلر مختلف هم متعدد شروط ایله مقیددر. او صورتلری او شروطلری تمامیله احاطه ایتمك، شریعتڭ فقهڭ او قدر عمیق دقیق جهتلرینه واقف اولمق، بزه معلوم شوکونگی ده‌پارتامنتڭ اقتدارندن البته خارجدر. خیال ایسه‌ده فرض ایده‌یك، ده‌پارتامنت‌ده اسلام مذهبلرینڭ علوم فقهیه‌لرینه هر جهتله آشنا بر شعبه تأسیس ایتمك ممکن ایسه، علی حده اوز باشینه بر شیخ الاسلاملق مرکزی تأسیس ایتمك دهازیاده ممکن اولور، هم آسان هم معقول اولور. بونڭ اوستنه، اسلام محکمه‌لرینڭ شرعی حکملرینی فسخ ایده بیلمك ایچون اسلامده شرطدر. بوڭا کوره‌ده، دینلری بر اداره‌لری بر مرکزه باغلامق ایچون، اختلافلی حکملری اساسلی صورت‌ده حل ایتمك ایچون، روحانی اداره‌لر طرفندن اعلان قیلنه‌چق حکملری یا تأکید یا فسخ ایتمك ایچون‌ده، اڭ صوڭ منزل اولمق صفتیله، بوتون اعضالری اسلام عالملری اولمق شرطیله، بر مرکزه احتیاج البته واردر. شیخ الاسلاملق البته بویله بر اداره اولابیلور. اسلاملرڭ صانی‌ده شرفی‌ده بونی اقتضا ایدر.»

مخالفلرڭ فکری: «بویله بویوك شیلری صورار ایسه‌ك، احتمال کوچکلرندن‌ده محروم قالورز؛ صوڭره شو تقدیرده اورنبورغ صوبرانیه‌سنڭ درجه‌سی ده توشو احتمال؛ بزگه ایسه، ما امکن، اداره‌لرڭ درجه‌لرینی کوته‌رو تیوش. شرعی قضا مسئله‌لرینه کیلسه‌ك، صوبرانیه دائره سنده ولایت مجلسلری تأسیس قیلنه بیلور، شرعی حکملر ولایت مجلسلرنده تدقیق قیلنوب، هم حل قیلنوب، نهایت صوڭ منزل اولمق صفتیله، صوبرانیه نظرینه تقدیم قیلنور. مثلا شویله اولور ایسه، هم صوبرانیه قوتله‌نور، درجه‌سی کوته‌رلور، هم‌ده شرعی قضالرڭ تأکیدینه فسخنه غیر مسلم مأمورلرڭ مداخله محذوری ده لازم اولماز.»

بری برینه مقابل شو ایکی فکرڭ تأثیریله، مجلس اعضالری اوچ فرقه اولدی: ١) دوَرت اداره ایچون مشیخت مرکزی لازم. ٢) مطلقا لازم توگل. ٣) ولایت مجلسلری تأسیس قیلنه بیلور ایسه، لازم توگل، یوقسه، لازم.

شو اوچ مسئلەنی رأی میزاننه قویمق نوبتی کلدك ده، اعضالردن بری: «شو قدر فوق العاده مهم مسئلەلر حقنده او قدر عجله قرار ویرمك لازم اولماسه کرك. فکرلرڭ هر برنده بویوك خطا بویوك قصور بولنمق ممکندر، قرار ویردکدن صوڭ، تدارك ممکن اولماز. بناء علیه، بو کونگی مجلسی شو ساعت طوقتاتوب، خصوصی صورت‌ده مذاکره ایتسەك نیچوك بولور؟ خصوصا شو کون اوفا شهرنده بویوك معلومات صاحبلری مسافرلر، مشهور بایلر، معتبر آدملر واردر. او افندیلرڭ فکرلرینی‌ده صوراسەق، مسئلەیی ممکن قدر تفصیلاتیله دقتله تفتیش ایتوب کلدکدن صوڭ، یارین قرار ویرسەك، اولمازمی؟» دیدی. اکثریت آرا ایله شو فکر قبول قیلندی ده، او کونگی مجلس طارالدی.

اولگی جلسه‌ده یالقدروچی مزه‌سز اوزوك قوری معناسز مختلف ماده‌لری اوقومق ایشتماك آغرلغیله ایزلمش روحلر طارالمش فکرلر، آچیق کیكڭ یرده حریت هواسنده اون بش یکرمی دقیقه تنفس ایتمك برکه‌سیله اولسه کرك، جانلانوب طوپلانوب، ایکنچی جلسه اولدقچه جانلی روحلی ایدی، روحانی بر مرکز لازم اولوب اولمامق کبی اهمیتلی مسئله‌ده باش اوزینڭ فکرینی لسان اوزینڭ مرادینی افاده ایته ایدی. مجلس اعضالری اوز باشلریله اویلاسه‌لر، لسانلریله اوز فکرلرینی سویله‌سه‌لر، مجلسڭ بوتون اهمیتی بوتون روحی اشته شونده‌در.

لکن مشترك عمومی روحانی بر مرکزڭ لزومنه مخالف طرفڭ فکرنده مفهوم توگل بر نیچه سوز واردر: ١) «کوب صوراسەق آزدن‌ده محروم قالورمز» سوزی اوی‌ده اوطوروب قالوچیلره بلکه موافق اولابیلور ایسه‌ده، حرکتمزه بسمله اولابیله‌چك مجلس مذاکره‌لرینه مناسب اولماسه کرك. دینی اجتماعی سیاسی حقوقلره استحقاق جهتیله، بز اوزمزی لوته‌رانلردن

قاتولیکلردن دون طوتمامق تیوش ایدی؛ باشقه‌لر بز استحقاقمزی اعتبار ایتمزلر ایسه‌ده، دعوا ایتمك اعتراف ایتمك بزه اوزمزه البته ضروردر. ۲) «بویوك بر مرکز بولسه، صوبرانیه درجه‌سی توشه‌ر» قورقوسی‌ده خطا بر وهمدر. دائره‌سنده بش اون ملڭ محله بولا طوروب ده اوفا پراوله‌نیه‌سنه تابع بر اداره‌ده نیندی درجه نصل آوتوریته بولنمق ممکندر؟ اوفا پراوله‌نیه‌سنه تابع اولوب‌ده یوغالماغان توشمه‌گان درجه بویوك بر اسلام مرکزینه تابع اولمق شرفیله نیچون توشسون؟ ۳) دورت اداره‌دن برینه تابع محله‌لرڭ اشلری شرعی مسئله‌لری ولایت مجلسلری طرفندن تسویه قیلنه بیلور ایسه‌ده؛ لکن شو دورت اداره‌یه دها زیاده قوت ویرمك ایچون، دینی مسئله‌لری شرعی قضالری تأکید ایتمك فسخ ایتمك حقلرینی شوکونگی ده‌پارتامنتدن آلوب یالگز اسلام عالملری معرفتنه تسلیم ایتمك ایچون، بویوك بر اسلام مرکزی تأسیس ایتمك هر حال‌ده معقول اولسه‌کرك.

یوسف افندی آقچورا طرفندن ویرلمش لائحه عریضه‌سی.

سماحتلی مفتی حضرتلریله محکمه روحانیه‌دن، ۱۹۰۵ سنه آپریل ۱۰ ده اجتماع ایتمش «مجلس علما» دن رجا و طلب:

۱) موضوع بحث اولمش هم اولاچق مسئله‌لری مجلس یالگز اساس جهتیله حل ایتوب، تفصیلات ایچون بر یا بر نیچه مختلط قومیسیه (یعنی روحانیلر ایله ضیالیلردن مرکب) قومیسیه تشکیل قیلنسه ایدی.

۲) مجلسڭ قرارلری اورنبورغ صوبرانیه‌سی دائره سنده‌گی بوتون مسلمانلره اعلان قیلنسه ایدی.

۳) مجلسڭ بوتون مذاکره‌لری بوتون قرارلری تفصیلاتیله ثبت قیلنوب، حاصل اولاچق تاریخی وثیقه‌لر صوڭ مجلس ده اعضالر طرفندن امضالانوب، ضاقلانسه ایدی.

٤) روحانیلره روحانی اداره‌لره دائر اصلاحات مذاکره‌لریله اشتغال اوستنه، شوکون مسلمانلرڭ امور دینیه‌سنه بلا واسطه متعلق اولابیله‌جك بوتون مسئله‌لری ده «مجلس علما» مذاکره ایتسه ایدی.

صوبرانیه تنظیمنه، روحانیلرڭ حاللرینی اصلاح مسئله‌سنه متعلق بعض مطالعه‌لر.

٥) روحانیلر ایکی درجه اولور: ب) بویوك: مفتی، آخوند، محتسب، مدرس. ج) محله روحانیلری: امام خطیب، امام معلم، مؤذن.

٦) مفتی مسلمانلرڭ دین باشی، صوبرانیه رئیسی اولور.

٧) مفتی مسلمانلر طرفندن قید حیات اولمق اوزره انتخاب قیلنوب، بالذات حکمدار فرمانیله تصدیق قیلنور.

٨) مفتی انتخاب ایتمك ایچون الڭ اول هر محله‌دن بر ایکی اوچ صایلاوچی صایلانور؛ صوڭره هر بر ایللی محله‌نڭ صایلاوچیلری بر یرده طوپلانوب، اوز آرالرندن بر آدمی «ایکنچی درجه صایلاوچی» ایتوب «مختار» ایتوب انتخاب ایدرلر. صوڭره شو مختارلر بر شهرده برله‌شوب، صوبرانیه دائره‌سنه داخل بوتون مسلمانلر آراسندن اوچ ذاتی «مفتی نامزدی» قاندیداتی ایتوب انتخاب ایدرلر. اوچ ذات مقام حکمداری‌یه عرض قیلنوب، ایمپراطور حضرتلرینڭ اختیار شاهانه‌سیله، بری تصدیق قیلنور.

٩) مفتی محکمه روحانیه‌ده ریاست ایتوب، قرارلرینی اجرا ایدر. لازم کورور ایسه، شعبه‌لرڭ قرارلرینی محکمه روحانیه‌ده یاڭیدن تفتیش ایتدرمك حقنه‌ده مالك اولور.

١٠) مفتیلك لا اقل اوچنچی قلاص رسمی رتبه‌لره معادل طوتولوب، شو قلاصڭ بوتون حقوقلرینی اقتدارلرینی حائز اولور، معاشی‌ده مقامنه کوره مخصوص هم معین اولور.

١١) آخوند، محتسب، مدرس لقبلری محکمه روحانیه طرفندن یالڭز مستحقلرینه یالڭز حاجت اقتضاسنه کوره ویرلور. شو کونگی کبی استحقاقسز حاجتسز ویرلمز.

١٢) آخوندلرڭ محتسبلرڭ مدرسلرڭ زاقون نظرنده حقوقلری وظیفه‌لری بولنه‌چقدر. آخوندلر محله‌لرڭ امور عدلیه‌لرینه؛ محتسبلر امور مالیه‌لرینه اداریه‌لرینه؛ مدرسلر محله‌لرڭ تعلیم تدریس اشلرینه نظارت ایدوب تفتیش ایدر. هر بری اوز وظیفه‌لرنده محله روحانیلرینه باش اولور.

١٣) آخوند، محتسب، مدرسلر نظارت هم تفتیشلرینىڭ نتیجەلرینی محکمه روحانیه نظرینە البتە عرض ایدر. لازم اولور ایسە، محکمه روحانیه آنلری تفتیش ایتدرمك حقنه مالك اولور.

١٤) محکمه روحانیه اعضالری یعنی قاضیلر آلتی اولور: ایکی آخوند، ایکی محتسب، ایکی مدرس. آلتیدن بری، مفتی تعیینی ایله، بویوك قاضی اعتبار قیلنوب، مفتی نائبی اولور.

١٥) محکمه روحانیه اعضالری ده انتخاب قیلنور. دورت قاضی آوروپادن، ایکی قاضی آسیادن. قاضیلرڭ صایلاوچیلری ده صایلانمشلری ده بویوك روحانیلردر. آخوندلرڭ محتسبلرڭ مدرسلرڭ امضالریله کوندوردکلری انتخابنامەلرینی، که هر برنده بر ایکی اوچ اسم مذکور اولور، محکمه روحانیه کوزدن کیچوروب، اکثریت قازانەچق اون ایکی آدمی مفتی داخلیه ناظرینه تقدیم ایتوب، داخلیه ناظری اون ایکیدن آلتی آدمی قاضی، آلتی آدمی نامزد تعیین ایدر. قاضیلر دورت سنەلك انتخاب قیلنور. قاضیلرڭ اوچەر اوچەر، هر ایکی سنەده بر، مدتلری تمام اولور. معاشلری، نظامی محکمەلرڭ اعضالری کبی، ایکی ماڭ ایکی یوز روبلدن دون اولماز. قاضیلر خدمتلری اثناسنده مکافاته عرض قیلنور.

١٦) محکمه روحانیەده مفتی طرفندن تعیین قیلنمش بر حقوق مشاوری یوریسقونسولت بولنوب، محکمه روحانیه مصلحتلرینی مدافعه ایدر، محکمه قرارلرنده دولت قانونلری نقطەسندن مشورت ویرور. معین معاشی اوستنه یوریسقونسولت مدافعەلرندن‌ده معین بر حصه آلور.

١٧) محکمه روحانیه بر مفتی بر آلتی اعضادن مرکب اولوب، اوچ شعبەیه منقسم اولور. ١) عدلیه شعبەسی، امور عدلیەیی باقوب، آخوندلردن متشکل اولور؛ ٢) اداره شعبەسی، اداره اشلریله مشغول اولوب محتسبلردن تشکل ایدر؛ ٣) معارف شعبەسی، مکتب مدرسه امورینه باقوب، اعضالری مدرسلردن اولور.

١٨) امتحان، عمومی دینی اشلر، روحانیلری تنبیه و تربیه، انتخابنامەلری تدقیق و تفتیش، مهم فتوالری ویرمك کبی عمومی خصوصلرده اوچ شعبه برابر مفتی ریاستی تحتنده اش باقار.

۱۹) محکمه روحانیه رئیسی اعضالری برر رأی صاحبی اولوب، تساوی تقدیرنده، رئیس طرفی غالب اولور. (بیده تساوی ممکنمی؟)

۲۰) حقوق مشاوری یالگز مشورت ویره‌بیلوب، رأی صاحبی اولماز.

۲۱) وقفلر، مکتب مدرسه‌لر محکمه روحانیه نظارتنه تابع اولور.

۲۲) محکمه روحانیه‌نڭ دائمی شو تشکیلاتندن ماعدا، «علما شوراسی» نامنده موقت بر عضوی اورغانیزاتسیه‌سی اولاچقدر.

۲۳) علما شوراسی هر سنه لا اقل بر دفعه مفتی دعوتیله اجتماع ایده‌چك بر مجلس اولور. مجلس اعضالری، مجلسدن مطلوب خدمته کوره، محکمه روحانیه قراریله تعیین قیلنور. اعضالرینڭ صائی محکمه روحانیه اعضالرینڭ دورت مثلندن آز اولماز. محکمه روحانیه لازم کورور ایسه، موضوع بحث اولاچق مسئله‌لره اختصاصلری وار ضیالیلری ده مجلسه دعوت ایتمك حقنه مالك اولور.

۲٤) علما شوراسنڭ وظیفه‌سی: زمان، مکان، حیات اظهار ایده‌چك مهم مسائل شرعیه اجتماعیه‌یی اساس جهتیله حل ایتمك اولاچقدر.

۲۵) علما شوراسنڭ بوتون قرارلری همه مسلمانلره نشر هم اعلان قیلنوب، شو خصوصده طوپلانه‌چق افکار عمومیه نظر اعتباره آلنور. بر سنه فاصله ایله اوچ شوراده تکرار تأکید قیلنوب قبول قیلنور ایسه، محکمه روحانیه‌یه دستور العمل اولور.

۲٦) محکمه روحانیه قرارلری دولتچه حکومتچه قطعیا مقبول طوتولور. اگر معین بر مسائل اوزرینه ویرله‌چك فتوی و یا قرار دولتڭ عمومی قانونلرینه مغایر کبی کورلسه، مذکور مسئله‌لرده رعایه قیلنه‌چق اساسلری مقدما علما شوراسنڭ مشاوره‌سنه عرض قیلنوب، اساس جهتیله حل قیلنقدن صوڭره، آنجق اعطا قیلنور.

۲۷) محکمه روحانیه قرارلرندن ناراضی آدملر شکایتلرینی، معین بر مدت ایچنده، ینه محکمه روحانیه‌یه تقدیم قیلوب، مسئله‌لرڭ تکرار محاکمه‌سینی طلب ایدرلر. بر فرض محکمه روحانیه اوستندن باشقه محکمه‌لره دائره‌لره شکایت قیلنه‌چق اولور ایسه، او محکمه‌لر او دائره‌لر محکمه روحانیه‌یه مراجعت ایدوب، قرارینی دستور ایدرلر. هر حالده

محکمه روحانیه اوزینه عائد هر بر اش ده الك بویوك محکمه اولور.

۲۸) محکمه روحانیه منبعلری وارداتی دولت خزینه سندن، نکاح رسومندن، مهر ویرگولرندن عبارت اولور.

۲۹) محله روحانیلرینك انتخابی شو صورتله تعدیل قیلنه‌چق: مدرسه‌لرك برینی اکمال قیلوب امتحان ده موفق اولاجغنه امین آدم، بر محله ده بوش یره منتظر قالمایوب، امتحانه وارور. موفق اولدقلری درجه ده شهادتنامه‌لرینی اللرینه آلوب، امام خطیب، امام معلم، مؤذنلك درجه‌لرینك برینه نامزد (قاندیدات) اعتبار قیلنور. نامزدلرك اسملرینی حاوی پوصله هر محتسب‌ده موجود اولور. محله‌لرك برنده بر روحانیلك منصبی آچیق قالور ایسه، او محله محتسبنه مراجعت قیلوب پوصله ده‌گی نامزدلرك برینی انتخابه محله جماعتی قرار ویرور. محتسب نظارتی تحتنده انتخاب اجرا قیلنوب، مضبطه‌سی حاضرلندکدن صوك، محتسب واسطه‌سیله محکمه روحانیه‌یه تقدیم قیلنور. او محله ولایتی پراولدنیه‌سندن نامزد حقنده‌گی مطالعه‌لرینی استفسار ایتدکدن صوك، محکمه روحانیه تصدیق ایدر.

۳۰) بویوك روحانیلرده محله روحانیلری ده امتیازسز خلق صنفندن (صوصلوویه‌دن) چیغارلوب، امتیازلری لیچنی پاچوتنی غراژدانلق امتیازندن دون اولماز. روحانیلر روحانیلك خدمتلرنده مشغول ایکن عسکری خدمتدن آزاد قیلنور. اسلام روحانیلری حکومتك غایت مهم مصلحتلرینی وظیفه‌لرینی مأمورلر کبی ایفا قیلدقلری ایچون خدمتلرنده‌گی نفوذ و سهولت آنلره ده ویرلور؛ یعنی اسلام روحانیلرینك‌ده (صلوژه‌بنی پولاژه‌نیه)لری اولور.

۳۱) عمومیتله روحانیلرمزك معیشت منبعلری غایت مهم خدمتلریله متناسب دگلدر. تجارتله صنعتله اشتغاللری خلق کوزنده اعتبارلرینك درجه‌لرینك نزولنه ده سبب اولور، اکثریتله حاضرلکلری ده وقتلری ده بولنماز. محله جماعتندن طوغریدن طوغری صدقه قبول ایتمکلرینه مجبوریتلری‌ده خلق النده طوتقونلقلرینی موجب اولور. بناء علیه، محکمه روحانیه علما شوراسنك یاردمیله شو حالك اصلاحنه، خلق کوزنده روحانیلرك اعتبارلرینی حرمتلرینی محافظه ایدوب معیشتلرینی تأمین ایتمك چاره‌لرینه تشبث ایدر.

محکمه روحانیه اختیارینه طاپشرلمش، یاخود طاپشرلمق تیوش امور حقنده مطالعه‌لرمز ایسه، شویله‌در: شو کون مسجدلرك بناسنه متعلق زاقون بر وجه آتیدر: ارلر ایکی یوزدن آز اولماسه، مسجدك بناسنه اداره‌سنه لازم اولاچق خراجتلری محله جماعتی التزام ایتسه، مسجد بنا ایتمك حقنه محله مالك اولور. تشبث حقی روحانیلر النده‌در. الك ایلك محکمه روحانیه‌یه مراجعت لازمدر، محکمه روحانیه اوزیناك فکرینی ولایت اداره‌سنه معلوم ایدر. ولایت اداره‌سی ایسه، محله‌دن پریغووور تنظیم ایتدرر، مسجدك شکلی رسمی قانونه موافق اولوب اولمامق جهتلرینی تدقیق ایدوب، نهایت موقعی اعتباریله روسلره روسلاشدرلمش قوملره معنوی تأثیری اولوب اولمایه‌جغی حقنده (یه‌پارخیالنی ناچالستوا)دن معلومات آلور. معنوی تأثیری کورلمز ایسه، مساعده ایدر. مسجدك اوزی ده یرلری ده صاتولابیلور. موقت مسجد بنا قیلنماز.

اما بزم نظرمزده بزه معقول اولاچغی بویله‌در:

٣٢) مسجد بناسنده ایکی یوز رجال قطعی شرط قیلنمایوب، محلتك یالکز حاجتی اعتبار قیلنور. بنا خراجتلری تأمین قیلنه‌جق اولور ایسه، رخصت ویرلور.

٣٣) بر آدم یاخود بر جمعیت بوتون تأميناتی التزام ایدر ایسه، موقت یا دائمی مسجد بناسنه‌ده اذن ویرلور.

٣٤) تشبث، مراجعت حقلری یالکز روحانیلره مخصوص اولماز، عادی بر آدم، یا بر محله یا بر جمعیت طرفندن ده اولابیلور.

٣٥) مسجد بناسنه رخصت ویرمك یالکز محکمه روحانیه حقی اولوب، ولایت اداره‌سنه مراجعت مجبوریتی نسخ قیلنور. مسجدك شکلی رسمی عمارت قانونلرینه موافق اولوب اولمامق جهتندن محکمه روحانیه ولایتك دائره اعماریه‌سنه مراجعت قیلوب فکرینی آلدقدن صوڭ، قرارینی ویرور. پریغووور (مضبطه) خصوصنده تفتیش ایتدرمك لازم کلور ایسه، محکمه روحانیه اوزی محتسب واسطه‌سیله اجرا ایدر.

٣٦) ناچار وهمله میدان براقمامق ایچون عمارت قانونلرینك ١٥٦نچی ماده‌سی البته نسخ قیلنور.

٣٧) مسجدلرنڭ اوزی‌ده یری‌ده عموم ملکی اولور. هیچ بر وقت صاتولماز.

٣٨) مسجدلرنڭ اداره‌لرینه نظارت ایتمك ایچون، هر محله‌ده بر متولی، یاخود متولیلر هیئتی تعیین قیلنور. متولیلر اوزلرینڭ وظیفه‌لری حقنده محله قاشنده مسئولیتلری کبی هر سنه محتسبلر واسطه‌سیله محکمه روحانیه‌یه حساب ویرورلر.

٣٩) اسلام مکتبلری مدرسه‌لری زاقون نظرنده محکمه روحانیه‌یه تابع اولور: روسلرنڭ ابتدائی مکتبلری، علوم دینیه و آڭا تعلقلی علوم تدریسنه مخصوص سه‌میناریه‌لری آقادمیه‌لری سینود نظارتنده اولابیلور ایسه، ابتدائی مکتب دینی مدرسه‌لرمز محکمه روحانیه نظارتنده البته اولابیلور.

٤٠) محکمه روحانیه علما شوراسی یاردمیله مکتبلرمزی دینی مدرسه‌لرمزی روسلرنڭ مکتبلرینه سه‌میناریه‌لرینه آقادمیه‌لرینه معادل اولابیله‌جك درجه‌لره کوته‌روب، دینی دنیوی حیاتمزه موافق بر صورت‌ده اصلاح ایدر.

٤١) روحانیلك رتبه‌لرینه امتحان ایتمك همان محکمه روحانیه‌ده قالور. لکن امتحان پروغراملرینی زمانڭ مکانڭ احوالڭ اقتضالرینه کوره، علما شوراسنڭ یاردمیله محکمه روحانیه اصلاح ایته طورور. امتحان پروغراملرینی مکتبلره دینی مدرسه‌لره اعلان ایدر. «امتحان قیلنوچیلرڭ هر برینی هوائی باشقه بر طرزده امتحان ایتمك» اصولسزلگی ترك قیلنور.

٤٢) اورنبورغ محکمه روحانیه‌سی دائره‌سنه داخل مسلمانلرڭ وقفلری حقنده زاقون‌ده هیچ بر اشاره یوق ایسه‌ده، اوقاف بالفعل واردر. شریعت موجبنچه مالر ملکلر وقف قیلنوب، شریعت حکملرینه موافق صورت‌ده متولیلر طرفندن اداره قیلنور ایسه‌ده، وقف نظامی قانون طرفندن تصدیق قیلنمامش اولمق جهتندن اوقاف «باشقه بر یوللر» ایله بر باد قیلنور؛ محکمه روحانیه ایسه، وقفلری نظارت قیلوب تفتیش ایتمکدن صاقلامقدن عاجز اولور.

بناء علیه، اوقاف حقنده زمانڭ مکانڭ احوالنه حاجتلرینه موافق، شریعتك‌ده حکملرینه مستند بر لائحه ترتیب قیلنوب، نره‌یه عائد ایسه

اورایه تقدیم قیلنه‌رق، قانون نظرنده اوقاف تصدیق ایتدرلسون.
اوقاف اوزینه عائد بوتون حقوق ملکیه‌یی حائز معنوی بر شخص کبی
اعتبار قیلنسون. شو باب‌ده ده محکمه روحانیه علما شوراسناڭ یاردمیله
حرکت ایتسون.

٤٣) اوقاف حقنده شریعتك بوتون حکملرینی بوتون مسلمانلر
ایچون قانون تصدیق ایدر. اوقاف قانون نظرنده مقبول بر نوع
اینستیتوت اولور «مالکی مؤسسه» اعتبار قیلنور. نوطاریوسلرده وقفلره
مخصوص بر دفتر طوتولور.

٤٤) وقف قیلنه‌چق ملکی، شرائط وقفیه‌سی حقنده واقف الڭ اوّل
محکمه روحانیه‌یه مراجعت ایدر. محکمه رحانیه محتسب واسطه‌سیله
تحقیق تفتیش ایتدردکدن صوڭ، شرعا مقبول کورولور ایسه، واقفڭ اوزینه
اخبار ایدر، واقف نوطاریوسه مراجعت ایدوب اشی تمام ایتدکدن صوڭ
مذکور ملك قانون نظرنده وقف اعتبار قیلنور.

٤٥) محکمه روحانیه اوزینڭ اداره شعبه‌لری محتسبلری واسطه‌سیله،
وقفلری هر وقت تحقیق تفتیش ایدر، وقف شرطلرینڭ شریعتچه قانونچه
جریانلرینه هر وقت دقتله نظارت ایدر.

٤٦) محکمه روحانیه موقوت بر مجموعه نشر ایدوب، اوراده اوزینڭ
فتوالرینی قرارلرینی، اهمیتی وار مسئله‌لری، سنه‌لك حسابلرینی درج
ایدوب، مسلمانلرڭ منفعتلرینی مصلحتلرینی تأمین ایتمك مدافعه ایتمك
یولنده خدمت ایدر.

---

٤٦ ماده‌یی حاوی شو گوزل لائحه مفتی حضرتلرینه علما مجلسنه
ضیالیلر نامندن، ابوالسعود افندی احتمف، ابراهیم افندی آقچورا، سید
گره‌ی میرزا آلکین، یوسف افندی آقچورا، محمود بای حسینف، محمد
ذاکر افندی رامییف، محمد یوسف افندی دی‌بیردی‌یف امضالریله،
بر عریضه اولمق اوزره (آپریل ۱۰-۱۵) کونلرینڭ برنده ویرلمشدر.

شو لائحه‌یی بوراده یازدم؛ معنی، مفهوم، ترتیب جهتلرینی تمام
رعایه ایتدم، لکن عباره لرینی براز تغییر ایدوب؛ لائحه‌یی ماده لره

توزیع ایدوب، ماده‌لره رقم یازدم. کله‌چك مجلسلرك برنده، شو گوزل لائحه‌یه ینه عودت ایدرز. انشاءالله.

«قورولتای»لك ایکنچی مجلسی

آپریل ۱۱ده دوشنبه ایرته.

دینی ملی حاجتلرمزی مذاکره ایدوب، روحانی اشلرمزی اداره‌لرمزی اصلاح ایتمك مقصدیله، مفتی حضرتلری علمالری دعوت ایتمش ایسه‌ده، صوبرانیه طرفندن بر حاضرلك یوق ایدی؛ دعوتدن مقصد معلوم اولماموق جهتیله اولسه کرك، دعوت قیلنوب کلمش حضرتلر علمالر النده‌ده بر شی یوق ایدی.

دعوت کاغدلری کوندورلدکدن صوڭ، مارت کونلرنده اولسه کرك، استاذ محترم رضا افندی حضرتلری «علمالر مجلسنه بر شی حاضر ایده‌یم» شوقیله اولسه کرك، اولگی یازمه اثرلرندن انتخاب قیلوب، بر لائحه مسوده‌سی حاضرله‌مش.

بر کون استاذ رضا افندی مفتی حضرتلرینه دیمش: «حضرت! ملالر مجلسنه قصقه‌غنه بولسه‌ده برر نرسه حاضرله‌ب قویو تیوش بولمازمی؟ بوش قول ایله کیلوب، نیندی اش اشله‌ی آلورلر ایکان؟» بوڭا جواب ده مفتی حضرتلری: «یوق، یازمایمز، سین اوزڭ ده ماتاشما! صوبرانیه‌ده یازغانلرده، ملالرنی چاقروب، قول‌غنه قوید ورغانلر دیب، بزگه طعن قیلورلر، یامان اسمگه قالورمز، ایشته‌سکمی، یازما!» دیمش. آلای ده استاذ رضا افندی حضرتلری، علمالر مجلسنده البته کرك بولاچغنه کوره، اوزیناڭ قوارتیره‌سنه بیکله‌نوب، بیك کوب کاغدلری قارالتوب بوزوب طاشلاب، نهایت بر ایکی لائحه مسوده‌سی حاضرله‌مش.

اولگی مجلس ده اسلام روحانی اداره‌لرینه عائد زاقون ماده‌لری اوقولدقدن صوڭ ایکنچی جلسه‌ده شیخ الاسلاملق مسئله‌لری مذاکره قیلنوب، لازملگی لازم توگللگی حقنده قرار ویرمك ایکنچی مجلس مذاکره‌سنه تأخیر قیلنمش ایدی.

آپریل ۱۱ ده دوشنبه، ایرته ساعت ۸ ـ ۹ راده‌لرنده مجلس آچیلدی. شیخ الاسلاملق مسئله‌سی باشلاندی. بعض اعضالرڭ روایتنه کوره، مجلس نه‌دیندر، روحسز ایدی. حاضرسزلك حیرتیله اولسه‌کرك، مجلسڭ قرارلرندن مذاکره‌لرندن بر نتیجه امید ایتمك نشاطی ده اعضالرڭ یوزلرنده سوزلرنده یوق کبی ایدی. بیك امیدسز براز مذاکره دن صوڭ، طاووش کوبلگنه بنا قیلنوب، «شیخ الاسلام ده، ولایت مجلسلری ده لازم توگل!» فکری مجلسڭ قراری اولمق اوزره قبول قیلندی.

اماملرڭ فکرلرینه لسانلرینه حریت ویرمك ملاحظه‌سیله اولسه‌کرك، مجلس‌ده مفتی حضرتلری یوق. «رسمی رخصت یالگز امامله ویرلمش» اولمق طارلغیله اولسه‌کرك، ضیالیلره ده مساعده یوق. قاضیلرڭ بری نوبتله هر مجلس‌ده حاضر اولور ایسه‌ده، هیچ بری رأی ویرمك حقوقنه مالك توگل. مجلس یالگز حضرتلر مجلسی؛ رأی ویرمك یالگز ملالر حقی.

ولایت مجلسلرینڭ، مشیختڭ لزومسزلگنه قرار ویردکدن صوڭ، مجلس، معلوم ساعتنه قدر دوام ایتمش ایسه‌ده، صرف فائده‌سز نتیجه‌سز سوزلرله اشتغال قیلوب، بلکه عطالت ده قالوب، قیمتلی دقیقه‌لرینی بیهوده ضائع ایتدی. اولگی مجلس ماده‌لر اوقوب، ایکنچی مجلس حاضرسزلك بلاسیله عطالت‌ده قالوب ضائع اولدی. قورولتایڭ رسمی رخصت ده ویرلمش مدتی ده آز. شو وضعیتی کوروب امامرڭ اکثری منصفلری متأثر اولدی. اوزلرینه امانت قیلنمش خدمتڭ، گمانلرندن قات قات آرتق، بویوکلگنه اهمیتنه آغرلغنه قناعت حاصل ایتدی. ئلك دن حاضرلنوب قویولمش بر دستاویز(*) بولنماینچه یاخود لا اقل مذاکره قیلنه‌چق مسئله‌لرڭ بر فهرستی بولونمادقچه، بویله اجتماعلردن بر ثمره چیقمق البته کوچ اولاچغینی اعضالرڭ اکثری اعتراف ایتدیلر. هم ده شو خصوص‌ده بر چاره بولمق ایچون بالذات مفتی حضرتلرینه مراجعت ایتوب رجا ایتمك قرارینه کیلدیلر. ایکنچی مجلس بونگله تمام اولدی.

مفتی حضرتلری اوزی ده «مجلس ده برر قرار حاضرلنمه‌سه یاخشی بولماز» فکرینه کیلوب، خوفلنه باشلادی، اوزینڭ ده بورچولولرینی سیزدره باشلاغان ایدی.

٤ *

(*) دستاویز = Руководство = دستورالعمل.

بر کون بر مناسبتله، استاذ محترم رضا افندی حضرتلری مفتی حضرتلرینه: «حضرت! ملالرغه کورسه‌تور ایچون توگل، بلکه یالـگز بر امتحان قیـیلندن بر نرسه یازغان ایدم. بولماسه، ملالر شونی دستور العمل ایتسونلرمی؟ بولای بوش طارالولری یاخشی بولماز» دیمش.

امام افندیلر اوزلرینك عاجزلکلرینی اعتراف ایتوب، مفتی حضرتلرندن یاردم رجا ایتولری صوڭنده، دستور العمل اولابیله‌جك بر لائحه مسوده‌سی ویره‌چگینی امامله‌ره وعده ایتدی. مفتی حضرتلرینك الڭ بویوك بر مقصودی ده حاصل اولدی: «شولای شول، بزنی یامانلیلر ایدی، اش اشله‌میلر دیب هر وقت شاولیلر ایدی، اش اشله‌وی اول آسات توگل. مونه اوزلری ایندی نیك اشله‌میلر!» دیب بر نیچه دفعه سویله‌دی.

امام افندیلره وعده ویردکدن صوڭ، مفتی حضرتلری محترم رضا افندی حضرتلرینه: «حاضرگی اشلر حقنده بر پرویقت یازدم دیب ئه‌یتکان ایدڭ. اگر ده تمام اولمش ایسه، مجلس‌ده اوقوسدڭ، امامار اوزلرینه حاجتلی ماده‌لرینی شوندن بلکه آلورلر ایدی.» دیدی.

اوز اجتهادیله طوپلانوب اوز قلمیله یازلمش اثرینی مجلس‌ده اوقومق، انتقاد ایتدرمك، آرتق ماده‌لرینی توشوروب، یوق ماده‌لری زیاده ایتمك استاذ محترم رضا افندی حضرتلرینه ده البته مطلوب ایدی. «قورلتای» ده روحانی اداره‌لرمزی اصلاحات حقنده بر قراره کلمك لزومی ده محترم رضا افندی نظرنده قطعی ایدی.

بوڭا کوره، محترم رضا افندی لائحه‌سی قورلتای‌ده ۳ نچی مجلسدن باشلاب مذاکره قیلنه‌چق اولدی.

استاذ محترم رضا افندی حضرتلرینك لائحه‌سی.

محترم رضا افندینك مسوده اولمق اوزره یازلمش لائحه‌سی قورولتای مجلسلرنده مذاکره نتیجه‌سنده براز تعدیل بعضا تحریف قیلنوب، عاقبت مجلس قراری کبی قبول قیلندقدن صوڭ، رضا افندی حضرتلری او لائحه‌یی آقـلامش. لائحه ماده‌لرینه اساس اولابیله‌چك بعض ملاحظه‌لرینی

«اوقوچیلرینه» ده تقدیم ایتمك ایچون، لائحه ماده‌لرندن قبل اون سكز ملاحظه یازمش.

اهمیتلرینه‌کوره ملاحظه‌لری ابجد ترتیبیله، صوڭره ماده‌لری ارقام عربیه صورتیله بوراده یازدم.

اوقوچیلرینه

ب) لائحه ماده‌لرینی اوقودن ایلك شو سطرلری اوقوڭزی ده رجا ایدرم. یوقسه، یازوچی بر جهته، اوقوچی خلاف جهته یونه‌لسه، فائده چیقماز.

ج) شو لائحه‌یی بر آدماڭ امرینه یاکه رجاسینه‌کوره یازمادم، هم‌ده عقلا جمعیتنه عرض ایتمك قصدیله‌ده قلمه آلمادم. بلکه اوز قاشم‌ده غایت مهم اعتقاد قیلنمش بر سبب مجبوریتیله یازدم. بکا او سببی بیان ایتمك، اوقوچیلره ایسه، تفتیش ایتمك لازم اولماسه‌کرك. اوقوچیلرڭ وظیفه‌لری یالڭز انتقاددر.

د) خیلی وقت صوبرانیه‌ده خدمتم جهتیله، معیشت قومیه واخلاق ملیه‌مزه آشنا اولدم، شاگردلرك، عموم عالملرمزڭ طبیعتلرینه دائر درسلر اوقودم، جزئی‌گنه اولسه‌ده، بر قدر نظام وقانونلره وقوف کسب ایتدم. بنم فکرمه‌کوره، صوبرانیه اداره‌سناڭ، نظام ماده‌لرینه شریعت اساسلرینه، بنا قیلنمش شوکونگی دستور العمللرینی الڭ عجله اصلاح لازمدر.

نظام جهتلرینی اصلاح خدمتی حکومتله مسلمانلر اوستنده مشترك بر خدمت ایسه‌ده، خدمتڭ الڭ بویوك حصه‌سی البته مسلمانلرڭ وظیفه‌سیدر. شو وظیفه هر نه قدر بویوك ایسه‌ده، هر وقت هر یرده انشاء الله اهلیتلی آدملری بولنور.

نظام جهتلریله برابر، صوبرانیه اداره‌سنڭ دستور العملی اولان فقه کتابلرینی‌ده شریعت مسئله‌لرینی‌ده اصلاح ایتمك البته لازمدر. لکن شو حقیقتی آڭلاوچی‌ده آزدر، اویله بویوك خدمتلره مستعد اهلیتلی آدملرده غایت آزدر. نظام جهتی اصلاح قیلنوب ده، شریعت جهتی اصلاح قیلنماز ایسه، بوندن صوڭ کلەچك قاضیلردن، رەفورمه ویرلەچك صوبرانیه‌دن همان فائده چیقماز. بزم خلق مفتیلردن صوبرانیه اعضالرندن شکایت

ایدرلر. درست، مفتی‌ده ده اعضالرده ده گناه واردر، قصور واردر. لکن توب قصور اشخاص‌ده توگل. یول طوغری اولماسه، اڭ مقتدر اڭ مستقیم آدم‌ده طوغری حرکت ایده‌مز.

اشته، نظام جهتلرینه دائر بعض آغرلقلری دفع ایتمك آرزوسیله شو ماده‌لری یازدم.

ه) دینی ملی اجتماعی حقوقمزی طلب یولنده حرکت ایتوچی آدملرڭ بعضلری «کوب صوراسه‌ڭ، بلکه برازی ویرلور» مقالیله یعنی بازار قاعده‌سیله حرکت ایدرلر. بعضلری «کوب صوراسه‌ق، آزدن ده محروم قالماسه‌ق یارار ایدی» قورقوسیله احتیاط طرفلرینه یعنی «تیك طورو» راحتنه میل ایدرلر. بن لائحه‌م ده شو افراطدن شو تفریطدن صاقلاندم. بوتون ماده‌لری شوکونگی احوالمزه شوکونگی حاجتمزه کوره، عدالت اورتالغنده انصاف یولنده یازدم. حکومتله معامله‌ده مجامله قیلو جهتلرینی‌ده اونوتمادم. ملتڭ صانته شانته مناسب حاجتلرینی حریتله یازمش ایسه‌م‌ده، حکومتله مجامله رسملرینی‌ده بوزمادم. طلبلرم حاجتمزه کوره، بیانم ادبمزه کوره اولدی.

و) شوکون بزم حالمزه کوره صایلاو اصوللری غایت آغردر. مفتیلری قاضیلری صایلامق یا تعیین ایتمك مسئله‌لرینڭ برینه بن اوزم حاضرگه قدر قرار ویره آلمادم. صایلاو اصوللرینی لائحه ده آنجق خلق مرادینه کوره یازدم. صایلاو یوللرینڭ آغرلغنه کوره، عمرلك صایلاو طرفنه میل ایتدم. اوقوچیلر ایچنده قولای بر یول طابوچیلر چیقسه، لائحه‌م ماده‌لرینی تبدیل ایتمك آسان بر اشدر.

درست، محترم سلفڭ دینی عادات حسنه‌لرینه، ملتڭ حیات ملیه‌سنه کوره، بن اوزم صایلاو طرفنده‌یم. لکن لائحه‌م‌ده بوندن قطع نظر ایتدم. مفتیلری قاضیلری وقتلی صایلامق بایتاق فتنه‌لره، فساد شیوعنه سبب اولور. بوڭا کوره، مؤبد صایلامق جهتلرینی التزام ایتدم.

ز) مفتی اولاچق ذات ملت ایله حکمدار هم حکومت آراسنده واسطه‌سز بر ترجماندر. بزم شوکونگی حالمزه کوره مفتیلك وظیفه‌سی بزده شودر. بوڭا کوره، مفتیلرڭ حقوقلرینه صایلانمه‌لرینه دائر ماده‌لره

باشقه بر قاعده‌لره بنا ایتدم. بوراده تفصیل ایتمك حاجت اولماسه کرك.
مفتیلرك دین و دنیا علملرنده ماهرلـكلری، شبهه یوق مطلوبدر.
لکن ایکی جهتی‌ده جامع آدملر بولنماسه: دنیاوی علمی، مدنی تربیه‌سی،
دنیاوی وجاهتی کامل اولمق البته مطلقا شرطدر. شوکونـگی زاقون
قاعده‌لرنچه حقی یوق قدرتی یوق اشلرده اوزینڭ مهارتی حرمتی وجاهتی
برکه‌سنده مقصودینه بلکه نائل اولابیلور. اما صوبرانیه‌نڭ عادی اشلرینه
مفتیلرڭ مداخله‌لری آز بولسه‌ده، یاری. هر حالده مفتی صوبرانیه‌دن‌ده
اوستون بولوب، ملتله حکومت آراسنده بر واسطه‌در، ملتڭ ترجمانیدر.
ح) اگرده اوزلری قبول ایتسه‌لر، قرگیز قارنداشلر ایله برلشمگی
جانم غایت آرزو ایدر. مفتیلری ده قرگیزلردن ده بزدن ده صایلامق شرطیله
بر اداره کوله‌گه‌سنه طوپلانسه‌ق هر ایکی طرف ایچون ده غایت مهم غایت
کوب فائده‌لر حاصل اولور. قرگیزلر ایله برلشمك نیگزینی اختیار
ایدوب لائحه‌می یازدم. شوکون برلشمك فرصتی الدن اچقنسه، ینه‌دن
تیز قایتماز. برلشودن الڭ کوب طابش کوروچی کینه بز اولسه‌ق کرك.
ط) قافقاز مسلمانلرینڭ نظامنامه‌لرندن نمونه آلوب، لائحه‌مڭ اولـگی
مسوده‌لرنده روحانی اداره‌لری مجلسلره بولمك یوللرینی اختیار ایتمش
ایدم. لکن صوڭره شو اصولی ترك ایتدم؛ روحانی اداره‌لری اوفاق اوفاق
آخوندلقلره تقسیم نظامی دها زیاده معقول کورندی. زیرا ولایت مجلسلرینی
صوبرانیه مرکزینه قوتلی زنجیرلر ایله اولـگی لائحه‌مده باغلامش ایسه‌مده،
کونلرڭ برنده «صوبرانیه مرکزینڭ لزومی یوق ایمش، ولایت مجلسلری‌ده
کافیدر» دیمك کبی بر حرکت اولابیلمك احتماللرندن امین اولمادم.
بناء علیه، مذکور سیستمه‌نی قویوب ده، لائحه‌مده کوسترلمش ترتیبی اختیار
ایتدم. شو ترتیب خلق ایچون ده، اش اشله‌وچیلر ایچون ده کوب مرتبه
آساندر. نفقه‌سی‌ده خراجتی‌ده آزدر. «مجلس» نظامیله روحانی اداره‌لر
ترتیب قیلنور ایسه، شتات نفقه‌سی، بنم حسابمده، یوز طوقز ماڭ روبل
اولور؛ اما «آخوندلر» نظامنده شتات خراجتی ۲۷ ماڭ بر یوز روبل
اولور. (مکتبلر خراجتی هر برندن طیش)
ی) بوندن صوڭ اولابیله‌جك نظاملره کوره‌گنه توگل، بلکه

صوبرانیەناڭ شوکونگی نظاملرینە شوکونگی حالنە کورە دە، صوبرانیە دە امتحان ممتحنلرینڭ طرفداری دگلم. بوڭا کورە لائحەم دە امتحان حقوقی یازلمامشدر. امتحان مدرسەلرڭ مدرسلرڭ هیئت علمیەلرڭ خاص بر وظیفەسیدر. هر بر مدنی ملتلردە مکتبلرڭ مدرسەلرڭ امتحانلری اشە یارار ایسە، بزم مدرسەلرڭ امتحانلری دە اشە یاراسە کرك. اون بش یکرمی سنە مدرسە پوچماقلرندە راحت یاتدقدن صوڭ، سەمی‌پالاتلردن آلتایلردن اوزون صاقاللرینی اوسترەیوب، بر ساعتلك امتحان ایچون اوفا شهرینە کیلمك دە، صوبرانیە دە تحقیر ایدەنلری اوزرندە تز چوکمك دە معنی نە در، عجبا!

صوبرانیە دە امتحان سیئەلری صوبرانیە ایچون دە، خلق ایچون دە، شاگردلر امامر ایچون هر جهتلە ضرردر: زیرا امتحان مشغولیتی شوملغندە صوبرانیە دە اڭ مهم اشلر، خصوصا زوجیت، انساب مسئلەلری نکاح طلاق دعوالری هر وقت تأخیر قیلنە، ضرور اشارە صرف قیلنەچق ساعتلر بیهودە، فائدەسز ضائع قیلنە. شاگردلر ایچون، خلق ایچون ضرردر: چونکە بر ساعت دە آدمڭ طبیعتی، اخلاقی، علمی، محلە خدمتلرینە اهلیتی، محلە جماعتنە یارارلغی آڭلانمق ممکن توگلدر. بوڭا کورە، اخلاقی، علمی، استقامتی جهتندن محلە خدمتلرینە محلە جماعتلرینە اڭ یارارلق آدملر محروم قالوب؛ صاری توسلی ماتور یوزلی گوزل محبوبلرڭ شفاعتلری برکەسندە، اڭ ناچار اڭ قابلیتسز آدملر دە بویوك درجەلرە نائل اولور. ۱۸۸۵-۱۸۸۶ سنەلردە صوبرانیە اڭ منتظم حالندە، اعضالری دە اڭ کامل کیمسەلر ایدی. حالبوکە او سنەلردە دە اڭ نادانلر مدرسلك محتسبلك درجەلرینە نائل اولوب، اوکون بالاتفاق اڭ مستثنا عالملر امتحان قیلنوب دە مدرسلك درجەلرینە مستحق کورلمەمشلر ایدی. مناسب اولسە ایدی، او آدملرڭ اسملرینی دە بورادە یازوب، اوقوچیلری حیران ایدەبیلەجك رذالتلری دە بورادە صانار ایدك. اگر دە قاضیلر بوندن صوڭ موقت صایلانوب، امتحان اولگی کبی صوبرانیە دە قالور ایسە، او وقت صوبرانیەیە محکمە روحانیە دیمکدن دە فحش و فساد مرکزی دیمك دها زیادە موافق اولور.

ك) عائلە نزاعلرینی، نکاح طلاق میراث دعوالرینی هم‌دە معارف

اشلرینی بر اداره‌ده جمع ایتمك ـ مدنیت دنیاسنده نمونه‌سی یوق غایت غریب بر اشدر. آلای‌ده حکومت بوڭا مساعده ویرسه، روحانی اداره‌لرمزده هم حقوق اشلرینی هم معارف اشلرینی وقتلیچه جمع ایده بیلور. صوبرانیه‌ده هم حقوق اشلرینی هم معارف اشلرینی قوشوب، قاعده‌لر ماده‌لر یازمق آرتق آغر ایمش. باش‌ده شو جهتدن غایت اوڭایسزلاندم، بنی تمام عاجز ایتمش نقطه شو ایدی. لکن صوڭره صوبرانیه‌یی متعدد شعبه‌لره بولمك یاردمیله آغرلقدن براز مخلص طابا بیلدم.

معارف اشیله حقوق اشلرینڭ داخلیه نظارتنه تعلقلری تمام یوقدر، یاخود غایت آزدر. بوڭا کوره، مینسترستوالرڭ نظارتلرڭ برینه روحانی اداره‌لرمزڭ تابعلگی اگرده ضرور ایسه، او وقت صوبرانیه‌ده حقوق شعبه‌سی عدلیه نظارتنه، معارف شعبه‌سی معارف نظارتنه، اداره شعبه‌سی داخلیه نظارتنه تابع اولمق دها زیاده مناسبدر.

دینی مدرسه‌لرمز بر مینسترستوا نظارتندن نجات طابالماسه‌لر، داخلیه‌ده توگل، بلکه معارف نظارتنده بولنمق تیوش. چونکه داخلیه نظارتی پولیتسیه خدمتی حکومت سیاستیله مشغول بولغانی حال‌ده، معارف نظارتی یاخشی‌می یامانمی علوم معارف خدمتلری ایچون تعیین قیلنغان بر اداره‌در. ضرری داخلیه ضررندن البته آز اولور.

ل) حاجتلی یرلرده، مسجدی یوق قریه‌لرده شهرارده مسجد بنا ایتو، شبهه یوق، ثوابدر. اما مسجدی وار، فقیر کوچوك باشقرد تاتار قریه‌لرنده مسجد صالوب، اهلیتسز قابلیتسز کیمسه‌لردن مؤذن، امام، خطیب قویوب اوز آرالرنده طالاشدروب یورمك‌ده ثواب، فائده بولنماسه کرك.

بر قریه‌ده بش مسجد صالوب، اون بش عدد مؤذن امام قویوب «بر تینلك قویان اون تینلك زیان!» مقالنچه، بی چاره مسلمانلارنی اڤاره ایتوب طوتودن ایسه، بر گوزل مسجد، حاجت قدر مکتبلر صالوب قریه بالالرینی مقتدر معلملر النده تربیه ایتو ـ ملیون مرتبه آرتق ثوابلیدر. بوڭا کوره، شو لائحه ماده‌لرینی شو اساس اوزرینه، یعنی محله‌لری اوفاقلاتمامق نیگزینه بنا ایتدم.

م) شو کونگی روحانی اداره‌لرمزڭ مادی اقتصادی حاللری غایت

مشکلدر . قرگیزلر ایله برلك ده بزه حکومت هر سنه بر میلیون روبل ویرسه، روحانی اداره‌لرمزك بوتون حاجتلری تأمین قیلنمش اولور ایدی . شو قدر بویوك بر ملتك روحانی اداره‌لری نامنه بر میلیونه بز قناعت ایدرز، دولت خزینه‌سی ده بلکه صارانلق ایتمز .

ن) روسیه ده صوبرانیه اعضالرینه قاضیلره روسچه‌یی گوزل صورت ده بیلمك البته لازمدر . روسچه‌دن خبری یوق قاضی اوزینك وظیفه‌لرینی البته ایفا ایده مز . آلای ده روسچه شرط اولوب اولماق جهتلرینه شو لائحه‌م‌ده تعرض ایتمه‌دم .

س) مکتبلره مدرسه‌لره دائر پرویقتلرك لائحه‌لرك غایت بویوك اهمیتلرینه کوره، روحانی اداره‌لره دائر شو لائحه‌م‌ده مکتب مدرسه ماده‌لرینی تفصیل ایتمه‌دم . اگرده مکتب مدرسه اشلری صوبرانیه نظارتنه ویرلور ایسه، او وقت خلقك حالنه کوره زماننه کوره مکتب مدرسه‌لره پروغرام کبی لائحه کبی شیلری البته اهللری ترتیب ایدر . خلق زاقون ماده‌لرینه توگل، بلکه زاقون ماده‌لری خلقك حالنه تابع اولمق طبیعی بر حالدر .

ع) خلقك حالنه حاجتلرینه موافق لائحه یازمق، خصوصا حکومت النه، پارلامنتلر نظرینه پرویقتلر حاضرله‌مك، درست، غایت بویوك اقتداره، اوزون زمان اشتغاله محتاجدر . لکن بویوك اصلاحات بناسنده بنم ده بر طاشم اولور املیله شو لائحه‌یی یازدم . بویوك بنا یالگز متعدد مختلف الل‌رده تمام اولور .

ف) اوقوچیلر اوزلرینك ملاحظه‌لرینی هر ماده یاننه قید ایتوب کچسه‌لر گوزل اولور ایدی . ماده‌لر هر طرفدن هر جهتدن انتقاد قیلنمش اولوب، افکار عمومیه حضورنده یا مقبول یا مردود اولمق فائده‌سی ظاهر اولور ایدی .

ص) اگرده روحانی اداره‌لرمزه دائر زاقون ماده‌لرینه ره‌فورمه ویرلور ایسه، فقه کتابلرینه ده اصلاح ویرمك البته لازم اولور . یوقسه، نظام جهتی اصلاح قیلنوب‌ده شریعت جهتی اصلاح قیلنماز ایسه، صایلانمش قاضیلردن ده فائده چیقماز .

ق) هر خلقنڭ حیات ملیەسندە الڭ قیمتلی دقیقەلر فرصت دقیقەلریدر. شوکون بزه تاریخ مرحمتیله احسان قیلنمش الڭ عزیز فرصتلری فوت ایتمەیوب، ملی حاجتلرمز یولندە استفادە ایتمك البتە لازمدر. فرصت الدن چیقار ایسه، ینەدن قایتماز. شو ساعت یا حیات حبەسی یا انقراض اورلغی ایگلەچك!

مقدمه

١) روسیه مسلمانلرینڭ دینی اشلری اوزلرینڭ روحانیلری ادارەسندە اولور.

بیان: دینی اشلر: مسجدلردە محلەلردە روحانیلرڭ بوتون وظیفەلری، دینی مكتبلرە مدرسەلرە شاگردلرینە معلملرینە مدرسەلرینە ناظرلرینە نظارت ایتمك اشلری، دینی محکمەلرە عائد نکاح طلاق نفقه میراث کبی عائد اشلری.

٢) دین عالملری، روحانیلر: مؤذن، معلم، خطیب، آخوند، مدرس، قاضی، نائب، مفتی عنوانلرندە اولوب؛ شو جملەدن، مؤذن، معلم، امام، خدمتدە اولدقلری حالدە، توبەن درجه؛ خطیب، آخوند، مدرسه مدرسلری اورتا درجه؛ قاضی، نائب، مفتی، مدرسه عالیه مدرسلری بویوك درجه اعتبار قیلنور.

خدمتدە اولمازلر ایسەدە، مدرسه درسلرینڭ همەسندن امتحان طوتمش عالملر اورتا درجه؛ مدرسه عالیه درسلرینڭ همەسندن امتحان طوتمش عالملر بویوك درجه حساب قیلنور.

٣) معارف یورتلری: ابتدائی، اورتا، بویوك نامیله اوچ درجه اولور. ابتدائی درجه «مکتب» اورتا درجەسی «مدرسه» اسمندە؛ بویوك درجەسی «مدرسەعالیه» اسمندە اولور.

٤) دینی محکمەلر: بویوك محکمه، اورتا محکمه، محله محکمەسی اسمیله اوچ درجه اولور. بویوك محکمه یالڭز برگنه اولوب، اوفادە محکمه اسلامیه اسمندە اولور. اورتا محکمه هر آخوندلقدە آخوندلردن؛ محله محکمەلری هر محلەدە خطیبلرڭ حکم بولمەلرندن عبارت اولور.

٥) شوکون اوفا صوبرانیه‌سنه تابع مسلمانلرله برابر روسیه تبعه‌سی بوتون قرگیزلرده اوفا صوبرانیه‌سنك نظارتنه تابع اولور.
٦) صوبرانیه اداره‌سنه عائد اشلر: ١) معارف اشلریله، ٢) آڭا باشقه اولان دینی اشلر اولمق اوزره ایکی قسم اولور.

برنچی باب

دینی محکمه‌لرك روحانیلرك النده اولاچق دینی اشلر

٧) مسلمانلرك دینی محکمه‌لرنده اوزلرینك دینی عالملری طرفندن قارالاچق اشلر: 1) نکاح طلاق دعوالری، 2) لعان، عنینلك، خسته‌لك نزاعلری، 3) بر عذر کوسته‌روب تفریق صوراوچی خاتونلرك عریضه‌لری، 4) نکاح حقوقنه خیانت ایتمك شکایتلری، 5) عمومیتله میراث مسئله‌لری، 6) وصیت مسئله‌لری، 7) نسب دعوالری، 8) ولایت وصایت حقوقلرینه وظیفه‌لرینه عائد شکایتلر، 9) دینی مکتب مدرسه‌لر، مکتب مدرسه‌لر ایچون حاجت اولاچق کتابلر، شاگردلرك تربیه‌لرینه صحت سلامتلکلرینه ادب اخلاقلرینه دائر تربیه‌لر، معلملر مدرسلر، 10) عبادتخانه‌لر مسجدلر، 11) وقفلر، 12) قبرستانلرك دین جهتنجه اشلری، 13) حاجتلی محله‌لری آچمق، لزومسزلرینی یابمق، 14) واجب صدقه‌لری مسلمانلرك دینی ملی حاجتلرینه صرف ایتمك تدبیرلرینی قورمق، 15) ولیلری یوق فقیر یتیم بالالری خصوصا قزلری تربیه چاره‌لرینی کورمك، 16) روحانیلری منصبلرینه قویمق، تیوشلی اولور ایسه، توشورمك، 17) حاجت وقت‌ده روحانیلره پاسپورط، مسامحه کاغدلری ویرمك، 18) وظیفه‌لرینی روحانیلرك ادا قیلوب قیلمامقلرینی احتساب ایتمك، 19) اوز رضالریله مراجعت ایته‌چك ایکی طرفك دعوالرینی فصل ایتمك، 20) مه‌تریکه دفترلری طوتمق، بیان کاغدلری ویرمك، 21) روحانیلرك یتیم بالالرینی تربیه‌لب اوقوتمق ایچون، طول خاتونلرینه هم‌ده عاجز اولمش روحانیلره یاردم ایتمك ایچون اعانه قاصه‌لری آچمق، 22) نره‌دن کلسه‌ده شرعی مسئله‌لره فتوی جوابلری

یازمق، 23) مصحفلرك هفتیكلرك مطبعه‌لرده طبعنه نظارت ایتمك، 24) عبادتلری، دینی رسملری، روحانی حاجتلری ایفا ایتمك.

ایكنچی باب

محله محكمه‌لری

٨) محله‌ده خطیب افندیلرك حكم بولمه‌لری محله محكمه‌سی آتالوب، اوزلرینك رضالریله مراجعت ایتوچی مسلمانلرك اشلرینی خطیب افندی یاخود نائبی فصل ایدر.

٩) محله محكمه‌لری اوز محله‌لرنده نكاح طلاق دعوالرینی، عمومیتله میراث مسئله‌لرینی، وصیت مسئله‌لرینی، نسب دعوالرینی، ولیلك وصیلك حقوقلرینه وظیفه‌لرینه عائد شكایتلری، محله قبرلكلرینك دینی جهتلرینی، اوز رضالریله مراجعت ایتوچی ایكی طرفك دعوالرینی، متریكه دفترلرینی قارار؛ عبادتلری، دینی رسملری، روحانی حاجتلری ایفا ایدر.

اگرده دعوالرك برنده ایكی طرفك بری روحانی اولسه، یاخود روحانیلرك برینه مسئولیت مترتب اولاچق اولسه، شو تقدیرلرده صوبرانیه طرفندن فرمان اولسه‌غنه قارار؛ یوقسه، رد قیلور.

١٠) محله محكمه‌سنك حكمندن ناراضی طرف ــ حكم كوننندن اعتباراً (٤٠) كون ایچنده صوبرانیه‌غه شكایت ایتمز ایسه، حكم اوزینك قوتنه كروب، بوندن صوك شكایت التفاتسز قالدرلور.

اوچنچی باب

اورتا محكمه‌لر (آخوندلر)

١١) صوبرانیه دائره‌سنه داخل محله‌لر دین هم معارف اشلری جهتنچه رایونلره تقسیم قیلنوب، هر بر رایونده آخوندلق اولور.

١٢) آخوند یدنچی ماده ده (2-3-9-10-11-12-15-18-20-21-22) رقملرده صانالمش اشلری قارار، محله روحانیلرینڭ قدرتلرندن اوستون نزاعلری تفتیش ایدر، صوبرانیه‌غه معلومات ویرور.

١٣) آخوند حکمندن راضی توگل آدم ١٠نچی ماده مفادنچه عمل ایدر.

دورتنچی باب

محکمه اسلامیه

١٤) صوبرانیه ولایت پراولەنیەلریله بر درجەده صانالور؛ بوڭا کوره، ولایت پراولەنیەلرینه اوتناشەنیه، داخلیه نظارتنه دونوسەنیه یازار، قانسەلەریەسی، بوتون چینوونیکلری ولایت پراولەنیەسی درجەسنده اولور.

١٥) صوبرانیه ده بر مفتی، بر نائب، بش قاضی، بر سەکرەتار، ایکی ترجمان، بر آرخیواریوس، کرك قدر سەکرەتار معاونلری، حاجت قدر یازوچیلر بولنور.

١٦) مفتی صوبرانیه ده رئیس، مسلمانلرڭ دین باشی، حکومت حضورنده واسطەلریدر، مسلمانلرڭ دینی ملی حاجتلرینی مینسترلره، مینسترلر مجلسنه، دولت شوراسنه، حتی ایمپراطور حضرتلرینڭ بالذات اوزینه تقدیم ایده بیلور.

١٧) حکمدن باشقه اشلرده مفتی ناچالستوالره محکمەلره یازار؛ گوزل خدمتلری سبقت ایده‌چك روحانیلری مکافاتلره تقدیم ایدر؛ مکتب مدرسەلری، محله روحانیلرینی، آخوندلری هر وقت تفتیش ایدەبیلور.

١٨) ارلرینڭ وفاتی معلوم اولوب ده اثباتنه داقومینت آلو ممکن بولماغان صورتلرده خاتونلرڭ نکاحلرینه، هم ده آلتی آیدن آز اولمق شرطیله معین یاشلری طولماغان یگیتلرڭ قزلرڭ نکاحلرینه یا اوزلرینڭ یا ولیلرینڭ مراجعتلری بوینچه، قبول قیلنورلق عذرلری بولغان صورتلرده مفتی اذن ویره بیلور.

١٩) صوبرانیه اوچ شعبەیه، شعبەلر اوستەللره تقسیم قیلنوب، هر اوستەل اوزینه تعیین قیلنمش اشلری ادا قیلور. آرخیف شعبەسنده بر

قاضی ایله آرخیواریوس، یاخود آرخیواریوس ایله سەکرەتار معاونی یالگز اوزلری اش کوررلر (ژورنالسز) باشقه شعبەلردە ایسە، برندە مفتی برندە نائب ریاستی تحتندە، سەکرەتار، بر سەکرەتار معاونیله برلكدە هر کون اش قارالور. اما بویوك اشلر عمومی هیئتدە مذاکره قیلنور.

٢٠) خصوصی هیئتدە (شعبەلر مجلسندە) اوچ اعضا، عمومی هیئتدە مفتی هم نائب داخل اولدقلری حالدە آلتی اعضا بولنمق شرطدر. بوندن آز اولور ایسە، حکم قوتسز حساب قیلنور.

٢١) حکمك نفوذی ایچون شرط قیلنمش اعضالرك عددی تمام توگل ایسە، اوفا شهرینك آخوندلری خطیبلری دعوت قیلنوب، صان تکمیل قیلنور. رأیلرك اختلافی تقدیرندە کوبلك طرفی معتبر اولور.

٢٢) مفتی یوق وقتدە وظیفەلرینی نائب ادا ایدر، مفتی حاضر اولور ایسە، نائبدە یالگز اعضالق وظیفەسی قالور.

٢٣) صوبرانیه حکمندن ناراضی طرف-حکم کونندن ایکی آی مدت ایچندە صوبرانیه واسطەسیله سەناتە پروشەنیه ویره بیلور. صوبرانیه ایسە اوزینك قرارینی هم دە لازم اولابیلەچك معلوماتی پروشەنیه ایله برابر اون بش کون ایچندە سەنات نظرینه تقدیم ایدر. ناراضی طرف ایکی آی مدت ایچندە شکایت ایتمز ایسە، شکایت حقی ساقط اولوب صوبرانیه حکمی نافذ اولور.

٢٤) حکمدن باشقه اشلردە صوبرانیه داخلیه نظارتنه تابع اولور، همە حسابلرینی طوغری آگا کوندرور، راصخودلری حقندەدە آندن مساعدە آلور.

٢٥) محله روحانیلرینك آخوندلرك اوستندن خلقك شکایتلرینی صوبرانیه تفتیش ایدر. شو خصوصدە لازم اولابیلەچك جوابلری معلوماتلری طوپلادقدن صوك، اقتضاسنەکورە، یا روحانیلرك حکملرینی تمام فسخ ایدر؛ یاخود حکملرینك بعض نقطەلرینه تبدیل ایدر، یاخود حکملرینی تأکید ایتوب، شکایتلری نتیجەسز براقور.

٢٦) ایرلری یا مجنون یا مفقود یاخود رەستانت خدمتلرینه قاتورغه جزالرینه سورولمش، یا ایسە عسکرلك خدمتلرینه آلنمش خاتونلرك تفریق

طلبلری یالـگز صوبرانیه نظرینه مخصوص اولور. نکاح حقوقنه ایکی طرفدن برینڭ خیانت دعوالری ده یالـگز صوبرانیه معرفتنه خاص اولور.

٢٧) شریعت جهتنچه ممنوع نکاحلر خصوصنده (٧٤) گناهلیلری، یعنی ایکی طرفی هم ده عقد قیلوچیلری، کذلك حقوقلری یوق ایکن نکاح عقد قیلو اشلرینه مداخله ایتوچیلری صوبرانیه تیوشلی محکمه‌لر تدبیرینه تسلیم ایدر.

٢٨) صوبرانیه اوزی ده، آڭا تابع روحانیلری ده مسلمانلرڭ دنیاوی محکمه‌لره عائد اشلرینه مداخله ایتمز. روحانی خدمتلرڭ برینه تعیین قیلنمامش مسلمانلرڭ دین جهتنچه قصورلری ادبسزلکلری کورلسه، یالـگز نصیحت ویره بیلور.

٢٩) صوبرانیه طرفندن اوزینه تابع روحانیلره ویرله بیله‌چك جزالر: ١) تنبیه، ٢) عتاب، ٣) اوز حضورینه چاقروب وعظ، ٤) یا تمام یا موقت عزل، ٥) روحانیلره خاص حقوقدن محروم ایتمك.

٣٠) صوبرانیه نامنه ویرله‌چك هر نوع یازولر تورکی اولسه‌ده روسچه اولسه ده مقبول اولور. مه‌تریکه دفترلری تورکی یازلور. صوبرانیه ده هر نرسه، عائله حقوقلرینه عائد حکمنامه‌لر تورکی یازلور. اما صوبرانیه‌دن خصوصی آدملر نامنه چیغه‌چق کاغدلر، نظام محکمه‌لرینڭ برینه تسلیم قیلنه‌چق یازولر، مه‌تریکه دفترلرندن آلنه‌چق بیاننامه‌لر، عمومیتله شهادتنامه‌لر روسچه یازلور. روحانیلر نامنه مخصوص چیغه‌چق کاغدلر تورکی یازلور.

٣١) دولت مکتبلرنده اوقوچی اسلام بالالرینه لسان یازو دین ایمان اخلاق درسلرینی اوقوتمق ایچون انابتلی عالملری معلم مؤدب صفتیله مکتب ناچالستوالرینڭ رضالریله صوبرانیه تعیین ایدر. اسلام معلمی مکتبڭ هیئت تعلیمیه‌سنده اعضا اولوب، باشقه‌لری کبی ژالووانیه آلور. خدمته‌گی عسکرلرڭ، تورمه‌لرده محبوسلرڭ بولنیتسه‌لرده خسته‌لرڭ دینی حاجتلرینی ادا ایتمك ایچون مقتدر روحانیلر تعیین ایدر. اون مڭ جان قدر مسلمانی بار یرلرده اویه‌زد هم ولایت اداره‌لرینه غلاصنی ایتوب روحانیلر بیره‌رر.

۳۲) اوز دائره‌سنه داخل بوتون روحانیلره، مکتبلره مدرسه‌لره، عموما معارف یورتلرینه، درس کتابلرینه، درس پروغراملرینه، شاگردلرك ادب اخلاقلرینه نظارت ایدر، مکتب مدرسه آچمق خصوصلرینه مساعده ایدر.

۳۳) عالملری روحانیلك منصبلرینه تعیین ایدر؛ تیوشلی اولور ایسه، جزا ویرور. لازم اولور ایسه، مسامحه کاغدلری ویرور.

۳٤) اسکی مسجدلرك تعمیرینه مساعده ایدر؛ اسکی هم یاڭی محله‌لرده جماعتك مضبطه‌سنه کوره، عمارت نظاملرینه موافق پلان فاصاد اوزرنده یاڭی مسجد بناسنه اذن ویرور.

۳۵) ولیلری یوق یتیم بالالری تربیه ایتوب اوقوتمق، طول خاتونلری مجبوریتدن صاقلامق، قارتلق یا خسته‌لك بلاسیله ضعیفلنوب خدمتدن چیقمش روحانیلره روحانیلرك یتیم بالالرینه طول خاتونلرینه یاردم ایتمك ایچون، جمعیتلر تأسیس ایدر، یاردم قاصه‌لری آچار، خزینه‌لرك سرمایه‌لرینی کوبه‌یتوب طورو ایچون چاره‌لر کورر.

۳٦) عشر، زکات، فطره، قربان کبی واجب صدقه‌لری فی سبیل‌الله، یعنی عمومك منفعتلرینه عموماڭ خیرینه صرف ایتدرمك یولنده ادبی جهتله اجتهاد ایدر، خصوصا اسلام علملرینك ترقیاتنه انتشارینه سبب اولابیله‌چك یوللری کوسته‌رور.

۳۷) دین فائده‌سی خدا رضاسیچون تعیین قیلنمش وقفلره نظارت ایدر.

۳۸) قران کریم، هفتیك، حدیث، تفسیر، هم‌ده عمومیتله دینی کتابلری گوزل هم درست باصدرمق اشلرینه اهتمام ایدر. مقدس مصحفلری مطبعه‌لرده تام نظافتله بویوك احتراملە طبع ایتدروب، تیپوغرافیه لیتوغرافیه خطالرینی سته‌ره‌ئوتیب بوزوقلرینی اڭ بویوك اهتمامله توزه‌تمك ایچون تیوشلی یرلره مقتدر مصححلر تعیین ایدر.

۳۹) محله‌لر صاننه کوره، مه‌تریکه دفترلری حاضرلب، هر سنه طاراتور. محله‌لردن قایتارلمش مه‌تریکه دفترلرینی آرخیفده صاقلار، مه‌تریکه دفترلریناڭ درست منتظم یازلولرینه دقت ایدر.

٤٠) اگرده حاجت اولسه، اوزینڭ اشلرینی ولایت اوبلاست پراولەنیەلرنی پولیتسیەلر واسطەسیله تفتیش ایتدره بیلور؛ لازم اولابیله‌چك معلوماتی مەتریکە دفترلرینی بونلر واسطەسیله طوپلاتور. یاخود آخوندلردن خطیبلردن شو اشلری ادا ایتدرر.

٤١) صوبرانیەده همه محلەلری بوتون مسجدلری معبدلری همه روحانیلری مکتب مدرسەلری، معلم مدرسلری، وقفلری، ناظرلرینی تفصیلاتیله ضبط ایتمك ایچون دفترلر بولنور. روحانیلرڭ عزللری نصبلری عتابلری جزالری وفاتلری مسامحەلری او دفترلرده قید قیلنور.

٤٢) صوبرانیه اوزینڭ حکملرینی، شکایت مدتلری انقضاسندن صوڭ، تیوشلی پولیتسیەلره یازار؛ آنلر ایسه، تنفیذ ایدرلر.

٤٣) مدرسەده امتحان اصوللرینڭ منتظم اولاچق وقتنه قدر، روحانیلك درجەلرینه امتحان ایچون قازان استرخان پتروپاول کبی شهرلرده امتحان هیئتلری تشکیل ایدوب، اللرینه دستور العمل اولمق اوزره امتحان نظاملری ویرور. مدرسەده امتحان اصوللری اصلاح قیلندقدن صوڭ امتحان هیئتلری اوز باشنه منسوخ اولور. مکتب فنلرینی تمام ایتوچیلر امام، مدرسه درسلرینی تکمیل قیلوچیلر خطیب، مدرسه عالیه درسلرینی تکمیل ایتوچیلر مدرس اولور.

٤٤) اوزینڭ قرارلرینی تدبیرلرینی اعلان ایتوب، محله اشلرینه معارف مسئلەلرینه، روحانیلرڭ شاگردلرڭ ذوقنه مناسب اولابیلور شیلردن بحث ایتمك ایچون، صوبرانیه، بر قسمی رسمی، بر قسمی غیر رسمی اولمق اوزره وەدوموست (معلومات) چیقارر.

٤٥) شوکون مسلمانلرڭ معاملەلرنده واقع اولور اسکی یاڭی اوفاق بویوك اشلرڭ حکملرینی شریعت اسلامیه نوریله تنویر ایدوب، تورکی لساندە «شریعت ـ قانون» کتابی نشر ایدر، همه روحانیلره دینی محکمەلره دستور العمل اولور.

بشنچی باب

روحانیلری منصبلرینه تعیین ایتمك

٤٦) عالملر روحانیلك رتبه‌لرینه دینی خدمتلره وقتلی توگل بلکه عمرلك صایلانور.

شو شرطلری جمع ایدن آدم صایلانمق حقنه مالك اولور: ۱) روسیه تبعه‌سی اولمق، ب) محله روحانیلگنه (۲۳)، اورتا درجه‌لره (۲٦)، بویوك درجه‌لره (۳۰) یاش تمام اولمق، ج) جنایتدن، محکمه حضورنده محکومیتدن پاکلگی حقنده النده تزکیه نامه‌سی بولنمق، د) نسلی، یاشی حقنده مه‌تریکه دفترندن شهادتنامه‌سی یاخود رسمی بر داقومنتی اولمق، ه) سفه، اسراف، افلاس جهتیله وصی النده بولونمامق، و) دینی محکمه قراریله روحانیلك حقی آلنمش، یا بر دفعه تمام عزل قیلنمش اولمامق، ز) اخلاق اعمال استقامتی، اعتقاد مذهب توزوکلگی حقنده استاذلرینك شهادتی، مکتب مدرسه فنلرندن امتحان شهادتنامه‌لری بولنمق. شو شرط یالکز محله روحانیلرینه اورتا درجه‌لره نسبتله شرطدر.

٤٧) صوبرانیه وویه‌ننی ناچالنیکلر ایله یازشوب، هر براوقروغده اسلام عسکرلری ایچون برر آخوند، برر امام، برر مؤذن تعیین ایدر. محاربه وقتلرنده صوغوش یرینه واروچی هر بر قورپوص ایچون وقتلی آخوند، مؤذن کوندورر. صو عسکری حقنده ده شویله در. (حربی روحانیلرك ژالووانیه‌لری خزینه‌دن هم‌ده عسکرلك حسابندن اولمق ضرورتیله، البته پریغووور شرط اولماز).

٤٨) قریه‌لرده مؤذنلك ایچون مکتب تمام ایتمك؛ قریه‌لرده امام، شهرلرده مؤذنلك ایچون مدرسه‌لرك اولگی اوچ صنفلرینی تمام ایتمك؛ قریه‌لرده خطیب، شهرلرده امامت ایچون مدرسه‌لرك بوتون صنفلرینی؛ قاضیلق ایچون مدرسه عالیه‌ده بوتون درسلری تمام ایتمك شرطدر.

٤٩) شو (٤٦-٤٨) ماده‌لرده بیان قیلنمش داقومنتلر ایله برابر خلقڭ عریضه‌لری هم‌ده آیلق معین وظیفه ایله انتخاب ایتدكلری حقنده خلقڭ پریغووری بولنور ایسه، اگرده غوبه‌رناطور طرفندن شریعت نظرندن برر مانع طابولماسه، صوبرانیه تعیین ایدر.

٥٠) آخوند خطیبلر آراسندن صایلانور. آخوندلق‌ده بار روحانیلرڭ لااقل ایکی ثلثی اختیار ایتسه‌لر صوبرانیه آخوند نصب ایدر.

٥١) مفتی، نائب، قاضی صوبرانیه زالنده مفتیلك خدمتی ایتوچیناڭ ریاستی كوله‌گه سنده شار نظامی ایله صایلانور. صوبرانیه ده خدمت ایتوچیلر شو صایلاوده قاتشماز.

٥٢) قاضیلر صایلانه‌چق اولور ایسه، كونی ساعتی مفتیلك خدمتلرینی كوروچی ذات طرفندن اعلان قیلنور. انتخاب حقنه مالك آدملر مذكور ساعت‌ده صوبرانیه‌ده حاضر اولوب، داقومنتلری موجبچنه دفترده قید قیلنور. حاضر اولان صایلاوچیلر كوب اولسه‌ده آز اولسه‌ده ولایت ناچالنیگی حضورنده صایلاو مجلسی باشلانور. شارلری اڭ كوب اولان آدملردن نوبتله هر قاضی ایچون ایكی كیمسه، داقومنتلری هم‌ده مفتی زاكلوچه‌نیه سیله برابر، مفتی اسمندن داخلیه نظارتنه تقدیم قیلنوب، هر ایكیدن بری تعیین قیلنور.

٥٣) مفتی، نائب انتخابی‌ده یوقاری ماده‌ده بیان قیلنمش طریقله اولور. لكن بوراده هر بری ایچون اوچ آدم شارلری كوبلك نوبتیله صایلانوب، مفتی اسمندن داخلیه نظارتنه، آندن ایمپراطور حضرتلرینه تقدیم قیلنوب، آرادن بری تعیین قیلنور.

٥٤) قاضیلری صایلامق حقنه مالك مسلمانلر: ١) هر آخوندلق‌ده بولنور متوایلك اعضالرندن بر آدم، ٢) قاضی اولابیلمك حقنه مالك هر بر عالم (٤٨ ماده).

٥٥) مفتی هم نائب صایلامق حقنه مالك مسلمانلر: ب) مدرسه عالیه مدرسلری، ج) شهر آخوندلری، د) یدنچی درجه‌ده وویه‌ننی یا غراژدانسكی چینوونیكلر، ه) خدمت‌ده اولدقلری حال‌ده دووره‌نسكی پره‌دوودیتللر، و) پوچوتنی میراووی صودیه‌لر، ز) یمینلی وكیللر،

ح) زەمسکی ناچالنیکلر، ط) ولایت، اویەزد زەمستوالرنده رئیسلر، اعضالر، ی) ولایت، اویەزد زەمسکی صوبرانیەلرده غلاصنیلر، ك) هر جمعیت خیریه اسلامیه ده رئیسلر، فخری اعضالر، ل) جمعیت خیریەلردن برینه بردن لااقل اوچ مڭ روبل احسان ایدنلر، م) مدرسەلر فائدەسینه اوچ مڭ روبللك ملك وقف ایدنلر، ن) اوز کیسەلرندن بر تربیه یورتی آچوب، لااقل اون یتیم بالا تربیه قیلوچیلر، س) شهر دومالرنده اعضالر، ع) هر قریەده متولیلك اعضالرندن بری.

آلتنچی باب

روحانیلرڭ امتیازلری، جزالری.

٥٦) یوقاری ده ٣ نچی ماده ده مذکور اوچ درجه روحانیلرڭ هر بری، خدمت ده ایکن، دولت نالوغلرندن، وولوست صودلری زەمسکی ناچالنیك حکملری آستنده قالمقدن، خلق اوزرینه یوکلەنمش هر خدمتدن، پریساژنی زاسەداتللك ایچون چاقرلمقدن، عسکرلك خدمتلرندن آزاد اولور.

٥٧) عیبسز طوتاش یکرمی سنه خدمت ایدوب اورونلرندن چیقمش، یاخود خستەلك عاجزلك ضعیفلك بلاسیله منصبلرینی براقمش روحانیلرده شو امتیازه مالك اولور.

٥٨) اورتا، بویوك درجه روحانیلر اگرده عیبسز طوتاش اون سنه خدمت ایدرلر ایسه، پوچوتنی غراژدانین، یکرمی سنه خدمت ایدرلر ایسه، پوطومستوەننی پوچوتنی غراژدانین امتیازینه نائل اولور. اما محله روحانیلری یکرمی سنه عیبسز خدمت ایدرلر ایسه، پوچوتنی غراژدانین اولابیلور.

٥٩) روحانیلر دینی وظیفەلرنده قصور ایدرلر ایسه، یاکه، نرەده ایسه ده نه وقت ایسه ده، ادب خلافنده حرکت ایدرلر ایسه، صوبرانیه طرفندن جزا ویرلور. باشقه خصوصلرده گناهلی اولور ایسه، گناهلرینه کوره محکمەلره ویرلور. صوبرانیه اعضالرینڭ محاکمەلری هر حالده اوزلرینی نصب ایتمش ادارەلره عائد اولور.

٦٠) دولت مصلحتیله حکومت فرمانیله خدمت ایچون بر یره کوندورلدکلری وقت ده خزینه قاصه سندن مفتیلره دورت ، اعضالره او چ آت حسابیله یول خرجی ویرلور.

٦١) روحانیلر دینی خدمت ایچون محکمه لر طرفندن دعوت قیلنور ایسه ضرورت عذر یوق ایکن البته تخلف سز وارور. اخلاصلی حقانیتلی خدمتلری برابرینه مکافاتلره استحقاق کسب ایدرلر . شو خصوص ده آنلری مفتی مینستر نظرینه تقدیم ایدر .

٦٢) محله روحانیلرینڭ مسامحه لری حقنده صوبرانیه اوزی بر نظام توزوب، همه روحانیلره طاراتور، روحانیلر شوڭا موافق حرکت ایدرلر.

یدنچی باب

عبادت خانه لر، مسجدلر.

٦٣) عبادت خانه رسمی صورت ده محله سی یوق یرلرده طوپلانوب برلك ده جماعتله عبادت ایتمك ایچون صوبرانیه مساعده سیله آچلمش خانه لردن عبارتدر. محلی پولیتسیه طرفندن مانع یوقلق حقنده شهادتنامه سیله عریضه سیله مراجعت ایتوچیلره صوبرانیه مساعده ویرور.

٦٤) عبادت خانه حضورنده یالگز بر امام تعیین قیلنوب، مه تریکه دفترلری ویرلور . پولیتسه منع ایتسه ، یاخود محله آچیلسه ، عبادت خانه اوزینڭ قوتندن توشه ر . ایر جان حسابی (٦٠) دن آز یرلرده عبادتخانه آچیلماز. بر عبادتخانه سی وار یرده ایکنچی بر عبادتخانه مساعده قیلنماز .

٦٥) عبادت خانه حکم ده مسجد کبی دگلدر. شوڭا کوره ، نظام جهتنچه مسجد بناسنه شرط قیلنمش شیلر (پلان، فاصاد، پریغوور کبی) عبادت خانه ایچون شرط اولماز ؛ مسجدلر حقنده زاقون طرفندن تأمین قیلنمش ایرکنلکلر عبادت خانه لر حقنده یورمز .

٦٦) مسجد : مسلمانلر فائده سنه دولت حمایه سنده عمرلك بر وقفدر. هر خصوص ده وقف املاك حقوقنه مالك اولور ؛ قوپچیلری پوشلینه دن ، خزینه طوپلامه لرندن ، هر بر نالوغدن آزاد اولور .

٦٧) هر محله جماعتی اوز آرالرندن، نظام ماده‌لرینه موافق پریغووور اصولیله، حاجتلرینه کوره، متولیلر انتخاب ایدرلر. متولیلرك هیئتنه متولیلك اسمی ویرلور. محله پریغووورینی آخوند تصدیق ایدوب، متولیلرك اسملرینی فامیلیه‌لرینی اوفا صوبرانیه سنه معلوم ایدر.

٦٨) متولیلك خدمتلری: مسجدی، مسجدك وقفلرینی، مکتب مدرسه‌لرك خرج دخللرینی، مکتب مدرسه‌لرك صحیه طبیه جهتلرینی، محله وقفلرینی اداره ایتمك اولور. متولیلك هر سنه خرج دخل حقنده صوبرانیه نظرینه حساب تقدیم ایدر. امانتلی حقانیتلی همتلی خدمتلری برابرینه هر متولی مکافاتلره مستحق اولور.

سکزنچی باب

محله جماعتی، روحانیلری، خدمتلری

٦٩) اسکی مسجدلری اولگی پلانلری بوینچه توزه‌تمك، یاخود یاڭیدن بنا ایتمك، هم‌ده یاڭی محله آچمق خصوصلرنده (٣٤)نچی ماده بوینچه عمل قیلنور.

٧٠) مسجد خدمتلرینی باشقارمق ایچون فراش تعیین ایتمك، فراشی چیقاره‌ق، مسجدك خرج دخللرینی اداره ایتمك متولیلك وظیفه‌سیدر.

٧١) مسجدك بناسی تربیه‌سی، مسجد یاننده بر مکتبك بناسی تربیه‌سی، محله روحانیلرینه طورو ایچون گوزل بر یورت، محله روحانیلرینڭ معاشلری وقف برکه‌سنده تأمین قیلنسه؛ یاخود شو تأمینلرك هر برینی محله جماعتی پریغووور اصولیله اوز اوستلرینه التزام ایتسه‌لر، یالگز شو شرطلر تحققی تقدیرنده‌گنه یاڭی محله‌لره صوبرانیه مساعده ایدر. لکن صحراوی اولدقلری ایچون قرگیزلر، آرتق طاراوب اوطوردقلری جهتله سیبیر مسلمانلری شو ماده‌دن مستثنادر.

٧٢) هر محله بر امام بر مؤذن صایلامق حقنه بلا شرط مالکدر؛ لکن وقف یورت یوق ایکن، خطیب صایلامق حقنه مالك اولماز.

۷۳) محله روحانیلری (۷) نچی ماده‌ده صوبرانیه آخوندلوه عائد اشلردن باشقه‌لرینی اوزلرینڭ محله‌لرنده ادا ایتمك وظیفه‌لریله مكلف اولور.
۷٤) روحانیلر شو نكاحلری عقد ایتمكدن قطعیا شدتله منع قیلنور:
ب) قران كریمڭ نصوصیله شریعتڭ حكمیله تحریم قیلنمش نكاحلر،
ج) ایكی طرفدن برینڭ نظام‌ده معین یاشی تمام دگل ایسه، د) اولگی نكاحلرینڭ انفصالرینه زوالنه (بتووینه) اللرنده داقومنت بولنماسه،
ه) ایكی طرفڭ بری مجنونلك عقلسزلق خسته‌لكلرینه مبتلا اولسه،
و) ایكی طرفك‌ده رضالغی قطعیا معلوم اولماسه، ز) قزڭ مصلحتلرینی رعایه قیلوچی ولیلرڭ رضالقلری بولنماسه، ح) ایكی طرفك برینی كوچله‌مك مانعلری وار ایسه،.

قید: قرگیز یگیتلرینه ۱٦، قزلرینه ۱۵ یاش كافیدر.

طوقزنچی باب

اوقاف

۷۵) دینی مكتب مدرسه‌لری تربیه ایتمك، خلق آراسنده گوزل اخلاق طاراتمق، مسجدلره روحانیلره یتیملره شاگردلره اعانه ایتمك جهتلرینه تعیین قیلنمش اوقافی صوبرانیه اداره‌سنده اولور. اوقاف: یر، صو، یورت، آقچه كبی املاك اولوب، اهل اسلام طرفندن الله رضاسیچون، اوز اللریله یاخود وصیت یولیله تعیین قیلنمش مؤبد صدقه‌در.
۷٦) صوبرانیه اوزینه تابع بوتون وقفلری مخصوص دفترلرده قید ایدر، قوپچیلرینی آقتلرینی امین یرلرده یانماز صندوقلرده حفظ ایدر، اوقافڭ سلامت بقاسنه، شرطلرینڭ هر وقت هر جهتله رعایه قیلنولرینه اهتماملە نظارت ایدر، متولیلردن هر سنه حساب آلور، داخلیه نظارتنه هر سنه حساب تقدیم ایدر. بوندن صوڭ تعیین قیلنه‌چق وقفلری نظام یوللرینه صالوب، زاقون حمایه‌سنده رسمیت ویرمك جهتلرینی‌ده تأمین ایدر.
۷۷) وقفڭ تعیین قیلنمش جهتلری صرف قیلنه‌چق اورونلری بتسه، یاخود ویرمك امیدی قالماسه، صوبرانیه او وقفلری «مازاد» اصولیله مزادلرده

«طورغ» لرده صاتار، فائده ویره بیله‌چك نرسه‌لرینی وقف خزینه‌سی حساب آلور.

وقفاڭ فائده‌لرینی خرجلرینی، صرف قیلنه‌چق جهتلرینی اورونلرینی، ناظرلرینی، اجاره‌یه ویرله‌چك ملك اولور ایسه اجاره مدتلرینی، مستأجرلرینی آره‌نداتورلرینی بوتون تفصیلاتیله دفترلرده قید ایدر.

۸۷) وقف ملكلرینه عائد دعوالرڭ هر بری غراژدانسكی محكمه‌لرده قارالور، وقف ماللرینه خیانت ایتوچیلر خزینه ماللرینه خیانت ایتوچیلر حكمنده اولور. وقف ملكلری هر نوع نالوغدن، وقف قوپچیلری هر پوشلینه‌دن آزاد اولور.

۸۹) واقف اوزی متولی تعیین ایتمه‌مش ایسه، محله متولیلگی وقف ملكلرینی اداره ایدر، حفظ ایدر، خرجلرینی دخللرینی یازوب حساب قیلوب طورور.

اونـنچی بـاب

مكتب مدرسه‌لر، معارف یوزتلری

۸۰) اوقو اشلری، (۲-۳-۶-۱۱-۳۱-۳۲-۳۵-۳۶-٤۱-٤۳-۶۸-۷۱-۷۵) ماده‌لره موافق صورت‌ده، صوبرانیه طرفندن اداره قیلنور.

۸۱) صوبرانیه معارف یوللرینه صرف قیلنه‌چق سرمایه‌لری باشقه سرمایه‌لردن آیروب، اوز باشنه معارف سرمایه‌سی اسمنده طوتار، یالڭز معارف یوللرینه صرف ایدر.

۸۲) معارف سرمایه‌سی: دولت خزینه‌سندن حكومت طرفندن ویرله‌چك آزمی‌كوبمی مبلغدن، مسلمانلر طرفندن ویرلمش ویرله‌چك صدقه‌لردن احسانلردن، مخصوص معارف نامنه تعیین قیلنمش اوقافدن، عمومی وقفلرڭ معارف نامنه افراز قیلنه‌چق حصه‌لرندن، مكتب مدرسه نامنه اهل خیرات طرفندن تعیین قیلنه‌چق وصیتلردن عبارت اولور.

۸۳) محله جماعتلری طرفندن تأسیس قیلنه‌چق «خلق مكتبلری» ده، یا بر آدم بر هیئت، یا جمعیت خیریه‌لر، فابریقه زاوودلر طرفندن تأسیس

قیلنه‌چق خصوصی مکتبلرده صوبرانیه نظارتنده‌اولوب، معلملرینی مدرسلرینی صوبرانیه تعیین ایدر.

٨٤) معلملك شهادتنامه‌لری وار معلملر خلق مکتبلرنده‌ده خصوصی مکتبلرده‌ده معلملك حقنه مالك اولور. آدمینستراتسیه طرفندن منع بولنماز ایسه، مکتب یاخود اوقو بولمه‌لری آچوب، بالالرك خانه‌لرینه یوروب تعلیم اشلریله اشتغال ایده بیلور.

٨٥) اوقو یورتلری،صوبرانیه مساعده‌سیله آچلمش ایسه، رسمی اولوب؛ باشقه‌لری غیر رسمی اولور.

٨٦) رسمی اوقو یورتلرنده تعلیم اشلرینه محله روحانیلری، صوبرانیه مساعده‌سی اولمادقچه، قاتشماز، لکن هیئت تعلیمیه‌ده اعضا اولابیلور، امتحان مسئله‌لرینه‌ده مداخله ایتمز، رأی ویرمك حقنه‌ده مالك اولماز. بلکه مسجد محله خدمتلری محله روحانیلرینه؛ تعلیم اشلری-تعلیم یورتلرینك عالملرینه خاص وظیفه اولور.

٨٧) مکتبلرده معلملك ایتمك حقی دارالمعلمین صنفلرینی تکمیل ایدوب شهادتنامه آلمش معلملره مخصوصدر. دارالمعلمین علوم تربیه درسلرینه خاص مدرسه‌لر جمله‌سندن، اورتا درجه‌دن حساب قیلنور.

٨٨) مدرسه‌لرك عالیه‌لرك ناظرلرینه عالیه درسلرینی تمام ایتمك شرط اولور. بویله ناظرلر، اوزلرینك خدمتلرنده ایکن، (٥٦-٥٧-٥٨) ماده لرك حقوقلرینه مالك اولور.

٨٩) رسمی مکتبلرك معلملرینه وظیفه ویروچی یوق ایسه، آیلق وظیفه‌سی صوبرانیه طرفندن معارف سرمایه‌سندن ویرلور. اگرده سرمایه‌سی کفایت ایتمزسه، نوبت رعایه قیلنور، یاخود باشقه بر مصلحت اقتضاسنه کوره ویرلور. خلق مکتبلرینه خصوصی مکتبلره صوبرانیه صرف ایتمز.

٩٠) معلملك حقلرینی حائز ذاتلرك هر یرده هر وقت‌ده-ولایت آدمینستراتسیه‌سی طرفندن منع یوق تقدیرده-مکتب مدرسه آچوب معلملك ایتولری درست ایسه‌ده، (٨٤-٨٧) خدمتلری رسمی حساب قیلنماز؛ او خدمتلره مترتب حقوقلری‌ده حائز اولماز.

٩١) معلملر مدرسلر، مدرسه ناظرلری جماعت انتخابیله توگل، بلکه صوبرانیه طرفندن تعیین قیلنور، معاشلری تأمین قیلنه‌چق یرلرده‌گنه.

٩٢) اوقاف برکه‌سیله معارف سرمایه‌سیله نفقه‌سی تأمین قیلنمامش مدرسه‌لرده هیئت تعلیمیه وظیفه‌سی مدرسه مؤسسلری اوستنده اولور.

٩٣) مکتب مدرسه‌لرده تربیه نظاملری درس پروغراملری حقنده، تجربه ثمره‌لرینه کوره، مناسب تدبیرلری هر وقت حاضر ایدوب، صوبرانیه دستور العمللر نشر ایدر.

محترم رضا افندی حضرتلری ١٩٠٥ سنه مارت ده دورت نسخه پرویقت یازوب؛ قورولتای مجلسلرندن صوڭ، مای ده ینه بر آق نسخه یازمش. شو نسخه‌لرڭ همه‌سی بن ده عاریت ایدی. مقابله ایتدم، تفاوتلری آز ایدی. ارقام عربیه صره سیله یوقاری ده یازلمش ٩٣ ماده‌یی، ماده‌لردن مقدم یازلمش اون سکز عدد ملاحظه‌لرینی آق نسخه‌دن کوچروب بوراده یازدم. ترتیب تمام محافظه قیلندی؛ ملاحظه‌لرڭ ماده‌لرڭ عباره‌لرینی براز اوزگرتمش ایسه‌م ده، معنی‌لری ده افاده‌لری ده تمام محافظه قیلندی.

١٩٠٤ سنه دیکابر ١٢ ده ویصوچایشچی اوکازڭ ٦ نچی بندی حقنده ١٩٠٥ سنه مارت برده مینسترلر شوراسنڭ زاکلوچه‌نیه‌لرینه‌کوره رضا افندی حضرتلری او لائحه‌لرینی یازمش.

استاذ محترم رضا افندی حضرتلرینڭ کیچه‌کوندوز اجتهادلری برکه‌سنده ترتیب قیلنمش یوز اون بر ماده‌یی (٥٣-٧٥ صحیفه‌لرده)، محترم آلتی افندی طرفندن مفتی محمدیار افندی حضرتلرینه علمالر مجلسنه تقدیم قیلنمش ٤٦ ماده‌یی (٤٢-٤٩ ص) اوقوچیلر، البته بویوك دقتله مطالعه قیلوب استفاده ایتسه‌لرکرك. چونکه اجتماعی حرکتلرمزڭ بسمله‌سی، اصلاحات لائحه‌لرینڭ ده الف-یاسیدر. بوندن صوڭ باشقه آدملرڭ معرفتلریله‌ده سویله‌نمش فکرلری انشاء الله بیان ایدرم. کتابڭ خاتمه‌سنده انشاء الله اوز ملاحظه‌لرمی ده بلکه یازارم.

(ط) حرفیله اشاره قیلنمش ملاحظه‌ده بیان قیلندی: اوفا صوبرانیه‌سنه تابع روحانی اداره‌لری «آخوندلق»لره تقسیم نظامی «مجلس»لره تقسیم اصولندن خیرلیدر، آساندر، خراجتی‌ده آزدر، خطری ده یوقدر. شو مسئله‌یی ایضاح ایچون محترم رضا افندی اوزینڭ لائحه‌لرینه بر قاچ جدول علاوه ایتمش. خلاصه‌لری شودر:

«آخوندلق» لره تقسیم تقدیرنده:

مفتی سنه‌لك وظیفه‌سی	٢٥٠٠ روبل
کارگذاری	٦٠٠
قانسه‌له‌ریه‌سی	٤٠٠
نائبی	١٨٠٠
بش قاضی هر برینه ١٢٠٠ روبلدن	٦٠٠٠
ایکی سه‌کره‌تار — ١٢٠٠ —	٢٤٠٠
ایکی ترجمان — ٦٠٠ —	١٢٠٠
آرخیواریوس	٦٠٠
آلتی سه‌کره‌تار معاونی — ٦٠٠	٣٦٠٠
صوبرانیه قانسه‌له‌ریه‌سی	٨٠٠٠
عسکرلریدن باشقه دورت یوز آخوند، هر برینه ٣٠٠ دن	١٢٠٠٠٠
سکز مك مکتب معلمی هر برینه ٢٤٠ دن	١٩٢٠٠٠٠
	١٩٥٦٦٠٠

«مجلس» لره تقسیم تقدیرنده

صوبرانیه‌نك سنه‌لك خراجتی	٦٠٠٠
اون بش عدد مجلس. هر مجلس ده بر قاضی	١٢٠٠–١٨٠٠٠
ایکی اعضاء، هر برینه ٨٠٠	٢٤٠٠٠
بر سه‌کره‌تار ٨٠٠	١٢٠٠٠
بر ترجمان ٦٠٠	٩٠٠٠
قوارتیره، کاتبلر خراجتی ١٥٠٠	٢٢٥٠٠
آرخیواریوس ٥٠٠	٧٥٠٠
جمله‌سی	١٠٩٠٠٠
سکز مك مکتب معلمی هر برینه ٢٤٠ روبلدن	١٩٢٠٠٠٠
جمله‌سی	٢٠٢٩٠٠٠

شو ایکی جدول آراسنده یتمش ایکی مڭ دورت یوز روبل تفاوت وار.

شو ایکی جدولڭ حسابی، شبهه یوق، هر جهتله تقریبی در. هر محلهده بر ابتدائی مکتب حساب ایدرسهڭ، سکز ماڭ ابتدائی مکتب بلکه کافی اولور. لکن هر مکتب باشنه یالڭز ۲۴۰ روبل فرض ایتمك کافی اولماشه کرك.

«قورولتای»ڭ صوڭ مجلسلری.

آپریل ۱۲، سهشنبه کون ایرته اوچنچی مجلس باشلاندی. مذاکره استاذ رضا افندینڭ لائحه مسودهسی اوزرنده ایدی. پرویقت یازمق آسان دگل ایسهده، یازلمش پرویقت مادهلرینه اعتراض ایتمك، مادهلری انتقاد ایتمك او قدر آغر دگلدر. بوڭا کوره، قیل وقال اعتراض و جدال کوبهیدی. شو اثناده «لائحهیی اول مرتب اوقوب، تمام ایتمكءی مناسب اولور؟ یاخود هر بر مادهیی تمام مذاکره ایتوب تدقیق قیلوب کچمكءی معقول اولور؟» مسئلهسی ظهور ایتدی. اکثریت قراریله ایکنچی شق اختیار قیلنوب، هر بر ماده علی حده مذاکره قیلنهچق، همده قبول قیلنهچق ماده لر مجلس طرفندن قرار ویرلمش، گویا مجلس طرفندن یازلمش حساب قیلنهچق اولدی. ناراضی آدملرڭ اوز فکرلرنده قالمق اختیارلری ده بیان قیلندی.

دورتنچی مجلس آپریل ۱۲ده اویلهدن صوڭ ایدی. اولگی کبی مادهلری مذاکره ایتمك ایله مشغول اولدی. بشنچی مجلس آپریل ۱۳ده، چهارشنبه کون ایرته. شو مجلس ده لائحه مذاکرهسی تمام اولدی.

آپریل ۱۳ده، اویلهدن صوڭ آلتنچی مجلس باشلاندی. مذاکره قیلنمش مادهلر خصوصنده مجلس اعضالری طرفندن ویرلمش خصوصی رأیلر (منهنیهلر) اوقولدی. بوڭا ماعدا، بر نیچه بیان نامهلر قراءت قیلندی.

یوسف افندی آقچورا قلمیله یازلوب، محترم آلتی افندی طرفندن امضالانمش، ٤٦ مادهدن عبارت لائحه عریضهسی یوقاریده (٤٢-٤٩ صحیفهلرده)

نقل قیلنمش ایدی. اشته او لائحه مجلس اسمنه ویرلوب، آلتنچی مجلس ده مذاکره یولنده اوقولدی. بوناڭ برکه سنده قورولتای النده غایت مهم ایکی لائحه حاصل اولدی: بری اولگی لائحه، رضا افندی حضرتلرینڭ لائحه‌سی؛ دیگری ایکنچی لائحه، یوسف افندی قلمیله یازلوب «تجار و اعیان لائحه‌سی» اسمیله آتالمش لائحه ایدی.

«بونلره باشقه ینه بر نیچه پرویقت اوقولدی، کورولدی ایسه ده، مفتی افندی طرفندن یازلمش پرویقت مجلسه ویرلمه‌دگندن، باشقه‌لری ایسه یالڭز دین مسئله‌لرینه عائد اولمادیغندن، آنلری بوراده یازمق ضرورتی یوقدر.» شو سوز «قورولتای» اسملی اثرنده استاذ محترم رضا افندی حضرتلرینڭ سوزیدر. اوقولمش پرویقتلرڭ بعضلرینی توبه‌نده انشاءالله بلکه نقل ایدرم.

آپریل ١٤ ده، پنج‌شنبه کون ایرته یدنچی مجلس باشلاندی. اولگی مجلسلرده ناتمام قالمش بایتاق مسئله‌لر تکرار قیلندی. رضا افندی لائحه‌سیله یوسف افندی لائحه‌سندن قبول قیلنمش ماده‌لری انتخاب قیلوب یازمق ایچون اعضالر آراسندن دورت آدم تعیین قیلندی. قبول قیلنمش ماده‌لری ترتیب قیلوب یازمق وظیفه‌سی ایکی کون ایچنده تمام اولوب، مجلس اعضالری طرفندن ده امضالانوب، مفتی حضرتلرینه تسلیم قیلندی.

آپریل ١٥ ده، جمعه کون ایرته سکزنچی مجلس باشلاندی. شو مجلس مذاکره مجلسی اولمایوب، بلکه قورولتای مجلسلرینڭ مفتی افندی طرفندن یابولمه‌سندن عبارت ایدی. مفتی حضرتلری حضرتلره شو سوزلری سویله‌دی:

«هر نه قدر یوللرڭ فنا وقتی ایسه ده، کلوب، اهمیتلی مسئله‌لری مذاکره‌لرڭزدن شادلاندق. بوتون روسیه مسلمانلرینه عائد مهم مسئله‌لرده آز آدم طرفندن اشله‌نور ایسه، بویوك یاڭلشلقلر بولاچغی بیك ممکندر. بوڭا کوره کوب ذاتلرڭ اجتماعی لازم اولدی. لکن مفتی اولاچق ذاتی موقت صایلامق مسلمانلر ایچون فائده‌لی اولماز ظن ایدرم. بونده بنم ایچون بر فائده بر ضرر یوقدر. موقت صایلانه‌چق مفتیلرڭ حکومت کوزنده اعتباری قالماسه کرك. مجلسلرڭزده مذاکره قیلنمش مسئله‌لرڭ

هر برینی آیلرچه مذاکره ایتمك تیوش ایسه ده، مساعده قیلنمش مدت آز ایدی، مذاکره لری ممکن قدر قصقه ایتمك لازم اولدی. سزك مذاکره لرگزه مأخذ اولمش بوتون معلوماتی حاضر ایتوب قویوچی رضا قاضیدر. رضا افندینك شو طوغری ده غایت بویوك اجتهادی اولدی. بوگا کوره، بن اوز طرفمدن آڭا رحمت ئه‌یتم. ایندی مجلس شو ساعتدن باشلاب یابولدی. الله تعالی خیرلی ایتسون.»

مفتی محمد یار افندی حضرتلرینك شو سوزلریله قورولتای مجلسلری تمام اولدی.

قورولتاینك بش کون دوام ایتمش مجلسلری روسیه مسلمانلرینك تاریخنده غایت اهمیتلی حادثه‌لردن اعتبار قیلنمق تیوشدر. صوبرانیه تاریخنده ایسه فوق العاده حادثه ایدی. قورولتای مجلسلرینه تقدیم قیلنمش عریضه‌لرك لائحه‌لرك بعضلرینی بوراده نقل ایدوب، بوندن صوڭ ینه قورولتای مجلسلرینك قرارلرندن بحث ایدرز.

اوفا شاگردلرینك عریضه‌سی

کوبدن کوتولوب ده بوگون‌گنه سزك ریاستگز تحتنده طوپلانمش «جمعیت اسلامیه» ده خصوصیله مکتب مدرسه‌لرك شاگردلرك روحانیلرك حاللرینی اصلاح چاره‌لری مذاکره قیلنه‌جغنه کوره، توبه‌نده‌گی ماده‌لری جمعیتك محاکمه‌سنه بز طلبه‌لر تقدیم ایتدك. رجامز سزك هم جمعیتك التفاتنه بلکه نائل اولور.

١) معارف ناظرینك هیچ بر مداخله‌سی اولمایوب، مکتب مدرسه‌لرمز یالگز صوبرانیه اداره‌سنه تابع اولسه ایدی.

٢) مکتب مدرسه‌لره مسجدلره نظارت ایچون صوبرانیه ده آیروچه شعبه‌لر بولنوب، ناظرلرك ممیزلرك رئیسلری او شعبه‌لرده اعضا اولسه‌لر ایدی.

٣) صوبرانیه ده اوقاف ایچون ینه مخصوص بر شعبه بولنوب، بوتون وقفلره هم ده بوتون جمعیت خیریه‌لره نظارت ایتسه ایدی.

٤) صوبرانیه مکتب مدرسه‌لرمزی دورت درجه‌یه تقسیم ایتوب؛ ابتدائیه، رشدیه، اعدادیه، عالیه اسملریله تسمیه ایدر. شو درجه‌لرك

هر برنده اوچ صنف اولوب مجموعی اون‌ایکیدن؛ یاخود دورت صنف اولوب مجموعی اون‌آلتی‌دن عبارت اولور.

۵) ابتدائی مکتبلره قبول قیلنمق ایچون یاشی سکزدن آز اولماق، هم ده هر آی بر مقدار پاره ویرمك مجبوری اولسه ایدی.

۶) رشدی مکتبلره قبول قیلنمق ایچون یا ابتدائی مکتب شهادتنامه‌سی یا دخول امتحانی شرط قیلنوب، هم ده هر آی بر مقدار پاره ویرمك مجبوری اولسه ایدی.

۷) اعدادی مکتبلره قبول قیلنمق ایچون یا رشدی شهادتنامه‌سی یا دخول امتحانی شرط قیلنوب، هر آی بر مقدار پاره ویرمك مجبوری اولسه‌ایدی.

۸) عالیه صنفلرینه قبول قیلنمق ایچون یا اعدادی شهادتنامه‌سی یاخود دخول امتحانی شرط قیلنوب، معین بر مقدار ویرمك مجبوری اولسه ایدی.

شاگردلردن مکتب ایچون آلنه‌چق مقدار، مثلا شویله اولور: ابتدائی مکتب صنفلرینه سنه‌لك بش روبل؛ رشدی صنفلرینه سنه‌لك اون روبل؛ اعدادیلره اون بش روبل؛ عالیه صنفلرینه ۲۵ روبل اولمق کبی.

۹) رشدیدن شهادتنامه‌سی بار ذات ابتدائی مکتب‌ده معلم اولابیلور. اگرده معلملك وظیفه‌سنده خدمتی یاخشی اولماسه، مؤذن تعیین قیلنسه ایدی.

۱۰) اعدادیدن شهادتنامه‌سی بار افندیلر رشدی ده معلم، محله‌ده امام اولور.

۱۱) عالیه صنفلرندن شهادتنامه‌لری بار افندیلر اعدادی مکتبلرده معلملك قیلوب ملکه تحصیل ایتسه‌لر عالیه صنفلرینه معلم اولور. اگرده عالیه صنفلرنده معلملك قیلوب ملکه تحصیل ایتوب یاخشی خدمت کوسترسه‌لر ناظر، ممیز، معارف شعبه‌سنده اعضا، صوبرانیه‌ده قاضی اولمق شرفلرینه‌ده مستحق اولور.

۱۲) قبول پاره‌سی هر مکتب ده هر صنف ده شرط قیلنسه، مکتب نفقه‌سیچون بر مقدار پاره البته طوپلانور.

۱۳) نکاح مهرلرندن هر روبل باشنه ایکی اوچ تین خیرات صندوقلرینه ویرلسه ایدی.

١٤) طلاق ده، خاتون دعوی ایدر ایسه، بـر روبل آلمق؛ ار دعوی ایدر ایسه، اوچ روبل آلمق رسم اولسه ایدی.

١٥) مەتریکه دفترلرینه بالالرڭ اسملرینی قید ایتدرمك ایچون لا اقل ٢٠تینٍ آلنمق رسم اولسه ایدی.

١٦) فرض صدقەلری طوپلامق ایچون «عامل صدقه»لر نصب قیلنوب، هر سنه زکات عشر فطر قربان کبی صدقەلر طوپلانوب جمعیت خزینەسنه تسلیم قیلنسه ایدی.

١٧) کرك حکومتدن کرك باشقه بر یردن معاش آلوچی افندیلر معاشلرندن هر آی لا اقل بر پروسەنت جمعیت خزینەسنه ویرسەلر ایدی.

١٨) صوبرانیەیی اداره ایتمك، مکتب مدرسه مسجد بنا ایتمك خصوصلرنده دولت خزینەسی طرفندن آزمی کوبمی اعانه ویرلسه ایدی.

شو (١٢-١٨) رقملرده کوسترلمش مبلغلردن امامرڭ معلملرڭ مکتب مسجد خادملرینڭ معاشلری براز غنه ایسه ده بلکه تأمین قیلنور.

١٩) هر قریەده ابتدائی مکتب؛ هر بر بویوك قریەده ابتدائی مکتب اوستنه رشدی مکتب؛ مسلمانلری کوب اویەزد شهرلرنده ابتدائی رشدی مکتب اوستنه اعدادی مکتب؛ ولایت شهرلرنده، مسلمانلری کوب اولور ایسه، بونلره باشقه ینه بر عالی مکتب آچلسه ایدی. قزلر ایچون ده هر قریەده ابتدائیلر، بویوك قریەلرده رشدیلر، شهرلرده اعدادیلر آچلسه ایدی.

٢٠) مدرسەلرده عربی فارسی تورك تاتار روس لسانلری تعلیم قیلنوب، علوم دینیەدن: حدیث، تفسیر، تاریخ مقدس، فلسفه دینیه، عقائد، فقه، ادبیات عربیه، بلاغت عربیه؛ فنوندن: حساب، هندسه، جغرافیا، تاریخ عمومی، تاریخ روس، تاریخ شرق، حقوق دول، روس قانونلری تعلیم قیلنسه ایدی.

٢١) وولوستلرده، هیچ اولماز ایسه، اویەزدلرده، معلملری مسلمان اولمق شرطیله، حکومت طرفندن تجارت صناعت زراعت مکتبلری بنا ایتدرلسه ایدی.

٢٢) وولوستلرده، اویەزدلرده، ولایت شهرلرنده مسلمانلر ایچون ده قراءت خانه آچلسه ایدی.

۲۳) نه یرده عالی مکتب وار ایسه، او یرده بویوك بر کتبخانه تأسیس قیلنسه ایدی.

۲٤) مکتب مدرسه‌لرك نظاملرینه پروغراملرینه موافق درس کتابلری تألیف ایتدرمك جهتلرینه رواج ویرمك ایچون، گوزل درس کتابی تألیف ایته‌چك افندیلره خصوصی بر امتیاز ویروب، قلم هدیه‌سی‌ده ویرلسه ایدی.

۲۵) جمعیت خزینه‌سی حسابنه، یتیم بالالر ایچون تربیه یورتلری بنا قیلنوب، آتالری فقیر بالالری ابتدائی رشدی اعدادی عالی مکتبلرده تعلیم ایتمك اجره‌سی جمعیت خزینه‌سندن ویرلسه ایدی.

۲٦) جمعیت خزینه‌سی مسلمانلره مخصوص جریده مجله نشر ایتسه‌ایدی.

۲۷) تعلیم هم علوم اشلرنده خدمتلری مهارتلری اثبات قیلنغان علمادن، جماعت اشلرنده اجتهادلری امانتلری همتلری کورنگان آدملردن مرکب بر هیئت حاجت تقدیرنده معین وقتلرده دعوت قیلنوب، مسلمانلرك ملی اجتماعی حاجتلری مذاکره قیلنوب طورسه ایدی. مکتب مدرسه‌لره معارف یوللرینه جمعیت خزینه‌سندن صرف قیلنمش مبلغلری احتساب ایتدرمك ایچون خصوصیله هر سنه بر جمعیت تشکیل قیلنسه ایدی.

۲۸) شو سنه دعوت قیلنمش «عالملر مجلسی» بوندن صوڭ هر سنه دعوت قیلنوب، دینی اجتماعی حاجتلرمز هر وقت مذاکره قیلنوب طورسه ایدی.

شو ۲۸ ماده‌دن عبارت عریضه طوقسان شاگرد امضاسیله مفتی حضرتلرینه علما مجلسنه تقدیم قیلنمش. حضرتلرك التفاتلرینه نائل اولوب اولمامق مسئله‌سی بڭا معلوم اولمادی. بوندن صوڭده شاگردلرك حرکتلرینی انشاءالله نوبتله بیان ایدرم.

مجلس‌ده حاضر دعوتلی حضرتلر طرفندن امضالانوب، حکومتدن صوراوی تیوش طابولغان اشلر:

۱) مسلمانلره یمین هر یرده مسلمان روحانیلری حضورنده اولوب اسلام لساننده اولسه ایدی.

۲) اسلام قریه‌لرنده اسلام بالالری ایچون روسکی قلاص تکلیف قیلنماسه ایدی.
۳) اسلام حاجیلرینڭ پـاسپورطلری خریستیان پـالومنیکلرینڭ پاسپورطلری بهاسنده اولوب، هر یرده هر وقت بلا ممانعه ویرلسه ایدی.
٤) اسلام عسکری حقوق‌ده روس عسکریله بر درجـه ده اولسه ایدی.
٥) اسلام عسکرینـه تـیوشلی قـدر امام‌لر نصب قیلنوب، اسلام روحانیلری حقوق ده روس روحانیلری کبی اولسه ایدی.
٦) شریعت اسلامیه ده حرام طعامدن شرابدن اسلام عسکری منع قیلنوب، دینی وظیفه‌لرینی ادا ساعتلرنـده هر وقت مساعده ویرلسه ایدی.
۷) اسلام عالملرینه، بلکه-عمومیتله مسلمانلره روسچه اوقو تکلیف قیلنماسه ایدی.
۸) امام‌لرڭ آخوندلرڭ هر برینه خزینه مهری ویرلوب، اش کاغدلری پوچته ده مجانا یورتلسه ایدی.
۹) روحانیلرڭ هر بری عسکرلك خدمتلرندن آزاد قیلنسه ایدی.
۱۰) زاغرانیتسه ده تحصیل ایتمك روحـانیلك معلملك مدرسلك خدمتلرینه مانع قیلنماسهٔ ایدی.
۱۱) نره‌ده طبع قیلنمش ایسه‌ده، یاخود دستخط اولسه‌ده، دینی کتابلری اوقوتمقدن منع بولنماسه ایدی.
۱۲) قران کریمه، شارع حکیم علیه‌الصلاة والسلام حضرتلرینه، دینمزه طعن یولنده یازلمش بندلره رساله‌لره مقابل، حقیقتی بیان ایدوب جواب یازمق مجبوریتلرینه هر وقت مساعده ویرلسه ایدی.
۱۳) قومپانیه‌لر شرکتلر تشکیل ایتمك، روسیه ده هر یرده ملك آلابیلمك خصوصلرنده مسلمانلرڭ حقوقلری روسلرله بر درجه‌ده اولسه ایدی.
١٤) دینلرینی لسانلرینی یازولرینی بلولرینه شهادتنامه لری یوق اسلام بالالری روس مکتبلرینه قبول قیلنماسه ایدی.
۱٥) قرگیز قازاق تورکمن بالالرینی مکتب مدرسه‌لرمزده اوقوتمقدن، قرگیز قازاق تورکمن آراسنده معلم امام مدرس اولمقدن منع ایتمك الغا قیلنسه ایدی.

١٦) باشقه دینلرك برینه مرتد اولاچق مسلمانلری آلتی هفته وعظ ایتوب، شبهه‌لرینی حل ایتمك حقی علماره ویرلسه ایدی. بلوغدن ئلك ارتداد حقی هیچ بر صورتله ویرلمه‌سه ایدی.

١٧) پادشاهلق بەیرەملرندن، اوزلرینڭ دینی بەیرەملرندن باشقه وقتلرده اش طوقتاتمق، سودا و دکانلرینی یابمق مسلمانلره تکلیف قیلنماسه ایدی.

١٨) اخلاقلرینی توزه‌توب، دینی ادبلرینی بیان ایتمك ایچون اوز لسانلرنده جریده مجله نشر ایتمك حقی مسلمانلره ده ویرلسه ایدی.

عبدالله افندی دی‌بیردی طرفندن کوندورلمش عریضه‌ده ٢٥ ماده‌دن بعضلری:

١) مکتب مدرسه‌لر یالگز صوبرانیه اداره‌سنده اولوب، داخلیه نظارتی‌ده معارف نظارتی‌ده مداخله ایتمه‌سه ایدی. ـابتدائی مکتبلرمزه دینی مدرسه‌لرمزه حکومتڭ مداخله‌سی دینمزه حکومتڭ مداخله‌سی کبیدر. دولت مصلحتلری نقطه‌سندن ده مداخله فائده‌سزدر. اینسپکتورلرڭ میسیونرلرڭ مداخله‌لری اوقودن مسلمانلرڭده کوڭللرینی بیزدردی، خلق‌ده اخلاق فسادینه سبب اولدی.

٢) صوبرانیه علوم دینیه تعلیمنه مخصوص مکتب مدرسه‌لره هر شیدن زیاده اهمیت ویروب، هر بر قریه‌ده محله خدمتیله مشغول امامدن باشقه، محله خدمتلرینڭ هیچ بریله مشغول توگل بر مدرس یا بر معلم تعیین ایتسه ایدی.

٣) اوقاف، زکات، خیرات کبی منبعلردن بر سرمایه طوپلانوب، مکتب مدرسه مسجدلری تربیه ایچون، صوبرانیه حضورنده بر قومیسیون تشکیل قیلنسه ایدی.

٤) روحانیلری معلملری مدرسلری هم نصب ایتمك هم عزل ایتمك یالگز صوبرانیه اختیارینه مخصوص قیلنوب، شو خصوصلرده ولایت پراولەنیەلرینڭ مداخله‌لری قطعی صورتده الغا قیلنسه ایدی.

٥) یاکی باشدن مکتب مدرسه مسجد بنالرینه رخصت ویرمك یالکز صوبرانیه اختیارینه حصر قیلنور، قونسیستوریه‌لرك خریستیان اداره روحانیه‌لرك هیچ بر صورتله مداخله‌لری بولنماسه ایدی.

٦) بر محله اوزینه معلم یا مدرس طلب ایدرسه، سنوی معاشلرینی تأمین ایده بیلور قدر مبلغی جماعتدن امضالریله التزام ایتدروب، حکومت مأمورلری واسطه‌سیله هر سنه اهالیدن او مبلغ طوپلانوب صوبرانیه واسطه‌سیله صاحبلرینه توزیع قیلنسه ایدی. اگر ده محله دن طوپلانه بیله‌جك مبلغ مکتباث معلملرك نفقه‌لرینه کفایت ایتمز ایسه، صوبرانیه تصرفنده بولنه‌چق مایه دن تکمیل قیلنسه ایدی.

٧) سه‌نزوره تمام لغو قیلنوب، اوز لسانمزده جریده مجله نشرینه تام حریت ویرلسه ایدی. چیت مملکتلردن اسلام کتابلرینی جلب ایتمك سه‌نزور نظرندن آزاد اولسه ایدی.

٨) روحانیلر عسکرلکدن آزاد اولوب، امامت ایچون یاش شرط قیلنماسه ایدی.

٩) نکاح ایچون آلنه طورغان ٢٥ تین اوستنه ینه ٧٥ آلنوب مسلمانلرك معارف سرمایه‌سنه تخصیص قیلنسه ایدی.

١٠) اسلام بالالرینه مخصوص پریـیوتلر معارف نظارتندن آلنوب صوبرانیه اداره‌سنه تسلیم قیلنسه ایدی، معلم معلمه‌لری مربیه‌لری مسلمان اولمق شرط قیلنسه ایدی.

١١) تورکستان ده، روسیه مملکتلرینك هر یرنده یر و املاك آلمق حقوقی مسلمانلره روسلرله بر درجه‌ده ویرلسه ایدی.

١٢) کره‌شدن اسمنده‌گی مسلمانلرك حاللری حقنده معلومات طوپلانوب، حقوق دینیه‌لرینه مساعده آلمق خصوصلرنده مناسب یوللردن حرکت قیلنسه ایدی. یعنی رسما اسلام طانولوب محله‌لرینه مکتب مسجدلرینه رخصت ویرلسه ایدی.

١٣) قرگیز قازاق تورکمن آرالرینه واروب بالالرینی اوقوتمق معلملرمزه منع قیلنماسه ایدی.

١٤) روسیه ده شاید خلق پره‌دستاویتللرینك پارلامنتی بولا قالسه، هر یرده اوزلرینك عددلرینه کوره مسلمانلردندن ده وکیللر صایلانسه ایدی.

طن قریه‌لردن بویوك طاوش

محترم قاضی رضاءالدین افندی حضرتلری!

اوفاده آپریل ۱۰ ده بویوك عالملر اجتماع ایدوب ملت اشلری حقنده مذاکره مشاوره ایده‌جکلری مسموعاتمزدن اولدی. اویله بویوك مجلسلره حاضر اولمق شرفلرینه بزم کبی عاجز امامارك استحقاقلری صلاحیتلری یوق ایسه ده، ملت نامنه اسلامیت فائده‌سنه فکرمزی یازوب، سزه کوندورمك بزه همان واجب اولسه کرك.

روسیه‌ده بوتون ملتلرك حریت دینیه‌لری حقنده ۱۹۰٤ سنه دیکابر ۱۲ ده ایمپراطور حضرتلرینڭ فرمان شاهانه‌لرینی کوروب اوقوب شادلاندق، اطراف عالملریله مذاکره‌لره مشاوره‌لره چومدق. او بویوك فرمان شاهانه‌دن استفاده‌مزی آرزو ایدوب، ۱۹۰۵ سنه یانوار ۲٤ ده غوندر یارمارقه سنده یتمش دن زیاده عالملر طوپلانوب، مشاوره صوڭنده ایمپراطور حضرتلرینه دورت مطلبدن عبارت عریضه‌مزی کوندورمك قرارینی قبول ایتدك. عریضه‌مزی حاضرله‌دك؛ علماء، اعیان، اغنیادن ایکی یوزه قریب امضا ایله عریضه‌مزی تیوش محلنه کوندوردك. ۱۹۰۵ سنه فورال ۱۸ ده ایمپراطور حضرتلرینڭ ینه فرمان شاهانه‌لرینی کوروب، یالڭز روحانیلر اولمق شرطیله بنم خانه‌م‌ده ینه طوپلاندق. روسیه مسلمانلرینڭ احتیاجلرینی سویله‌دك. اڭ مهملرینی آلتی ماده اوزرینه اختصار ایدوب، پتربورغ ده یاڭی آچلمش ناظرلر شوراسنڭ رئیسی ویتته حضرتلری نامنه کوندوردك. بز روحانیلر بورالرده هر نه قدر محلی حکومت کشیلرینڭ بویوك تهدیدلرینه گرفتار اولوب طورسه‌ق ده، مسلمانلرك شوکونگی فرصتلرینی خاطردن چیقارمایوب، مسلمانلرك قولاقلرینه اوزلرینڭ حاجتلرینی تلقین ایتودن، ایمپراطور حضرتلرینڭ عدالتلرینی مرحمتلرینی رجا ونیاز ایتدرودن هیچ بر وقت کیرو طورمادق. صوڭ عریضه‌مزده کوسترلمش مطلبلر شودر:

۱) مفتی علمادن اولوب، انتخاب حقی مسلمانلرك اوزلرینه تسلیم قیلنمق. صوبرانیه قاضیلری ده شویله. روحانی اشلر بوتون تفرعاتیله، مثلا: روحانیلری نصب ایتمك، عزل ایتمك، درجه‌لرینی رفع ایتمك، مکتب

مدرسه‌لری مسجدلری اداره ایتمك بنالرینه اذن ویرمك، همه‌سی صوبرانیه النده اولور. روحانی اشاره باشقه محکمه‌لرك هیچ بر مداخله‌سی اولماز. هم ده روحانیلره الزام قیلنمش روسچه فسخ قیلنمق، روحانیلر خدمت عسکریه دن آزاد اولمق.

۲) نکاح، طلاق، میراث کبی عائله مسئله‌لری بوتون فروعاتیله شریعت اسلامیه اصوللری اوزرنده اجرا قیلنوب، مال دعوالری ده اسلام عالملرینك فتوالرینه قضالرینه کوره قطع ایدلسه ایدی.

۳) اسلام عسکرلری شریعت اسلامیه‌ده حرام طعاملردن شرابلردن صاقلانسه ایدی، مسلمانلره دینلرینی تلقین ایتوب دینی وظیفه‌لرینی ادا ایتدررو ایچون هر پولق ده اماملر نصب قیلنسه ایدی، رمضان شریف ده روزه‌لرینه مساعده ویروب، آشلری صولری روزه ساعتلرینه کوره اولوب خدمتلری‌ده روزه کونلرینه کوره آسانلاشدرلسه ایدی.

٤) دینلره هر جهتله حریت ویرلوب، مطبوعاته‌ده حریت ویرلسه ایدی.

۵) روسلره ویرلمش بوتون مدنی حقوق مسلمانلره ده ویرلسه ایدی. مثلا محکمه‌لرده حاکم اولمق، روسلرك مکتبلرنده معلم پروفه‌سور اولمق، اوفاق بویوك اداره‌لرك هر برنده چینوونیك اولمق کبی.

٦) روحانیلره داخلی خارجی پاساپورت ویره بیلمك صوبرانیه اختیارنده اولسه ایدی.

عدالتلی مرحمتلی ایمپراطور حضرتلرینك دیکابر ۱۲ده‌گی فرمان شاهانه‌لری روسیه‌ده بوتون تبعه‌لره حریت مساوات عدالت سعادتلرینی احسان ایتدی. شو بویوك اوچ کلمه یالگز کاغد اوستنده یازلوب غنه قالمایوب، بوتون خلقك کونده‌لك حیاتلرینه حاجتلرینه‌ده تطبیق قیلنمقلرینی همه خلق آرزو ایته‌لر. بزم مسلمانلرك الك مهم حاجتلری ده بوتون حقوق‌ده روسلرله مساوی اولوب روسیه‌ده یاشامق،اش کورمکدر. شوکون حقوقلرك اکثرندن محروميتمز ایچون ده، آچلمش ملت مجلسندن حقوقمزی ملتجیانه طلب ایتمگه حقمز البته واردر.

معلوم، بزم اسلام عالملری نصاری روحانیلرندن صد مرحله ادون و اسفلدر. جمله‌ملتلرك هر بر حقوق عمومیه‌ده برابرلگی عدالتك الك برنچی شرطیدر، ثمره‌سیدر.

طلب قیلنه‌چق بزم حاجتلرمزده حقوقلرمزده بیگوك کوب، حقوقلرك درجه‌لری ده متفاوتدر. مثلا: ابتدائی مکتب مسئله‌لرنده هر جهتله تام حریت حقی ابتدائی مقدس بر حقمز ایسه، اکثریتی اسلامدن عبارت ولایتلرده والیلری غوبه‌رناطورلری مسلمانلردن تعیین ایتمك ملی شرفمزك حقیدر. بویله اولسه ایدی، حکومته‌ده بویوك فائده‌لر منفعتلر حاصل اولور ایدی. خلق تعلیم تربیه جهتیله تیز ترقی ایته‌ر ایدی، حکومتك بوتون فرمانلری ده آسانلقله نفوذ ایته‌ر ایدی.

روسچه بیلمك، اختیاری صورت ده روس مکتبلرنده تربیه کورمك بزم ایچون غایت فائده لیدر، بلکه هر جهتله ضروریدر. لکن هر بر قومك هر بر ملتك آنا لسانلنده الك اولگی تربیه‌سی الك اول آرزو قیلنه‌چق حاجتلردندر. بوڭا کوره، اسلام قریه‌لرینه بنا قیلنمش هم قیلنه‌چق سه‌لسکی شقولالرده روسچه نه قدر اوقولسه مسلمانچه‌ده او قدر اوقوتمق هم خلق ایچون هم حکومت ایچون هر جهتله فائده لیدر. روسچه هر کون اوچ ساعت درس ویرلسه، مسلمانچه‌ده او قدر؛ روسچه اوقوچیلره بوتون حاجتلری زه‌مستوادن ویرلسه، مسلمانچه اوقوچیلره‌ده ویرمك لازم. روسچه اوچیتل هر آی ۲۵ روبل آلسه، مسلمان معلمی ده معلمه‌سی ده او قدر آلمق البته تیوشدر. سه‌لسکی شقولالرده روسچه اوقو شو کون اوچ سنه ایسه، مسلمانچه‌سیله برابر بش سنه اولسه، نه اولور. روسچه درسلردن اینسپکتور امتحان ایدر ایسه، مسلمانچه درسلردن اسلام عالملرینك بری یاخود مخصوص تعیین قیلنه‌چق بر ممیز امتحان ایدر. یوقسه، حاضرگی کبی، هفته‌ده بر ایکی دفعه باروب، هفتیك هجالرینی‌ده بیلدرمه‌مك شرطیله اوقوتمق‌دن نه بر معنی نه بر فائده حاصل اولور. بالالرك عمرلرینی ضائع ایتمکدن باشقه بر فائده چیقماز.

خلقك لسانی ده حکومت لسانی ده بر درجه‌ده گوزل اصول ده اوقوتولسه، خلق ایچون ده حکومت ایچون ده بویوك فائده‌لری حاصل اولور. آلمانیا آنگلیه آوستریه کبی مدنی مملکتلرده شو اصول جاریدر. شوڭا کوره او مملکتلرك خلقی بصیرتلیدر، تربیه‌لیدر.

حاضرگی هم کله‌چك بالالرك کوزلرینی آچوب، بوتون روسیه مسلمانلرینك گوزل استقباللرینی تأمین ایتمك ایچون، مکتب مدرسه‌لرمزك

ناچار جهتلرینی تمام توزەتمك هم‌ده منتظم اصول استقامتنده تعلیم تربیه یوللرینی بوگون حاضرله‌مك بزه البته هر شیدن زیاده لازمدر. باشقه هر بر ملت اویانوب جانلانوب اجتهاد ایتوب طورغان‌ده، بز همان اولگیچه غفلت‌ده قالور ایسه‌ك، معرفتلی مدنیتلی ملتلرك اڭ دون خادملری اولوب قالاچغمز قویاش کبی ظاهردر.

مکتب مدرسه‌لرمزی اصول تعلیم تربیه‌مزی اصلاح ایچون البته بزه سرمایه لازم اولاچق، پاره لازم اولاچق. مقدس قران کریم امریله، بوتون مسلمانلره فرض قیلنمش عشر، زکات، فطره، قربان کبی صدقه‌لری ملی بر خزینه‌ده بیت‌المال‌ده عالملرك اعانه‌سیله طوپلاسه‌ق، ما حصلاڭ لااقل اوچدن برینی مکتب مدرسه یوللرینه صرف ایتسه‌ك، بقیه‌سی محله روحانیلرینه، درجه‌لرینه حاجتلرینه گوره، توزیع قیلنسه گوزل اولمازمی؟ حکومت بوڭا انشاءالله مساعده ایتسه کرك. زیرا هم حکومته هم بوتون مسلمانلره فائده‌لیدر.

روسیه مسلمانلریناڭ شوکونگی حاللردن نجاتلری ایچون ایکی شی لازمدر بری مکتب مدرسه‌لرك انتظامی، دیگری عالملرك ملی دینی حاجتلرمزی مشاوره مذاکره حقنده اتفاقلریدر. روحانیلر عالملر اتفاق ایتسه‌لر، صوڭره ملتی‌ده اش برلگنه دعوت ایتسه‌لر، هر مشکلاڭ چاره‌سی بولنور.

عدالتلی ایمپراطور حضرتلریناڭ فرمان شاهانه‌سیله ملت مجلسی دعوت قیلنور ایسه، حمیتلی معلوماتلی مقتدر مسلمان وکیللرینی انتخاب ایتوب کوندروب، ملت مجلسی تریبونه‌سنده اوز طلبلرمزی عرض ایتدرمك، بوتون حقوقلرمزی حکومت هم وکیللر حضورنده حمایه ایتدرمك بزه البته لازم اولاچقدر. اسلام وکیلی قیلنه‌چق آدملر، حقوق اسلامیه‌یی اسلامیتی مسلمانلرك حاللرینی حاجتلرینی هر جهتله گوزل صورت‌ده بیلمك البته تیوش اولسه کرك. یالگز روسچه بلو-کافی اولماسه کرك، ملت مجلسنده اسلام عالملرندن حمیتلی بصیرتلی معلوماتلی ذاتلر اثبات وجود ایتمك اڭ آرزو قیلنه‌چق امللردندر.

شوکوندن صوڭ، اوفاده هر سنه برمناسب معین وقت عالملر، معارف اصحابی، بصیرت اربابی اجتماع ایدوب، مسلمانلرك مهم حاجتلری حقنده

مذاکره مشاوره ایته طورسه‌لر، ملت تیز زمان‌ده جانلانوب یاڭی حیات یوللرینه آیاق باصار ایدی.

شوکونگی اجتماعی حالمزه انتقاد کوزیله نظر ایدر ایسه‌ك، امید ویره‌بیلورلك بر نور هر بر جهت‌ده کورنمز. مکتب مدرسه‌لرمزك هیچ بری تأمین قیلنماغان. درست، بعض بر همتلی حمیتلی بای افندیلر طرفندن بنا قیلنمش گوزل گنه مدرسه‌لرمز وار ایسه ده، مربیلری کیتدکدن صوڭ او مدرسه‌لرڭ‌ده حاللری تأمینسز قالاچقدر، بوناڭ اوستنه اون‌بش یکرمی میلیون مسلمان ایچون بش اون مدرسه تمام یوق مثابه‌سنده در. سرمایه‌لری آزلقدن اولسه کرك، جمعیت خیریه‌لرمزڭ‌ده خلق ایچون برکتلری آزدر. نه دیه‌یك، حالمزڭ عاقبتی خیر اولسه ایدی.

آوروپا مکتبلرینه اڭ استعدادلی طلبه‌لرمزی تحصیل تربیه ایچون کوندروب، هر سنه لا اقل اوتوز قرق طلبه‌مزی، تحصیل تمام ایتمش یاش یگیتلرمزی قایتاروب طورمق، اسلام مرکزلرینڭ هر برنده هنر مکتبلری صناعت مدرسه‌لری آچوب اسلام بالالرینی هنر صناعت یوللرینه سوق ایتمك، بزم ایچون هم لازم هم ممکن ایسه‌ده، لکن شو کونگی حالمزه حسیاتمزه کوره، یالکز بر خیالدر.

احتیاجلرمز حقنده بز بلکه دها زیاده یازار ایدك. لکن سوزده یازوده فائده یوق، اهمیت یوق. بوتون اهمیت اش‌ده. ایندی اش کرك!
والسلام علی من اتبع الهدی. ۱۹۰۵ سنه آپریل ٦ ده.

امضالر:
اوفا ولایتی بوری اویه‌زدی، طاو
قریه‌سنده امام سهمان اسحاقی حضرت
خانه‌سنده طوپلانمش حضرتلر.

اطراف قریه‌لردن امام سهمان افندی خانه‌سنده طوپلانوب مذاکره ایتمش حضرتلرڭ استاذ محترم رضا افندی حضرتلری اسمنه شو مکتوبلری «طن قریه‌لردن غایت بویوك طاوش» ایدی. شو مکتوبڭ، بنم نظرمده، بر قاچ جهتله غایت بویوك اهمیتی واردر. ۱) بری مختصرلغیله برابر جامع اولمق جهتی. «قورولتای» مذاکره‌لرنده قبول قیلنمش قرارلرڭ بوتون

اساسلرینی جامعدر؛ بایتاق مهم زیاده‌لری ده واردر. ۲) حضرتلرك مكتوبی اولمق جهتی. اك حریتلی ضیالیلرمزك فكری ده شو مكتوبك فكرندن طوغری، آچیق اولماز. قریبه حضرتلری آراسنده بویله سیمالری كورمك بزه هم شادلق هم امید ویرور. ۳) صوك اون سنه ایچنده‌گی سیه‌زدلر قرارلرینك بوتون ملت قراری بوتون ملت طلبی ایكانلگنه غایت آچیق دلالت ایتمك جهتی. پوچته‌دن اوزاق هم‌ده مطبوعات نورلرندن محروم قریه‌لرده، سیه‌زدلرك هر برندن مقدم بر زمان‌ده یازلمش بر مكتوب قرارلرك بوتون اساسلرینی جمع ایتمش ایسه، قرارلرك هر بری بوتون ملتك قلبندن چیقمش اولور.

مكتوبك بوتون اهمیتی ده بورا ده شو جهتدن در.

ینه بر پرویقت

صوبرانیه دائره‌سنه داخل مسلمانلرك حاجتلرینی بیان قیلوب، مینسترلر شوراسنك نظرینه تقدیم قیلنمش پرویقتك نسخه‌سی قورولتای مجلسلرنده اوقولوب، ماده لرینك اكثری قبول قیلنوب، دورت ماده علاوه قیلنمشدر. اون ایكی حضرت قلمیله امضا قیلنمش نسخه‌دن آلوب، او پرویقتی ده بوراده یازدم. شو:

۱۹۰۳ سنه‌ده اعلان قیلنمش فرمان شاهانه‌ده، ۱۹۰٤ سنه دیكابر ۱۲ هم ۱۹۰۵ سنه فورال ۱۸ فرمان شاهانه‌لرنده ایمپراطور حضرتلری بوتون ملتلره حریت دینیه احسان ایتدی. روسیه مسلمانلری‌ده ایمپراطور حضرتلرینك بویوك احسانلرینه نائل اولدی. دین طوتمق‌ده حریتمز تام ایسه‌ده، دینی اشلرمزی مطلوب روش‌ده اداره ایتمك ایچون، بزم ینه شو حاجتلرمزده قانون قوتیله بزه ویرلسه ایدی:

۱) روسیه‌ده بوتون ولایتلرده اوبلوستلرده منتشر اولوب اكثرینك فقیرلگی ایچون بوتون مسلمانلری بر مركزده‌گنه طوپلامق آغرلغنه كوره، تیوش یرلرده حاجت قدری شعبه‌لر تأسیس قیلنسه ایدی.

۲) صوبرانیه، بویوك بر محكمه اسلامیه اولمق صفتیله، یالگز داخلیه نظارتنه تابع قیلنوب، ولایت پراولەنیه‌لرینه تابع اولمقدن یوقاری چیقارلسه ایدی.

۳) مفتی ملت اختیاریله عمرلك صایلانوب، ایمپراطور حضرتلری طرفندن، قاضیلر خلق اختیاریله آلتی سنه‌لك صایلانوب، داخلیه ناظری طرفندن تصدیق قیلنور.

٤) دائره سنه داخل روحانیلری تیوشلی مسئله‌لرده مشاوره ایچون صوبرانیه دعوت ایده بیلور.

٥) حکومت، ناچالستوا، یاخود بویوك محکمه‌لرك بری طرفندن برر مهم مسئله حقنده فتوی یا رأی صورالسه، صوبرانیه یالگز اوزی‌گنه جواب ویره‌یوب، مقتدر روحانیلرك معتبر ضیالیلرك مشاوره‌لرینه مراجعت ایدر.

٦) قران کریمك دینی کتابلرك طبعنه نظارت صوبرانیه اختیارینه حصر قیلنور.

۷) نظام قاشنده تعیین قیلنمش یاشلرینه ایرشمه‌گان قز-یگیت اوز رضالریله نکاحی اختیار ایتسه‌لر، وجودلرینك تحملنه باقوب، ضرورت ساعتلرینی اعتباره آلوب، صوبرانیه رخصت ویره بیلور.

۸) مجوسیه‌لردن بری اسلامیتی قبول ایتوب، مسلمانلردن برینك نکاحنه رغبت ایدر ایسه، صوبرانیه رخصت ویره بیلور.

۹) یهودیه‌لردن، پراوو صلاویه مذهبنه باشقه نصرانیه‌لردن بری مسلمانلردن برینك نکاحنه رغبت ایدر ایسه، صوبرانیه رخصت ویره بیلور.

۱۰) مسلمانلرك نصرانیه‌لردن یهودیه‌لردن طوغان بالالری اسلام دفترینه قید قیلنوب، مسلمان اعتبار قیلنور.

۱۱) آتا بابالری اسلام رسمنده عمر ایتمش کره‌شین نام مسلمانلری صوبرانیه اسلام دفترینه اسلام محله‌لرینه قید ایده بیلور.

۱۲) خریستیان روحانیلرینه قانون طرفندن ویرلمش حقوقلرك همه‌سی اسلام روحانیلرینه‌ده ویرلور.

۱۳) یمین آلته‌چق اورونلرك هر برنده، مسلمانلرك یمینی اوز لسانلرنده اسلام روحانیلری حضورنده اولور.

١٤) اسلام حاجیلرینك پاساپورتلری روس پالومنیکلرینك پاساپورتلری بهاسنده اولور.

۱۵) مکتب مدرسه‌لره، مسجدلره، تربیه یورتلرینه، شفا خانه‌لره، عمومیتله خیر مقصدلرك هر برینه هر یردن اعانه طوپلامق اختیاری مسلمانلره ده ویرلور.

۱۶) روسلرك ابتدائی اورتا درجه مکتبلرینك هر برنده اسلام بالالرینه دین لسان یازو درسلری اوقوتمق ایچون صوبرانیه اسلام معلملری تعیین ایدر.

۱۷) عسکریه خدمتنده‌گی مسلمانلر معاش هم رتبه خصوصلرنده روسلرله بر حقوق ده اولور.

۱۸) اسلام عسکری ایچون تیوشلی مقدارده امام‌لر نصب قیلنور.

۱۹) شتاب امام‌لری خریستیانلرك شتاب روحانیلریله بر حقوق‌ده اولور.

۲۰) روحانیلر، صوبرانیه اعضالری روسچه سه‌نزدن آزاد قیلنور.

۲۱) روحانیلر خدمت عسکریه‌دن آزاد قیلنور.

۲۲) روحانیلر حبسدن آزاد اولور.

۲۳) شخصیتلرینی تعریف یولنده فوتوغراف چیقارتمق زحمتیله روحانیلر تکلیف قیلنماز.

۲۴) روحانیلره خزینه مهری ویرلوب، محکمه‌لره کوندوروله‌چك راپورطلری عریضه‌لری مهرلنمش ایسه پوچته‌ده مجانا قبول قیلنور.

۲۵) چیت مملکتلرده تحصیل ایتمش روس تبعه‌سی مسلمانلره معلم مدرس یا روحانی اولابیلمك حقی ویرلور.

۲۶) مسجد بناسنه مساعده خصوصلرنده خریستیان روحانیلرینك برر صورتله مداخله‌لری قطعا منع قیلنور.

۲۷) دینی کتابلر، چیت مملکت طبعی اولسه‌ده دستخط اولسه‌ده، مکتب مدرسه‌لرده مسجدلرده ممنوع اولماز.

۲۸) خریستیان کلیسه‌لرینك بنالرینه تعمیرلرینه خزینه اورمانلرندن زه‌مستوا سرمایه‌لرندن نصل اعانه قیلنور ایسه، اسلام مسجدلرینك بنالرینه ده تعمیرلرینه ده اویله اعانه قیلنور.

٢٩) مسجد بناسنك رسميت جهتی صوبرانیه مساعده‌سیله تمام اولور.

٣٠) مسلمان عسکرینه نماز روزه کبی اوزلرینك فرض عبادتلرینی معین وقتلرنده ادا ایتمك، هم ده جمعه کونلرنده بەیرەم کونلرنده شتاب املری حضورنده جمعه عید نمازلرینی اوقومق مساعده قیلنور.

٣١) مسلمان عسکرینه خنزیر خمر کبی حرام طعام حرام شراب ویرمك قطعی صورت ده منع قیلنور.

٣٢) اسلام، قران کریم، شارع حکیم حضرتلرینه طعن تشنیع یولنده نشر قیلنمش رسالەلره مقالەلره مقابله ایتمك اختیاری، هر مسئولیتدن آزاد اولمق تأمینیله، مسلمانلرك هر برینه مساعده قیلنور.

٣٣) روسیه دولتنده، بلا استثنا هر یرده، یر یورت املاك صاحبی اولوب یرلەشه بیلمك حقی روسیه مسلمانلرینه روسلرکبی بلا شرط ویرلور.

٣٤) دولتك ابتدائی اورتا بویوك مکتبلرینك هر بری اسلام بالالرینه هر وقت آچیق اولور.

٣٥) باشقورت قرگیز بالالری اسلام مکتبلرینه مدرسەلرینه هر وقت قبول قیلنور؛ تاتار، باشقورت شاگردلرینه قرگیز آراسنده معلم مدرس امام اولمق حقی ویرلور.

٣٦) تعلیم یورتلرینه قبول قیلنەچق اسلام بالالرندن اوزلرینك دین لسان یازولرینی بلولری حقنده ابتدائی مکتب شهادتنامەسی طلب قیلنور.

٣٧) روس مکتبلرنده اوقوچی اسلام بالالرینك اسلام درسلرینه انابتلی معلملر واسطه سیله صوبرانیه هر وقت نظارت ایدر.

٣٨) ارتداد ایدەچك آدم بالغ توگل ایسه، عریضەسی قبول قیلنماز. بالغ ایسه، صوبرانیه حضورنده بر آی مدت وعظ نصیحت قیلنمق عریضه مقبولیتی ایچون شرط اولور. بونك خلافنه حرکت ایدەچك آدملر، انسانك دیننه تعدی ایتمش اولمق گناهیله، نظام قاشنده مسئول اولور.

٣٩) مسلمانلرك اخلاقلرینی توزەتمك، آداب دینیەلرینی تعلیم ایتمك، دنیا حاللرندن خبردار ایتمك ایچون، اوزلرینك لسانلرنده جریده مجله رسالەلر نشرینه مساعده ویرلور.

٤٠) نکاح، نسب، میراث رضاع، حضانه طلاق، عدت کبی عائله مسئله‌لری هم‌ده بوڭا مترتب مهر نفقه اجره کبی حقوق مالیه‌لر همه‌سی اسلام روحانیلرینڭ معرفتلرینه اختیارلرینه تسلیم قیلنور.

٤١) هبه، وصیت، وقف قیلنمش ملکلره شریعتك حکملرینی اجرا قیلوب، تیوشلی کاغدلرینی تصدیق ایتمك قدرتی صوبرانیه‌یه ویرلور.

٤٢) ورثه‌دن بعضلری صبی یاکه غائب اولور ایسه، صوبرانیه وصی نصب ایدر.

٤٣) حصه‌لری شریعته موافق تعیین قیلندقدن صوڭ، حصه کاغدلرینی محله روحانیلری تصدیق ایده بیلور.

٤٤) بوتون وارثلرڭ عددینی بیان ایدوب، تقسیم خصوصنده عریضه ویروچیلره صوبرانیه اوزی حصه‌لرینی تعیین‌هم تصدیق ایدر.

٤٥) امامل‌ر مسلمانلرڭ دین باشلری اولمقلرینه کوره، علوم دینیه ده اصولدن فروعدن کامل دقت هم اعتنا ایدوب خطیبلك مدرسلك امتیازلرینه امتحان ایتمك صوبرانیه اقتدارینه مخصوص اولور.

٤٦) اشلرینڭ قرارلرینڭ همه سندن صوبرانیه هر اوچ آی ده بر دفعه داخلیه نظارتنه اجمال دفتری (مه‌موریه) عرض ایدر.

٤٧) ولادت وفات نکاح طلاق حادثه‌لرینی قید ایتمك ایچون مه‌تریکه دفترلری طبع ایتدروب، دائره‌سنه داخل محله امامل‌رینڭ هر برینه اوزینڭ شعبه لری آخوندلری یاخود وولوست پراوله‌نیه لری شهر پولیتسیه لری واسطه سیله صوبرانیه نشر ایدر.

٤٨) مه‌تریکه دفترلری تورکیچه یازلور.

٤٩) مه‌تریکه دفترلرینڭ درستلکلرینی تفتیش ایتمك تیوش اولور ایسه، صوبرانیه آخوندلردن برینڭ معرفتیله تفتیش هم مقابله ایتدره بیلور.

٥٠) برر سببله قید قیلنمایوب قالمش ولادت نکاح طلاق وفاتی مه‌تریکه دفترلرینه قید ایتدرمك عریضه ایله صورالور ایسه، مقبول عذرلرینی اثبات ایتوب سنه لرینی ده آچیق تعیین تقدیرنده، صوبرانیه تیوشلی اورونلرینه قید ایتدره بیلور.

٥١). هم محله روحانیلری هم صوبرانیه متریکه دفترلرندن سند کاغدی ویره بیلورلر.

٥٢) امامار الندە مەتریکه دفتری معذور بر سببله تلف اولوب صورالور ایسه، نسخەلرینی (قوپیەلرینی) صوبرانیه یازدروب کوندورر.

٥٣) مسلمانلردن آلنەچق یمین صورتلرینی ترجمەسیله برابر طبع ایتدروب تیوشلی اورونلرینه صوبرانیه طاراتور.

٥٤) صوبرانیەدن کوندورلوب محلنه ایصال قیلنەچق کاغدلری دفترلری پولیتسیه تیوشلی اورونلرینه ایصال ایدر.

٥٥) مناسب یرلردە تربیه یورتلری آچمق جمعیت خیریەلر تأسیس ایتمك حقیدە صوبرانیه اقتدارینه ویرلور.

٥٦) جماعت طرفندن صایلانمش آدم امتحاندە اهلیتی ثابت اولوب اخلاق و استقامتی تحقیق قیلندقدن صوڭ، محلی پراولەنیەلرڭ مداخلەسندن باشقه، یالڭز صوبرانیه اختیاریله تصدیق قیلنور. اوقاز، روسچه ترجمەسیله برابر، تاتارچه اولور.

٥٧) صایلانمش روحانیلرڭ نفقەسی جماعت ذمەسنه الزام قیلنور.

٥٨) روحانیلردن یا شریعت یا نظام خلافنه برر اش صادر اولور ایسه، گناهاڭ درجەسنه کوره، بعد التفتیش یا تنبیه یا عتاب یاخود عزل ایتمك یالڭز صوبرانیه اقتدارندە اولور.

٥٩) بوتون وظیفەلرینی حقیله ایفا ایدەجگی هم دە خلاف نظام خلاف شریعت هیچ بر حرکتدە بولنمایاچغنه عزمی خصوصندە روحانیلردن منصبلرینه تعیین ساعتلرندە صوبرانیه یمین آلور.

٦٠) شریعت جهتندن نظر قیلنەچق اشلری اسلام روحانیلری واسطەسیله صوبرانیه تفتیش ایتدرر.

٦١) محله جماعتیله امام آراسندە یاخود روحانیلرڭ مابینلرندە نزاع چیقار ایسه، صوبرانیه فصل ایدر.

٦٢) بویوك محلەلری یا جان یا خانه حسابیله تقسیم ضرور اولور ایسه، تقسیم مساعدەسی صوبرانیه نظرینه محصور اولور.

٦٣) امامت ایچون یاش لا اقل ۲۲ اولوب، آخوندلق ایچون لا اقل ۳۰ اولور.

٦٤) روحانیلر عبادت، دینی عمل، شرعی رسوم کبی بوتون وظیفه‌لرینی بلا قصور بلا تخلف، یمینلرینه موافق صورت ده، ایفا ایدرلر.

٦٥) روحانیلر محله جماعتلرینه گوزل اخلاق ادبلی حرکت استقامتلی حیات خصوصلرنده وعظ نصیحت ایدرلر.

٦٦) محله ده بر خطیب بر امام بر مؤذن دن آرتق نصب قیلنماز.

٦٧) ار جان حسابی ایکی یوزدن آز یرلرده بر امام بر مؤذن یا بر خطیب بر مؤذن دن آرتق نصب قیلنماز.

٦٨) روحانیلره بر آی یا زیاده مسامحه رخصتی ویرمك صوبرانیه نظرینه مخصوص اولور.

٦٩) محکمه‌لر یا نظامی اداره‌لر طرفندن حواله قیلنه‌چق خدمتلری باشقاروب، اجرتلرینی طلب یولنده راپورط ایله روحانیلرڭ مراجعتلری صوڭنده تیوشلی اجرتلرینی صوبرانیه ویرور. بویله اجرتلری ویره بیلمك ایچون صوبرانیه مخصوص مایه تشکیل ایدر.

٧٠) محکمه طرفندن روحانیلره حواله قیلنمش دعوالرده روحانیلر ایکی طرفڭ هر برینی ممکن قدر صلح جهتلرینه دعوت ایدر. صلح میسر اولماز ایسه، شریعتڭ قرارینه موافق حکم ایدوب، ایکی طرفڭ هر برینه اعلان ایدر. صوڭره حکمڭ شرعی سندینی بیان ایدوب، محکمه‌یه راپورط یازار.

٧١) هلالڭ ثبوتنه متوقف عبادتلرده آخوندلردن روحانیلردن معلومات طوپلادقدن صوڭ قبول قیلنمش قرارینی همه روحانیلره صوبرانیه اعلان ایدر.

٧٢) مسجدی یوق قریه‌لرده مسجد بناسنه رخصت آلمق ایچون عدد شرط اولماز.

٧٣) یاڭی مسجد بنا ایتمك ایچون جماعتڭ پریغوووری شرط اولوب، اسکی مسجدی تعمیر رخصتی ایچون امامڭ راپورطی کافی اولور.

٧٤) ضرورت اقتضا ایدر ایسه، مسجدی قاپامق یالگز صوبرانیه نظرینه مخصوص اولور.

٧٥) مکتبلر دینی مدرسه‌لر صوبرانیه اداره‌سنده اولوب، بالواسطه داخلیه نظارتنه تابع اولور.

٧٦) مکتب مدرسه آچمق خصوصنده صوبرانیه‌دن رخصت آلنور، یاخود بنالری تمام اولوب آچدقدن صوڭ صوبرانیه‌غه اعلام قیلنور.

٧٧) مکتب مدرسه‌لره نظارتی ایچون صوبرانیه موافق امامل‌ری مدرسلری تعیین ایدر. ناظرلر شاگردلرڭ ادبی جهتلرینه درسلرینه معلم مدرسلرڭ تعلیملرینه دقت ایدر.

٧٨) اوزینه تابع مکتب مدرسه‌لر حقنده صوبرانیه مخصوص دفترلر طوتار.

٧٩) شاگردلر، درسلر، کتابلر، معلملر مدرسلر حقنده تیوش معلوماتی هر سنه جمع ایدر.

٨٠) صوبرانیه هر سنه هر مدرسه شاگردلرینی امتحان ایتدره‌بیلور.

٨١) دینی کتابلری، مدرسه سنه‌لرینه طلبه‌لرڭ احوالنه کوره، هر مدرس اوزی انتخاب ایده‌بیلور.

(قورولتای مجلسلرنده شو پرویقت اوقولوب، ماده‌لرینڭ اکثری معقول کورلدکدن صوڭ، ینه دورت ماده زیاده قیلنمش.)

٨٢) صوبرانیه هر هفته آلتی کون اش کوروب، جمعه‌لرده اسلام بەیرەملرنده، پادشاه کونلرنده تعطیل ایدر.

٨٣) همه روسیه مسلمانلری جمعه، عید کونلرنده، سارسکی کونلرده تعطیل قیلوب؛ یکشنبه‌لرده، خریستیانلرڭ دینی پرازدنیکلرنده تعطیل ایتمزلر.

٨٤) روحانیلر جمعه، بەیرەم کونلرنده هیچ بر خدمت ایچون هیچ بر محکمه طرفندن دعوت قیلنماز.

٨٥) مبارك رمضانلرده مسلمان عسکری بالکلیه آزاد اولور. هیچ اولماسه، طعاملری چایلری افطار سحر ساعتلرینه تطبیق قیلنور.

قورولتای مجلسلرنده ریاست ایتمش داملا عبدالله حضرت آپانای امضاسیله برابر اون ایکی حضرت ۸۵ ماده‌دن عبارت شو لائحه‌یی‌ده امضا ایتمشلر.

شورایه قدر نقل قیلنمش پرویقتلرك لائحه‌لرك ماده‌لری بری دیگرینه تمام مطابقدر، یاخود بری دیگرینك نسخه‌سیدر. باشقه‌لق آز، متخالف ماده‌لری ده وار. انتقادمی صوڭره بلکه یازارم، حاضر حکایت یولنه دوام ایده‌یم.

مینسترلر شوراسنه ویرله‌چك په‌تیتسیه لائحه‌سنه ماته‌ریال اولمق اوزره محترم حسن عطا قاضی حضرتلری طرفندن حاضرلنمش ماده‌لر:

۱) مسلمانلرك عبادتلری دینی اشلری تمام اوز اختیارلرنده اولوب؛ روحانیلرینی نصب ایتمك عزل ایتمك، مکتب مدرسه‌لری اداره ایتمك، صودلره تورمه‌لره عسکرلره روس مکتبلرینه معلملر امامل تعیین ایتمك، وقفلره نظارت ایتمك کبی اشلر، هم ده نکاح طلاق میراث نفقه کبی عائله اشلری یالڭز صوبرانیه اختیارینه مخصوص اولسه ایدی.

۲) صوبرانیه اوزینك حاضرگی غیر طبیعی حالندن یعنی توبه‌نلگندن، یالڭز امرنامه‌لر ایله‌گنه اداره قیلنمق انتظامسزلغندن چیقارلسه ایدی. بلکه بویوك روحانی محکمه اعتبار قیلنوب، هر جهتی زاقون ده آچیق تعیین قیلنمش خصوصی ماده‌لر ایله اداره قیلنسه ایدی.

۳) بوندن صوڭ مفتی الك ممتاز دین عالملرندن خلق اختیاریله صایلانسه ایدی. پاتریارخ کبی بویوك روحانیلردن اعتبار قیلنوب، والیلردن توبه‌ن حساب قیلنماسه ایدی.

۴) صوبرانیه اعضالری ده خلق طرفندن صایلانوب، نصب ده عزل ده مفتیلرك مداخله‌لری بولنماسه ایدی.

۵) اعضالر نظام قاشنده ده قاضی آتالوب، معاشلری لا اقل (۱۲۰۰) روبل اولسه ایدی. اوچ سنه مدت ایله‌گنه صایلانوب چیتدن کیلولرینه کوره، قاضیلره ده قوارتیره هم جهاز حاضرلنسه ایدی.

٦) صوبرانیه سه‌کره‌تاری بویوك آبرازاوانیه صاحبی اولمق شرط اولوب، معاشی ده لا اقل (١٢٠٠) اولسه ایدی. اوسته‌ل توره‌لرینك ده معاشلری، ترجمانلرك صانی معاشلری زیاده قیلنسه ایدی.

٧) صوبرانیه‌نك اوزینه مخصوص تیپـوغرافیه لازمدر. مه‌تریکه دفترلری، محله روحانیلرینه مکتب مدرسه معلملرینه ناظرلرینه سیرکوله‌رلر امرنامه‌لر، دستورلر، کتابلر، نصیحتلر، خلق هم عسکره حاجت اولابیله‌چك ذکرلر دعالر صوبرانیه مطبعه‌سنده طبع قیلنور.

٨) صوبرانیه مطبعه‌سنده طبع قیلنه‌چق شیلرك هیچ بری صوبرانیه قراری بولنمادقچه سه‌نزوره ویرلمز.

٩) صوبرانیه اعضالرینه چینوونیکلرینه خزینه طرفندن ویرلوب کیله طورغان ژالووانیه‌لرینی تیوشنچه آرتدرو ایچون، صوبرانیه‌نك باشقه خراجتلرینی‌ده تأمین ایتو ایچون، هر بر طوغان بالا باشندن، هر نکاحدن هرمیراثدن معین بر مقدار رسم آلنور.

١٠) صوبرانیه قرارلرینی فرمانلرینی مخابره‌لرینی، روحانیلرك انتقال عزل وفاتلرینی، مسلمانلرك میراثلرینی، دینی یا علمی مقاله‌لری نشر ایتمك ایچون آیلق بر مجله نشر قیلنوب، خلق معین بهاسیله اشتراك ایتوب، روحانیلر معلم مدرسلر ممتاز بهاسیله البته اشتراك ایدر.

١١) محله روحانیلری اسکیچه خلق اختیاریله صایلانوب صوبرانیه‌ده امتحان قیلنوب تصدیق قیلنور.

١٢) اسلام روحانیلری معلم مدرسلری صوبرانیه‌دن ماعدا هیچ بر یره تابع اولماز. آنلره یونه‌له‌چك امر، فرمانلر سوال فلانلر صوبرانیه واسطه‌سیله یونه‌لور.

١٣) اسلام روحانیلری هر حقوق‌ده پراووصلاویه روحانیلری کبی اولور. هم‌ده آتا بابا صوصلوویه‌سندن حساب قیلنمایوب، دوخوونی صوصلوویه‌دن حساب قیلنور. قریه روحانیلری قره‌ستیانسکی صودلره تابع اولماز، عسکر خدمتنه آلنماز، غوصودارستوه‌ننی، زه‌مسکی، میرسکی نالوغلر تولمز. لکن یر، تجارت ویرگولرینی ویرور.

١٤) روحانیلرنڭ عائله‌سی ده روحانیلك حقوقیله فائده‌لنور.

١٥) محله روحانیلرینڭ جماعت طرفندن حصوللری هر سنه هر کون نقصان ده. روحانیلرنڭ معاشلری ایچون نکاح طلاق ولادت وفات کبی دائمی حصول منبعلرندن معین بر مقدار آلنور. قریه یرلرنده هر باصو صاین بر مقدار یر هم پچه‌نلك ویرلور؛ شهر یرلرنده یا قوارتیره یا یورت حاضرلنوب ویرلور.

١٦) روحانیلره روسچه‌دن سه‌نز اختیاری اولور.

١٧) محله روحانیلرینه گوزل اخلاق استقامت شرط قیلنور، هر جمعه‌ده وعظ سویله‌مك؛ طوغریلق پاکلك یوللرینه کوندرو، یاخشیلق خصوصلرنده رهبرلك ایتو روحانیلر اوزرنده اڭ بویوك وظیفه اولور.

١٨) امتحان ایچون صوبرانیه ده معلوم وقتلر تعیین قیلنور. امتحان ساعتلرینه روحانیلر هم‌ده محله جماعتلری ده دعوت قیلنور. امتحان قیلنه‌چق آدملردن علوم شرعیه، هم‌ده اوزلرینه لازم زاقون ماده‌لری، اوستلرینه لازم خدمت وظیفه‌لری، محله جماعتیله معامله ادبلری صورالور.

١٩) مکتب مدرسه‌لر، درسلرینڭ پروغراملری معارف نظارتندن چیقارلوب خلق اختیارینه تسلیم قیلنسه ایدی. صوبرانیه‌ده اهلیتی اثبات قیلنمش افندیلر آراسندن معلم مدرس صایلامق حقی ده اداره جهتی ده خلق اختیارنده اولور.

٢٠) مکتب مدرسه‌لرنڭ همه جهتلرینی اداره ایتوب، اوفا صوبرانیه‌سنه هر سنه حساب ویروب طورمق ایچون، خلق اوز آرالرندن اوچ دورت یاخود دها زیاده متولیلر انتخاب ایدرلر. آرادن بری رئیس اولور. متولیلرنڭ اسملرینی فامیلیالرینی صفتلرینی صوبرانیه مخصوص دفترلرده ضبط ایدر.

٢١) دینی مدرسه‌لرده همه علوم دینیه، هم‌ده تیوشنچه معارف عمومیه تحصیل قیلنور. دینی مدرسه‌لر ایچون درس کتابلری انتخاب ایدوب تعیین ایتمك بر هیئت علمیه معرفتنه تسلیم قیلنور.

٢٢) دینی مدرسه درسلرینی تمام ایتوب روحانیلك خدمتلرینه حاضرلنمش شاگردلر، اللرنده صوبرانیه شهادتنامه‌سی بولنور ایسه، خدمت عسکریه‌دن آزاد اولور. هیچ اولماسه ستوده‌نتلر کبی بر سنه خدمتله اکتفا قیلنور.

٢٣) محله مکتب مدرسه‌لرینه‌ده محله روحانیلری معلم مدرس متولی اولابیلور:

٢٤) مکتب مدرسه نفقه‌سی: ١) زه‌مستوالردن آلنور. خریستیان مکتبلرینه زه‌مستوا نه قدر ویرور ایسه، اسلام مکتب مدرسه‌لرینه‌ده او قدر ویرور. ٢) اهل خیراتڭ خصوصی اعانه‌لرندن احسانلرندن؛ ٣) وار ایسه، وقفلردن؛ ٤) مکتب مدرسه‌لرده اوقوچی شاگرد باشندن.

٢٥) هر مکتب هر مدرسه اوزینڭ شاگردلرینه شهادتنامه ویرور.

٢٦) اگرده خلقڭ بختنه قارشی روسیه‌ده عمومی تعلیم مجبوری اولور ایسه، مکتب مدرسه شهادتنامه‌سی کافی حساب قیلنور.

٢٧) مسلمانلر ایچون مخصوص اوچیتلسکی شقولالرده اینسپکتورلر معلملر مسلماندن اولمق شرط اولور.

٢٨) اوچیتلسکی شقولا صنفلرینه قبول قیلنمق ایچون یاش شرط اولماز، بلکه رغبتی وار هر آدم، نه قدر یاش‌ده ایسه‌ده، قبول قیلنور.

٢٩) اوچیتلسکی شقولالرده علوم دینیه اوچیتلسکی سه‌میناریه‌لرده «زاقون بوژی» قدر اوقولور. دین معلملری صوبرانیه طرفندن تعیین قیلنور.

٣٠) اوچیتلسکی شقولالرده طلبه‌لرڭ تربیه‌سی حیاتی هر جهتله اسلامڭ ملی دینی ادبلرینه رسملرینه موافق اولور.

٣١) اوچیتلسکی شقولالردن چیغه‌چق معلملر ابتدائی مکتبلرده اسلام بالالرینی تعلیم تربیه ایته‌چکلرینه کوره، اوچیتلسکی شقولا درسلری مسلمانلرڭ احتیاجلرینه ضرورتلرینه فائده‌لرینه مناسب صورت‌ده ترتیب قیلنسه ایدی. روس تاریخیله برابر تورك تاریخی‌ده اسلام تاریخی‌ده؛ روس غراماتیکه‌سیله برابر تورك نحوی‌ده صرفی‌ده اوقولسه ایدی.

٣٢) روس مکتبلرنده اسلام بالاری ایچون دین معلمی قویلوب، روس بالالرینڭ دین درسلرینه نه قدر ساعت تقدیر قیلنسه، اسلام بالالرینڭ دین درسلرینه‌ده او قدر تعیین قیلنور.

٣٣) تجارت، صنائع کبی خصوصی مکتبلری مسلمانلر تأسیس ایته‌بیلسه ایدی، او مکتبلری حقوق جهتیله حکومت مکتبلری کبی اولسه ایدی.

٣٤) مكتبلرك برندن شهادتنامەسی وار مسلمان هر جهتله، حقوق جهتیله ده، اورون خدمت آلمق جهتیله ده، روسلرله بر درجه ده حساب قیلنسه ایدی.

٣٥) مسلمان عسکری ممکن قدر بر یرده طوپلانوب، امام تعیین قیلنور. روسلرك وویەننی پوپلرینه خزینه دن نه قدر ویرلور ایسه، عسکر امامرینه ده او قدر ویرلور. محاربه زمانلرنده امامر آرتدرلور.

٣٦) مسلمان عسکرلرینه، روس مکتبلرنده اوقوچی اسلام بالالرینه روسلرك عبادتلری ساعتنده هم ده دینلرینی تعلیم ساعتلرنده حاضر اولمق مجبوری اولماسه ایدی.

٣٧) سەنزوره الغا قیلنسون. هیچ اولماسه اسلام کتابلری ده عمومی سەنزوره اوصتافلرینه تابع اولوب، خصوصی سەنزوره بتسون. سەنزوره ستاتیەلری غایت آچیق توزولوب، اسلام کتابلری اوستنده سەنزورلرغه شالیت ایتەرلك اورون قالماسون.

٣٨) ادبی فنی دینی سیاسی رسالەلر، جریدەلر، مجلەلر نشر ایتمك خصوصلرنده، هیچ بر صورتله طارلق قالماسون، اولدەگی کبی میسیونرلق قیلوچیلردن رأی صورالماسون.

٣٩) زەمستوالرده، شهر دومالرنده دین هم جنسیت باشقەلغی اعتبار قیلنماسون، مسلمانلر هر خصوص ده روسلرله بر درجه ده اعتبار قیلنسون، مسلمانلرنی محروم ایتەبلەچك ویصوکی سەنزلر بتسون. مسلمان بار زەمستوالرده. دومالرده طاوش کوبلگیله مسلمانلردن صایلانمق ممکن بولماسه بر نیچه مسلمان صایلامق لازم اولسون.

٤٠) دین هم جنسیت باشقەلغی اعتبار قیلنمایوب بوتون خلقدن طوپلانغان سرمایه روسلرك یالگز اوزلرینه مخصوص حاجتلرینه نه قدر صرف قیلنور ایسه، مسلمانلره مخصوص حاجتلره ده او قدر صرف قیلنور. مسلمان حصەسنه توشەچك مقدار مسلمانلرك اوزلرینه ویرلور.

٤١) اورتا ولایتلرده مسلمانلرك اکثری قرەستیان صوصلوویەسندن حساب قیلنه. شو طوتقونلق بندەلك زمانەلرندن قالمه منفور اسم ایله روسیه ده هیچ کیم آتالماسه ایدی. بلکه حریت ویروچی ایمپراطور

تلەگانچە، یا سەلسکی اوبیواتل، یا پوسەلان، یا حلەبوپاشەس کبی اسملر ایله آتالسه ایدی. شو قرەستیانین سوزی خریستیانین سوزندن بوزولمه سوز بولغانلغی ایچون، خصوصیتله مسلمانلر شو قرەستیانین اسمیله آتالماسه ایدی.

٤٢) میسیونرلق قیلوچی خریستیانلر اسلام بالالرینی تربیه ایتودن قطعی صورتده منع قیلنسه ایدی.

٤٣) ناگاه ارتداد قیلاچق بر آدم طابولسه اسلام روحانیلری حضورنده لا اقل بر آی مدت وعظ قیلنمق شرط قیلنسه ایدی.

٤٤) اسلام دینی اوزرنده طوغان طورغان، اسلام دیننده عمر ایتکان، هیچ بر وقت هیچ بر یرده خریستیان دیننه کوچمەگان، کلیسه مەتریکەلرنده اسمی یازلماغان، اصلسز «اوتپاوشی آت پراووصلاویه» اسمی ویرلگان بی چاره مسلمانلر حاضرگی حاللری کبی عذابده طوتولماسه ایدی. بلکه اوزلرینڭ ملیون قات طلبلری بوینچه رسمی مسلمان حساب قیلنسه ایدی. او بی چارەلر وجدان قوتیله کلیسەدن، زاقون قوتیله مسجددن ممنوع اولوب، دیندن عبادتدن محرومدر.

٤٥) میسیونرلق قیلوچیلر مسلمانلرڭ دینلرینه تعدی ایتودن، یالان یالا یابو کبی اشلردن منع قیلنسه ایدی. اویله اشلرده حکومت ایچون ده خریستیانلق ایچون ده ضرردن باشقه، هیچ بر فائده یوق.

٤٦) مسجد مدرسه بنا ایتمك، اسلام محکمەلرینه آدم تعیین ایتمك کبی خصوصلرده میسیونرلق قیلوچیلرڭ رأیلری، هم ده مسلمانلرڭ اشلری حقنده سینود زاکلوچەنیەسی صورالماسه ایدی.

٤٧) مکتب مدرسەلرەمی مسجدلرەمی یاخود باشقه خیرات یوللرینەمی وقف قیلنورایسه، واقفڭ اختیارینه موافق صورتده وقف تصدیق قیلنور. مکتب مدرسەلر مسجدلر فائدەسنه وقف قیلنغان یرلردن یورتلردن ماللردن هیچ بر نالوغ ویرگو آلنماز.

٤٨) مسلمانلرڭ قبرستان یرلری مسجد یرلری مقدس اعتبار قیلنوب، او یرلرده مکتب مدرسه مسجددن ماعدا هیچ بر شی بنا قیلنماز. او یرلر هیچ بر بهانه ایله آلنماز.

٤٩) روسیه مسلمانلرینڭ پەتیتسیەلرینه قوشولوب، بوتون ملتلرڭ اینتلليگنسیەلریله برابر، روسیه مسلمانلری‌ده زاقون قاشنده بوتون خلقڭ عمومی مساواتـلرینی، دینڭ مطبوعاتڭ اجتماعلرڭ سوزڭ حریتلرینی طلب ایدر. هر فـردڭ شخصی هر یرده هر وقت حر اولور، محکمه قـراری بولنمادقچه، آدمینستراتسیه یولیله هیچ بر فرد هیچ بر وقت طوتقون اولماز، جزالانماز، سورولمز. دینلرڭ جنسیتلرڭ هیچ بری حقوق‌ده امتیاز یاخود حقوق‌ده تحدید سببی قیلنماز.

محترم قاضی حسن‌عطا حضرتلرینڭ شو ٤٩ ماده‌سی اولگی لائحه‌لرده پرویقتلرده نقل قیلنمش ماده‌لرڭ تکراری کبی ایسه‌ده، اوز باشنه مستقل صورت‌ده یازلوب، بعض مهم زیاده‌لرینڭ‌ده وارلغنه کوره، بورا ده تمامیله نقل ایتدم.

ابوالسعود افندی احتم جنابلرینڭ صوبرانیه حقنده فکری.

١) صوبرانیه مسلمانلرڭ بوتون روحانی اشلری حقنده باش مرکز محکمه اولوب بلاواسطه طوغری داخلیه نظارتیله اش کورر.

٢) بـاش مرکز صوبرانیه تـحت اداره‌سنده اورتا درجه صوبرانیه محکمه‌لری‌ده حاجت قدرنچه تأسیس قیلنوب، محله‌لرڭ مکتب مدرسه‌لرڭ همه اشلرینه بلاواسطه نظارت ایدرلر.

٣) باش هـم اورتا صوبرانیه اعضالری خلق اختیاریله صایلانور. مفتی ایمپراطور حضرتـلرینڭ فـرمانیله، باش صوبرانیه اعضالری داخلیه ناظرینڭ تصدیقیله، اورتا صوبرانیه اعضالری باش مرکز صوبرانیه تصدیقیله تعیین قیلنور.

هر انتخاب موقت اولور، انتخاب دفترینه قید قیلنه‌چق قاندیداتلر ایچون مخصوص بر نظام توزولور. هر مسلمان صایلانمق حقنه مالك اولوب، یالگز روحانیلره خاص اولماز.

٤) مرکز هم اورتا صو برانیه‌لره، ١٤١٨ ستاتیه‌ده بیان قیلنمش حقوق اوستنه وقفلری اداره ایتمك یاڭی مسجد بناسنه یاڭی محله تأسیسنه رخصت ویرمك حقی‌ده ویرلور. آرخیتکتوره جهتیله ولایت پراوله‌نیه‌لری مداخله ایده‌بیلور ایسه‌ده، باشقه دینلرڭ روحانیلری هیچ بر جهتله مداخله ایتمز.

٥) مسلمانلرڭ روحانی اداره‌لری حقنده مفصل قانون ماده‌لری توزو ایچون، حکومت طرفندن بر قامیسیه تشکیل قیلنسه ایدی. قامیسیه‌ده حکومت آدملریله برابر مسلمانلرڭ ممتاز عالملری معتبر ضیالیلری رأی صاحبی اولمق صفتیله حاضر اولسه ایدی. محکمه‌لرده حکومت اداره‌لرنده قامیسیه‌لرده مسلمانلره عائد بر مسئله قارالاچق اولور ایسه، مفتی هر وقت حضوری لازم اعضالردن حساب قیلنسه ایدی.

٦) باش محکمه حکمی هر وقت هر خصوص‌ده صوڭ حکم اولور، هیچ کیم شکایت حقنه مالك اولماز. باش محکمه داخلیه نظارتنه تابع ایسه‌ده، قرارلرینی داخلیه نظارتی تغییر ایده‌مز. اگرده باش محکمه حکمی بالکلیه زاقون اساسلرینه خلاف ایسه، یاخود دولت ایچون ضرری وار ایسه، یاخود چیت ملت کشیلرینڭ جمعیتلرینڭ حقلری ضائع اولاچق ایسه، شو تقدیرلرده‌گنه داخلیه نظارتی باش محکمه اوستندن وزیرلر مجلسنه یا سه‌نات تفتیشنه مراجعت ایدر.

سامارا آخوندی شهاب الدین حضرت لائحه‌سی.

قورولتای مجلسلرینڭ مذاکره‌لرینه حاضرلك یولیله اولسه کرك، سامارا آخوندی شهاب الدین حضرت مینوش جنابلری طرفندن‌ده اوتوز اوچ ماده‌لك بر لائحه یازلمش. اولگی لائحه‌لرده یوق ماده‌لرینی بوراده نقل ایده‌یم:

١٥) ابتدائی مکتبلره معلم تعیین قیلنور ایسه، محله امامی تعلیم وظیفه‌لرندن آزاد اولور.

٢٣) امام اولاچق آدم شهادتنامه‌سی بوینچه هر نه قدر مستحق ایسه‌ده، اولگی اوقازده امام خطیب درجه‌سندن زیاده درجه ویرلمز. ابتدائی

مکتبلرده ایکی سنه تعلیم ایتمەینچه معلملك اوقازی، اوچ سنه مدرسەده تدریس ایتمەینچه مدرسلك اوقازی، بش سنه گوزل خدمت کوسترمەینچه آخوندلق اوقازی ویرلمز.

٢٥) امتحان ده تعیین قیلنەچق درجه دورت اولور: ١) امام، ٢) معلم، ٣) خطیب، ٤) مدرس. تحصیل قیلنمش علومك معلوماتك کثرتنه قلتنه باقوب.

٢٦) مدرسه درسلرینی تمام ایتودن شهاتنامەسی یوق شاگردلر امتحان قیلنماز.

٣٠) مکتب ده معلم یوق ایسه، تعلیم ایتمك وظیفەسی امامله لازم اولور.

٣٢) مکتب مدرسەلرده تعلیم تدریس (*) مجان اولور، طلبەلردن بدل آلنماز. اجرتسز اولور، معلمله مدرسله آیلق وظیفه ویرلمز، بلکه معلملرك مدرسلرك معیشتلرینی تأمین ایتمك کفایەلرینی ویرمك محله جماعتی اوستنه انسانیت مقتضاسی اولمق اوزره شرط قیلنور.

٣٣) تعلیم تدریس اشلرنده اجتهاد ایدوب، امتیاز کسب ایدەچك معلمله مدرسله هر بش اون سنەده بر دفعه مکافات ویرمك حاضرلگی ایچون باش اداره حضورنده مکافات سرمایەسی تشکیل قیلنور. مکافات ساعت کبی عینی باقی اولابیلەچك شیلردن ویرلور.

عالملر مجلسنه بلکه لازم اولور خیالیله اولسه کرك، مرحوم مفتی محمد یار افندی سلطانف جنابلری ده یتمش ماده‌دن عبارت بر پرویقت یازمش. ترجمەسی کتبخانەمده وار. پرویقتده یاکی بر شی یوق، بلکه ١١ نچی طومده مسلمانلرك ادارەلرینه عائد (١٣٤٢-١٦٧٢) مادەلردن، زیادەسز ترتیبسز، طوپلانمه بر شیدر. محترم رضا افندی حضرتلرینك گوزل لائحەسی برکەسنده اولسه کرك، مفتی لائحەسی مجلس مذاکرەلرینه ویرلمەمش. زاقون ستاتیەلری ترجمەلریله برابر مجلس‌ده اوقولدقدن صوڭ، حاجتی‌ده فائدەسی‌ده البته یوق ایدی.

علما مجلسلرنده حضرتلر النده او وقت حاضر اولمش لائحەلری مادەلری یازدق. او لائحەلردن او مادەلردن انتخاب قیلنوب آلنمش مادەلری دورت

(*) مجان — Безплатно.

حضرتدن تشکیل قیلنمش بر هیئت ایکی کون ایچنده یازوب حاضرلەدیلر . همه حضرتلر طرفندن امضا قیلنوب، مفتی حضرتلرینه تسلیم ایتدیلر . استاذ محترم رضا افندی حضرتلریناڭ لائحەسندن تحریف قیلنوب انتحال قیلنمش کبی بر شی ایدی..

مختلط هیئت

سکز دفعه طوپلانمش علما مجلسلری قورولتای اوزینڭ مذاکرەلرنده خدمتلرنده گوزل صورتدە اجتهادله بش کون دوام ایدوب، ۱۹۱۵ سنه آپریل ۱۵ دە جمعه کون خیر ساعاتدە تمام اولدی، یابولدی . یوسف افندی آقچورا عریضەسنـده محترم معتبر آلتی ذات طرفندن طلب قیلنمش اوّلگی رجا برکەسنده اولسه کرك، قورولتایدە حضرتلرڭ بش کون اجتهادلری ثمرەسنده حـاضرلنمش قرارلری ترتیب ایتوب تهذیب ایتوب ترجمه ایتمك ایچون مفتی حضرتلری طرفندن بر مختلط هیئت دعوت قیلندی . همه مادەلرینی زاقون ستـاتیەلری فورمەلرینه قویمق، قصورلری بولنور ایسه تعمیر ایتمك ، یا خطالری یا ضررلری بولنور ایسه، اصلاح ایتمك وظیفەلری ده شو هیئتـڭ امانتنه ویرلدی .

هیئت اعضالری :

١) قوتلوغ محمد میرزا بهادرگرەی اوغلی تەوکیلف . پولقوونیك . بەلەبەی شهرنده اویەزدنی پرەدوودیتل .

٢) جـان سلطان چواق اوغـلی سایدالین (سید علی) طرویسکـی اوقروژنی صود اعضاسی .

٣) عبدالله تیمور اوغلی تیمورف . اوفا اوقروژنی صود اعضاسی .

٤) سلیم گرەی سیدخان اوغلی جانتورین . اوفیمسکی غوبەرنسکی پریسوتستوا ده اعضا .

٥) ابوالسعود عبدالخالق اوغلی احتم . قازان پالاتەسی حضورنده یمینلی دعوی وکیلی .

٦) سیدگرەی شاه احمد اوغلی آلکین . قازان پالاتەسی حضورنده یمینلی دعوی وکیلی .

٧) رضاءالدين فخرالدين اوغلی. امام مدرس آخوند. صوبرانیه اعضاسی بویوك اثرلر صاحبی.

٨) داملا عبدالله حضرت عبدالکریم اوغلی آپانای. قازان ده امام مدرس.

٩) ابراهیم افندی خرمشاه اوغلی آقچورین. فابریقانت ادیب.

١٠) محمد ذاکر محمد صادق اوغلی رامییف. ادیب، اغنیادن، برنچی دولت دوماسنده اعضا.

١١) محمدیوسف محمدامین اوغلی دی‌بیردی‌یف، فابریقانت، صوفی.

شو هیئتك مجلسلری آپریل ١٨ دوشنبه دن آپریل ٢٠ چهارشنبه کوننه قدر دوام ایتوب، اوچ کون ایچنده بش آلتی مجلس ده مذاکره‌لرینی تمام ایتمش ایسه ده، روسچه انشاسی، زاقون ستانیه‌لرینه موافق شکل ده ترتیب خدمتلری ١٩٠٥ سنه ٣نچی مای کونلرینه قدر دوام ایدوب، سه شنبه کون ربیع‌اول ١٢ ده تمام اولمش.

صوڭ اون اوچ کون دوام ایتمش خدمتلر یالڭز ابراهیم افندی آقچورین، ابوالسعود افندی احتم، ذاکر افندی رامییف جنابلرینڭ اجتهادلری برکه‌سنده تمام اولوب، آرالرنده براز تفاوت وار اوچ دورت نسخه لائحه‌لرڭ طبع قیلنوب روسیه مسلمانلری آراسنده انتشارینه یول آچدی. ١) بری امام‌لر لائحه‌سی، ٢) یوسف افندی آقچورا لائحه‌سی، ٣) اوفا باشقورتلرینڭ لائحه‌سی.

ماده‌لرینڭ صانلری، ترتیبلری، عباره‌لری جهتیله شو اوچ لائحه ده براز تفاوت وار ایسه ده؛ مفهوم، مقصود جهتیله همه‌سی بردر.

«قورولتای» اسملی اثرنده بیاننه کوره، استاذ محترم رضا افندی حضرتلری مختلط هیئت مجلسلرینڭ باشندن اخیرینه قدر حاضر اولور ایمش، لکن رأی ویرمك حقنه مالك اولمق صفتیله دگل؛ بلکه استفسار حاجت اولور ایسه، ماده‌لری بیان ایتمك مشورت ویره بیلمك صفتیله.

«قورولتای» اسملی اثرنده محترم رضا افندی ئیته: «قورولتای مجلسلرنده ممکن قدر حاضر اولوب، اولوغ کوچوك شیلرڭ هر برینی اوستنده یازوب طورمق هوسنده اولمش ایسه‌م ده، صوبرانیه ده مشغولیت

کونلری اولدقدن، حاضر اولمق ممکن اولمادی. بونڭله برابر، غایت جزئی الڭ اوفاق شیلر حقنده قات قات مذاکره‌لری، قویاش کبی آچیق عباره‌لری‌ده تجاهل قیلوب استفسارلری کوڭلله راحتسزلك آغرلق ویردکلرینه کوره، بایتاق مجلسلری اوز آرزوم ایله ترك ایدر ایدم. فقط، مختلط هیئت مجلسلری قورولتای مجلسلرینڭ تمام خلافنه ایدی: کوڭلم‌ده بویوك بر نشاط پیدا ایتدی. هر نه قدر عادتم خلافنه اولارق بوتون تونلری اوراده کچورمك لازم کلمش ایسه‌ده، نه تنم‌ده نه روحم‌ده هیچ بر راحتسزلك اثری حس ایتمز ایدم. بالعکس، صحبتلرڭ صوزولمه‌سینی مذاکره‌لرڭ اوزانمه‌سینی غبطه ایدر ایدم. بوراده سواللر جوابلر غایت مختصر صورت‌ده کچر، هیچ کیم طرفندن بر شی استفسار ایدلمکسزین ساعتلر اوزار ایدی. مختلط هیئت مجلسلرینه، مفتی حضرتلرینڭ تکلیفیله، هر نه قدر آرزوم خلافنه اولارق کردم ایسه‌ده، بویوك استفاده‌لر ایدوب کامل خوشنود اولوب چیقدم. هم‌ده لائحه‌م‌ده بعض ماده‌لرڭ خطالرینی‌ده تصحیح ایتدم. مثلا ۳۵نچی ماده‌ده «قاضیلری سه‌نات تصدیق ایدر» سوزم کبی. مأمورلری تصدیق ایتمك‌ده سه‌ناتڭ هیچ بر دخلی بولنماز ایمش، آڭلادم.»

«قورولتای» اسملی اثرنده عالملرڭ مجلسلرینی انتقاد یولنده محترم رضا افندی حضرتلری دیمش:

«قورولتای مجلسلرنده حاضر اولمش حضرتلرڭ اکثری مفتی جنابلرینڭ دعوتیله حاضر اولمشلر ایسه‌ده، بعضلری دعوتلی دگل ایدی. دعوت قیلنمش حضرتلرڭ‌ده بر قسمی بعض بهانه‌لر کوستروب حاضر اولمادی. شویله که، قورولتای مجلسلری‌ده دعوتلیلرله دعوتسزلردن مختلط دیمك جائز ایدی. بونی یازمق بر جهتدن مناسب دگل ایسه‌ده، دیگر بر جهتدن غایت مهم بر نقطه‌در. بناء علیه اوقوچیلری خبردار ایتمك لازمدر. ظرفادن مرکب بر جمعیت ده: قورولتای هیئتی صوبرانیه تاریخنده الڭ برنچی گوزل هیئت عد قیلنه بیلورمی؟ شو باب‌ده فکرکز نیچه‌در؟ سوالنه مخاطب اولدم. شو سواله هیچ تفکر ایتمه‌ی: «هر نه قدر اعضالری آراسنده غایت بویوك، مستعد ذاتلر وار ایسه‌ده، ظنمه کوره، الڭ اعلی هیئت دگل ایدی، بوندن ده

گوزل هیئت دعوت قیلنه‌بیلور ایدی» دیه جواب ویرمشیدم. عجله ایسه ده جوابم طوغری ایدی. درست، قورولتای ایچنده بوتون فکرلارینی اخلاص هم اجتهادله اش یولنده صرف ایتوچی افندیلر وار ایدی، لکن بوتون آرزولری اش چوالتمق، ذهنلری صاتاشدرمق، مذاکره‌لری استقامتدن چیقاروب آرایه یالگز مغالطه توشورمکدن عبارت ذاتلرده وار ایدی. اویله آدملر ایله مهم مسئله‌لری مذاکره قیلوب حل ایتمك توگل، بلکه کوتوچی یاللامق‌ده آغراولور، دیه بر نیچه حضرت تأسف‌لسانیله برقاچ دفعه سویله‌دی. اوزون مذاکره‌لر صوگنده طاوش ویردرلوب قرار علامتلری یازلدقدن صوگره «مین ئه‌لی آڭلامای قالدم، نه ایدی؟» دیوچی آدملرده کورلور. حتی بر آرالق، مجلسه صدارت ایدن ذات: «حضرتلر! مذاکره‌لرنی اخلاص ایله دقت ایله طڭلاوڭزنی رجا قیلام! اگرده آڭلامای قالوچی آدملر بولسه، طاوش ویردرودن مقدم اعلان ایتسونلر ایدی. طاوش ویردرلوب، قرار قبول قیلندقدن صوڭ هیچ کیم سوزی مسموع اولماز. بویله مجلسلرده بویله سوزلری هرکیم اوزی بیلمك لازم ایسه‌ده، نه چاره آیاغه قالقوب مجلس رئیسی صفتیله اخطار ایته‌رگه مجبور اولدم» دیدی. بر آدم عمومه متعلق مجلسلره قبول قیلنمق شرفنه نائل اولمش‌ایسه، اگرده طاوش ویرمك حقنه ده مالك اولور ایسه، غایت انصاف کامل اعتبار اوزره وظیفه‌لرینی ایفا ایتمك لازم اولور. مجلس‌ده یا بوتون کوچگی صرف ایدوب خدمت ایت، یاخود، باشقه‌لرڭ خدمتلرینه‌ده مانع اولمامق ایچون استعفا ایت‌ده، چیق، کیت. یوقسه، اشچیلر آراسنه کیروب‌ده، اشلرینه مانع‌اولوب طورمق عقل و انصاف شریعتنه کوره جائز دگلدر. بونی تنظیمات یازوچیلرده قبول ایتمزلر، طوپراق قازوچیلرده تحمل ایتمزلر.» محترم رضا افندینڭ سوزلری بورا ده تمام اولدی.

قورولتای مجلسلرنده مذاکره قیلنمش متعدد لائحه‌لری یوقاری‌ده یازدق. او لائحه‌لردن انتخاب قیلنوب حضرتلر طرفندن امضالانوب مفتی حضرتلرینه، صوگره مختلط هیئت اصلاحنه ویرلمش لائحه‌یی‌ده ذکر ایتدك. بویوك غلبه‌لك آراسنده، آز مدت ایچنده او یردن بو یردن آلمق اصولیله

یازلمش ماده‌لرڭ اصلاح قیلنه‌چق جهتلری، شبهه یوق، غایت کوب اولور. مختلط هیئتڭ ثباتلی جدیتلی اجتهادیله اصلاح قیلنمش ترتیب قیلنمش، روسچه یازلمش لائحه ماده‌لرینڭ ترجمه‌لرینی «اوفا لائحه‌سی» اسمیله، بن بورا ده نقل ایده‌یم.

انصاف فرماننه انقیاد ایدوب اعتراف ایتمك بزه لازمدر: اوفا ده قورولتای مجلسلری ده مختلط هیئت مجلسلری ده بزم اجتماعی حرکتلرمزڭ باشی، برکتلی بسمله‌سی قوتلی اساسی ایدی. اوفا لائحه‌سی صوڭ طوغمش لائحه‌لرڭ عقللی آناسی ایدی. بن بونی اعتراف ایدرم. بونڭله برابر اوفا لائحه‌سنڭ مأخذینی ده بلکه تعیین ایدرم. انشاءالله.

اوفا لائحه‌سی.

I

مسلمانلرڭ حقوق دینیه‌لری

١) روسیه دولتنده توب زاقونلرڭ قوتیله تأکید هم تصدیق قیلنمش حقوق اساسیه برکه‌سنده، روسیه مسلمانلری کامل حقوقلی غرا‌ژدان اولمق صفتیله هر بر مدنی حقوق ده اصل روسلرله تمام برابر اولوب، اوزلرینڭ دینلرنده دینی اشلرینی ادا خصوصلرنده هر یرده هر وقت تام حریتله استفاده ایدرلر؛ هیچ بر یرده هیچ بر وقت هیچ بر حقوقلرینه طارلق قیلنماز، تحدید بولنماز. حیات دینیه‌لری هر وقت هر خصوص ده شریعت اسلامیه حکملرینه هر جهتله موافق اولور.

(١نچی طوم، ١نچی قسمده ٤٢-٤٥ ماده‌لر. ١١نچی طومده، ١نچی ماده. توب زاقونلرڭ ١٩٠٦ سنه نشرنده، ٨٦نچی ماده. ١٩٠٥ سنه اوکتابر ١٧ مانیفستی. ١٩٠٤ سنه دیکابر ١٢ اوقازی. ١٩٠٦ آپریل ١٧ده مینسترلر قومیته‌سی تصدیق ایتمش نظاملر.)

٢) شریعت اسلامیه انسانڭ یالگز ایماننه یالگز عبادتلرینه محصور قالمایوب؛ بوتون اختیاری عمللرینی، اجتماعی حیاتڭ بوتون جهتلرینی احاطه

ایدر، همه‌سی خصوصنده اوزیناڭ تعلیماتلرینی بیان ایدر. حقوق دینیه مدنی حقوقلرڭ اکثرینی شاملدر. بوڭا کوره، حریت دینیه اساسینه برابر روسیه مسلمانلرینه زاقون قوتیله تأکید قیلنوب علی التفصیل بیان قیلنه‌چق شو حقوقلری ده اوزلرینڭ اختیارلرینه تسلیم ایتمك لازم اولور: ۱) دینی عمللری روحانی حاجتلری شرعی رسوملری هر یرده هر وقت حریتله ادا ایتمك، تعلیمات اسلامیه‌یی هر یرده هر وقت هر برطریقله بیان ایتمك حقی، 2) مسلمانلرڭ دینی اجتماعی اشلرینی اداره ایتمك ایچون، شریعت اسلامیه اساسلرینه موافق طرزده ترتیب قیلنمش روحانی اداره‌لری، روحانیلری تأسیس ایتمك، 3) مسجدلرینی عبادتخانه‌لرینی اوز اختیارلریله بنا ایتمك، 4) شریعت اسلامیه روحنده هر جهتله موافق اصول ده اوزلرینڭ بالالرینی تربیه ایتمك، 5) اوزلرینه مخصوص قبرستانلره هر یرده مالك اولمق، 6) هم علوم دینیه هم معارف عمومیه تعلیم ایدوب اسلام بالالرینی دینی ملی روحده تربیه ایتمك ایچون، ابتدائی اورتا بویوك مکتب مدرسه‌لر آچمق، هر یرده هر برنده اوز لسانلرنده تعلیم ایتمك، 7) روحانی دینی مقصدلر نامنه سرمایه‌لر تشکیل ایتمك، منقول غیر منقول ملکلره مالك اولمق، او سرمایه‌لری او ملکلری اوز اختیارلریله اداره ایتمك، 8) محله کبی متولیلك کبی خلق اداره‌لری حضورنده، هر جهتی اوزلرینڭ اختیارلرنده اولمق شرطیله، اوقاف تأسیس ایتمك، 9) میراث کبی عائله مسئله‌لری کبی مسلمانلرڭ یالگز اوز آرا معامله‌لرینه عائد همه اشلری هر خصوص‌ده شریعت اسلامیه حکملرینه موافق اصول اوزرنده هر جهتله تنظیم ایتمك.

۲

روحانی اداره‌لری.

۳) مسلمانلرڭ امور دینیه‌لرینه اوچ درجه روحانی اداره‌لر نظارت ایدر: 1) صوبرانیه، محکمه شرعیه نامنده باش اداره، مرکز اداره. 2) ولایت مجلسلری، 3) محله روحانیلری.

٤) باش اداره اوفاده اولور. قریه هم زاقافقاسیه مسلمانلرندن باشقدلری ... سی اوفا اداره سنه تابع اولور. دائره‌سنه داخل بوتون مسلمانلرك بوتون دینی اشلرینه اوفا صوبرانیه‌سی باش اداره اولور.

٥) باش اداره ایکی شعبه‌دن مرکب بر هیئت اولوب؛ رئیس، آلتی قاضی، بر سکرتار، آرخیواریوس، یوریسقونسولت، قانسدلریه خادملرندن تشکیل قیلنور.

٦) ولایت مجسلری محله‌لر حسابیله اعتبار قیلنه‌چق رایونلرده تأسیس قیلنور. هر رایونده یوز محله هم زیاده اولابیلور. رایونلری تشکیل ایدر ایکن، کیکلك خلق کوبلك یول اوکابلق جهتلری، یعنی مجاسلرك وظیفه‌لرینی خدمتلرینی آسانلاشدره‌چق یا آغرلاته‌چق حاللر حسابه آلنور.

٧) ولایت مجسلری ده باش اداره کبی بر هیئت کلیه‌دن عبارت اولوب؛ ولایت قاضیسی رئیس، محله‌لر اختیاریله مدرسلر دن خطیبلر دن صایلانمش ایکی اعضا، قانسدلریه مأمورلری بر کارگذار بر نیچه کاتبلر دن تشکیل قیلنور.

٨) محله روحانیلری ــ جامع حضورنده، محله‌لرك هر برینه اوزینه مخصوص روحانیلردن عبارتدر. محله اکثریتله بر قریه جماعتی اولوب، روحانیلری لا اقل بر امام بر مؤذن اولور.

٩) هر محله اوزینك تشکلی دقیقه‌سنده جماعت آراسندن متولیلك ایچون ایکی اوچ آدم انتخاب ایدوب، مجلس واسطه‌سیله باش اداره تصدیقنه تقدیم ایدر.

متولیلك مسجد مکتب مدرسه وقفلرینی اداره ایدوب، مکتبك مسجدك روحانیلرك جماعت طرفندن التزام قیلنمش نفقه‌لرینی تأمین ایدر.

متولیلك اسکی محله‌لرك‌ده هر برنده البته تأسیس قیلنور.

٣

روحانی اداره‌لرك حقوقلری وظیفه‌لری.

١٠) اسلاملرك روحانی اداره‌لری، دولت اداره‌لری قطارنده، مرکز هم ولایت اداره‌لرینه زاقون قوتیله ویرلمش ویرله‌چك حقوقلرك امتیازلرك هر بریله استفاده ایدر.

(زاقونلر مجله‌سنده، ٢نچی طومده ولایت اداره‌لری حقنده نظاملر).

۱۱) باش اداره صوبرانیه همه دینی مسئلەلری، شریعت اسلامیه حکملرینه موافق قیلمق شرطیله، قطعی هم نهائی صورتده حل ایدر. اوزی، بویوك ولایتلرك نادزورینه تابع اولمق جهتنده بلا واسطه یا حکمران سناته یا داخلیه نظارتنه تابع اولور. شو تابعیت یالگز احتساب یولیله اولوب، رهبرلك طریقیله اولماز.

۱۲) صوبرانیه، باش اداره اولمق صفتیله برابر، همه مسلمانلرك باش محکمەلریدر. اوزینه تابع روحانیلرك روحانی ادارەلرك همسنه ریاست ایدر، رهبرلك ایدر؛ وظیفەلرینی خدمتلرینی ایفا ایدوب ایتمەمکلری خصوصلرنده احتساب ایدر؛ قصورلری بولنور ایسه، مسئولیته دعوت ایدر؛ مناسب جزالرینیده تعیین ایدر. قرارلرینی حکملرینی اوزینه تابع اورغانلر واسطەسیله، یاخود ولایت، اویەزد، وولوست آدمینستراتسیەلری قوتیله تنفیذ ایدر. اگرده صوبرانیه قراری نظامی محکمەلرك قرارلری قبیلندن اولوب، مثلا مال تولەمك مال قایتارمق کبی اشلری آدملرك برینه الزام کبی حکملردن عبارت اولور ایسه، بویله صورتلرده ایکی طرفك بری راضی اولماسه، صوبرانیه هر برینه قرارنامه ویروب، تنفیذ ایتدرمك ایچون نظامی محکمەیه مراجعت ایدر.

۱۳) ولایت مجلسلریده هیئت کلیەدن عبارت اولوب، اورتا اداره اولمق صفتیلەده باش ادارەیه بلاواسطه تابع اولوب، اوز دائرەسنده داخل محلەلره روحانیلرینه بلا فاصله نظارت ایدر. اورتا محکمه اولمق صفتیله محله روحانیلرینك قرارلرندن حالاردن حرکتلردن خلقك شکایتلری خصوصلرنده إستیناف محکمەسی اولور.

۱٤) ولایت مجلسلرینك هیچ بر قراری نهائی اولماز، ناراضی طرف هر بر خصوصده باش ادارەیه شکایت ایدەبیلور. اداره ملکیه اشلرنده (یعنی آدمینستراتیونی اشلرده)، اداره مالیه اشلرنده (یعنی خوزەیستوەننی اشلرده)، وقفلره نظارت تدبیرلرنده، وقف یا محله متولیلرینی احتساب خصوصلرنده، مکتب مدرسەلرده تعلیم تربیه وظیفەلرنده ولایت مجلسلرینك رأیلری قرارلری بولنور ایسه، تنفیذدن مقدم، صوبرانیه محاکمەسنه نظرینه تقدیم ایدرلر.

ولایت مجلسلری هر بر خصوص‌ده باش اداره تعلیماتنه موافق حرکت قیلوب، اوزینك قرارلرینی تنفیذ جهتلرنده باش اداره حقوقلرینه وظیفه‌لرینه مالك اولور.

١٥) ولایت مجلسلری، دولت اداره‌لری قطارینه داخل اولوب، روحانی دینی هم‌ده تعلیم تربیه اشلرینی اداره خصوصلرنده، اویه‌زد اداره‌لرینه مساوی اولور. حکومت اداره‌لرینه ولایت اداره‌لرینه یالگز صوبرانیه واسطه‌سیله مراجعت ایده‌بیلور. جبراً تنفیذ ایتمك حاجت صورتلرده ولایت مجلسلری اوزلرینك قرارلرینی صوبرانیه نظرینه تقدیم ایدر. اویه‌زد، وولوست، قریه ناچالستوالریله ولایت مجلسلری بلاواسطه معامله ایدر، مجلسك مشروع طلبلرینی تنفیذ جهتلرنده‌او ناچالستوا (*) مساعده ایدر. لکن اداسی اوزینه تیوش خدمتلری مجلس غراژدانسکی ولاستلرك هیچ برینه تکلیف ایتمز.

١٦) باش امام، محله‌ده روحانی اداره اولمق صفتیله، جماعتك روحانی دینی بوتون حاجتلرینی ادا ایدر. عبادتلری دینی رسوملری حاجتلری ادا خصوصلرنده امام مستقل اولور، هم‌ده جماعتك روحانی حاکملری اولوب؛ صوبرانیه، ولایت مجلسی، مفتی، قاضی تعلیماتیله حرکت ایدر. اداره حقوقلری جهتنده محله روحانیلری قریه اداره‌لری درجه‌سنده اولور.

١٧) مسلمانلرك روحانی اداره‌لرینك همه‌سنده هر خصوص‌ده لسان توركی اولور. لکن حکومت اداره‌لریله مأمورلریله مخابره مراسله‌ده روس لسانی اولور. روحانی اداره‌لرك مهرلری هم روس هم تورکی لسانلرده یازلور.

٤

روحانی اداره‌لرك نظرینه عائد اشلر.

١٨) توبه‌نده بیان قیلنه‌چق اشلری بالاستقلال اوز اختیارلریله اداره ایتمك حقوقی ــ مسلمانلرك روحانی اداره‌لرینه مخصوص اولور:

1) عبادتلر ترتیبی، عمومیتله سنت دینیه‌لر.

2) روحانی حاجتلری ایفا ایتمك.

(*) مساعده = Содѣйствіе.

3) شریعت اسلامیه حکملرینه موافق نکاحلری عقد ایتمك، حاجت اولور ایسه، طلاق ایقاع ایتمك حقوقلری. شریعت اسلامیه حکملرینه هیچ بر جهتله تحدید بولنمامق شرطیله.

قید: شو کونگی زاقون ستاتیه‌لرنده هم‌ده ره‌داقسیوننی قومیسیه پرویقتلرنده وار تحدیدلرك هر بری الغا قیلنور.

4) نکاح طلاق ولادت وفات خصوصلرینی ضبط ایتمك ایچون مه‌تریکه دفترلری طوتمق. — بوڭا علاوه دوخوونی قونسیستوریه اوصطاوینك ۲٦٥نچی ستاتیه‌سیله پراووصلاونی یه‌پارخیالنی وه‌دومستوالره ویرلمش تفتیش حقی مسلمانلرك روحانی اداره‌لرینه‌ده ویرله‌چك. (*)

5) عائله نزاعلرینی فصل ایتمك. (مثلا: مهر، نفقه، بالالر نفقه‌سی، نکاح حرمتنه نکاح حقوقلرینه رعایه خصوصلری)، شریعت اسلامیه اصولنه موافق صورت‌ده میراث، وصیت مسئله‌لرینی حل ایتمك.

6) بار محله‌لره نظارت ایتمك، محله اشلرینه ترتیب ویرمك، یاڭی محله‌لری آچمق اداره ایتمك، مسجدلره عبادتخانه‌لره قبرستانلره نظارت ایتمك.

7) روحانیلره روحانی اداره‌لره نظارت ایتمك.

8) محله‌لره روحانیلری حاضرله‌مك خصوصلرنده اهتمام ایتمك، روحانیلری امتحان ایدوب، منصبلرینه تصدیق ایتمك.

9) روحانیلرك انتخابلرینه نظارت ایتمك، انتخاب اشلرینی تفتیش ایتمك.

10) مکتب مدرسه مسجد بنالرینه مساعده ایتمك، تعمیر (توزه‌تو) اشلرینه رخصت ایتمك.

11) مسلمانلرك دینی روحانی حاجتلرینی تأمین نامنه سرمایه‌لر تدارك ایتمك. اهل اسلامك واجب صدقه‌لرینی زکاتلرینی خیراتلرینی بیت‌المال‌ده جمع ایدوب حفظ ایدوب، دینی ملی حاجتلر یولنه صرف ایتمك. اهل اسلامك

(*) بر آدمك ولادتی مه‌تریکه دفترینه قید قیلنمایوب قالمش ایسه، یاخود مه‌تریکه‌ده بر اشتباه بولنور ایسه، مثلا: کونلرده آیلرده تفاوت کبی، یاخود اوزینك یا آتا آناسنك اسملرنده باشقه‌لق کبی، یا ایسه سیلنوب یاکیدن یازلمق شبهه‌سی کبی سببلردن مه‌تریکه‌ده بر اشتباه چیقار ایسه؛ مه‌تریکه دفترینی توزه‌تمك، آتا آناسندن او آدمك نسبینی معلوم معین طریقلریله اثبات ایتمك حقی — دوخوونی قونسیستوریه اوصطاوینك ۲٦٥ نچی ستاتیه‌سیله پراووصلاونی یه‌پارخیالنی وه‌دومستوالره ویرلمشدر.

وقفلرینی تأسیس قیلوب حفظ ایدوب اداره ایتوب، تعیین قیلنمش جهتلرینه صرف ایتمك.

12) اسلام بالالرینی دینی ملی روحده تربیه وظیفه‌لرینه اهتمام ایتمك، یتیملرینی لقیطلرینی (طاشلانذق بالالرینی) تربیه ایتمك، شریعت اسلامیه فرمانیله فرض قیلنمش مجبوری مجانی تعلیم‌عمومی وظیفه‌لرینی فعلیته چیقارمق ایچون هر یرده هر نوع مکتب مدرسه آچمق، هر برینه زمانك مکانك حالنه کوره پروغرام ترتیب ایتمك.

13) مسلمانلرك نزاعلرینی صلح یولیله تفتیش ایتمك فصل ایتمك حقوقی.

٥

باش اداره روحانیه اقتدارینه عائد اشلر.

١٩) باش اداره صوبرانیه، اوزینه عائد اشلری محاکمه خصوصنده، اوچ هیئتدن عبارت اولور، بری عمومی هیئت، دیگرلری شعبه هیئتلر.

یوقاری ماده‌ده بیان قیلنمش اشلردن عمومی هیئت اقتدارینه شو اشلر عائد اولور:

1) عبادت خصوصلرینه‌می معامله بابلرینه‌می‌ده متعلق عمومی مسئله دینیه‌لر، اسلامیت عقیده‌لرینی تعلیملرینی پاکلك ده صافلق ده صاقلامق وظیفه‌لری، مسلمانلرك عائله حیاتلرینی اجتماعی حاللرینی اسلامیت ادبارینه شریعت اصوللرینه توفیق چاره‌لری.

2) اوزینه تابع روحانیلری روحانی اداره‌لری احتساب اشلری، وظیفه‌لرنده قصورلری ثابت اولمش روحانیلری روحانی اداره‌لری مسئولیت تحتنه آلمق اختیاری.

3) عمومی هیئت-روحانیلره شو جزالری تعیین ایده‌بیلور: ب) عزل، ج) موقت عزل، د) هیئت حضورینه دعوت ایدوب، تلقین، ه) عتاب، و) تنبیه.

4) مدرس، خطیب، امام، معلم، مؤذنلك درجه‌لرینه امتحان ایدوب شهادتنامه ویروب، هر برینی اهلیتنه کوره مناسب منصبلرینه تصدیق ایتمك.

5) مفتی، قاضی، صوبرانیه اعضالرینی، مجلس رئیسلرینی، مجلس اعضالرینی انتخاب اشلرینه نظارت ایتمك، بولنور ایسه شکایتلری تفتیش ایتوب استیناف ایتمك، انتخاب قیلنمش قاندیداتلری تصدیق ایتمك.

6) حکومت یا جماعت ادارەلرینك، مأمورلرك، خصوصی آدملرك مهم مسئلەلردە طلبلرینه استفتالرینه جواب یازمق فتوی ویرمك سند ویرمك.

قید: کتب فقهیەدە اختلافلی مسئلەلر حقندە صوبرانیه قراری یدی اعضادن عبارت عمومی هیئت‌دە بولندق شرطدر.

7) اوزلرینك اقتدارلرینه داخل اشلری محاکمه ایدر، ایکن صوبرانیه شعبەلرندە اختلاف چیقار ایسه، یاخود اشتباه واقع اولور ایسه، یا ایسه شعبەلرك قرارلرندن ایکی طرفك بری راضی اولماز ایسه، اویله اشار عمومی هیئت حضورندە مذاکره قیلنور.

8) خیرات یورتلری تأسیس ایتمك عریضەلری حقندە قرار ویرمك عمومی هیئتك وظیفەسیدر. یتیم بالالری تعلیم تربیەایچون، قارتلق خستەلك سببیله عاجز قالمش آدملری، خدمتدن عاجز اولوب استعفا ایتمش روحانیلری طول خاتونلرینی عائلەلرینی، همدە فقیرلكدە وفات اولمش روحانیلرك عائلەلرینی تربیه تأمین ایچون چارەلر تدبیر ایتمك خصوصلریدە عمومی هیئتك وظیفەسیدر.

9) مکتب مدرسەلری اداره ایتوب احتساب ایتمك خصوصلرندە نظارت عالیه عمومی هیئتك اقتدارینه مخصوصدر.

10) عمومی هیئت معرفتیله ترتیب قیلنمش پروغرام یولندە، روحانی ادارەلرك یا هفتەلك یا آیلق اورغانلرینی نشر ایتمك.

٦

باش اداره شعبەلرینك اشلری.

٢٠) باش اداره صوبرانیەدە ایکی شعبه اولور.

٢١) اولگی شعبه مدرس، خطیب، امام، معلم، مؤذن درجەلرینەامتحان ایدوب، اهلیتلیلرینه شهادت ویرور.

٢٢) یاڭی محلەلری آچمق اسکی محلەلری تقسیم ایتمك، مسجدلری بنا ایتمك تو زەتمك خصوصلرینە مساعدە ویرمك، محلەلرە قبرستانلرینە نظارت ایتمك اولگی شعبە وظیفەسیدر.

٢٣) مکتب مدرسەلر هەسی صوبرانیە شعبەلری ادارەسندە اولور. بوڭا کورە، شعبەلرە شو وظیفەلر مترتب اولور:

ب) مسلمانلرە حاجت قدر هر نوع مکتب مدرسەلر تأسیس ایتوب، نفقەلرینی تأمین خصوصلرندە چارەلر تدبیرلر ایتمك.

ج) مکتب مدرسەلرە نظارت ایتمك هر جهتلە:

1) مکتب مدرسەلری تأسیس ایتوب نفقەلرینی تأمین ایتمك ایچون مخصوص سرمایەلر تشکیل ایتمك، دولت خزینەسندن حصە آلمق یولیلە، مسلمانلرڭ خصوصی خیراتلرینی طوپلامق طریقیلە، اوقاف برکەسیلە، هم‌دە او سرمایەلری حفظ ایتمك توفیر ایتمك، صرفلرینە نظارت ایتمك.

2) مکتب مدرسە سرمایەلرینی احتیاجلرینە کورە مکتب مدرسەلرە تیگز توزیع ایتمك، 3) مکتب مدرسەلردە تعلیم تربیە اصوللرینڭ اصلاحنە سعی ایتمك، 4) درس کتابلری انتخاب ایتوب تعیین ایتمك، مفید کتابلری تألیف ایتوب نشر ایتمك چارەلرینی کورمك، مکتب مدرسەلر ایچون تعلیم اسبابلری حاضرلەمك، 5) مکتب مدرسەلردە صحیە جهتلرینە اهتمام ایتمك، 6) شاگردلرڭ معلملرڭ استقامتلرینە نظارت ایتمك، اسباب معیشتلرینی تأمین ایدوب طورمشلرینی گوزللشدرمك، 7) مکتب مدرسە صنفلرینی تمام ایتمش طلبەلری امتحان ایدوب اهلیتلرینە کورە شهادتنامەلر ویرمك ایچون امتحان قومیسیەلری تشکیل ایتمك.

٢٤) خیرات جهتلرینە تعیین قیلنمش وقفلری، منقول غیر منقول ملکلری واجب صدقەلردن خصوصی اعانەلردن احسانلردن طوپلانمش ماللری حفظ ایدوب توفیر ایدوب، تعیین قیلنمش جهتلرینە صرف ایتمك شعبەلرڭ وظیفەسیدر:

ب) بویلە ملکلرڭ مخصوص دفترلردە بوتون تعیین قیلنمش جهتلرینی کوستەروب مفصل قائمەلرینی رەیسترلرینی طوتمق. ج) بویلە ملکلری قبول ایتمك ایچون داخلیە نظارتی واسطەسیلە، حاجت اولور ایسە، رخصت

شاهانه آلمق. د) هبه وصیت کبی احسان صورتلرنده ملکلك روحانی اداره‌لر تصرفنه انتقالی خصوصنده زاقون نظرنده معتبر رسمی وثیقه ملکیه‌لر عقد ایتدرمك، او وثیقه ملکیه‌لری اهتماملـه حفظ ایتمك. ﻫ) او ملکلری روحانی اداره‌لر واسطه‌سیله حفظ ایتمك، اداره ایتمك، فائده‌لرینی جمع ایتوب جهتلرینه صرف ایتمك، و) بویله ملکلر متولیلر یاخود روحانی اداره‌لر النده بولنور ایسه، صرف دخل جهتلرنده او متولیلری او اداره‌لری احتساب ایتمك، ز) شو ملکلره عائد محکمه دعوالری حقنده امین وکیللر نائبلر اقامت ایتمك، ح) زکات هم احسانلردن طوپلانمش سرمایه‌لری اداره ایتمك.

۲۵) مه‌تریکه دفترلرینی حاضرله‌مك، محله روحانیلرینه توزیع ایتمك، قایتمش نسخه‌لرینی آرخیف‌ده صاقلامق، درستلکلرینه اهتمام ایتمك، مه‌تریکه دفترلری حقنده امامرلی احتساب ایتمك، ایکنچی نسخه‌لرینك اوزینه متعلق وثیقه‌لریله طوپلانمش مبلغلریله برابر وقتلی اعاده قیلنمقلرینه اهتمام ایتمك.

۲۶) صایلانمش متولیلری تصدیق ایتمك، محله متولیلرینی احتساب ایتمك.

۲۷) ایکنچی شعبه اقتدارینه شو اشلر عائد اولور: 1) نکاح طلاق نزاعلرینی شکایتلرینی فصل ایتمك، عائله حقوقلرینه وظیفه‌لرینه دائر دعوالری حل ایتمك. 2) نکاحی یا تصدیق یا فسخ ایتمك، 3) ارلرك طلاقلرینی تصدیق ایتمك، ضرورت صورتلرنده طلاق ایقاع ایتمك، 4) لعان کبی عنینلك کبی عذرلر صورتنده یاخود اوزون مدت مفقودیت غائبلك کبی عذرلرك ثبوتی صورتنده، یاخود نفقه‌دن باش طارتمق صورتنده خاتونلرك طلبیله تفریق ایتمك.

قید: شو فقره‌ده بیان قیلنمش عذرلره کوره تفریق ـ امامرلك مجلسلرك اقتدارندن طیش اولوب، باش صوبرانیه واسطه‌سیله شعبه‌لره ویرلور.

5) طلاق صوڭنده نکاح حقوقلرینه دائر دعوالری فصل ایتمك. مثلا: ب) طلاق صوڭنده حضانه مسئله‌لری، بالالرك نفقه‌لرینه دائر دعوالر، ج) طلاق صوڭنده ملك حقوقلرینه، مهر، نفقه کبی مال دعوالرینه دائر نزاعلر.

۲۸) شریعت اسلامیه اصوللرینه موافق صورتده میراث حصه‌لرینی محقق وارثلری آراسنده تقسیم ایدوب حصه‌لرینك سندلرینی ویرمك.

۲۹) معلوم آتا آنادن بالالرڭ نسب مسئلەلرینی اثبات ایتمك.

۷

ولایت مجلسلری.

حقوقلری. وظیفەلری

۳۰) محله روحانیلرینه ولایت مجلسلری نظارت ایدر، همه وظیفەلرینی اوز وقتلرنده ادا ایدوب، جماعتڭ بوتون حاجات دینیەلرینی کمالیله ایفا ایتمك خصوصلرنده.

۳۱) لازم اورونلرده مسجدلر بنا ایدوب، نفقەلرینی تأمین ایتمك، اسکی مسجدلری تعمیر ایتمك، یاڭی محلەلر تأسیس ایتمك، حاجت اولور ایسه اسکی محلەلری تقسیم ایتمك، جماعتلری محلەلره تیگز توزیع ایتمك، محلەلرده ادبی دینی حیاتڭ انتظامنه اهتمام ایتمك، محله روحانیلریله جماعتڭ گوزل معاملەلرینه سعی ایتمك.

۳۲) محلەلره روحانیلر تعیین ایتمك هم‌ده مسجد بنا ایتدرماك خصوصنده ولایت مجلسلری: ب) مذاکره ایچون جماعتی کومەلره (صخودلره) دعوت ایدەبیلور، ج) کومەلرده جماعتڭ اتفاقیله قبول قیلنمش قرار مجلس تصرفنه ویرلور. مجلس هیئتی او قراری هر جهتله مذاکره ایدوب، ولایت یا اوبلوست پراولەنیەلرینڭ عمارت شعبەلرینه مسجدڭ فرض قیلنمش پلانلرینی تقدیم ایدوب، عاقبت باش اداره صوبرانیه نظرینه تسلیم ایدر. د) محله روحانیلرینی انتخاب خصوصنده جماعتڭ انتخابنامەلرینی‌ده بوتون معلومات لازمەیی طوپلادقدن صوڭ ولایت مجلسلری صوبرانیه الله تسلیم ایدر. و) مسجدلرڭ عبادتخانەلرڭ قبرستانلرڭ معمورلقلرینه پاکلکلرینه ولایت مجلسلری اهتمام ایدر. محله روحانیلرینڭ یا جماعتڭ شو خصوص‌ده قصورلری مساهلەلری وار ایسه، ولایت مجلسلری وعظ یولیله تنبیه ایدر؛ حاجت اولور ایسه، غراژدانسکی ولاستلره‌ده مراجعت ایدەبیلور.

۳۳) اوز رایونلرنده بولنور مکتب مدرسەلره ولایت مجلسلری هر جهتله نظارت ایدر، لازم یرلرده مکتب مدرسه تأسیس ایدوب، نفقەلرینی تأمین

ایتمك یولنده سعی ایدر، مکتب مدرسه‌لرده درسلرك انتظامنه مطلوب صورتده دوامنه هر وقت اهتمام ایدر، گوزل معلملری مقتدر مدرسلری مکتب مدرسه‌لره حاضر ایدر، معلملرك مدرسلرك استقامتلرینه نظارت ایدوب، شاگردلركده صحیه جهتلرینه ادبلرینه هر وقت نظر ایدر؛ مکتب مدرسه‌لر معلم مدرسلر شاگردلر حقنده مفصل معلوماتی صوبرانیه نظرینه تقدیم ایدوب، صوبرانیه ارشادیله هر وقت حرکت ایدر.

٣٤) مکتب مدرسه مسجد محله تربیه یورتلری کبی جهتلره وقف قیلنمش منقول غیر منقول ملکلری اداره حقنده ولایت مجلسلرینك وظیفه‌لری حقوقلری صوبرانیه وظیفه‌لری حقوقی قدردر. او ملکلرك هر بری حقنده مفصل رەگیسترلر رسمی دفترلر طوتوب، حفظ ایتوب، غله‌لرینی تعیین قیلنمش جهتلرینه طوغریلقله امانتله صرف ایتمك خصوصلرینه تام اهتمامله نظارت ایدر. او ملکلرك صرفیاتی غله‌لری حقنده صوبرانیه نظرینه مفصل معلومات تقدیم ایدوب، متولیلرك ناظرلرك حرکتلری هر بر قصورلری حقنده بلا تأخیر صوبرانیه اداره‌سنه خبر ویروب طورور. اوقاف اداره‌سی خصوصلرنده صوبرانیه طرفندن ویرله‌جك امرلری تعلیملری تماميله ایفا ایدر.

٣٥) ولایت مجلسلری محله متولیلرینی محله اشلری حقنده محله ملکلری حقنده نظارت ایتوب احتساب ایدرلر. محله روحانیلریله متولیلری آراسنده بر شی چیقار ایسه، ولایت مجلسلری اوز اختیارلریله مداخله ایتمیوب هر دفعه‌ده صوبرانیه اشاره‌سیله حرکت ایدرلر.

٣٦) ولایت مجلسلری روحانیلرك محله‌ده هر وقت حضورلری خصوصلرینه‌ده نظارت ایدر، محله‌لرك اوزون مدت روحانیلرسز قالماقلری حقنده‌ده اهتمام ایدر. محله روحانیلرینه ضرورت اقتضاسیله ایکی هفته‌دن آرتق مسامحه حاجت اولور ایسه، بر آیدن زیاده اولماق شرطیله ولایت مجلسلری مسامحه ویره‌بیلور، بر آیدن زیاده اولور ایسه، صوبرانیه‌دن اذن طلب ایدر.

٣٧) مه‌تریکه دفترلری طوتمق، سند کاغدلری ویرمك، ولادت وفات نکاح طلاق کبی ایفا قیلنمش اشلرك هر برینی اوزلرینك ساعتلرنده یازمق محله روحانیلرینك وظیفه‌لری ایسه‌ده، محله روحانیلرینی شو وظیفه‌لری

خصوصلرنده ولایت مجلسلری احتساب ایده‌بیلورلر، مساهله‌لری وار ایسه، تنبیه ایدرلر؛ قصورلری چیقار ایسه، تدارك ایدرلر. شو وظیفه‌لرنده روحانیلرك قصورلری یاخود خیانتلری حقنده معلومات جمع ایتوب اوزلرینك ملاحظه‌لریله برابر صوبرانیه نظرینه تقدیم ایدرلر.

٣٨) مفتی صایلامق مسئله‌سنده ولایت مجلسلرینك اشتراکی شو طریقه اولور: صوبرانیه‌دن انتخاب ساعتی حقنده خبر آلدقدن صوڭ، ولایت مجلسی محله اداره‌لرینه وکیللر صایلامق حقنده خبر ویرور؛ وکیللرك معین کون ده اجتماعلری ایچون بر مرکز تعیین ایدر؛ مجلس اوز طرفندن بر یا ایکی اعضا کوندورر؛ وکیللرك وکیللك شهادتلرینی تفتیش ایدر؛ دعوت قیلنمش وکیللرك اوچدن لا اقل ایکی قسمی حاضر اولور ایسه، انتخاب سیه‌زدینی آچار؛ بر رئیس انتخاب ایتدروب، یابق اصول ده صایلاوچیلری انتخاب ایدرلر. رأی وکیللك عددی اعتباریله اولمایوب، محله‌لرك عددی اعتباریله اولور.

٣٩) نکاح طلاق حقوقلرینه مترتب مال نزاعلری خصوصنده، وارثلك حقوقلری، ترکه تقسیملری خصوصلرنده ولایت مجلسلری اورتا درجه محکمه اولور. بوڭا کوره، شو مسئله‌لرك همه‌سی باش‌ده محله روحانیلری حضورنده تفتیش قیلنور: طلاق مسئله‌لری خاتون محله‌سنده، وارثلك حقوقلری میراث محله‌سنده تفتیش قیلنور.

٤٠) یوقاری ده ٣٩نچی ماده بیان قیلنمش مسئله‌لر محله روحانیلری حضورنده تفتیش قیلنوب فتوالری تعیین قیلندقدن صوڭ ولایت مجلسلرینه تقدیم قیلنور، مسئله‌لری یاڭیدن تحقیق ایتمك ایچون. ایکی طرفك بری محله روحانیلرینك قرارلرندن شکایت ایدر ایسه، تفتیش صوڭنده ولایت مجلسلری اوزلرینك قرارلرینی ایکی طرفاڭ هر برینه اعلام ایدر. مسئله‌لری یاڭیدن تفتیش ایچون ولایت مجلسلری، لازم اولور ایسه، ایکی طرفی، شاهدلرینی محله روحانیلرینی دعوت ایده‌بیلور. محله روحانیلرینك قرارلری شریعت اسلامیه اصوللرینه موافق چیقار ایسه، ولایت مجلسلری تصدیق ایدر؛ مخالف چیقار ایسه، یاخود خیانتلری ظاهر اولور ایسه، ولایت مجلسلری او مسئله‌لری بوتون معلوماتیله برابر صوبرانیه نظرینه تقدیم ایدر.

٤١) ایکنچی دفعه تفتیش قیلندقدن صوڭ، مجلسڭ قراری ایکی طرفڭ هر برینی راضی ایتمز ایسه، نا راضی طرف بر آی ایچنده مسئله‌یی صوبرانیه نظرینه تقدیم ایده‌بیلور. بر آی‌دن صوڭ قرار قوت شرعیه‌یی کسب ایدوب نافذ اولورده، شکایت حقی ساقط اولور.

٤٢) قوت شرعیه‌یی کسب ایتمش قراری تنفیذ خصوصنده مجلس صوبرانیه کبی حرکت ایدر: مجلس اوزینڭ قرارینی محله روحانیلرینه اعلام ایدر؛ محله روحانیلری او قرارلری مه‌تریکه دفترلرینه قید ایدرلر، ایکی طرفڭ هر برینه سند کاغدی ویرورلر، وولوست یا قریه پراۋله‌نیه‌لرینه‌ده خبر ویرورلر. ایکی طرف طلب ایدر ایسه، قرارڭ قوپیه‌لرینی‌ده ویرورلر. ایکی طرفڭ بری اوز اختیاریله قراری ایفا ایتمز ایسه، غراژدانسکی ولاست مساعده‌سنه مراجعت قیلنه‌بیلور.

٤٣) نکاح حرمتنه، عائله ادبلرینه تعدیلری خصوصلرنده زوجلرڭ شکایتلری، ولیلرینه بالالرڭ اطاعتسزلکلری ـ دینی محکمه اولمق صفتیله مجلس‌ده قارالور. لکن زوجلر ولیلر شکایت ایتمه‌دکچه بویله اشلر هیچ بر وقت تفتیش قیلنماز. شکایت واقع اولور ایسه، محله روحانیلری تفتیش ایدرلر. اش وعظ نصیحتله تمام اولور ایسه، بونکله اکتفا ایدرلر. اگرده یالکز وعظ مطلوب فائده‌یی تأمین ایتمز ایسه، یاخود ایکی طرفڭ برنده جنایت محکمه‌لرینه عائد گناه بولنور ایسه، تفتیشڭ بوتون نتیجه‌لری محلی پروقورورڭ اختیارینه تسلیم قیلنور.

٨

محله روحانیلرینڭ وظیفه‌لری، حقوقلری، اقتدارلری.

٤٤) محله‌ده روحانی اداره باش امامدن عبارت اولوب، شو وظیفه‌لری ایفا ایدر: ١) مسجدلرده عبادتلری ادا ایدر، ٢) مسلمانلری جماعت نمازلرینه عادتلندروب، ادبلی استقامتلی حیات یوللرینه ارشاد ایدوب، اوز اشلرنده اجتهاد روحلرینی مسلمانلرڭ هر برینه تلقین ایدوب، اسلام ادبلرینی شریعتڭ حکملرینی دولتڭ قانونلرینی نظاملرینی رعایه ایتمك

وظیفه‌لرینه مسلمانلری عادتلندرر. ٣) مه‌تریکه دفترلرینی طوتوب، حفظ ایدر، مه‌تریکه شهادتنامه‌لرینی ویرور، روحانی اداره‌لری تأمین ایچون تعیین قیلنمش ویرگولری آلوب معین وعده‌لرده محلنه تسلیم ایدر؛ ٤) ولادت حادثه‌لرینی اهتمامله ضبط ایدر، یاڭی طوغمش بالالره اسم ویروب مه‌تریکه دفترینه قید ایدر؛ ٥) میتلری شریعت تعلیمنه مناسب صورت ده احترامله دفن ایتوب وفات حادثه‌لرینی اهتمامله ضبط ایدر، مه‌تریکه دفترینه قید ایدر؛ ٦) شریعت اسلامیه حکملرینه هر جهتله موافق صورت ده نکاحلری عقد ایتوب، ایکی طرفنڭ مقاوله‌لرینی شروطلرینی تفصیلاتیله مه‌تریکه دفترنده قید ایدر. نکاح خصوصلرنده هم شریعتڭ حکملرینی هم زاقوننڭ نظاملرینی رعایه ایتمك روحانیلره البته لازمدر. یا شریعت یا زاقون نظرنده ممنوع نکاحلری عقد ایتمك جائز اولماز. مثلا: ایکی طرفدن برینڭ یاشی طولماسه، یاخود رضاسی قطعی صورتله معلوم اولماسه، یاخود روحانی خسته ایسه. ٧) طلاق حادثه‌لرینی اهتمامله ضبط ایدوب، مه‌تریکه دفترینه قید ایتمك؛ ٨) عذر شرعی ثابت اولور ایسه، خاتوننڭ طلبیله طلاق ایقاع ایتمك.

قید: یوقاری ده ٢٧نچی ماده ده، ٤نچی فقره ده بیان قیلنمش عذرلر حسبیله تفریق حقی یالڭز باش اداره صوبرانیه اقتدارینه مخصوص اولوب، مجلسلرڭ امامرڭ اقتدارلرندن خارجدر.

9) نکاح عقدلرینه مترتب بوتون طلبلری، طلاق خصوصلرینه مترتب بوتون دعوالری شکایتلری باش ده تفتیش ایتمك محله روحانیلرینڭ وظیفه‌لریدر. شو خصوصلر ده شریعت اسلامیه حکملرینه هر جهتله موافق قرارلرینی محله روحانیلری ایکی طرفڭ هر برینه اعلام ایدوب، بلا تأخیر مجلس نظرینه تقدیم ایدر. ایکی طرفڭ برندن محله روحانیلرینه شکایت ویرلسه، اوزینڭ قراریله برابر ناراضی طرفڭ شکایتی ده بر هفته ایچنده مجلس نظرینه عرض قیلنور.

10) شو خصوصلرده محله روحانیلرینڭ قرارلری موقوف اولوب، بر آی ایچنده ایکی طرفڭ برندن شکایت تقدیم قیلنماسه، نافذ اولور. لکن عدت حسابی قرارڭ اولگی دقیقه‌سندن اعتبار قیلنور.

١١) بر آی ایچنده شکایت ظاهر اولماسه، ولایت مجلسی ده امامڭ قرارینی تبدیل قیلماسه، امامڭ قراری تنفیذ قیلنور. اگر ده ولایت مجلسی امامڭ قرارینی تبدیل ایدهچك اولور ایسه، عدتڭ انقضاسنه قدر خبر ویرمك ضرور اولور.

12) بالالر اوزرنده ولایت حقوقلرینه، بالالری تربیه وظیفهلرینه، خاتونلرڭ نفقهلرینه مهرلرینه ملکلرینه، میراث حقوقلرینه، تقسیم ترکه خصوصلرینه دائر دعوالر نزاعلر طلاق یا وفات صوڭنده چیقار ایسه، ایکی طرفڭ مراجعتنه کوره یاخود ادارهلرڭ مأمورلرڭ طلبلرینه کوره، محله روحانیلری او دعوالری عریضهلری تفتیش ایدوب، اوزلرینڭ ملاحظهلرینی فتوالرینی ویرورلر. لکن مجلسڭ حوالهسی بولنمادقچه یاخود دعوی ده دخلی وار بوتون آدملرڭ طلبلری معلوم اولمادقچه، محله روحانیلری اوزلرینڭ قرارلرینی ویرمزلر.

13) مسجدلری صاقلامق پاکلهمك نورلامق یاقمق، قبرستانلری ده پاکلك ده طوتمق کبی خصوصلرده محله روحانیلری متولیلره مراجعت ایدر، مشروع طلبلرینی متولیلر ایفا ایتمز ایسه، محله روحانیلری کیفیتی ولایت مجلسلرینه بیان ایدر.

٩

صوبرانیه دائرهسنده روحانیلرڭ درجهلری.

٤٥) صوبرانیه دائرهسنده روحانیلر محله روحانیلریله بویوك درجه روحانیلردن عبارت اولور. روحانیلرڭ بویوك درجهلری: مفتی، مجلس ده رئیس قاضی، صوبرانیه اعضاسی قاضی، مدرس، خطیب. محله روحانیلری: معلم، امام، مؤذن.

٤٦) فرمان شاهانه ایله تصدیق قیلنمش اولمق صفتیله، مفتی اسلام روحانیلرینڭ هم دولت درجهلرینڭ اڭ بویوکلرندن اولوب، هم ایمپراطورڭ هم بویوك حکومت ادارهلرینڭ اعتمادینی حائز اولور.

٤٧) شو صفتیله هم ده ملت طرفندن صایلانمش اولمق شرفیله مفتی ملتڭ روحانی رئیسی، هم ده حکومت حضورنده اسلام وکیلی اولوب، ایمپراطور حضرتلرینڭ حضور شاهانهلرنده مسلمانلرڭ حاجتلرینه دینی

مصلحتلرینه بلاواسطه ترجمان اولابیلمك شرفنه ده نائل اولور.

٤٨) مفتی صوبرانیه ده باش رئیس اولوب، دولتڭ مرکز اداره‌لرنده باش رئیسلرڭ حقوقلرینه امتیازلرینه وظیفه‌لرینه مالك اولور.

٤٩) بوڭا علاوه، مفتی اوزی شو حقوقلری ده وظیفه‌لری ده حائز اولور:

ب) زمان سوق ایتمش اجتماعی حیات مسئله‌لرندن مهملرینی مذاکره قیلوب شریعت اسلامیه اصوللرینه توفیق ایتمك ایچون اجماع مؤتمرینی لا اقل هر اوچ سنه ده بر دفعه دعوت ایتمك.

ج) مسجدلرده عبادتخانه‌لرده جمعه اداسنه اذن ویرمك.

د) اجتهاد ایتوب اوزلرینڭ وظیفه‌لرینی کمالینه ایفا ایتوچی روحانیلری ایمپراطورڭ احسانلرینه عرض ایتمك.

ه) هم ملکی مکتبلرڭ هم حربی مکتبلرڭ هر برینه دین لسان معلملری تعیین ایتمك.

و) ولایتلرده اویه‌زدلرده شهرلرده اون مڭ قدر مسلمان بولنور ایسه، شهردومالرینه زه‌مستوا صوبرانیه‌لرینه اسلام روحانیلرندن وکیللر تعیین ایتمك.

ز) صوبرانیه قاضیلرینی صایلامق ایچون وقت تعیین ایتمك.

٥٠) مفتی - ملت اختیاریله صایلانوب، داخلیه ناظری واسطه‌سیله عرض قیلنمش قاندیداتلر آراسندن ایمپراطور حضرتلرینڭ اراده شاهانه‌سیله تعیین قیلنور.

مفتی طوقز سنه مدتله صایلانور.

٥١) انتخاب ترتیبی شویله اولور:

1) وفات اولمق یاخود استعفا ایتمك سببیله یاکی مفتی صایلامق ساعتی حلول ایدر ایسه، داخلیه ناظرینڭ مساعده‌سیله صوبرانیه اوفاده انتخاب وقتی تعیین ایدر. او وقتدن اوچ آی مقدم صوبرانیه ولایت مجلسلرینه خبر ویرور. محله جماعتلرینه معلوم ایتمك ایچون ولایت مجلسلری محله روحانیلرینه خبر ویرورلر.

2) هر محله خلقڭ صاننه کوره یا بر یا ایکی یا اوچ وکیل انتخاب ایدر. مجلس طرفندن تعیین قیلنمش یرده وقتده محله وکیللری طوپلانوب، اوز آرالرندن رایون وکیللری انتخاب ایدرلر.

3) محله وکیللری تعیین قیلنمش یرده طوپلاندقدن صوڭ اوزلرینڭ وکیللك شهادتنامه‌لرینی مجلس رئیسنه یا اعضاسنه عرض ایدرلر. رایونده وار محله‌لرڭ ایکی ثلثی وکیل کوندورمش ایسه، سیه‌زد قائم اولوب، قاضی وکیللر سیه‌زدینی آچار، آرادن بر رئیس انتخاب ایتدرر. صوڭره شارلر ایله یابق اصول ده بری روحانیدن بری ضیالیدن اولمق اوزره ایکی آدم صایلانوب هر برینه برر قاندیدات انتخاب قیلنور.

4) محله‌لر وکیللرینڭ اجتماع ایده‌چك یرلرینی ساعتلرینی تعیین ایدوب ولایت مجلسلری او یرلرڭ ناچالنیکلرینه خبر ویرور. ناچالنیکلر یا اوزلری یا آدملری حاضر اولوب، ترتیبی محافظه ایدرلر؛ احتیاج یوز کوسترور ایسه، (*) مساعده ایدرلر.

5) سیه‌زد ده صایلانمش رایون وکیللرینه رئیسڭ مجلس اعضالرینڭ ناچالنیگڭ امضاسیله شهادتنامه ویرلور، مفتی انتخابنه حاضر اولمق ایچون.

6) محله وکیللری سیه‌زدینڭ همه اشلرینی انتخاب کاغدلرینی مجلس صوبرانیه اختیارینه تسلیم ایدر؛ بولنور ایسه، پروته‌ستلری ده شکایتلری ده علاوه ایدر.

7) رایون وکیللری تعیین قیلنمش کون ده اوفا صوبرانیه‌سنه طوپلاندقدن صوڭ، شهادتنامه‌لرینی صوبرانیه النه ویرورلر؛ حاضر اولمش وکیللرڭ حسابی آلنور؛ دعوت قیلنمش صایلاوچیلرڭ ایکی ثلثی کلمش ایسه، سیه‌زد قائم اولدی حساب قیلنوب؛ داخلیه ناظرینڭ وکیلی، اوفا غوبه‌رناطوری، صود پروقوروری همده خلق حضورنده قران کریم اوقولدقدن صوڭ، مفتی نائبی انتخاب سیه‌زدینی آچار؛ سه‌کره‌تار - حاضر اولمش رایون وکیللرینڭ اسملرینی اوقور؛ صوڭره سیه‌زد ایچون بر رئیس، اوچ شریك، ایکی سه‌کره‌تار صایلانوب اش باشلانور.

8) سیه‌زد الڭ ایلك رایون وکیللرینڭ شهادتنامه‌لرینی تفتیش ایدر؛ وار ایسه، پروته‌ستلری شکایتلری تدقیق ایدر. صوڭره پوصله‌لره یازوب ویرمك طریقیله قاندیداتلر تعیین قیلنور؛ پوصله‌لرده کوسترلمش قاندیداتلر

(*) مساعده = Содѣйствіе

آراسندن اکثریت نوبتیله مفتیلك منصبنه لا اقل اوچ قاندیدات شار اصولیله صایلانور. انتخاب شارلرینی الڭ کوب قازانمش اوچ آدم قاندیدات حساب قیلنور: بر فرض، آرادن بری قبول ایتمز ایسه، نوبتده‌گیلرڭ بری خلف اولور.

9) سیه‌زدڭ بوتون خدمتلری داخلیه ناظرینه تقدیم قیلنور.

۱۰

قاضیلر

٥٢) صوبرانیه اعضالری، مجلس رئیسلری «قاضی» لقبیله تسمیه قیلنوب، منصبلرنده وظیفه‌لریله مشغول ایکن، شو لقبڭ حقوقلرینی ده امتیازلرینی ده وظیفه‌لرینی ده حائز اولور. منصبی ترك ایتدکدن صوڭ، «قاضی» لق لقبی علمی بر شرف اولمق صفتیله قالابیلور ایسه ده حقوقلرینی امتیازلرینی وظیفه‌لرینی حائز اولماز.

۱۱

صوبرانیه اعضالری.

٥٣) ملت طرفندن آلتی سنه مدتله صایلانمش اعضالر مفتی واسطه‌سیله تقدیم قیلنوب، داخلیه ناظری طرفندن تصدیق قیلنور.

٥٤) بوتون صوبرانیه دائره‌سی اعضالری صایلامق خصوصنده آلتی قسم اعتبار قیلنور. هر بر قسم اوز نوبتنده بر اعضا انتخاب ایدر.

٥٥) موذنلردن ماعدا، روحانیلرڭ هر بری قاندیدات اولابیلور.

٥٦) اکثریت قازانمش اوچ قاندیدات مفتی تصدیقنه تقدیم قیلنور. بری تصدیق قیلندقدن صوڭ، دیگرلری نوبت ده قاندیدات اولوب قالور.

قید: قاندیداتلرڭ طاوشلری برابر اولور ایسه، نوبت قرعه ایله تعیین قیلنور.

۱۲

مجلس رئیسلری.

٥٧) ولایت مجلسلرینڭ رئیسلری ولایتڭ بوتون مسلمانلری طرفندن آلتی سنه مدتله صایلانور.

۵۸) انتخابنڭ یری وقتی مفتی معرفتیله تعیین قیلنور.
۵۹) رئیسلری انتخاب نظامی ـ مفتیلری انتخاب نظامی کبیدر. لکن محله وکیللری مجلس رئیسلرینی بلا واسطه انتخاب ایدرلر.

۱۳

مدرسلر.

۶۰) مدرسه وار هر بر یرده مدرسلر محله روحانیلری کبی انتخاب قیلنور.

۱٤

محله روحانیلری.

۶۱) محله روحانیلری خطیب، امام، مؤذندر. خطیب هم امام مکتبده معلم، مدرسه ده مدرس اولابیلور. محله روحانیلرینڭ هر بری جماعت طرفندن صایلانوب، صوبرانیه طرفندن تصدیق قیلنور.
۶۲) انتخاب محله ده، اکثریتله اولور. یاشی یکرمی‌دن آشاغی توگل بوتون ارلرڭ ایکی ثلثی حاضر اولور ایسه انتخاب قائم اولور. قاندیدات یا خلق طرفندن یا مجلس طرفندن یاخود صایلانوچیلرڭ اوزلری طرفندن تقدیم قیلنور.
۶۳) همه یاخود لا اقل ایکی ثلث جماعتڭ طلبلری حقنده مجلس رئیسی یا اعضاسی ریاستی تحتنده انتخاب کاغدی ترتیب قیلنور؛ قریه‌لرده سه‌لسکی صطاروسته، صطانیتسه‌لرده آتامان، شهرلرده پولیتسیه چینوونیگی حضورنده اولور. انتخاب کاغدی بوتون صایلاوچیلر طرفندن همده حاضر اولمش چینلر طرفندن امضا قیلنوب، پراوله‌نیه‌لرڭ دفترلرینه ده قید قیلنوب، صوڭره انتخاب کاغدی، صایلانمش قاندیداتڭ بوتون دوقومنتلریله برابر، مجلس واسطه‌سیله صوبرانیه نظرینه تقدیم قیلنمق ایچون، مجلس رئیسنه یا اعضاسنه تسلیم قیلنور.

٦٤) شو طریقه ترتیب قیلنمش انتخاب کاغدی وولوست صطارشینه‌لری اویه‌زد شهر پراوله‌نیه‌لری کبی غراژدانسکی ولاستلرك تفتیشلرندن یوقاری اولور. شکایتلر بولنور ایسه یا مجلس یا صوبرانیه تفتیشنه کوندورلور.

٦٥) روحانیلك منصبلرینه قاندیدات اولاماز: ۱) حکم آستنده قالمش، یاخود حقوقلرندن محروم قیلنمش آدم، ۲) اجنبی تبعه‌سی، ۳) امتحاندن شهادتنامه‌سی یوق آدم.

۱٥

روحانی اداره‌لرده اش ترتیبی.

٦٦) صوبرانیه هیئت کلیه‌سی - مفتی یا نائبی ریاستی تحتنده بوتون اعضالردن، بر سه‌کره‌تاردن عبارت اولور.

٦٧) شعبه‌لرینك هیئتی - اوچ اعضادن عبارت اولوب، بری، هیئت کلیه تعیینیله، رئیس اولور. سه‌کره‌تار معاونلرینك بری هیئت کلیه طرفندن شعبه ده سه‌کره‌تارلق وظیفه‌لرینه تعیین قیلنور.

٦٨) هیئتلرك هر برنده هر مسئله اکثریتله حل قیلنور.

٦٩) هیئت کلیه طرفندن تعیین قیلنمش اعضالرندن برینك نظارتی تحتنده آرخیواریوس آرخیف اشلرینی اداره ایدر.

۷۰) هر نوع شهادتنامه‌لر سندلر، هم‌ده باشقه اداره‌لره مأمورلره کوندورلەچك همه کاغدلر البته روسچه اولور. اوزینه تابع اداره‌لره روحانیلره هم‌ده عادی آدملره کوندورله‌چك یازولر مراسله‌لر تورکی اولور. روحانی اداره‌لره کوندورله‌چك یازولر کاغدلر عریضه‌لر هم روسچه هم مسلمانچه اولابیلور.

قید: روحانی اداره‌لرك قرارلرینه سند اولمق اوزره نقل قیلنه‌چق روایتلر هم تورکی هم عربی اولابیلور، لازم اولور ایسه، روسچه ترجمه‌سی ده یازلور.

۷۱) ولایت مجلسلرینه عائد اشلر مجلس ده بر رئیس، ایکی اعضا، سه‌کره‌تارلق وظیفه‌لرینی ادا قیلوچی بر کارگذار حضورنده اکثریتله حل قیلنور.

١٦

صوبرانیه نظارتنه تابع موسسه‌لر.

وقفلر

۷۲) اوقـاف ـ مکتبلره مدرسه‌لره مسجدلره روحانیلره، عاجزلرك خسته‌لرك مجنونلرك یتیملرك تربیه‌لرینه، عمومیتله، خیرات مقصدلرینك برینه تعیین قیلنمش منقول یا غیر منقول ملکلردن عبارتدر. اوقاف ـ مطلق اولابیلور، یاخود، واقف اختیاریله جهتی تعیین قیلنمش، معین اولابیلور. اوقافك هر برنده واقفك اختیاری البته رعـایه قیلنور. واقف اوزینك وقفلرینه متولی قیم تعیین ایده‌بیلور.

۷۳) وقف صوبرانیه نظارتنه آلنه‌بیلور، اگرده وقفك جهتی شریعت اسلامیه اصوللرینه موافق اولور ایسه.

۷٤) جهتی تعیین قیلنمامش مطلق وقفلرك همه‌سی بلا واسطه صوبرانیه نظارتنده اولور. جهتی تعیین قیلنمش وقفلر صوبرانیه اورغانلرندن برینك اداره‌سنده صوبرانیه احتسابی تحتنده وقف شرطلرینه موافق صورتده اداره قیلنور.

۷٥) وقفلری، خیرات یولنه احسانلری قبول ایتمك، اداره ایتمك، سرمایه‌لرینی وثیقه‌لرینی صاقلامق، وقف ملکلرینه ره‌گیسترلر طوتمق، اوزلرینی صاقلامق، فائده‌لرینی غله‌لرینی تعیین قیلنمش جهتلرینه صرف ایتمك خصوصلرنده صوبرانیه ۲٤ نچی ماده بیاننه موافق عمل ایدر.

۷٦) وقفلری زاقون نظرنده معتبر اینستیتوت ایتدروب، رسمیلشدرمك یوللرینی ساده‌لشدرو حقنده، صوبرانیه سعی ایدر.

۷۷) شریعت اسلامیه فرمـانیله فرض قیلنمش زکات هـم خیرات صدقه‌لرینی صوبرانیه انتظام اوزرنده اداره ایدر.

١٧

محله متولیلری.

۷۸) محلهده متولیلك جماعت اتفاقیله جماعتك ارزی آراسندن صایلانمش اوچ اعضادن عبارت اولور. متولیلك بوتون محله وکیلی اولمق صفتیله حقوق صاحبی بر شخصیت شرعیه اولوب، زاقونده هم‌ده شو ماده‌لرده بیان قیلنمش حقوقلرك همه‌سیله استفاده ایدر.

۷۹) متولیلر محله آدملرندن صایلانوب صوبرانیه طرفندن تصدیق قیلنور.

۸۰) محله متولیلری مسجدلرك مکتبلرك مدرسه‌لرك پاکلکلرینه معمورلکلرینه قبرستانلرك توزوکلگینه نظافتنه ترتیبنه نظارت ایدوب، شو حق‌ده لازم اولاچق تدبیرلری کورر، مشروع مقدارده مال صرف ایدر، ولاستلرك اعانه‌لرینه‌ده حاجت اولور ایسه، مراجعت ایدر.

۸۱) متولیلك مسجدك مکتبك وقفلرینی‌ده اك مفید یولده اداره ایدر. ممکن قدر اك زیاده فائده آلمق چاره‌لرینی کورر، تعیین قیلنمش جهتلرینه فائده‌لرینی اك امانتلی یولده صرف ایدر، شو حق‌ده مفصل حساب دفتری طوتار، حساب دفترلری صوبرانیه طرفندن ویرلور. متولیلك هر سنه‌ده بر دفعه حساب دفترینی بوتون وثیقه‌لریله برابر صوبرانیه تفتیشنه تسلیم ایدر.

قید: وقفلرك تعیین قیلنمش متولیلری متولیلك‌ده البته اعضا اولور.

۸۲) محله حاجتلرینه، محله‌ده بولنور خیرات مؤسسه‌لری نامنه ویرله‌چك احسانلری صدقه‌لری متولیلك قبول ایدر؛ لازم اولور ایسه، معین کونلرده خیرات مقصدی نامنه خلقدن اختیاری احسانلرینی جمع ایدر؛ روحانیلرك نفقه‌لری ایچون، مسجدك مکتبك تعمیری یاخود بناسی ایچون لازم اولابیله‌چك مبلغ جماعت رضاسیله تعیین قیلندقدن صوك هر آدمك حصه‌سنه توشه‌چك مقداری متولیلك جماعتدن طوپلار.

۸۳) دخل خرج جهتلرینی مفصل کوسترمك اوزره، متولیلرك حسابی ـ مجلسك مهریله تقویه قیلنمش مخصوص دفترلرده قید قیلنور. متولیلك

مجلسنڭ احتسابی، تحتنده اولوب، هر سنه محله جماعتی حضورنده‌ده حساب ویرور.

١٨

مکتب، مدرسه

٨٤) روحانی اداره‌لرڭ نظارتلرینه تابع مکتب مدرسه‌لر، ولایت مجلسلرینڭ مساعده‌سیله، متولیلك طرفندن یاخود همتلی آدملر طرفندن تأسیس قیلنه‌بیلور. بر محلده‌ده بر نیچه مکتب مدرسه آچمق ممنوع اولماز.

٨٥) مکتب مدرسه‌لرڭ تعلیم تربیه جهتلری، صوبرانیه هم مجلسلرڭ رهبرلگی سایه‌سنده‌ده، معلملره مدرسلره امانت قیلنور. اما اداره خارجیه جهتلری محله متولیلگی امانتنده اولور. مکتب مدرسه خصوصی بر آدمڭ یا جمعیتڭ همتیله تأسیس قیلنوب، متولیلك وظیفه‌لرینی مؤسسلرڭ اوزلری التزام ایدر ایسه، معلملر هیئتیله محله متولیلگی اداره‌ده اشتراك ایده‌بیلور.

١٩

مسجدلر عبادتخانه‌لر

٨٦) عبادت حرملری اولمق شرفیله، مسجدلرڭ عبادتخانه‌لرڭ حرمتلری قدسیتلری هر نوع احترامسزلقدن محفوظیتلری ـ اساسی قانون قوتیله حمایه قیلنور.

٨٧) لازم یرلرده مسجد بناسنه مساعده مجلس واسطه‌سیله صوبرانیه طرفندن ویرلور. مسجده احتیاجلری حقنده جماعت بر اتفاق کاغدی ترتیب ایدر.

٨٨) عبادتخانه‌لرڭ مسجدلره باشقه‌لغی جمعه ادا قیلنمامق نقصانیله‌در. عبادتخانه آچمق ایچون خصوصی مساعده لازم اولماز.

٨٩) مسجد بناسیله مشغول یرلر هیچ بر صورتله ازاله‌یی قابل اولماز. بر آدم اوزینڭ یرینه مسجد بنا ایدر ایسه، یر او آدمڭ ملکندن چیقار؛ موقوف اولوب، جماعتڭ ملکی اولور.

٩٠) مسجدی پاکلك ده توزوکلك ده طوتمق، جماعتنك وکیلی اولمق صفتیله، متولیلرك وظیفه‌سی اولور.

١٩٠٥ سنه آپریل (١٠-١٥) لرده قورولتای مجلسلرنده حضرتلر طرفندن قبول قیلنوب، آپریل ١٨ دن مای ٣ گه قدر مختلط هیئت معرفتیله اصلاح هم ترجمه قیلنمش طوقسان ماده دن عبارت لائحه ترجمه‌سی شودر. (١١٢صحیفه‌دن ١٣٦صحیفه گه قدر.)

قورولتای مجلسلری برکه‌سنده روسیه مسلمانلری آراسنه بری دیگرینك تمام نسخه‌سی قوپیه‌سی اولابیلور، تفاوتلری غایت آز اوچ دورت لائحه روسچه طبع قیلنوب نشر قیلندی.

او لائحه‌لرك بری - اوفا وولوستلری طرفندن صایلانوب، داخلیه ناظرینك مساعده‌سیله اوفاده طوپلانمش باشقورت وکیللرینك ١٩٠٥ سنه ایون ٢٢، ٢٣، ٢٥ کونلرنده مخدوم محمد شاکر افندی طوقای جنابلرینك ریاستنده‌گی سیه‌زدلرنده قبول قیلنمش لائحه‌در.

«غوبه‌رنسکویه صووه‌شچانیه» اسمیله، اوفاده اوچ کون دوام ایتمش او جمعیت ده، امامردن صطارشینه‌لردن پیسارلردن عبارت یوز یکرمیدن زیاده وکیل حاضر ایدی.

«مختلط هیئت» معرفتیله اجتهادیله حاضرلنمش گوزل لائحه او جمعیتك ده بوتون مذاکره‌لرینه اساس اولمش اولسه کرك. غایت جزئی تغییر صوکنده جمعیت لائحه‌یی بوتون ماده‌لریله عین عباره‌سیله (اولگی ره‌داقسیه‌سیله) قبول ایدوب، اوز طرفندن ینه یکرمی اوچ ماده زیاده ایتمش. اولگی ماده‌لره علاوه صورتیله، او ماده‌لری ده توبه‌ن ده یازدم:

٩١) قریه‌لرده بعض آدملر ایچوب ایسروب ادبسزلك ایته‌لر، راحتسزلك ویره‌لر. بوکا کوره، اویله حریفلری بوش اویلرده اوچ کون حبس ایتمك حقی قریه امامارینه ویرلسه ایدی.

٩٢) علوم دینیه‌یی چیت مملکتلرده تحصیل ایتمش آدملره مکتب مدرسه‌لرده معلملك مدرسلك حقوقی ویرلسه ایدی.

٩٣) روسچه بیلمك امامره شرط قیلنماسه ایدی.

٩٤) مسلمانلره اوز تللرنده آوول ایه‌لگی مکتبلری آچیلسه ایدی.

٩٥) شریعت اسلامیه حکمیله، خنزیر ایتی مایی شورباسی قطعا تحریم قیلنمش اولدقلرینه کوره، مسلمان عسکرینه هر یرده اوزینه مخصوص آش اوسته‌لی ویرلسه ایدی. هم‌ده مسلمان عسکرینه اسلام روحانیلاری ده تعیین قیلنسه ایدی.

٩٦) میسیونرلرك یولسز ادبسز حرکتلری اورونسز فتنه‌لری مسلمانلره صوڭ درجه راحتسزلك ویردکلرینه کوره، مسلمانلر آراسنده تزگنسز حرکتلردن، زاقون نظرنده مسئولیت تهدیدیله، میسیونرلار منع قیلنسه ایدی.

٩٧) صوڭ زمانلرده باشقورت قریه‌لرنده اچو بلاسی بیگوك قوّتلی طارالدی؛ اچو شوملغنده قریه خراب اولوب، هر یرده هر وقت فتنه‌لر کوبه‌یدی. بوڭا کوره، مسلمان قریه‌لرنده آراقی پیوا کبی مسکرات لافقه‌لری البته یابولسه ایدی.

٩٨) مسلمانلره فحشانه‌لر آچمق، خاتون قزلرینه فاحشه‌لك ایتمك قطعی صورت ده منع قیلنسه ایدی.

٩٩) مسلمان قریه‌لرنده جمعه بیرم کونلرنده بازار آچولماسه ایدی.

١٠٠) جمعه بیرم کونلرنده محکمه‌لره دعوت قیلنمق، خدمت ایتمك مسلمانلره لازم اولماسه ایدی.

١٠١) روس بیرملرنده مسلمانلرك ماغازه‌لرینی دکانلرینی آچمق رخصت اولسه ایدی.

١٠٢) مسلمان بالالرینی روس مکتبلرینه قبول ایتمك ایچون، دینی معلوماتدن اوقودن یازودن شهادتنامه شرط قیلنسه ایدی.

١٠٣) مسلمانلر بوتون ویرگولرینی صالملرینی آلملرینی هر یرده روسلرله برابر تولسه‌لرده مسلمان اویزدلرنده زمسکی صوبرانیه‌لرده مسلمان وکیللرینه زاقون اورون ویرمه‌مشدر. شو جهتدن مسلمانلره طارلق ویروچی زاقون ماده‌لری نسخ قیلنوب، زمستوا صوبرانیه‌لرینه غلاصنیلر صایلامق حقوقی مسلمانلره ده ویرلسه ایدی. بوڭا ماعدا، مسلمان اویزدلرنده زمستوا صوبرانیه‌سنده اوچ اعضا بولنورایسه، بری البته مسلمان اولاچق؛ دورت اعضا وار ایسه، ایکی مسلمان اولاچق.

١٠٤) مسلمانلری آز اویەزدلرده مسلمانلرڭ مصلحتلرینی کوزەتمك ایچون زەمستوا صوبرانیەلرینە اویەزد آخوندی یاخود امامی حاضر اولمق مساعده قیلنسه ایدی.

١٠٥) اگرده ایمپراطور حضرتلری خلق حاجتلرینی مذاکره ایچون صوبرانیە تأسیس ایتدرور ایسە، اسلام وکیللری دە دعوت قیلنسه ایدی.

١٠٦) یر صاتولغان دە یاخود اجارەگە ویرلگان دە جماعت آدملری صوکره یاقین تیره مسلمانلری آلندە طوتولسه ایدی.

١٠٧) اوزلرینڭ بوتون یرلرینی صاتوب، باشقه آدملرڭ صاتولماغان بوش یرلریله حقسز یولسز فائدەلنوب طوروچی عائلەلر بار. بوڭا کوره، اوزلرینڭ بوش یرلرینی صاتماغان عصبه باشقورتلرڭ بوتون اولوشلری بر اورون دە بولنوب ویرلسه ایدی.

١٠٨) باشقورتلرڭ هر برینە، عصبەلرینەدە تیبتەرلرینەدە میشەرلرینەدە زاپاص یردن کیسولوب یر آرتدرلسه ایدی.

١٠٩) یر ایەلگنه (*) یاخشی انتظام ویرو ایچون، باشقورت یرلری جان باشنه بولنوب ویرلسه ایدی، هر آلتی سنەدە بر قات یر بولنوب طورسه ایدی.

١١٠) باشقورت اورمانلرینی صاقلامق قازنه اللدن آلنوب، عصبه باشقورتلرڭ اوزلرینه طاپشرلسه ایدی.

١١١) ایگون ایگودن باشقه هنرلری یوقلغنه کوره، قحطلق آچلق سنەلرندە بو طرفڭ خلقی صوڭ درجه فقیرلك زحمتلرینی چیگدلر. بوڭا کوره زەمستوا حسابنه هنر مکتبلری آچمق صوڭ درجەدە ضروردر.

١١٢) اوزلرینڭ یرلرینی عصبه باشقورتلردن صاتوب آلغانلقلرینه کوره، یاڭی باشقورتلر یرلرینڭ بهالرینی تولەودن آزاد قیلنسه ایدی.

١١٣) مفتی عمرلك صایلانسه ایدی. اگرده وظیفەلرینه اهلیتسزلگی صوکره ثابت اولور ایسە، خلقڭ نصفی شکایت ایتدکدە عزل قیلنسه ایدی.

(*) یر ایەلگی = Землевладѣніе.

قورولتای‌ده حضرتلر طرفندن قبول قیلنوب، مختلط هیئت معرفتیله اصلاح هم‌ترجمه قیلنمش اصلاحات لائحه‌سی – ١٩٠٥ سنه ایون (٢٢، ٢٣، ٢٥) کونلرنده باشقورتلر سیه‌زدنده مذاکره قیلنوب، یکرمی اوچ ماده‌یی علاوه ایتدکدن صوڭ، ١٢٠ دن زیاده وکیل طرفندن قبول قیلندی، امضالاندی. ایکی لائحه‌ده تفاوت یوق ایدی. قورولتای لائحه‌سی‌ده باشقورتلرڭ لائحه‌سی‌ده ١٩٠٥ سنه‌ده طبع قیلندی. بری دیگرینڭ تمام نسخه‌سیدر، یعنی قورولتای لائحه‌سی باشقورتلر سیه‌زدنده حرفیا قبول قیلنمشدر.

صوڭره یوسف افندی آقچورا جنابلری او لائحه‌لری بر آز تعدیل ایتوب بر آز تغییر ایتدی: ولایت آخوندلری نظامی بدلنده ولایت مجلسلری نظامینی یازدی؛ بیاننامه‌سیله برابر اورنبورغ‌ده، ١٩٠٨ سنه‌ده طبع قیلندی. بنم ترجمه‌م شو نسخه‌دندر، «یاشیل نسخه» دندر.

مفتی محمدیار افندی سلطانف جنابلرینڭ لائحه ماده‌لرینه تعدیلاتی.

حضرتلر طرفندن قبول قیلنوب، مختلط هیئت معرفتیله اصلاح هم ترجمه قیلنمش لائحه‌یی «دوقلادنایا زاپیسقه» سیله برابر، مفتی محمدیار افندی جنابلری مکتوبیله اوزینڭ ملاحظه‌لرینی‌ده ١٩٠٥ سنه مای ١٢ ده ٢٦٨ رقمله ناظرلر رئیسی غراف ویتته جنابلرینه کوندوردی. مفتی حضرتلرینڭ ملاحظه‌لری علی‌الاجمال شودر:

«دینی مسئله‌لری مذاکره ایچون بویوك روحانیلردن معتبر آدملری دعوت ایتدم. روحانیلرڭ لسانلرینه فکرلرینه حریت ویرمك ملاحظه‌سیله، بن اوزم کیکه‌ش مجلسلرنده حاضر اولمادم. نتیجه‌ده شو پرویقت قبول قیلنوب بڭا تقدیم قیلندی. اوقودم، روسیه مسلمانلرینڭ حاجتلرینه عمومیتله موافق طابدم. لکن بر نیچه ماده‌لری تبدیل تعدیل قیلنسه گوزل اولور ایدی:»

«١. لائحه‌ده فرض قیلنمش ولایت آخوندلقلری یرینه، بنم نظرم‌ده، زاقافقازیه اداره‌لری کبی، ولایت مجلسلری معقول‌رك اولور ایدی. بوتون صو برانیه دائره‌سنده اوندن آرتق اولماق اوزره، بر یا بر نیچه غوبه‌رنیه‌ده

بر ولایت مجلسی تأسیس قیلنسه، مسلمانلرنڭ دینی اشلری حقنده او ولایت مجلسلری ایکنچی درجه اینستانسیه اولوب، خلق کوزنده اعتبارلری ده اهمیتلری ده اوفاق آخوندلقلرنڭ اهمیتلرندن البته زیاده اولور ایدی.»

«٢. روحانی درجه‌لرنڭ هر برینه اوزینه مخصوص، آغر صایلاو نظاملری برینه، بکا کوره، همه درجه‌لره مشترك عمومی بر صایلاو نظامی قبول ایتمك ممکن ایدی. شو تقدیرده بوتون خلق صایلاو اشلرنده طوغریدن طوغری قاتشور ایدی. مفتی همه خلق طرفندن؛ صوبرانیه اعضالری، ٥٤ نچی ماده ده کوسترلمش ترتیب اوزرنده نوبتله، بر قسم ولایت مسلمانلری طرفندن؛ مجلسلرنڭ رئیسلری اعضالری ولایت مسلمانلری طرفندن؛ محله روحانیلری محله جماعتی طرفندن صایلانمش اولور ایدی. صایلاو نظامی مثلا شویله اولابیلور:

«صایلاو هر یرده بر وقت ده مسجدلرده جمعه نمازندن صوڭ اولور. صایلاو کونی داخلیه ناظرینڭ مساعده‌سیله صوبرانیه طرفندن تعیین قیلنوب، لا اقل ایکی آی ایلك رسمی هم خصوصی جریده‌لرده هر یرده اعلان قیلنور؛ هم‌ده هر مسجدده یدی هفته طوتاش هر جمعه‌ده محله جماعتنه صایلاو جمعه‌سی حقنده امام خبر ویروب طورور. تیوش فورمه‌لرده حاضرلنمش صایلاو بلانقلرینی صوبرانیه محله‌لرنڭ هر برینه کوندورر. تعیین قیلنمش جمعه‌ده نمازدن صوڭ مسجدلرنڭ همه‌سنده صایلاو باشلانور، جماعتنڭ هر بری بلا استثنا اشتراك ایدر. بلانق‌ده صایلاوچی آدمنڭ هم‌ده صایلانه‌چق قاندیداتنڭ اسملری فامیلیه‌لری یازلور. هر بر آدم یالکز بر قاندیدات یازار. اش تمام اولدقدن صوڭ، بوتون جماعت حضورنده بلانقلر اوقولور، قاندیداتلرنڭ اسملرینه علامت قویيلور. صوڭره مسجدده حاضر اولمش روحانیلر هم‌ده مأمورلر طرفندن امضالانوب، قانوه‌رت ایچنه قویيلور، قانوه‌رت یابشدرلوب، حاضر جماعتدن لا اقل اوچ آدمنڭ مهریله مهرله‌نور. مهرلنمش قانوه‌رت، پوچته یوق ایسه، قریه صطاروسته‌سی وولوست صطارشینه‌سی یاخود وولوست پراولەنیه‌سی واسطه‌سیله؛ پوچته وار ایسه، زاقازنوی مکتوب صورتیله اوفا صوبرانیه‌سنه کوندورلور. قانوه‌رتلرنڭ هر بری صوبرانیه‌ده مخصوص دفترده قید قیلنوب، وقتنه قدر بر آی مدت صاقلانور. شو مدت ایچنده صایلاو اشلری حقنده شکایت ایده‌چك آدملر وار ایسه، اوزلرینڭ شکایتلرینی صوبرانیه نظرینه عرض ایدرلر.»

«صایلاو جمعه‌سندن بر آی صوڭ صوبرانیه ده عمومی بر مجلس تعیین قیلنور. داخلیه نظارتی طرفندن تعیین قیلنمش چینوونیك هم‌ده پروقورور حضورنده قانوه‌رتلرڭ هر بری آچولوب، آواز حسابلری آلنور. آواز کوبلگی ترتیبیله قاندیداتلر یازلور. وار ایسه، شکایت عریضه‌لری‌ده تفتیش قیلنور.»

«۳. صوبرانیه اعضالرینی اوچ سنه‌لك صایلامق یرینه آلتـی سنه‌لك صایلامق دها معقول اولور ایدی، هر سنه بری نوبتله چیقار ایدی.»

«٤. ـ٤٤نچی ماده ده محله روحانیلرینڭ وظیفه‌لرینی صانامق قطارنده، مسلمانلری ممکن چاره‌لرڭ وسیله‌لرڭ هر بریله مسکرات بلالرندن صاقلامق وظیفه‌سی ده اڭ مهم وظیفه اولمق اوزره صانالمق تیوش ایدی.»

«٥. ـ ٦۱نچی ماده ده اماماڭ درجه‌سی ده وظیفه‌سی ده تعیین قیلنمق تیوش ایدی. امام خطیبڭ معینی اولور. خطیب یوق ایسه، یا خسته‌اولسه، یا خطیبڭ طلبیله، امام محله وظیفه‌لرینی ادا ایدر. امامَلق ایله مؤذنلك بر آدم ده برلشه بیلور.»

«٦. باشقورتلرڭ مسلمان قره‌سنیانلرڭ مسجدلرینی روحانیلرینی تأمین ایتمك ایچون بوش یرلردن اولوش کیسدروب آلمق خصوصلرینیده ۱۹ نچی ماده ده صوبرانیه اشلری قطارنده صانامق تیوش ایدی.»

«۷. قازاچی خلقنه، آرمیه‌ده فلوطده عسکرلره، هم‌ده تورمه‌لره خسته‌خانه‌لره خیرات یورتلرینه امامر روحانیلر تعیین ایتمك حقنده لائحه ده مثلا ۱٤نچی فصل ده خصوصی ماده‌لر بولنمق تیوش ایدی.»

«او ماده‌لر شویله اولابیلور ایدی: قازاچی خلقڭ محله‌لری روحانیلری عمومی نظامره تابع اولور، لکن پوخود وقتلرنده هم ده عسکرلك خدمتلرینه تعلیم کونلرنده قازاچی عسکری ایچون مخصوص روحانیلر تعیین قیلنور. عسکرلره صوغوش کونلرنده هر بر قورپوص ایچون بر امام؛ عادی کونلرده هر بر اوقروغ ده بر امام، صوبرانیه اختیاریله تعیین قیلنوب، معاشلری خزینه دن ویرلور. عسکر امامری عسکرلرڭ بوتون دینـی حاجتلرینی ایفا ایدرلر، صوبرانیه طرفندن ویرلمش مه‌تریکه دفترلرینی ضبط ایدرلر. عسکر امامرینڭ طورو یرلری ناچالستوا هم صوبرانیه اتفاقیله تعیین قیلنور. فلوط امامری ده شویله اولور.»

«تورمه امامليری محبوسلره هر وقت تربيه هم‌ادب وعظلرينی ويرورلر؛ جمعه بەيرم كونلرنده نمازلرينی ادا ايدرلر؛ خسته‌لرينك كوڭللرينی اميدلندرمك آچمق ايچون مناسب سوزلر تلقين ايدرلر؛ ميتلرينی اسلام رسملرينه موافق احترام ايله دفن ايدرلر، مەتريكه دفترلرينه قيد ايدرلر.»

«تورمه‌لره، خسته‌خانه‌لره، خيرات يورتلرينه امامليار ناچالستوا هم‌ده صوبرانيه اتفاقيله تعيين قيلنور.»

مرحوم مفتی محمديار افندی سلطانف جنابلرينك لائحه ماده‌لرينه نظری، هم‌ده اوز طرفندن كوسترلمش تعديلاتی طوغريدر. حضرتلرك فكرلرينه لسانلرينه حريت ويرمك ايچون مجلسلرك هيچ برنده حاضر اولامامش ايسه ده، هر ماده ده حريتله مذاكره‌لر تمام اولدقدن صوك، مفتی حضرتلری اوزينك نظرينی ده بالواسطه بيان ايده‌بيلور ايدی؛ ياخود مختلط هيئت مذاكره‌لرينه اوزينك ملاحظه‌لرينی ويره‌بيلور ايدی.

قورولتای مجلسلرينه حاضر اولمش آدملرك هيچ بری خلق اختياريله صايلانوب توگل، بلكه صوبرانيه تعيينيله دعوت قيلنمش ايدی. مذاكره‌لر يالڭز دينی مسئله‌لره دائر اولاچغنه كوره، يالڭز روحانيلر دعوت قيلندی.

دينی مسئله‌لری، روحانی اداره‌لری اصلاح ايتمك خصوصلری اساس جهتيله معلوملگنه كوره، قورولتای لائحه‌سی اساس جهتيله مسلمانلره قناعت ويره‌بيلور قدر گوزل چيقدی. ملت اوزينك خدمتنه اوزی دها زياده اعتنا ايتمش اولسه ايدی، قورولتای لائحه‌سی دها زياده مكمل اولور ايدی. يوقاری ده نقل قيلنمش لائحه‌لر بوڭا شاهد اولابيلور.

قورولتای لائحه‌لرينك خلق فكرينه تأثيری.

بن اوزم قورولتای ده حاضر اولمادم، مختلط هيئت اعضالری آراسنده ده بولنمادم. شو حق ده بوتون معلوماتم استاذ محترم رضا افندی حضرتلرينك ال يازمه اثرلرندن ايدی. يوقاری ده يازلمش همه تفصيلات استاذ محترم رضا افندی حضرتلرينك غايت بای خزينه‌لرندن استعاره در.

اوفاده آپریل مجلسلرینك همه خدمتلرندن، او خدمتلرك گوزل ثمره‌لرندن بن راضی‌یم. بش کون دوام ایتمش قورولتای مجلسلرینك قرارلری ده، قورولتای قرارلرینی مختلط هیئتك اصلاحلری ترجمه‌لری ده، بوتون خدمتلرك اساسلرینی حاضرله‌یوب عاقبت همه مجلسلرك مذاکره‌لرینی قرارلرینی بوتون تفصیلاتیله ضبط ایتمش رضا افندی حضرتلرینك همتلری ده اجتهادلری ده ـ او وقت قیمتلری بهالری تقدیر قیلنمامش غایت بویوك خدمتلردن ایدی.

درسلرینی جامعلرینی محله‌لرینی بـراقوب کلمش حضرتلره امامله، تجارتلرینی فابریقه‌لرینی آلتون معدنلرینی اونوتوب اشتغال ایتمش بایلره، اوزلرینك محامیلك اشلرینی بر طرفه آتوب بوتون دقیقه‌لرینی لائحه اصلاحلرینه صرف ایتمش یوریستلره، لائحه‌لرك بوتون اساسلرینی تأسیس ایدوب مجلسلرك قرارلرینی مذاکره‌لرینی امانت قلمیله یازمش استاذ محترم رضا افندی حضرتلرینه تشکر ایتمکدن رحمت دیمکدن باشقه سوزم یوقدر.

درست، مجلسلرك قرارلرینی مذاکره‌لرینی مسلمانچه اون اون‌بش ملك نسخه طبع ایتدروب، بوتون خلقك استفاده‌سنه مجاناً نشر ایتسه‌لر ایدی، البته غایت مفید بـر اش اولور ایـدی. کوکللرینك طلبلرینی خلقك کوزلری اوکنه قویمق ـ هر وقت غـایت برکتلی بر تدبیر در. انسان اوزینك فائده‌لرینی قلبیله طلب ایدر، بلکه حس ایدر، لکن هر وقت کورمز. کوسترمك حاجتدر.

دینی ملی حاجتلر اولمق اوزره قبول قیلنمش قرارلر خلقك کوزینه نظرینه بلکه انتقادینه عرض قیلنمش اولسه‌ایدی، ملتی بر مرکزده طوپلامق فریضه‌سی خصوصنده غایت بویوك فائده ویرور ایدی.

اوفا مجلسلرندن صوك دعوت قیلنمش سیه‌زدلرك جمعیتلرك هر برنده بن حـاضر ایدم. اوفاده قبول قیلنمش قـرارلردن هیچ بر اثر هیچ برنده یوق ایـدی. شو حـال قورولتای حضرتـلرینك صوبرانیه اعضالرینك مختلط هیئت بایلرینك مساهله‌لرندن، یاخود ملتك اولـگی خدمتلرینه سیه‌زد رهبرلرینك وکیللرینك التفاتسزلقلرندن می ناشی ایدی؟

بویله مساٸلهلردن بویله التفاتسزلقلردن اولسه کرك، خلقنك اون ایکی سنه‌لك حرکتلری همان اولگی منزلده قالدی.

قورولتای قرارلری مسلمانچه طبع قیلنمادی، ال یازمه بر نیچه نسخه طارالمش اولسه کرك؛ روسچه‌سی بر نیچه آیدن صوڭ طبع قیلنوب نشر قیلنمش اولسه کرك. اشته او نسخه‌لر برکه‌سنده خلق اوفا مجلسلرینك قرارلرینه براز واقف اولدی؛ او یرده بو یرده او نسخه‌لری کوروب اوقوب اصلاحات ماده‌لری حقنده براز معلومات آلدی. طوپلانوب، عمومی حاجتلر حقنده قرار قبول ایتمك روسیه مسلمانلری آراسنده او وقت یاڭی بر حادثه غریب بر واقعه ایدی. بوڭا کوره خلق آراسنده قیل و قال، اعتراض و جدال کوبه‌یدی. اگرده شوکونگی کبی کونده‌لك جریده‌لر او وقت بولونسه ایدی، اداره‌لره هر طرفدن مکتوبلر آغار ایدی؛ خلق‌ده گوزل بر حرکت اثری ظاهر اولور ایدی.

اوفا مجلسلرینك قرارلری حقنده بر ایکی آی ایچنده استاذ محترم رضا افندی حضرتلرینه هر طرفدن هر نوع مکتوبلر کوندورلمش. مجلسك یا اوزینه یا قرارینه اعتراض یولنده یازلمش مکتوبلرك اعتراض نقطه‌لرینی بوراده محترم رضا افندی اثرندن نقل ایده‌یم، بر قسم خلقك اجتماعی روحلرینه نمونه اولور، او کونگی اجتماعی سویه‌مزه‌ده بر میزان اولور.

١) بوتون روسیه مسلمانلری اوزلرینك ملی دینی حاجتلرینی طلبلرینی بیان ایتمك ایچون پتروغراده وکیللرینی کوندوردیلر، هم پەتیتسیه‌لرده هم لسانلریله بوتون مرادلرینی حکومته سویله‌دیلر. شویله ایسه، اوفاده تکرار اجتماعك اهمیتی نه‌در؟ فائده‌سی یا حاجتی وارمی؟

٢) بوتون روسیه مسلمانلرینك دینی اجتماعی حاجتلرینی مذاکره ایتوب، قرار ویرمك هم مسئولیتلی هم غایت بویوك خدمتدر. خلقك اوزندن صایلاتوب، بر نیچه یوز وکیل دعوت ایتمك تیوش ایدی. نیچون یالگز (٣٦) آدم دعوت قیلندی؟ دعوتسز حاضر اولمش آدملره، امام اولسه‌ده اولماسه‌ده، مساعده ویرلسه نه اولور ایدی؟

٣) مشاوره مجلسلرینه فلان و فلان آدملر نیچون اختیار قیلندی؟ نیچون فلان مدرس فلان آخوند دعوت قیلنمادی؟ بندن مڭ قات توبه‌ن

فلان و فلان آدم دعوت قیلندی ده، بن نیچون دعوت قیلنمادم؟ اوزلرینڭ امضالرینی ده یازودن عاجز او بیچاره‌لر «بزلر فلان ایتدك، پرویقت یازدق» دیب، شاو ایتوب دعوالنوب ده یوررلر!

٤) دعوتسز وارمش امامل‍ر مشاوره مجلسلرینه رأی صاحبی اولوب نیچون قبول قیلندی؟ طوغری کلمش هر بر آدم رأی ویره‌بیلور ایسه، اکثریتڭ حکمتی نه یرده قالور؟

٥) دینی محکمه صوبرانیه‌ده تنظیمات یازه‌بیلورلك برر آدم یوق ایدی می، هر طرفدن، او قدر اوزاق مسافه‌لردن حضرتلری دعوت ایتوب زحمت ویرمك لازم اولدی؟ امامل‍ره زحمت ویرمه‌ینچه‌گنه، صوبرانیه اعضالری اوزلری گنه یازسه ایدی، بیگرك ده یاخشی اولور ایدی. اصل سزڭ اشتغال ایته‌چك خدمتلرگزده تنظیمات یازمق اصلاحات لائحه‌لری حاضرله‌مك ایدی. «آثار» یازوب بوتون عمرگزی اعتبارگزی ضائع ایتدیگز. شو کونگی ملت سزڭ «آثار»گزدن استفاده ایده‌بیلورمی؟ صوڭ کله‌چك خلف‌دن می ذکر جمیل آرزو ایدرسز؟ لکن هیهات بویله سلفدن گوزل بر خلف ظهور ایتمز. «آثار»گز هم‌ده همه اثرگز اوزگز ایچون غایت مشئوم اولدی. تنظیمات یازمش اولسه‌گز ایدی، ضائع اولمش اعتبارگز براز ایسه ده قایتور ایدی.

٦) صوبرانیه‌ده ایلك حاضرلنوب ده، یالگز امضا ایچون گنه امامل‍ری دعوت ایتمك ده نه معنی وار ایدی؟ حضرتلری دعوت ایتدکدن صوڭ، صوبرانیه تمام چیت‌ده طورسه، حضرتلر اوز اختیارلریله اصلاحات ماده‌لرینی یازسه‌لر دها گوزل اولور ایدی. (شو اعتراض ـ لائحه ده ایکی اوچ ماده ده‌گنه حضرتلر طرفندن خصوصی فکرلر بیان قیلنمش اولمق جهتیله استدلال قیلوب توجیه قیلنمش اولسه کرك.)

٧) روحانی اداره‌لری آخوندلقلره تقسیم قیلوب، قورولتای خطا ایتمش. زاقافقازیه اداره‌لری کبی ولایت مجلسلرینه تقسیم تیوش ایدی. یاخود پای‌تخت‌ده مشیخت اسلامیه مرکزی تأسیس ایتمك نظامی اوزرنده لائحه یازمق مناسب اولور ایدی.

٨) صوبرانیه دائره‌سنده بر نیچه عدد ولایت مجلسلری تأسیس ایتمك نظامی قورولتای‌ده قبول قیلنمش ایمش. شو خبر درست ایسه، غایت فاحش خطادر. چونکه صوبرانیه‌دن استغنا، ولایت مجلسلریله اکتفا قیلنمق خطری شو تقدیرده غایت آچیق ظاهردر.

٩) قورولتای‌ده تنظیمات یازوچیلر آراسنده برگنه اولسه‌ده عقللی آدم یوق ایدی‌می، مفتیلری موقت صایلامق فکرینڭ ضررلرینی بیان ایته‌بیلسون. روحانیلری موقت صایلامق ملتلرك هیچ برینه خصوصا بزلره مناسب توگلدر. آز مدت ایچون مقتدر آدملر رغبت ایتمز؛ اقتدارسز آدملر «بر آی اولسه‌ده مفتی اولوب قالایم» دیه رغبت ایدرلر ایسه‌ده، اویله آدملر سه‌کره‌تار النده اویونچق اولوب قالور.

١٠) قورولتای مجلسلرینه معتبر انابتلی همتلی آدملری بز اوز طرفمزدن کوندورمش ایدك، مجلس مذاکره‌لرینه هیچ بری قبول قیلنمامش. سببی بزه معلوم اولمادی. مکتب مدرسه‌لرمزی مسجدلرمزی اوزلرینه حلالماللریله تربیه ایتوچی همتلی آدملرمزی مشاوره مجلسلرندن طرف طوتمق‌می یوقسه لازمدر؟ حضرتلر طرفندن ترتیب قیلنمش تنظیمات بزم طرفدن کوندورلمش آدملر حضورنده تکرار مذاکره قیلنمق تیوش ایدی. حضرتلر دعوتلی ایسه‌لر، بزمگیلر ملت وکیلی ملت نائبیدر.

١١) قورولتای‌ده قبول قیلنمش لائحه بوتون ملت نامندن رسمی بر داقومنت اولاچق ایدی. اویله ایسه، بر نیچه ماده‌لرینی صوبرانیه نیچون تبدیل ایتمش؟

١٢) مفتیلری اعضالری موقت صایلامق خصوصنده لائحه‌ده ماده‌لر وار. شو قاعده‌لره کوره، مؤذنلری ده امامری ده موقت صایلامق تیوش اولور. شو حق‌ده لائحه‌ده نیچون بر سوز یوق؟

١٣) تنظیماتڭ مسلمانچه‌سی ده روسچه‌سی ده کوزمز اوگنده در. مطالعه ایتدك، آڭلادق: کونلرك برنده بر نوبت‌ده قاضی اولمق آرزوسنده اولدقلری جهتله حضرتلر صوبرانیه اعضالرینڭ موقت انتخابلرینی اختیار ایتمشلر؛ مفتیلك منصبلرینه کوز طوتمش حضرتلر مفتیلك ماده‌سنده «موقت» سوزینی حذف ایتمشلر. بونده باشقه بر اش یوق.

١٤) بزم طرفدن كيدن امامليرى ملت انتخاب ايتمه‌مشدر، كيم بيلور باشقه‌لرى‌ده بلكه شويله‌در. اويله ايسه قورولتاى تنظيماتلرى عموم ملت نامندن اولابيلورمى؟

١٥) قورولتاى تنظيماتلرينى يازوچيلر شهر حضرتلرى اولدقلرينه كوره، قريه امامليرينك حاللرندن خبردار دگل ايديلر، قريه امامليرينك حياتلرندن غافل ايديلر. بز قريه امامليرى اوزمز لائحه يازسه ايدك اوز احوالمزه مناسب صورت ده يازار ايدك. مثلا: زكات عشركبى واجب صدقه‌لرنى طوپلاتوب امام افنديلره ويرلمك خصوصلرينه غيرتلى مأمورلر تعيين ايتدرمك حقنده بز البته اوزون اوزون ماده‌لر يازار ايدك. بز، قريه امامليرى بوتون عائله‌لرمزله برابر قير اشلرينه يوروب يورولوب قارنلرمزى طويدرامز. چاباطه كييوب، صابان سوروب قدرسزلنوب زحمتلندكدن صوك پاچوتنى غرازدانين اولمق‌ده نه فائده وار؟ قورولتاى تنظيماتى بزه موافق توگل، فائده‌سى يوق. بز شو سوزلرمزى جريده‌لرده‌ده اعلان ايدرز.

١٦) مكتبلر صوبرانيه نظارتنده اولدق‌ده، بدعت اوقوتو ايله تكليف ايدرلر ايسه، نه قيلورمز؟ بزم ايسه، سلفلرمزدن ميراث قالمش سنت اصولمز واردر، او اصولمز اصلا تبديل قيلنماسه ايدى.

١٧) اوقو اشلرى فوق‌الغايه آغر هم بويوك اولدقلرينه كوره، لائحه‌ده مكتب مدرسه‌لره دائر ماده‌لركوب اولمق تيوش ايدى. قورولتاى لائحه‌سنده آنچق اوچ بش ماده ايله اكتفا قيلنمشدر. اگرده آز يازمق كافيدر ديمك ايسه، خطادر.

١٨) دينى محكمه‌ده، محكمه اعضالرى حضورنده يازلمش لائحه ماده‌لرى اسلام شريعتنه هر جهتله موافق اولمق لازم ايدى. لائحه ماده‌لرينك اكثرى اسلام شريعتيله بسبتون مناسبت سزدر. مثلا: ٢٤، ٤٠، ٤٣، ٤٤، ٤٨، ٧٤، ٧٥نچى ماده‌لرى مثال اولمق اوزره كوسترمك ممكندر. «مفلسلرك، ياشلرى ٢٣دن آشاغى آدملرك امامتلرى جائز دگلدر.» دعواسنه (٤٦نچى ماده) نصل دليل بولنمش، عجبا؟

١٩) دعوتلی اولمق اوزره قورولتای مجلسلرنده حاضر اولدق، وجدانمزی انصافمزی اساس قیلوب، خدمت ایتدك. حقیقته اصابت انساناڭ اختیارنده توگل، اصابت قصدیله سعی ایتمك انساناڭ وظیفه‌سیدر. خلقاڭ مصلحتنه خدمت ایده‌بیله‌چك اصلاحات ماده‌لری حقنده بز سعی ایتدك. گناهلی اولماق لازم ایدی، لکن امیدمز خلاف چیقدی. خلق بزم خدمتلرمزه جنایت نظریله باقار، هر یرده اوزمزی یوزمزه تکدیر ایدرلر، حتی دانوسیت ایتوب جزا ویره‌چکلر. بزم اوزرمزه هجوم ایتوچیلر بعضیلری تقوالق صاتمق، بعضیلری ده کوبه‌ی آزمی پاره قاپمق قصدیله هر نوع یالان خبرلری نشر ایدرلر. مکتب مدرسه‌لر صوبرانیه نظارتنه ویرلمچك اولور ایسه، ینه بر مشاوره لزومنه قرار ویرلمش ایدی. بر تقدیر شویله اولور ایسه، بنی دعوت ایته کورمه‌کز، مشاوره مجلسلرینه وارمقدن بیاڭ دفعه توبه ایتدم. بڭا نه؟ بن بر مسلمانم، مسلمانلره نه اولور ایسه، بڭاده اولور. ایمانمی هیچ کیم غصب ایتمز. بنم آرقاداشلرمده شو فکرده اولسه کرك.

٢٠) مفتیلری قاضیلری انتخاب ایده‌جك اولوب قورولتای مجلسلرنده تنظیمات توزوب قایتدق. شهرمزده فلان محله مسجدینه امام صایلامق اوستنده ایندی اوچ آی طوتاش طالاش صوغوش دوام ایته. مسجدینه امام صایلامقدن عاجز بر خلق مفتیلرینی قاضیلرینی نیچوك انتخاب ایدر ایکان؟

٢١) قورولتای مجلسلرنده حضرتلر اوزلریناڭ حاللری حقنده ماشاءالله هیچ بر قصور ایتمه‌مشلر: یورسه‌لر، آت حاضر، استه‌سه‌لر منصب حاضر! پاچوتنی غرازدانین، پوطومستوه‌ننی پاچوتنی غرازدانین. شو رتبه‌لر آزمی؟ لکن شو رتبه‌لره نه جهتله استحقاق کسب ایتدیلر؟ مکتبلر یابق، مسجد یوللرینی قار باصمش، هفته‌ده بر خطبه، فائده‌سز موگلی بر کوی؛ بالالرمز اوراملرده شار صوغوب، ات قووب یوریلر؛ آره‌مزده نه دین وار، نه دیانت! دینمز ایمانمز یالکز ابیلردن اوگره‌نمه بر شیدر. بوناڭ اوستنه، اسلام بوتون افرادینی بر درجه‌یه قویمش اولسه کرك. اسلامیت‌ده نه قره‌ستیان وار، نه دووره‌ن! اویله ایسه، پیغمبر پوستنه وارثلك دعوی ایتوچی روحانیلر اسلام روحنه تمام مخالف تقسیملره نه یوزدن میل ایته‌لر؟

٢٢) مشاوره مجلسنده . . . . شهرینك سوداگرلری: «امامار، شاگردلر هر وقت چاپان چالمه کیسونلر؛ صاقاللرینی قرماسونلر؛ میبوقلرینی قصقه یورتسونلر؛ ساچلرینی قرقسونار؛ آلتون بالداق یوزوك کیمه‌سونلر؛ کوزلك ساعت تاقماسونار؛ مسجددن قالماسونلر. بوڭا مخالفت ایته‌چك امامره صوبرانیه جزا ویرسون، مخالفت ایته‌چك شاگردلری امتحانلره قبول ایتمه‌سون.» دیب عریضه کوندورمشلر ایدی. شو عریضه قورولتای مجلسلرنده مذاکره قیلندی‌می؟ مجلسك قراری عریضه حقنده نه ایدی؟

٢٣) صوبرانیه روسیده بردن بر اداره‌مز ایسه ده اوزینك نظارتنه تابع مکتب مدرسه‌لره بردفعه اولسون کوز صالمادی. مدرسلرك اکثری اوزارینك منصبلرینه اهلیتلی اولمادقلری کبی زمانك حاللرینه ده آشنالقلری یوقدر. زمانمز مدنیتك یکرمنچی عصریدر، بزم مدرسلر ایسه، اوننچی عصرلرده مودا اولمش سخولاستیقه ایله اشتغال ایدرلر. بوتون عمرلرمز دنیانك باش طرفنده‌گی او بر اوچینی ایزلب ضائع اولور. دنیا اوچی بزه نیچون لازم؟! بزه شو عصرك حاللرینی بیلمك لازمدر. صوبرانیه اعضالری بوندن تمام خبردار اولدقلری حال ده هیچ بر شیدن خبرلری یوق کبی تغافل ایدرلر... شهرینك ... نفوسدن عبارت طلبه‌لری قورولتای مجلسلرینه مهم بر عریضه تقدیم ایتمش ایدی. نتیجه‌سی یوق. بزه پاچوتنی غراژدانینلر حاجت توگل؛ مقتدر مدرسلر، وظیفه‌لرینه اهلیتلی عالملر لازمدر. پاچوتنی غراژدانلق شرفلرینه عاشق امامر پولیس مأموری اولابیلور.

٢٤) اوفاده اولاچق مشاوره مجلسلرندن خبر آلوب، بو طرفدن بر حضرت سفر ایتدی. عجله یوگورولرینی کوروب، ایته‌گندن طوتوب طوقتاتدم، «نره‌یه، نه مقصد ایله؟» دیدم. «آثار، جهانگیر مخدوم، جرجر، شو اوچ کتابی تکرار نشر ایتدرمه‌مك حقنده سعی ایده‌جگم!» دیدی. «باشقه بر مقصدڭده یوق‌می؟» دیدم. «جنت ایچون شو عملم کفایت ایدر، باشقه‌سی حاجت توگل!» دیدی ده، سفر ایتدی.

٢٥) قورولتای ده علما مجلسلرنده ترتیب قیلنمش تنظیماتك بر نیچه ماده‌سنه راضی اولمایوب، فلان ولایتك اون‌بش یکرمی امامی طرفندن بر جرحنامه ترتیب قیلنوب، مفتی حضرتلری نامنه کوندورلمش ایدی. درست خبر ایسه،

مفتی حضرتلری. تنظیمات لائحه‌سیله برابر او جرحنامه‌یی ده لازم یرینه کوندورمش ایمش. بزم گمانمزه کوره، مناسب دگل ایدی. الڭ مقتدر حقوق علماسی طرفندن مکمل اصول ده ترتیب قیلنمش زاقونلره ده اویله جرحنامه‌لر یازمق ممکندر. حتی سماوی شریعتلره ده بعض آدملر اعتراض ایدرلر. تنظیماتله برابر جرحنامه‌لری‌ده بویوك دائره‌لره کوندورمك بزم اختلافمزه بر دلیل کبی اولابیلور. شبهه القا ایتمك یولنده یازلمش شیلره اعتبار ایتمه‌مك تیوش ایدی.

نصل اولسه ده ترتیب قیلنمش تنظیمات اوزرنده فکرمزی برلشدرمك تیوش ایدی. اگرده هر آدم اوز باشنه برر تنظیمات یازوب کوندوره طورسه، هیچ بر نتیجه چیقماز.

٢٦) شو مکتوبمزی ایندی اوچنچی دفعه یازیورز، مشاوره مجلسلری، هم‌ده مجلسلرك قرارلری حقنده بزه بر معلومات یوق. شو قدرده التفاتسزلق اولورمی؟ یاخود مکتوبلرمز آتشه‌می براقلور؟ ترجمان جریده‌سینڭ هر عددینی دورت کوز ایله کوتوب طورور ایسه‌ك ده، آنده هم بوڭا دائر معلومات یوق. قریه آدملرینڭ خبرلره احتیاجی سزه معلوم اولسه کرك. بزه کوره، قورولتای مجلسلرینك مذاکره‌لری قرارلری روس یاپون معاهده‌سندن ده محاربه‌سندن ده اهمیتلی در.

٢٧) تنظیماتڭ مسلمانچه‌سی ده روسچه‌سی‌ده بزه ایرشدی، ارسالڭزه تشکر ایدرز. سعید قصبه سی امامرینڭ برینه کوندورلمش مکتوبڭزڭ نسخه‌لری حتی بو طرفلره قدر ایرشدی. شو دفعه سزه بیان ایده‌جگمز ماده‌لر حقنده سزڭ خصوصی نظرڭزی سزدن طلب ایدرز. بزه‌ده مکتوبڭزله فکرڭزی بیان قیلڭز: ١) مفتیلری عمرلك‌می موقت‌می انتخاب ایتمك معقول؟ ٢) موقتلك طرفدارلری‌می اصابت ایتمش، یاخود تغییر ایتوچیلرمی؟ ٣) مفتیلره عالی تربیه شرط قیلنسه‌می معقول اولور؟ یاخود شرط قیلنماسه‌می؟ ٤) قاضیلره روسچه بیلمك ضرورمی؟ توگلمی؟ ٥) قاضیلری ده‌می موقت صایلامق لازم؟ ٦) صوبرانیه هیئتی اوزینه تابع قیلنه‌چق مکتب مدرسه‌لری اداره ایده‌بیله‌جك درجه‌ده‌می؟ توگلمی؟ ٧) قرگیز قازاقلرڭ بزه قوشولمه‌لرنده بزم ایچون نیندی فائده نیندی خیریت وار؟

محترم رضا افندی حضرتلری اسمنه کوندورلمش یوزدن آرتق مکتوبلرك اعتراض نقطه‌لری شو ٢٧ رقم صره سیله بیان قیلندی. شو اعتراضلرك جوابلرینی ١٩٠٥ سنه ترجمان جریده سیننك (٦٨، ٦٩، ٧٢) عددلرنده «عمومی جواب» عنوانی تحتنده، محترم رضا افندی حضرتلری یازمش.

رضا افندی حضرتلرینك مکتوبلرینه ماعدا، صوبرانیه نامنه ده بایتاق اتفاقنامه‌لر، تنظیماتلر کوندورلمش ایدی. بونلرك همه‌سی اوفا مجلسلرینك خلق فکرینه تأثیرینك ثمره‌سیدر.

مجلسلرك قرارلری مذاکره‌لری طبع قیلنوب نشر قیلنمش اولسه ایدی، او تأثیرك گوزل اثرلری ده ظاهر اولور ایدی، یوقاری ده نقل قیلنمش بعض بیهوده اعتراضلره ده محل قالماز ایدی، قورولتای مجلسلرینك مختلط هیئتك گوزل خدمتلری ده هیچ بر بولنمامش کبی ضائع اولماز ایدی.

سوز یوق، خلقك اعتراضلری آراسنده اساسلی غایت درست اعتراضلر وار ایدی. مثلا: قورولتای قرارلرینی مختلط هیئتك تغییرینه اعتراض کبی. هم ده، (٢، ٦، ١١، ١٤، ١٧، ٢٣) رقملریله کوسترلمش اعتراضلر کبی. ١٨ نچی اعتراض ده صوك جمله مقبول بر اعتراض کبی اعتبار قیلنه بیلور.

اگر ده قورولتای قرارلری مختلط هیئتك خدمتلری طبع قیلنوب نشر قیلنمش اولسه ایدی، شبهه یوق، خلق استفاده ایدر ایدی؛ اعتراضلره محل قالمایوب، انتقاد یولیله خلق اوزینك فکرینی بیان قیلوب، لائحه‌لر اصلاح قیلنور ایدی، صوك کله‌جك سیه‌زدلرك مذاکره‌لرینه ده قرارلرینه ده فائده ویرور ایدی؛ ملتك خلقاتك خدمتلری ده بیهوده ضائع اولماز ایدی.

قورولتای قراری، مختلط هیئتك خدمتی ــ همه لائحه‌لرمزك گوزل بسمله‌سی ایدی، او وقت قیمتی تقدیر قیلنمایوب، مستور قالدی.

حکومت نامنه ویرلمش په‌تیتسیه‌لر.

١٩٠٤ سنه اخیرنده، ١٩٠٥ سنه ایچنده، ١٩٠٦ سنه ابتداسنده روسیه مسلمانلرندن هر طرفدن حکومت نامنه په‌تیتسیه‌لر، عریضه‌لر، دوقلاد زاپیسقه‌لری کوندوزله طوردی.

مسلمانلرنڭ او کاغدلرده حکومت التفاتنه عرض قیلنمش حاجتلری طلبلری، تعبیر باشقه‌لغی اعتبار قیلنماسه، بری دیگرینڭ عینی یاخود نسخه‌سی ایدی. کاغدلرده یا ۱۹۰۳ سنه فورال ۲۶ده چیقمش مانیفه‌ست، ۱۹۰٤ سنه فورال ۱۸ده ویرلمش ره‌سکریپت؛ یا ۱۹۰٤ سنه دیکابر ۱۲ده چیقارلمش اوقاز، ۱۰۹۵ سنه اوکتابر ۱۷ده اعلان قیلنمش مانیفه‌ست، حریت ادیان قاعده‌سی مسلمانلرنڭ طلبلرینه مراجعتلرینه اساس اولمق اوزره کوسترلمش.

اڭ ایلك هم صوڭ ویرلمش ایکی کاغدنڭ ترجمه‌سیله، اڭ گوزل اڭ جامع اولمق اوزره ویرلمش ینه اوچنچی بر کاغدنڭ ترجمه‌لرینی بوراده یازایم. بزم خلقڭ روحانیلرنڭ روحی‌ده، مسلمانلرنڭ حاجتلری‌ده ظاهر اولور.

اڭ صوڭ ویرلمش دوقلاد زاپیسقه‌لرینڭ بری پتروغراد مسلمانلری طرفندن ناظرلر شوراسنڭ رئیسی نامنه ویرلمش ایدی، مقدمه‌سنڭ ترجمه‌سی شودر:

«چیت دین خلق حقنده حاضرگی قانونلرنڭ هر خلقڭ اوزینڭ آرزولرینه موافق صورت‌ده اصلاح قیلنه‌چغی ۱۹۰٤ سنه دیکابر ۱۲ فرمان شاهانه سنده فورال ۱۸ اراده سلطانیه سنده غوصودار ایمپراطور حضرتلرینڭ بویوك احسانلری طرفندن اعلان قیلنمش ایدی. نهایت، روسیه مسلمانلرینڭ هر طرفدن کوندورلمش وکیللرینی سزڭ حسن قبولڭز، هم‌ده ناظرلر شوراسی طرفندن ایندی اعلان قیلنمش حریت ادیان اساسی ـ اوزمزڭ دینی روحانی حاجتلرمز حقنده سزه دوقلاد زاپیسقه‌سی تقدیم ایتمك جسارتلرینی بزه ویردی.»

«بوتون انسانیت دنیاسنه اسلام (اطاعت مطلقه) اسمیله مشهور اولوب انسانڭ داخلی خارجی بوتون حاللرینی احاطه ایتوچی بزم دینمز ـ بزه اڭ مهم بر وظیفه الزام ایدر: کوك پادشاهنه بلاشرط عبادت ایتمك اطاعت ایتمك وظیفه‌سی. اما «یر پادشاهی کوك پادشاهینڭ کوله‌گه‌سیدر» دیمش بزم پیغمبرمز اوزینڭ حدیثلرنده. «السلطان ظل‌الله فی‌الارض.»

«اشته اسلام حکمیله بزه الزام قیلنمش شو وظیفه ـ لیبه‌راللق طرفلرینه میلدن بزی صاقلایوب، دولتڭ ولاستلرینه قانونلرینه کامل اطاعت ایتمك دائره‌سنده بزی قرارلاندردی.»

«روسیه‌ده همه ملتلر آراسنده یالکز بزه مخصوص اولابیلور شو امتیازلر برکه‌سنده روسیه مسلمانلری مدنی دینی حقوقلرده پراووصلاونی روسلر ایله بر درجه‌ده اولمق تیوش ایدی. لکن، مع‌التأسف، شوکونگی قانونلرك، آدمینستراتسیه فرمانلرینك، باشلق قیلوچی میسیونرلرك مرحمتلری سایه‌سنده روسیه مسلمانلرینه هر اش‌ده حتی خالص دینی اشلرده ده هر نوع طارلقلره ممانعه‌لره اوچرامق طوغری کیله.»

«روسیه مسلمانلرینه دینلری خصوصنده بویله طارلقلر ویرمك، شریعتلرینه مخالف اولابیله‌چك شیلری تکلیف ایتمك، شریعت حکملرینی تغییر ایده‌بیله‌چك شیلری روسیه مسلمانلرینه زاقون ایتمك ــ مسلمانلرك سیاسی اخلاقلرینه معتدل نظرلرینه ناچار جهتله تأثیر ایدوب، مطلوب توگل نتیجه‌لری ده ویره‌بیلور.»

«شریعت اسلامیه تعلیماتنه هر جهتله موافق شو ملاحظه‌لرمزه اعتماد ایتوب، بز روسیه مسلمانلری شو طلبلرمزی سزه تقدیم ایدرز؛ هم مینسترلر شوراسنه عرضگزی‌ده سزدن رجا ایدرز.»

شو (١٥٢ ـ ١٥٣) صحیفه‌لرده یازلمش (٣٠) سطر طرویسك حضرتلری هم مسلمانلری طرفندن الك اوّل، یعنی ١٩٠٤ سنه دیکابرده ویرلمش دوقلاد زاپیسقه‌سنده‌ده وار ایدی.

بنم نظرمده بویله سوزلر عریضه‌لره مناسب توگل ایدی. کوك الاهی، یر الاهی کبی سوزلرك محلی تمام باشقه‌در.

درست، «السلطان ظل‌الله فی الارض» حدیث مرفوع اولمق اوزره صحابی انس حضرتلرندن روایت قیلنمشدر. قویاش اسیلکلرندن کوله‌گه نصل حمایه ایدر ایسه، اذادن فتنه‌دن فساددن انسانلری سلطان اویله حمایه ایدر دیمکدر. لغت عربیه‌ده سلطان، روسچه تعبیر ایدر ایسه‌ك، ولاست معناسنده‌در. ولاستك وظیفه‌سی هیئت اجتماعیه‌ده اسایشی حفظ ایتمك، فتنه فسادی دفع ایتمکدر. شویله ایدر ایسه، سلطان اولور؛ یوقسه، یوق.

امام مسلم صحابی ابو هریره حضرتلرندن روایت ایتمش: «انما الامام جنة یقاتل من ورائه، و یتقی به. فان امر بتقوی الله و عدل کان له بذلك اجر. وان یأمر بغیره کان علیه منه وزر.» یعنی: امام هر حال ده قالقان کبی آلنده اولور، خلقدن خوف و خطری دفع ایدر، خلقك حاجتلری حقنده اعتنا ایدوب، هیئت اجتماعیه ده انتظامی عدالتی حفظ ایدر. شو ایکی حدیث امامِلرك سلطانلرك وظیفه‌لرینی بیان سیاقنده وارد اولمشدر. دوقلاد یازوچیلرك مقصدینه شو ایکی حدیث ده دلالت یوقدر.

اسلام ـ انسانك قلبنده رسوخ ایتمش ایمان اولمق صفتیله ـ درست، انقیاد معناسنده در، یعنی، حقیقت حضورنده عقلك قلبك انقیادی دیمکدر. شو معنی ایله اسلام ـ حق، حقیقت هم الوهیت محرابلرینه مختصدر. اسلام ده انقیاد معناسیله برابر اخلاص معناسی ده شرطدر. اخلاص: خالص اولمق، الوهیت محرابینه خاص اولمق معناسنده در.

«انا انزلنا الیك الکتاب بالحق، فاعبد الله مخلصاً له الدین. الا لله الدین الخالص.» سورة الزمر (۲ـ۳)

بوراده انقیاد معناسیله دین اللهك یالکز اوزینه تخصیص قیلنمشدر.

اسلام ـ هیئت اجتماعیه ده شریعت کلیه عمومیه اولمق صفتیله ـ صلح، امان، سلام اساسلری اوزرنده حیات معناسنده در. «اسلم» = دخل فی السلم و الصلح.

«یاایها الذین آمنوا ادخلوا فی السلم.» (سورة البقره ـ ۲۰۸)

«ان الدین عندالله الاسلام.» (آل عمران ـ ۱۷)

«ومن یبتغ غیرالاسلام دیناً فلن یقبل منه.» (آل عمران ـ ۸٤)

سورة البقره آیت کریمه‌سی آل عمران آیت کریمه‌لرینی تفسیر ایتمشدر. «الاسلام هو الدخول فی دائرة الصلح والسلام» معناسنده اولور. سلم لغت عربیه‌ده صلح هم انتظام معنالرنده‌در؛ اسلام صلح هم انتظام دائره‌لرینه داخل اولمق معناسنده اولور.

هیئت اجتماعیه ده معیشت، حیات ـ صلح، امن، انتظام اساسلرینه بنا قیلنه‌بیلور؛ لکن انقیاد، اطاعت مطلقه اساسلرینه بنا قیلنمق او قدر مناسب اولماسه کرك.

درست، هر بر مسلم دولتنڭ قانونلرینی حاکملرنڭ ولاستلرنڭ فرمانلرینی البته رعایه ایدر. لکن اویله رعایه‌لر اسلامڭ معناسی یاخود اساسی دگلدر، بلکه خلقنڭ وظیفه‌سیدر.

هر حال ده دوقلاد مقدمه‌لرنده حدیثلرنڭ اسلامڭ معنالرینی تحریف ایتمك حضرتلره مناسب توگل ایدی. «ولله العزة ولرسوله وللمومنین» کبی آیت کریمه‌لرنڭ معنالری ده حضرتلره خفی اولماسه کرك.

حضرتلرنڭ مقدمه‌لرینه انتقادمی تقدیم ایتدکدن صوڭ، پتروغراد مسلمانلری اسمندن ویرلمش دوقلاد زاپیسقه‌سنده‌گی طلبلری بیان ایده‌یم.

«١) روحانی اداره‌لرەڭ مفتیلرینی اعضالرینی خلق طرفندن خلق اختیاریله وقتلی صایلامق تیوشدر. یوقسه، ملت کوزنده روحانی اداره‌لرڭ حرمتلری اعتبارلری انابتلری بولنمق ممکن اولماز.»

«درست، مفتیلرڭ قاضیلرڭ حکومت اعتمادینه‌ده مظهر اولمقلری البته لازمدر، یوقسه، اوزلرینڭ وظیفه‌لرینی حقیله ایفا ایتمکلری ممکن اولماز ایدی. حکومتڭ اعتمادینه روحانیلرمزڭ مظهر اولمقلری بزم نظرمزده ده لازمدر. بزه انتخاب حقوقی ویرلسه، هم‌ده مفتیلك قاضیلق درجه‌لرینه تصدیق ممکن توگل صورتلر زاقون‌ده آچیق کوسترلسه، هم خلق خاطری هم حکومت جهتی رعایه قیلنمش اولور ایدی.

٢) علوم دینیه‌لرینی چیت مملکتلرده تحصیل ایتمش آدملری ده امامت منصبلرینه صایلامق اختیارینی روسیه مسلمانلرینه ویرمك ضروردر. چونکه بزم شوکونگی دینی مدرسه‌لرمزده انتظام یوقدر؛ تحصیللرینی تمام ایتمش طلبه‌لر اکثریتله جاهل چیقار، علوم دینیه‌دن اسلامیتدن خبرلری غایت آز اولور. بوڭا کوره، چیت مملکت مدرسه‌لرینه روسیه مسلمانلرینڭ احتیاجلری واردر.

٣) پراووصلاویه روحانیلرینه ویرلمش همه حقوقلری همه امتیازلری اسلام روحانیلرینه‌ده ویرمك البته مطلوبدر. چونکه بزم روحانیلرمز جماعتڭ باشلری ایسه‌ده، شوکون حقوق جهتیله اڭ توبه‌ن درجه‌ده‌در.

بوڭا کوره خلق کوزنده‌ده قدرلری حرمتلری بولنماز؛ آدمینستراتسیه کوزنده‌ده اعتبارلری یوقدر. بوڭا کوره، صوڭ زمانلرده مقتدر هم کوزل آدملر امامتدن نفرت ایته باشلادی.

روسیه مسلمانلرینڭ شو طلبلرینه شو نتیجه‌لر مترتب اولور:

ب) آدمینستراتسیه اداره‌لرینه میسیونرلر جمعیتلرینه تابع اولمقدن مفتیلرمزی آزاد ایتوب، یالڭز عدلیه نظارتنه تابع ایتمك، هم‌ده اهل اسلامڭ دینی روحانی حاجتلرینی ایمپراطور اعظم حضرتلرینه بلاواسطه عرض ایتمك حقوقلرینی‌ده مفتیلرمزه ویرمك. ـ بویله اولماز ایسه، روسیه مسلمانلرینڭ دینی روحانی حاجتلرینی ایمپراطور حضرتلرینه ایرشدرمك ممکن اولماز.

ج) مقدس محترم دینمزه میسیونرلرڭ طعنلرینه هجوملرینه مطبوعات‌ده حریتله جواب ویرمك، هم‌ده مشروع یوللرڭ هر بریله مقابله ایتمك اختیاری. چونکه انسانڭ مقدس دیننه طعن ایتمك استهزا ایتمك کولمك اختیاری ویرلدکدن صوڭ، دین اهللرینی جوابدن مقابله‌دن منع ایتمك دین حقنده‌ده اهللری حقنده‌ده غایت بویوك احترامسزلق اولور. دینلرینی نشر خصوصلرنده ولاستلرڭ کوچلرینی‌ده قوللانوچی میسیونرلرڭ شوملغیله، هم روسلردن هم روسلرڭ قولتوره‌لرندن نفرت حسی‌ده مسلمانلرده زیاده‌لشه؛ حکومتڭ تدبیرلرینه امنیتسزلك نظرلری‌ده قوتلنه.

٤) مسلمانلرڭ امور دینیه‌لرینی باشقه اداره‌لرڭ نظارتلرندن آلوب، یالڭز اسلام اداره روحانیه‌لرینه تسلیم ایتمك، بونڭله برابر روحانی اداره‌لرڭ حقوقلرینی هم اقتدارلرینی توسیع ایتمك البته مطلوبدر.

مسلمانلرڭ امور روحانیه‌لرینی بر مرکزه باغلامق لازمدر. بویله اولماسه، بلکه امور روحانیه متعدد اداره‌لره تابع اولسه، او تقدیرده امور دینیه‌ده هر وقت اختلاف چیقار؛ اختلاف ایسه، حسیات دینیه‌یی ضعیف ایدر. تاریخ بوڭا شاهددر. اسلام کبی عمومی بویوك بر دینڭ ترقیاتی یالڭز روحانی اداره‌لرینی اصلاح برکه‌سیله تمام اولماز؛ بلکه حقائق دینیه‌یی طوغری آڭلامق هم‌ده دینڭ بوتون حکملرینی تماميله ایفا ایتمك لازم اولور. بوڭا کوره، مسلمانلرڭ امور دینیه‌سی یالڭز اسلام اداره‌لرینڭ اقتدارلرینه حصر قیلنمق لازمدر.

شو ملاحظه‌لره کوره:

ب) مسجد بنا ایتمك، محله تشکیل ایتمك، مکتبلره نظارت ایتمك، محله روحـانیلرینی تصدیق ایتمك کبی حقوقلر همه‌سی یالـگز صوبرانیه اقتدارینه مخصوص قیلنه‌چق.

ج) مقدس مصحفلرك طبع جهتلرینی درستله‌مك حقی یالـگز صوبرانیه اقتدارینه مخصوص قیلنوب، مصاحف کریمه‌یی صاتمق حقوقی یالـگز مسلمانلره حصر قیلنه‌چق.

د) اسلام وقفلری قانون قوتیله تصدیق قیلنوب، اداره‌لری صوبرانیه معرفتنه حواله قیلنه‌چق.

ه) بوتون درسلری آنا لساننده اولمق اوزره، هر نوع مکتبلری تأسیس ایتمك اختیارینی مسلمانلرك جمعیتلرینه ده خصوصی فردلرینده ده ویرمك البته لازمدر.

٦) عربی فارسی تورکی لسانلرده کتاب، رساله، جریده، ژورنال کبی نشریاتی نشر ایدوب، دولتك هر یرنده حریتله او نشریاتی صاتمق اختیارینی مسلمانلره ویرمك ضروردر.

٧) اسلام عسکرلری بولنور بولوکلرده حربی امامل تعیین ایتوب، وظیفه‌لرینی حقوقلرینی پراووصلاویه روحانیلری کبی ایتمك تیوشدر.

٨) دینی جهتلرده اسلام طلبه‌لرینی روس طلبه‌لریله بر درجه‌ده ایتمك تیوشدر. بویله:

ب) اسلام بالالری وار مکتبلرك هر برنده دین هم لسان معلملری بولنمق لازمدر. دین لسان درسلری بالالرك ملی لسانلریله اولوب، معلملر خصوصی قونترولرك نظارتلرندن آزاد قیلنور.

شو کون طرویسك، تاشکند، آلمـاتا کبی شهرلرك گیمنازیه‌لرنده دین لسان درسلری تعلیم جدوللرندن چیقارلمشدر؛ اورنبورغ گیمنازیه‌سنده ایسه، دین درسلری روس لسانیله اولوب، خصوصی قونترولك اختیارینه تسلیم قیلنمشدر.

ج) مکتبلرك هر برنده اسلام بالالرینی اسلام بهیره‌ملرنده اشتغالدن آزاد ایتمك ضروردر.

٩) طاقمه «اوتپاوشی» لقبی ویرلمش مسلمانلرڭ مسلمانلقلرینی رسمی صورت ده تصدیق ایدوب، همهٔ امور روحـانیه‌لرینی اورنبورغ صو برانیه‌سنه تسلیم ایتمك ضروردر.

روسیه ده بعض مسلمانلرڭ دین جهتیله حاللری غایت آیانچدر: مسکین بیچاره‌لرڭ اوّلگی بابالری جبرا خریستیانلق دفترینه قید قیلنوب، اوزلری روسلرڭ لساننده ده خریستیانلقدن ده تمام غافل قالوب، عمرلری بوینچه هر خصوص ده تاتارچه اسلامچه معیشت ایدرلر ایسه ده، خریستیانلق دفترلرینه قید قیلنوب، ابراهیم، شریف اسملی ایسه‌لر ده نیقولای ایوان اسمیله تسمیه قیلنورلر.

اشته هر جهتله مسلمان اولاطوروب ده اختیارسز خریستیانلق دفترینه قید قیلنمش بیچاره خلق اسلام دینیله غیر رسمی صورت ده متدین ایسه‌لر ده، رسماً خریستیان اولمق جهتیله بوتون حیـاتلری خوف، خطر، یالانلق زهریله زهرلنمش اولور.

١٠) یا اوزلرینه مخصوص روحانی اداره‌لر تـأسیس ایدوب یاخود اورنبورغ اداره روحـانیه‌سنه تابع ایدوب، تورکستان قرگیز مسلمانلرینڭ امور روحانیه‌لرینی تنظیم ایتمك ضروردر.

دولتڭ الڭ اورتا یرنده اورنبورغ اداره روحانیه‌سی وار ایسه ده، تورکستان مسلمانلرینڭ قرگیزلرینڭ امور روحانیه‌لری‌ده ولایت یا اوبلوست پراولەنیه‌لرینه تابعدر. تورکستان ده قرگیز یرلرنده امور روحانیه‌لرڭ هر برینه بیوروقراتلر ده نظارت ایدر، حتی قریه صطارشینه‌لری ده مسلمـانلرڭ خاتونلرینی تفریق ایده‌بیلورلر. اورالرده امور روحانیه ده هیچ بر ترتیب هیچ بر انتظام یوقدر. حتی اوزلرینه امام طوتمق مسجد بنا ایتمك‌ده قرگیزلره ممنوعدر. کیـلك جهتیله فرانسیه مملکتنه مساوی قطعه‌لر ده یالڭز بر امام یالڭز بر مسجد مساعده قیلنور ایسه، قیلنور.

اوزلرینڭ بالالرینه دیـن ایمـان تعلیم ایتمك ده اوراده ممنوعدر، بش وقت نماز مسجدینه یر تعیین ایتمك ده ممنوعدر.

مسلمانلرڭ بویله حاللری هم زمانڭ هم عدالتڭ روحنه هر جهتله مخالف بر تدبیر خطاسیدر.

شو دفعه قيصه‌چه عرض قيلنه‌چق حاجتلرمز شودر. مسلمانلرڭ حاللرينى مذاكره ايچون قوميسيه‌لر تشكيل قيلنه‌چق ايسه، صوبرانيه اعضالرينى هم‌ده معتبر مسلمانلرى‌ده دعوتڭزى رجا ايدرز.

پتروغراد مسلمانلرى نامندن ويرلمش دوقلاد عريضه‌سى بوراده تمام اولدى. طرويسك مسلمانلرينڭ عريضه‌سى‌ده بوڭا قريب ايدى.

قافقاز مسلمانلرينڭ عريضه‌لرى.

قافقاز وكيللرى اوزلرينڭ په‌تيتسيه‌لرنده مسلمانلرڭ اولگى حاللريله شوكونگى طارلقلرينى تفصيلاتيله بيان ايتدكدن صوڭ قافقاز مسلمانلرينڭ طلبلرى اولمق اوزره، توبه‌ن ده يازلمش اون‌بش ماده‌يى ١٩٠٥ سنه آپريل ده مينسترلر قوميته‌سى نامنه تقديم ايتديلر.

I

مسلمانلر حقنده حاضرگى زاقون قوتيله حكومت فرمانلريله آدمينستراتسيه جهتيله قويولمش تحديدلرى استثنالرى نسخ ايدوب، سياسى مدنى دينى حقوقلرڭ هر برنده مسلمانلرى روسلرله بر درجه‌ده ايتمك.

II

ب) روسيه‌ده وكالت اصوللرى اوزرينه تأسيس قيلنه‌چق تشريع مجلسلرينڭ اداره موسسه‌لرينڭ همه‌سنده، حريتله صايلانمش اوزلرينڭ وكيللرينى روسلرله بر درجه‌ده بولندرمق حقى؛ ج) اوزلرينڭ حاللرينه عائد هر بر خصوص‌ده قانون طلب ايتمك حقى؛ د) دولت يا جماعت اداره‌لرينڭ هر برنده مأموريت حقى، مملكتڭ هر يرنده حر صناعتلرڭ هر برينى اوز اختياريله انتخاب ايتمك حقى مسلمانلره‌ده تقديم قيلنه‌چق.

III

ب) مملكتڭ هر يرنده حريتله اقامت ايتمك، ج) كوچمز ملكلرى هر يرده مالك اولابيلمك، د) هر نوع تجارتله هر يرده اشتغال ايده‌بيلمك، ه) نكاح ميراث كبى عائله مسئله‌لرنده هر خصوص‌ده شريعت اسلاميه قانونلريله هر وقت عمل‌ايتمك حقوقلرى مسلمانلرڭ اختيارلرينه تسليم قيلنه‌چق.

IV

١) حریت دین حقوقیله برابر، هر یرده هر وقت همه دینی رسوملری حریتله ایفا ایده‌بیلمك حقوقلری؛ 2) همه روحانیلری، مفتیلری‌ده، شیخ‌الاسلاملری‌ده، محله روحانیلرینی‌ده خلقنڭ اوز اختیاریله تعیین قیلنه‌چق مدتله حریتله صایلامق حقوقلری مسلمانلره ویریله‌چك.. روحانی اداره‌لرڭ همه‌سی داخلیه نظارتندن آزاد قیلنوب، ملتڭ اوز نظارتنه تسلیم قیلنه‌چق. 3) علوم دینیه‌یی چیت مملکتلرده تحصیل ایتمش آدملره‌ده روحانیلك درجه‌لرینه صایلانمق حقی ویرلور؛ روحانیلك ایچون روس لسانی شرط قیلنماز؛ قافقاز ولایتلرنده اوبلوستلرنده روحانی مجلسلر تشکیل قیلنوب، مجلسلر تفلیس اداره روحانیه‌سنه تابع قیلنور.

V

مسجدلرڭ مبارك تربه‌لرڭ غصب قیلنمش وقفلری اعاده قیلنوب، اداره‌سی همه تصرفاتی اسلام جماعتندن صایلانمش متولیلره تسلیم قیلنور.

VI

ابتدائی تربیه عمومی مجبوری مجانا قیلنه‌چق. اوزلرینڭ نظارتلری تحتنده وار همه مکتبلرده مدرسه‌لرده خلقنڭ تعلیم تربیه‌سی خصوصلرنده قافقاز مسلمانلرینه تام حریت ویریله‌جك. علوم دینیه‌یی، ملی لسانی، ملی ادبیاتی، ملی تاریخی تحصیل تفتیش یوللرینه مساعده ویرلوب، شو درسلرڭ هر بری مکتب مدرسه‌لرڭ هر برنده تدریس قیلنه‌چق. همه درسلری ملی لسانده اولمق شرطیله هر نوع مکتبی تأسیس ایتمك خصوصلرنده مسلمانلره تام حریت اوزرنده بویوك حقوقلر ویریله‌جك. کلیه‌لر، روحانی یا فنی عالیه‌لر تأسیس ایدوب اوز اختیارلریله معلملرینی دعوت ایده بیلمك حقی؛ حریت مطبوعات اساسی اوزرنده ممکن لسانلرڭ هر برنده کتاب رساله جریده ژورنال نشر ایتمك، شو مطبوعاتڭ هر بریله تجارت ایتمك حقی؛ کتبخانه‌لر آچمق، خلق درسلری تأسیس ایتمك حقی؛ عمومیتله هم خیرات هم معارف مؤسسه‌لری تأسیس ایتمك حقی هر یرده هر وقت مسلمانلره مساعده قیلنه‌چق.

VII

قره‌پوستنوی طوتقونلغك شوکونگی قالدقلرینی‌ده بتوروب؛ بولنمه یرلری قره‌ستیانلره صاتمق نظامی یر خواجه‌لرینه حکومت مساعده‌سیله مجبوری قیلنه‌چق؛ یر بانقلری تأسیس قیلنه‌چق؛ بوش میری یرلر – یرلری یا آز یا یوق آدملره ویریله‌چك؛ قافقاز یرلرینه کوچو حرکتلری قطعاً منع قیلنه‌چق؛ قافقاز مسلمانلری قیشلاق یایلاق یرلریله هم‌ده اورمان کبی صوکبی حاجتلریله تأمین قیلنه‌چق. داغستان هم‌ده شمال قافقازده طاغ خلقلرینك ملك یرلرینی قازنه ملکی حساب ایتمك حقنده ١٩٠٠ سنه ایون ١٢ ده چیقمش زاقون نسخ قیلنه‌چق.

VIII

شو کونگی چامه‌دن طیش آغر صالملری آسانلاشدروب، هر نوع ویرگولری مکانك حاللرینه خلقك کوچنه کوره آلمق؛ ویرگولرك مقدارینی مصرفلرینی تعیین ایدر ایکن مسلمان وکیللرینی‌ده هر وقت دعوت ایتمك.

IX

فابریقه‌لرده زاوودلرده خدمت ایتوچی عمله‌لرك حاللرینی حیاتلرینی یاخشیلاتمق یولنده توزولمش همه تدبیرلری همه قانونلری مسلمان عمله‌لری حقنده‌ده اجرا ایتمك؛ همه‌عمله‌لرك حقوقلرینی حمایه ایده‌بیله‌چك قانونلری توزومك، حیاتلرینی تأمین یولنده دولت صطراخوونیه‌سی رسم اولمق.

X

قافقازده یمینلی عدللر محکمه‌سی، صایلانمش صلح حاکملری تأسیس قیلنوب، صلح محکمه‌لرینك محاکمه‌لرینی خلق لسانیله اجرا ایتمك اختیارینه مساعده قیلنوز.

XI

دولتك داخلی ولایتلرنده زه‌مستوا اداره‌لری نصل اصول اوزرینه تأسیس قیلنه‌چق ایسه، قافقاز مسلمانلرینه‌ده او اصول اوزرنده کامل اختیارلی زه‌مستوا اداره‌لری تأسیس قیلنه‌چق.

XII

آدمینستراتسیه ولاستلرینڭ مداخلەلرندن آزاد ایتوب، شهر ادارەلرینه رەفورمه ویرمك.

XIII

فوق‌العاده زاقونلرڭ هەمسی فسخ قیلنور. دین، سوز، مطبوعات، اجتماع، شرکت حریتلرینی، مسکنڭ شخصڭ معصوملقلرینی حمایه مقصدیله توزولمش هم توزولەچك همه تدبیرلر همد زاقونلر مسلمانلره ده تعمیم قیلنور.

XIV

قافقاز مسلمانلرینڭ محلی حاجتلرینه دائر اولاچق همه قانونلر همه تدبیرلر تفلیس‌ده مسلمان وکیللری حضورنده مذاکره قیلنوب حل قیلنەچق.

XV

شو سنه فورال ١٨ فرمانیله دعوت قیلنەچق مذاکره مجلسنه قافقاز مسلمانلرندن ده وکیللر دعوت قیلنەچق.

قافقاز مسلمانلرینڭ عریضەلرنده بیان قیلنمش طلبلر بوراده تمام اولدی. او وقت حکومت نامنه تقدیم قیلنمش عریضەلرڭ پەتیتسیەلرڭ طلبلری ده بوڭا قریب ایدی.

«اتفاق»ڭ اولگی مجلسلری.

کتابڭ ١٠ - ١١نچی صحیفەلرنده یازدق: ١٩٠٥ سنه آپریل ٨ ده پتروغرادده رشید افندی قوارتیرەسنده علی‌مردان‌بك طوپچی‌باشی، احمدبك آغا، علی‌بك حسین‌زاده، علیم افندی مقصود، بنیامین افندی احتم طوپلاندی. عموم روسیه مسلمانلرینی سنیلرینی شیعیلرینی برلشدرەچك دینی بر مرکز مسئلەسی مذاکره قیلندقدن صوڭ، روسیه مسلمانلری ایچون سیاسی بر هیئت تأسیس ایتمك مسئلەسی‌ده مذاکره قیلندی. شو خصوص ده یسەزد دعوت ایتمك قراری معقول کورلدی.

شو مجلس «اتفاق»نڭ اولگی مجلسی ایدی. بر قاچ کون صوڭ، اسماعیل بك غصپرینسکی جنابلری ده کلدی. قراری معقول کوروب اشتراك ایتدی. برنچی سیەزد ماقاریة بازارنده اولاچق اولدی.

یوقاری ده تفصیلاتیله نقل قیلنمش «قورولتاي» مجلسلرینه آدم کوندورمك فکری علی مردان بك طرفندن سویلنمش ایسه ده، قریمدن قافقازدن «قورولتای» مجلسلرنده وکیل یوق ایدی.

«اتفاق»نڭ ایکنچی مجلسی ۱۹۰۵ سنه مای ۲۰ ده ذاکر حضرتنڭ کریمەسی علیه خانمڭ نکاح مجلسنده ایدی.

«بویوك بر عمومی مجلس‌ده عموم روسیه مسلمانلرینڭ احوالنه عائد مسئلەلری مذاکره ایتدرمك قصدیله» اولسه کرك، مای ۲۰ ده اولاچق نکاح مجلسنه هر طرفدن مهمانلر دعوت قیلندی.

فی الواقع، چیسطای مجلسی عمومی بر جمعیت کبی اولوب بویوك بر مجلس اولدی. اوراده امامار، یاشلر، بایلر، ادیبلر، محررلر حاضر ایدی. شو نکاح مجلسی عادی بر طوی کبی اولمایوب، زمانڭ خلقڭ روحنه کوره، تمام یاڭی بر رنگ ده ایدی.

رشید افندی شو فرصتی او گوزل مجلسی غنیمت بیلوب، زمانڭ اهمیتی حسبیله عموم روسیه مسلمانلرینڭ حاللرینه دائر فکرلرینی مجلس‌ده حاضر جماعته عرض ایتدی.

رشید افندینڭ او وقت اصل مقصدی نشر معارف جمعیتی تأسیس ایتمك ایدی. روسیه مسلمانلرینڭ حاجتلرینه، سیاستڭ‌ده مساعدەسنه کوره، او وقت اڭ موافق اڭ ممکن جمعیت رسمیه البته نشر معارف جمعیتی اولاچق ایدی. خلقڭ فکرلری معارف نوریله تنویر قیلنماسه، سیاسی اقتصادی مقصدلری خلق آراسنه نشر ایتمك البته ممکن اولماز. «نشر معارف» عنوانیله اولاچق جمعیتی حکومت او وقت البته تصدیق ایدر ایدی. رسمی بر جمعیت، اعضالرینڭ استعدادلرینه اجتهادلرینه کوره، سیاسی مقصدلری ده اقتصادی مطلبلری ده البته تعقیب ایتەبیلور ایدی. سیاست، اقتصاد معارفڭ ایکی بالاسیدر. معارفڭ انتشاری نسبتنده خلقڭ سیاسی اقتصادی حاللری

او قدر گوزل اولور. خلق‌ده معارف آز اولور ایسه، سیاسی اقتصادی تشکیلات غایت ضعیف قالور.

رشید افندی اوزینك فکرینی مجلس‌ده حاضر جماعتك همه‌سنه آچیق صورت‌ده سویله‌مش. وقتنه کوره هم یاڭی هم گوزل فکرلری جماعتك هر بری ممنونیتله قبول ایتوب، تحسین ایتوب، اویله بر جمعیت تشکیل قیلنه‌بیلور ایسه، همه‌سی اعضا اولاچقلرینی‌ده بیان ایتمشلر.

مجلسك روحی، رشیدك گوزل نطقی جماعتك هر برینه تأثیر ایتمش اولسه کرك، مجلس‌ده حاضر اولمش مدرسلرك طلبه‌لرك اکثری اوزلرینك فکرلرینی‌ده سویلدیوب، روسیه مسلمانلری ایچون رسمی معارف جمعیتلرینك اولابیله‌چك فائده‌لرینی ده بیان ایتوب، عمومی اشلری اداره ایتمك ایچون لازم اولاچق سرمایه‌یی طوپلامق لزومی هم یوللری مذاکره قیلندی.

بویله رسمی جمعیتلر تأسیس قیلنسه، هر یرده هر وقت طوپلانمق، همه مهم مسئله‌لری وقتیله مذاکره ایتمك، ممکن اولابیلور مقصدلری ده تعقیب ایتمك بلکه آسان اولور ایدی.

مقصد نه قدر آچیق، قرار نه قدر معقول اولسه‌ده، طبیعی، بویله غلبه‌لك مجلسلرده آساناق ایله بر قراری قبول ایتمك ممکن اولماز. مسجد ایچنده قورولمش مجلس تمام اولدی، لکن مطلوب بر قرار قطعی صورت‌ده قبول قیلنمادی. اویله ایسه‌ده، سیاسی اجتماعی حقوقلرینی حمایه ایچون، بر اتفاق لازم اولمق فکری جماعتك هر برینه آچیق معلوم اولدی؛ مسلمانلر حقنده حکومتك سیاستندن ناراضیلقلرینی بیان ایتوب، داخلیه ناظرینه تلغرام ویرلدی؛ ماقاریه بازارنده اولاچق سیزد خبری ده جماعتك همه‌سنه اعلان قیلندی.

مسجد ده عقد قیلنمش نکاح مجلسی وقتنه کوره فوق‌العاده بر مجلس اولوب، خلقك فکرینه البته تأثیر ایتدی، ماقاریه بازارنده اولاچق سیزد مجلسلرنده حاضر اولمق آرزولرینی اویاندردی. بوڭا کوره، شو مجلس «اتفاق»ك ایکنچی مجلسی اولابیلور.

اوکون آقشام، مرتضی افندی وهاب خانه‌سنده ینه بر مجلس تشکیل قیلندی. اولگی مجلس مسئله‌لری تکرار قیلندی. اوزینك فکرینی رشید

افندی ایضاح ایتدی. شو دفعه شقولنیکلر، دهموقراتلره مخصوص طارتشمق اصولیله، رشید افندینك فکرینه توگل، بلکه رشیدك اوزینه هجوم ایتدیلر. اسکی مدرسه شاگردلرینه مخصوص مناظره جسارتی همده شقولنیکلره مخصوص طارتشمق مهارتی بیچاره رشید افندیده یوق ایدی. طبیعی، رشید افندی اوتاندی، قزاردی، سکوت ایتدی.

مجلسده شقولنیکلرك فکرلری غلبه ایتدی: «روسیه مسلمانلرینه معارف جمعیتلری لازم توگل! فلان و فلان شیلر لازم، یاشرن قومیتهلر لازم!» کبی سوزلری غیرتلی دورت بش یاش شقولنیك سویلهدی. شو مجلسده اولگی جلسه قاپاندی. یاگی جلسهیه بنیامین افندی احتم رئیس صایلاندی. دهموقرات ستودهنتك ریاستی برکهسنده مجلس شقولنیکلرك مجلسی، قراری ده البته شقولنیکلرك قراری اولدیده قالدی.

١٩٠٥ سنه حرکتلری قرگیز صحرالرینهده ایرشدی. طورغای اوبلاستی اورنبورغ ولایتی قرگیزلرینك علما و اعیاندن عبارت یکرمی قدر وکیللری پتروغرادده کیلدی. قرگیزلرك اڭ بویوك بایلرندن بهیرم سال حاجی ایله معتبر تورهلرندن بختجان قاراتای جنابلری ده وار ایدی.

قرگیز وکیللرینك همهسی ابتدا رشید افندینی زیارت ایتدیلر: «بزنی ایل یورت اتفاق ایتوب، یبهردی. نوغای قارندشلرمزدن آیرلمایق، نی بولسهق ده مسلمان منان برگه بولایق دیب کیلدك.» دیدیلر.

قرگیزلرك ملالری برنچی محله مسجدینه اینمش ایدی. فکرلرینی، حاللرینی صوراشمق ایچون ملالرینی بر نیچه دفعه زیارت ایتدك. حاللرینی بیان ایدرلر ایکن، کوزلرندن یاشلری آقار ایدی. «ایندی بر چاره بولایق دیب، کیلوب یاتوبمز، اورنبورغ محکمه شرعیهسنه قوشولمق آرزوسندهمز.» دیدیلر. پتروغراد معتبرلرندن علیم افندی مقصود کبی آدملر حضورنده شو سوزلری بر نیچه دفعه سویلهدیلر.

بر نیچهکون صوك قازاق وکیللری گنرال عبیدالله چنگیزی کوردیلر. «سزنی پادشاه حضرتگه آلوب بارام، لکن رشید نوغایغه قوشولمایسز» دیمش. قازاق وکیللری پترغوف ده پادشاه حضرتلرینی کوردیلرده کیتدیلر.

او آراده «حيات» جريده‌سی ده چيقدی. ماقاريه بازارنده اولاچغی مأمول اجتماع حقنده حيات ستونلرنده رشيد افندی مقاله‌لری يازلدی. «حيات» برکه‌سنده ماقاريه‌ده سيه‌زد خبرلری هر طرفه طارالدی. سيه‌زد حقنده هر طرفدن استفسار مکتوبلری کيلوب؛ قافقاز، تورکستان، قرگيزلرك معتبر افنديلرينه دعوت مکتوبلری ده کوندورلدی. سيه‌زدك رخصتلی اولابيله‌جگنه اميد هيچ برکيمسه ده يوق ايسه ده، دعوتلی افنديلرك هر برنده آرزو وار ايدی، هر بری مکتوب يازوب اوزلرينك رضالرينی بيان ايتدی. او وقت اوفاده «قورولتای» مجلسلری ده خلق‌ده بويوك رغبت اوياندرمش ايدی.

ماقاريه زمانی کلدی. جمعيتی کورمك ايچون مخصوص کلمش آدملر وکيللر وار ايدی. ره‌ستورانلرك برنده آوغوست سکزده اون اون‌بش آدم طوپلانوب، بويوك بر جمعيت ايچون رخصت آلمق لزومی حقنده مشاوره ايتوب، مساعده استه‌مك ايچون تدبيرلر فکر ايتديلر. غوبه‌رناطوره آدم کوندورديلر. نهايت، مساعده ويرلمه‌يه‌جگی معلوم اولدی.

سوسيال ده‌موقراتلرك ياشرن پارتيه‌سنه آگه‌نتلق قيلوب يوروچی ياش غيرتلی شقولنيکلر، قوخنه‌لرده بوفه‌تلرده خدمتدن بوشاغان ساعتلرنده، «ملت قايغوسی» ايله مشغول اولور ايديلر. حسينف نومرلرنده آوغوست ١٢ ده ياش شقولنيکلر طاقمی طوپلانوب، مجلسلرينه بر نيچه آدمی‌ده دعوت ايتمشلر. «تاتارلره فلان لازم توگل، فلان کرك توگل! ده‌موقراتلق کرك، ياشرن تيپوغرافيه کرك!» کبی بوش بوغازلق ايتمشلر.

آوغوست ١٣ده محترم ملاعلی ياووشيف جنابلری گرمانيه مسافرخانه‌سنده باکو معتبرانی شرفنه بويوك بر ضيافت ويردی. مخدوميله برابر شمسی افندی اسداللّه‌يف، هاشم بك وزيرف، علی‌مردان بك طوپچی‌باشی، ابوالسعود احتم، اسماعيل بك غصپرينسکی تقی‌زاده صفار کبی معتبراندن ٢٥ قدر مهمان حاضر ايدی.

مجلس ده علی مردان بك، اسماعيل بك، ابوالسعود افندی، رشيد افندی، هر بری گوزل نطق سويله‌دی. روسيه مسلمانلرينك اوز آرالرنده بر اتفاق، بر رابطه لزومی قبول قيلنوب، شو باب ده لازم اولاچق تدبيرلر حقنده جدی مشاوره‌لر لازم اولاچغی ده سويله‌ندی. قافقاسيه‌ليلرك

شو خصوص‌ده کمال ممنونیتله اشتراك ایده‌جکلرینه دائر، شمسی افندی اسدالله‌یف جنابلری موجز بر نطق بعلنده دیدی:

«بن شو کونگی مجلسی کورمه‌مش اولا ایدم، استقبالمز ایچون بلکه امیدسز اولور ایدم. شو کون بن قناعت حاصل ایتدم. بونگچون ملا علی افندی جنابلرینه آیروچه تشکر ایدرم. الله یوره‌کلرمزی تمییزله‌سون!»

صوکره، عمومی مجلسه رسمی رخصت آلمق ایچون غوبه‌رناطوره تکرار آدم کوندورمك قراری معقول کورلوب، قبول قیلندی‌ده، بونگله مجلس تمام اولدی.

آوغوست ١٤ ده ابوالسعود افندی احمدف جنابلری غوبه‌رناطوره واردی. احوالمزی مقصودمزی بیان ایتدی. غوبه‌رناطور: «شهر اداره حربیه حالنده ایکن هیچ بر کونه اجتماع ممکن دگلدر!» دیمش. بونگله، رخصت ویرلمیه‌جگنه هرکس قناعت حاصل ایتدی. «غیرتلی» یاش شقولنیکلر: «رخصت ویرمه‌سه‌لر، بەرەنگی آشاتو تیوش؛ قزل فلاکلر کوته‌روب، ده‌مونستراتسیه یاصاو تیوش!» کبی بوش بوغازلق لافلرینی قوخنه سته‌نه‌لری آراسنده آقرسه‌لر ده، «غیرت» لرندن بر معنی چیقمادی.

آوغوست ١٤ده آقشام ره‌ستورانلرك برنده دورت بش آدم طوپلاندی. مجلس حقنده مذاکره ایتدیلر، لکن بر چاره بولنمادی. صوکره ملا جارالله حضرت آقچورین ایله رشید افندی بر «چاره» آرامق ایچون چیقوب، کیتدیلر؛ یول ده کیدر ایکن، رشید افندینگ خاطرینه بر شی خطور ایتمش؛ آرقادشنه سویله‌مش؛ معقول کورلوب، ایکی رفیق ممنون اولمش.

«اون اون ایکی ساعت مدتله بر پاراخودی یالله‌سدق، صو اوزرنده حرکت ایدر ایکن، خوفسز خطرسز حریتله بوتون حاجتلرمزی مذاکره ایتسه‌ك، نصل اولور، برادر؟» دیمش رشید افندی.

بونگ اوزرینه آرابه آلوب، ایکی رفیق پاراخودلر قانتوره‌سنه عجله کیتمشلر. قانتوره‌لرك برنده اوپراوله‌یوشچی‌یی کوروب:

— یارین، ایرته ساعت اوندن تون ساعت اون اون ایکی‌گه قدر گیزوب تماشا ایتمك ایچون، بزه بر وابور ویره‌بیلورمی‌سز؟

— وابور وار، ویرورز، بهاسی اوچ یوز روبل اولور.

ایکی رفیق ممنون اولوب، زاداتقه‌یی‌ده ویروب، کویتانسیه‌یی‌ده آلوب، مسافرخانه‌یه رفیقلری یاننه قایتدی. خلق، طبیعی، ممنون اولوب، «ماشاءالله، نه قدر گوزل چاره، نه قدر معقول حیله!» دیدی.

بر از مذاکره قیلندی، روسیه مسلمانلرینك برنچی جمعیتی صو اوزرنده، آچیق هواده، کیك صحراده اولاچق قراری اتفاق رهبرلرینه بویوك شادلق ویردی.

مجلس‌ده حضورلری مطلوب معتبر آدملرك هر برینه خصوصی خبر ویرلدی.

آوغوست ۱۵ده، ایرته ساعت ۹ راده‌لرنده، «غوستاف ستروو» وابورینه دعوتلیلر چاقرلدی. وابور ساعت ۱۰ده حرکت ایده‌جك؛ مهم مسئله‌لرك هر بری وابورك گوزل صالونلرنده مذاکره قیلنه‌چق. لازم اولور ایسه، مذاکره‌لر تون ساعت ۱۲ لره قدر دوام ایده‌چك.

معتبر آدملرك هر برینه خبر ویرلدی. لکن، بوش بوغازلقلرندن بیزار ایتدکلرینه کوره اولسه کرك، یاش شقولنیکلره خبر ویرلمه‌دی. اوز اختیارلریله وارسه‌لر، قبول قیلنه‌چق اولدی.

۱۹۰۵ سنه آوغوست ۱۵ده ایرته ساعت ۸ده رشید افندی وابوره کلدی؛ لازم اولاچق همه شیلری حاضر ایتدردی، مسلمان قصابلردن ات مای کبی حاجتلری‌ده آلدردی.

ساعت ۹ راده‌سنده دعوتلیلر کیله باشلادی. طوقز یاریملره قدر سیبیریه‌لیلرك همه‌سی کلدی، قافقاز مسلمانلرندن‌ده اون آدم کلدی.

قازانلیلردن یالگز سلیمان افندی آییتف جنابلری کلوب، رشید افندینی بر طرفه چاقروب، دیدی: «رشید افندی، بن قورقارم، بنی عفو قیلگز؛ وابور مصرفینه ۲۵ روبل ویره‌یم‌ده، بن کیده‌یم.» رشید افندی دیدی: «سلیمان افندی، ممکن ایسه، صبر ایتگز، قورقماگز، هیچ بر شی اولماز؛ آلای ده، اختیارگز، سز بیلورسز. لکن رجا ایدرم، هیچ بر آدمه سویله‌مه‌گز.» سلیمان افندی سوز ویروب، صاووشدی.

شو اثناده یوسف افندی آقچورا جنابلری ده کلدی. سیدگره‌ی افندی آلکین یوق. آلکین جنابلرینی دعوت ایچون بر آدم کوندوردك. قازان اورنبورغدن آدم همان یوق. وابور حرکتنه ۲۵ دقیقه قالمش ایکن،

قافقاز مسلمانلرندن اوچ دورت آدمله برابر علی مردان بك كلدی. قریمدن یالگز اسماعیل بك، اوفادن یالگز ابوالسعود افندی احتمف، اورنبورغدن یالگز فاتح افندی کریمی وار.

وابورڭ حركتنه ١٥ دقیقه قالدی، رشید افندی یاننه كلوب وابورڭ اوپراوله‌یوشچی‌یی دیدی: «آخرانا آدملرندن بری بوراده ایدی، باقوب كیتدی، احتیاط قیلگز!» شو سوزلری ایشیتور ایشیتمز، اسماعیل بك: «آمان، رشید افندی، تیز حركت ایده‌لم!» دیدی. آرتق، ساعت اونه ١٠ دقیقه قالمش ایكن، حركت ایتمك ایچون رشید افندی وابورڭ قاپیتاننه امر ویردی. وابور او دقیقه ده حركت ایتدی.

وابورڭ اون دقیقه مقدم حركتنه كوره، بعض آدملر اولگورمه‌مش ایدی. ایكنچی بر اوفاق وابور ایله ایرشدیلر، ممنونیتله قبول قیلندی. آراده یاش شقولنیكلر طاقمی ده وار ایدی. مجلس سوسیال ده‌موقراتلر مجلسی توگل، اتفاق مجلسیدر. بوراده بوش بوغازلق یوق! ادب رعایه قیلنه‌چق!» شرطیله شقولنیكلر طاقمی ده پاراخود اوستنه قبول قیلندی.

تاریخی مجلس.

وابور ماقاریه‌دن بر چاقرم قدر كیدر كیتمز، برنچی قلاص صالوننده ولادی قافقاز امامی مشهور شاعر صادق افندی رحیم‌قل جنابلری مجلسه مناسب بر عشر قران كریمی غایت مؤثر بر مقام ایله اوقودی.

صوڭره همه خلق وابورڭ اوست قاتنه چیقدی. صف صف اوطورمق ایچون یرلر حاضرلنمش ایدی. او ساعت اوقا نهری اوزرنده، برنچی دفعه، سنی شیعی مؤمن قارنداشلر، بری برینه یوره‌كلرینی آچوب، اسلامیت انسانیت ناملرینه قارنداشلكلرینی اظهار ایتمك شادلقلرینه نائل اولدی.

عزیز قارنداشلر صف صف قرار ایتدیلر، «ترجمان» شرفی ایچون اسماعیل بك جنابلرینی تاریخی مجلس ده رئیس ایتدیلر.

رئیس افندی موجز بر نطق سویله‌دی، جماعتی حاضرله‌دی، مجلسی آچدی. ابتدا، حیات كاسپی جریده‌لرینڭ صاحب امتیازی علی مردان

بك طوبچی‌باش جنابلری غایت مؤثر غایت روحلی اوزون بر خطبه سویله‌دی. مفهومی شو ایدی:

«ای مومنلر، ای قارنداشلر، بن بوگون او قدر ممنون اولدم که شو ممنونیتمی سزه هیچ بر لسانله تعریف ایده‌مم، بن شو کونی هیچ بر وقت خاطرمدن چیقارمام. شو کون بوندن صوکره عموم روسیه مسلمانلری ایچون هر سنه ملی بایرام کونی اولاچغی شبهه‌سزدر.»

«بز تورك بالالری؛ اصلمز بر، نسلمز بر، دینمز بردر. مغربدن مشرقلره قدر بزم بابالرمزك ملکی ایدی. بابالرمز او قدر قهرمان بر ملت اولدقلری حالده، شو کون قافقاسیه طاغلرنده قریمك باغلرنده قازانك قرلرنده، آتا بابالرمزك ملکی اولان اوز وطنمزده اوز طوپراغمزده، اوز احتیاجلرمزی دانشمغه اختیارمز قالمادی. شکرلر اولسون خدایه، . . . . شو قدر مکرلرینه غدرلرینه باقمایوب، صولر اوزرنده یوره‌کلرمزی آچوب، بر برمزی رو بروکوروب، قوچاقلاشوب، سه‌وشمیه بوگون موفق اولدق. اینلدی بن قطعیاً امینم: بوندن صوکره اگر بزه صولر اوزرنده دانشمغه وقت ویرمزلر ایسه، کوکلره چیقارز، یولدوزلر اوزرنده یر بولورزده، کینه شو کونگی بایرامی اجرا ایدرز.»

علی‌مردان بکك شو تاریخی خطبه‌سی غایت مؤثر ایدی. جماعتك اکثری آغلادی. خطبه اوزون ایدی، مجلس‌ده کاتبلر فلانلر یوق ایدی. خلاصه‌سی اولمق اوزره خاطرلرده شو قدر قالمش. علی‌مردان بك خطبه‌سی صوکنده، ابوالسعود افندی احتم، اسماعیل بك، ینه بر نیچه آدم نطق سویله‌دی. وقتنده یازلمامش اولمق بلاسیله خاطرلردن چیقدی.

تاریخی شو مجلس‌ده یالکز الك مهم مسئله‌لر سویله‌نوب، هر سوز ادب دائره‌سنده محبت اساسنده ایدی. شو مجلس‌ده عمومی بر اتفاق عقد قیلنوب، قرارك خلاصه‌سی قورشون قلم ایله یازلدی. باکو موقت مرکز تعیین قیلندی. روسیه مسلمانلری ۱٦ شعبه تقسیم قیلنوب، هر شعبه مرکزدن کله‌چك تعلیماته موافق اش کوره‌جك اولدی. نشر معارف، تأسیس مکاتب، اصلاح مدارس کبی ملتك الك بویوك احتیاجلرینه دائر مشهور «دورت ماده» دن عبارت قرار قبول قیلندی.

شو آز بر زمان ایچنده مجلس طرفندن قبول قیلنمش قرار ـ روسیه مسلمانلرینڭ اوز آرالرنده «دینی بر رابطه» ـ «سیاسی بر قوت» تدارك ایدوب استقبالمزی تأمین ایتمك ایدی. مکتب مدرسه‌لرمزی، روحانی اداره‌لرمزی اصلاح مسئله‌لری او قراره داخل ایدی. روسیه مسلمانلری آراسنه نشر معارف وسیله‌لری او قرارده کوسترلمش ایدی. مجلسڭ قراری اهل اسلامڭ احتیاجلرینه، زمانڭ اقتضالرینه هر جهتله غایت موافق اولوب، «اتفاق» ڭ اڭ مهم اڭ برکتلی تاریخی مجلسی ایدی. وابورده حاضر خلقڭ همه‌سی بر جان بر قارندش کبی اولدی. اوللرده بری دیگرینه سلام ویرمه‌ین شیعی ایله سنی قوچاقلاشدی، بر سفره‌دن طعام ییوب، بر قدحدن صو ایچدی، غایت صمیمی محبتله صحبت ایتدی.

تاریخ ده برنچی دفعه روسیه مسلمانلرینڭ شو بویوك مجلسلری خاطره‌سیچون، «١٥ آوغوست» یوم مسعودینی ملی بیرم ایتمك قراری قبول قیلنوب، هر سنه ١٥ آوغوست ده ماقاریه بازارنده عمومی بر ندوه دعوت قیلنه‌چغی مجلسڭ اتفاقیله قبول قیلندی.

شو تاریخی اجتماعمز ابتداسندن نهایه‌سنه قدر ادب دائره‌سنده دوام ایتدی؛ اوقا نهری اوزرنده تاریخی حرکت تمام ١٣ ساعت امتداد ایتدی. شو ١٣ ساعت «اتفاق» مؤسسلری ایچون اڭ قیمتلی ساعت ایدی. هر آدمڭ یوزنده او وقت بویوك بر شادلق اثری وار ایدی. هر کس هم حال لسانیله هم قال لسانیله مجلسدن مجلسڭ قرارندن ممنونیتلرینی سویله‌دی.

مجلس ده مذاکره مشاوره تمام اولدی، قرارلری قورشون قلمله یازلمش ایدی؛ تون ساعت اون بره قریب وابورمز ماقاریه اسکله‌سنه یاناشمقده ایدی، ناگاه بردن بره هر کس‌ده بر هیجان حاصل اولدی. دیدیلر: «ایندی بزی پولیس استقبال ایدرسه، حالمز نه اولور؟» «شو یازلمش کاغدلری قرارلری عهدلری نره ده محافظه ایدرز؟» ـ «وابور پریستانه یاناشدقدن صوڭ، بزی عسکر احاطه ایدوب، توقیف ایدرسه، نه قیلورز؟»

شو وسوسه شیطانیه‌لر جماعتڭ اکثرینه استیلا ایتدی. حتی اسماعیل بك جنابلری ده «براقڭ کاغدلری صویه، بن آلامام!» دیدی

كاغدلری بری برینه ویردیلر، لکن هیچ بر آدم قبول قیلمادی. عاقبت، کاغدلری رشید افندی آلدی، هر نه اولور ایسه، اولور؛ کاغدلری هر حال ده محافظهٔ ایدرم دیدی.

وابورڭ حسابی‌ده کورلمه‌مش ایدی. شیخ‌الله افندیله عبدالکبیر افندی حسابی کوروب، تمام ایده‌چك اولدی. رشید افندی وابور قاپیتاننه «سویستوق ویرمه، (دودوك چالما)، پریستانه آقرینلق ایله یاناش!» امرینی ویردی.

ساعت تمام اون بر یاریم‌ده وابور منزله یاناشدی. رشید افندی او دقیقه‌ده وابوردن چیقدی، طوغری آرابه‌چیلر طرفنه یوگوردی. رحمت‌الله افندی یلکی‌بایف جنابلری بر لیخاچ آرابه حاضرلەمش ایدی. برابر بندیلرده حیوانلری وار قوتلریله یوگورتدیلر. «اتفاق» قهرمانلری پولیس اللدن نجاتلرینه تشکر ایتدیلر!

پریستان‌ده پولیس فلان یوق ایدی، حتی مسلمانلرڭ وابورله سیاحتلرندن‌ده پولیسڭ خبری یوق ایدی. اویله ایسه‌ده، اوکون ماقاریه بازارنده مسلمانلر آراسنده هر نوع قیل قال اولمش، بعضلری «او آدملری حکومت نفی ایدر» دیمش؛ بعضلری‌ده وابوره وارمادقلری ایچون بری برینی تبریك ایتمش.

لکن تاریخی مجلس‌ده حاضر اولمق شرفنه نائل اولمش بختلی مسلمانلره حکومت طرفندن هیچ بر شی اولمادی، اولمق ممکن‌ده دگل ایدی. بونی کوروب، مجلس‌دن محروم قالمش آدملر تأسف ایتدیلر. حتی عالم‌جان حضرت کبی بر مدرس: «بن وابوره اولگوره آلمادم؛ یوقسه، اویله مجلسه وارمق البته لازم ایدی.» دیدی.

وابورده کیدوب کلمك ییمك ایچمك خرجی تقریباً یدی یوز روبل اولدی. یوز یکرمی آدم وار ایدی. آدم باشنه آلتی روبل قدر اصابت ایتدی. قافقاز مسلمانلری اوز آدملرینی حساب ایتدیلرده، حصه‌لرینه نه قدر اصابت ایتمش ایسه ویردیلر. بزمکیلر یوز آدمدن تخمینا یکرمی آدم اوزینڭ حصه‌سنه چیقمش پاره‌یی ویردی. خرجڭ بقیه‌سی سیبیریه‌لیلرڭ کیسه‌لرینه یوکلندی.

سکسان آدم آراسنده یکرمی قدر طلبه وار ایدی. طلبه بر پاره ویرمەیەچك. اسماعیل بك غصپرینسکی ملت باباسی اولمق صفتیله بر پاره ویرمەیەجك، ابوالسعود احتمف ملت خادمی اولمق جهتیله بر پاره ویرمەیەجك، رشید افندی ده بابای اولمق شرفیله بر پاره ویرمەیەجك؛ ینه بر نیچه بویله بویوك آدملر وار ایدی، هیچ بری بر پاره ویرمەیەچك. آراده «خدا ویردی ایندی» دیوب، انواع شرابلری ایچوب ده بر تین پاره ویرمز آدملرده بولنەچق.

شو حاللرك هر بری بزم تاتارلرك طبیعتلرینی تقدیر یولنده اك درست بر میزاندر. ملت «خادملرینك» حقیقتی شو میزانله غایت آچیق معلوم اولور.

عمومی بر مجلس، ملی اك بویوك بر شادلق، قاچ یوز سنه ده بر دفعه کله بیلەجك بر خدمت! اوزینه اصابت ایدەجك حصەیی قدرتی وار ایسه ویرمك البته هر آدمك وظیفه سیدر، بوروجیدر.

لکن بزده اویله دگل. بزم ملت «خادملری» نه قدر بای اولور ایسه ده، بر پاره ویرمز. هر مصرف هر وقت بای کیسەسندن اولور، هر زمان آغرلغی بای تحمل ایدر. درست، بایلر، بش آدم، اون آدم بر دفعه ایکی دفعه اوچ دفعه آغرلغی تحمل ایدر، صوکره بیزار اولور. با خصوص ماقاریه کبی هر سنه، ممکن حیلەلرك هر بریله پاره طوپلانور بویوك بازارده.

قازان بایلری هر بر مسئلەده «باش» اولمق آرزوسنده ایسەلرده، «عمومی اشلرده پاره مسئلەسی» کلدیمی بر پاره ویرمز، میداندن قاچار، همه آغرلق باشقه ولایت بایازینه قالور.

«اتفاق» دوام ایتمەیوب، خراب اولمش ایسه، بویوك سببلرك بری البته شودر.

یوز بیڭلره مالك حضرتلر، علی‌مردان بك طوپچی‌باشی کبی یوز بیڭلره مالك یوریستلر، اسماعیل بك کبی پومەشچیکلر، رەستورانلره قاباقلره میلیونلرینی تلف ایتمش میرزالر، بویله عمومی ملی اشلرده بر پاره ویرمك شویله طورسون، جمعیتلره کلمك ایچون یول خراجتلرینی‌ده اتفاق قاصەسندن طلب ایدرلر. ۱۹۰۶ سنه دیکابرده موسقوا جمعیتنه کلوب هیچ بر اش کورمەینچه قایتولری‌ایچون، اسماعیل بك، جانتورین، آپانایف، مقصودف کبی

اعضالرك هر بری اتفاق قاصه‌سندن پاره آلدی. یالگز رشید، یالگز بن آلمادق.

آوغوست ١٦ ده ایرته ماقاریه اوراملرنده مغازینلرده بزم تاتارلر آغزنده هر نوع سوزلر خبرلر لافلر سویله‌ندی. بعضلر: «قزلباش خلقی مسلمان بولغان ایکان!» دیمش. بعضلر: «قزلباش طائفه‌سیله اتفاق درست توگل!» دیمش. شو ایکی بر اقلیتدن ماعدا، مسلمانلرك همه‌سی روسیه مسلمانلرینك اتفاقلرینی، شیعیلرك سنیلرك دوستلقلرینی غایت بویوك ممنونیتله تلقی ایتدیلر، وابور مجلسندن محروملقلرینه تأسف ایتدیلر.

اوللرده قافقاز مسلمانلریله تاتارلر بری برینه سلام ویرمزلر ایدی. آوغوست ١٦ ده مسلمانلرك شیعیلری ده سنیلری ده بری برینه سلام ویرور، بر یره طوپلانوب قارنداشچه صحبت ایدر ایدی. بونی کوروب عادی تاتارلرك بری دیمش: «آغایلر، بو اتفاق ایندی بیك یاخشی بولدی، کوبدن شولای تیوش ایدی. لکن مین آڭلامیم، نیچوك بولدی ایکان: بزمی شیعه‌لر دیننه کوچدك، ئلله شیعه‌لرمی بزم دینمزی قبول ایتدیلر؟ نیچوك گنه بولسه‌ده، یاری ایندی.»

اتفاق خبری یالگز ماقاریه بازارینه محصور قالمایوب، مسلمان شهرلرینك هر طرفنه معلوم اولدی، هر طرفدن تبریك تلغراملری کلدی: قافقاسیه شیخ الاسلامی، زاقافقاسیه مفتی‌سی، حاجی زین العابدین تقی‌یف، زین الله حضرت کبی بویوك ذواتدن تبریك تلغراملری ایرشدی.

او کون آقشام قافقاسیه مسلمانلرینك باشی عاشور بکف جنابلری روسیه تاتارلری شرفنه صالاویوف مسافرخانه‌سنده بویوك بر ضیافت ویردی. ضیافت بر «قارنداشلق» مجلسی ایدی. غایت لذیذ ایران پلاوی، کباب، صوگره چای قهوه ویرلدی. مجلس نهایه‌سنده اسماعیل بك جنابلریله رشید افندی برلك قارنداشلق دوستلق حقنده مؤثر نطقلر سویله‌دیلر. محبت مجلسی ساعت اون بره قدر دوام ایتدی.

شو اثناده بعض آدملر طوپلانوب، وابورده یازلمش حاضرلنمش قرارلری اصلاح ایدوب ترتیب ایدوب، تازه کاغدلره کوچردیلر. آقلانمش او قرار توبنده ترجمه‌سیله برابر نقل قیلنه‌چق.

آوغوست ١٨ ده قافقاز مسلمانلری شرفنه روسیه تاتارلری ضیافت ویردی. یوز ایللی آدملك اویله طعامی حاضرلنمش ایدی. مهمانلرك اکثری طوپلاندقدن صوڭ پولیس منع ایتمش ایسه ده، رشید افندینڭ همتیله یاخود حیله‌سیله ضیافت گوزل دوام ایتدی، تمام اولدی.

شو ضیافتاڭ باشقه جهتلرینی یازمق کتاباڭ مقصدندن طیشدر. لکن «بویوکلر»ڭ قورقاقلقلری، قازان مسلمانلرینڭ اوفاقلقلری مجلسلرڭ اجتماعلرڭ هر برنده ظاهر اولور ایدی. او سنه ماقاریه بازارنده اجتماعلرڭ اڭ بویوك ثمره‌سی اولمق اوزره داخلی روسیه مسلمانلری آراسنده هر جهتدن کلی مناسبت حاصل اولدی. حتی تجارت جهتیله مناسبت آرتدی. بویوك معتبر تاجرلردن تقی‌زاده صفارف جنابلری دیدی: «ماقاریه‌ده قاچ سنه در تجارت ایدرم. تاتارلر هیچ بر وقت بزم مغازه‌لردن مال آلماز ایدی. شو سنه تاتار قارنداشلره آلتی بیڭ روبللك مال صاتدم.»

مجلسلرڭ شو گوزل ثمره‌لرینه اشاره اولمق اوزره، ماقاریه ضیافتلرینی‌ده بوراده یازدم.

١٩٠٥ آوغوست ١٥ قراری.

روسچه‌سی:

РЕЗОЛЮЦІЯ

Собраніе Мусульманъ всѣхъ сословій изъ разныхъ губерній и областей Имперіи, обсудивъ вопросы, выдвинутые современною обще-государственною жизнью въ Россіи, а также вопросы касающіеся спеціально нуждъ и пользъ Мусульманъ съ точки зрѣнія текущихъ событій, на съѣздѣ въ Нижнемъ-Новгородѣ (на пароходѣ „Уставъ Струве" на рѣкѣ Окѣ) 15 Августа 1905 года нашло:

1. Необходимо и современно сближеніе Мусульманъ всѣхъ областей Россіи на почвѣ общественно-культурныхъ политическихъ запросовъ и задачъ современной Русской жизни.

2. Въ достиженіи и осуществленіи этихъ задачъ прогрессивная часть Мусульманъ, раздѣляя идеалы передового Русскаго общества, дѣйствуетъ въ смыслѣ установленія въ странѣ правового порядка на началахъ участія свободно избранныхъ народныхъ представителей въ законодательствѣ и управленіи Государствомъ.

3. Сознавая. что достиженіе указанныхъ цѣлей возможно при пользованіи Мусульманами одинаково равными съ Русскимъ населеніемъ правами, прогрессивная часть Мусульманъ всѣми законными средствами дѣйствуетъ въ смыслѣ отмѣны всѣхъ изъятій и ограниченій, которыя установлены въ отношеніи Мусульманъ дѣйствующими узаконеніями, правительственными распоряженіями и административной практикой, и полнаго уравненія мусульманъ съ населеніемъ Русскаго Государства во всѣхъ правахъ политическихъ гражданскихъ и религіозныхъ.

4. Дѣятельность свою мусульмане направляютъ сообразно съ дѣйствительными и могущими народиться потребностями и запросами обще-государственной жизни, должны стараться открывать всякаго рода школы, соотвѣтствующія потребностямъ мусульманъ, распространять и популяризировать идейныя начала современной жизни, при помощи книгъ, газетъ, журналовъ, народныхъ курсовъ, библіотекъ-читаленъ и подобнаго рода учрежденій просвѣтительнаго характера.

5. Для успѣшнаго достиженія всѣхъ намѣченныхъ цѣлей на мѣстахъ образуются свои меджлисы, руководимые періодическими съѣздами мусульманъ.

١٩٠٥ سنه آوغوست ١٥

قرارینك ترجمه‌سی:

نیژنی نووغورود ده، اوقا نهری اوزرنده „Густав Струве" وابورنده، مملکتك هر طرفندن مسلمانلرك همه طبقه‌سندن طوپلانمش جمعیت، دولتك شو کونگی حاللری اقتضاسیله چیقارلمش مسئله‌لری هم‌ده شو کونگی احوال نقطه‌سندن اوزلرینك حاجتلرینه مصلحتلرینه دائر بوتون مسئله‌لری مذاکره قیلوب، شو قراری بالاتفاق قبول ایتدی:

١. شو کونگی حیات اقتضاسیله چیقمش سیاسی اجتماعی علمی اشلرك همه‌سنده عموم روسیه مسلمانلرینه برلشمك ضروردر.

٢. شو مقصدلرینی فعلیته چیقارمق یولنده روسیه مسلمانلری روسلرك ترقی‌پرورلریله همفکر اولوب، خلق اختیاریله صایلانمش وکیللرك دولتی اداره ایتمك قانونلری وضع ایتمك وظیفه‌لرنده اشتراکلری اساسلرینه قورولمش «نظام حقوقی» نی تأسیس ایتمك یولنده اش کوررلر.

۳. روسلرله همه حقوقلرده روسیه مسلمانلری هر جهتله برابر قیلنماز ایسه، ایکنچی ماده ده بیان قیلنمش مقصدلره نائل اولمق هیچ بر وقت ممکن اولماز. بوڭا قناعت حاصل ایدوب؛ سیاسی اجتماعی دینی حقوقلرڭ هر برنده روسلرله هر جهتله مساوی اولمق، همده شوکونگی زاقونلرده حکومتڭ آدمینستراتورلرڭ فرمانلرنده پراقتیقه‌لرنده روسیه مسلمانلرینه عائد تحدیدلری طارلقلری استثنالری رفع ایتمك یولنده روسیه مسلمانلری مشروع طریقلرڭ موافق چاره‌لرڭ هر بریله البته اجتهاد ایده‌چك.

٤. روسیه مسلمانلری اوزلریناڭ همه اجتهادلرینی دولتڭ شوکونگی هم اولابیله‌چك احتیاجلرینه تفصیللرینه کوره، توجیه ایدرلر. همده دولت حاللریناڭ اقتضاسیله واقع اولابیله‌چك یاڭی اساسلره یاڭی نظاماره یاڭی حیاته مسلمانلری حاضرله‌مك املیله، مسلمانلری هر جهتله تربیه وظیفه‌لرنده اعتنا ایدرلر. بوڭا کوره، هر یرده اوزلریناڭ احتیاجلرینه کوره هر نوع مکتبلر تأسیس ایدوب؛ کتابلر، جریده‌لر، ژورناللر، کتب خانه‌لر، قراءت خانه‌لر، خلق درسلری اعانه‌سیله، شوکونگی حیاتڭ علمی مبدألرینی خلق آراسنده نشر ایتمك وظیفه‌لرنده اجتهاد ایدرلر.

٥. شو دورت ماده ده کوسترلمش مقصدلره ایرشمك یوللرینی آسانلاشدرمق ایچون؛ هر یرده، روسیه مسلمانلریناڭ نوبتلی سیه‌زدلری اعانه‌سیله اداره قیلنه‌چق، محلی مجلسلر تشکیل قیلنور.

---

۱۵ آوغوست قرارینڭ بش ماده‌سی وقتنه کوره بوتون اساسی حاجتلرمزی جمع ایتمش ایدی.

اولگی ماده‌سی سیاسی اجتماعی «اتفاق» لزومی حقنده در.

ایکنچی ماده‌سی‌ده روسیه‌ده قانون اساسی حقنده در.

۳نچی ماده‌سی روسیه مسلمانلرینی روسلرله هر جهتله برابر ایدوب، سیاسی مدنی دینی حقوقلری روسیه مسلمانلرینه‌آلمق همده بوتون تحدیدلری طارلقلری رفع ایتمك حقنده در.

٤نچی ماده‌سی زماننگ احوالنگ اقتضاسنه کوره روسیه مسلمانلرینی حاضرله‌مك تدبیرلری حقنده.

٥نچی ماده «اتفاق» مرکزینی، هر یرده شعبه‌لرینی تأسیس ایدوب، احوالنگ اقتضاسنه مناسب تدبیرلری مذاکره ایچون وقت وقت سیه‌زدلر دعوت ایتمك حقنده.

«اتفاق»نگ اوزی تأسیس قیلنوب، قرارنگ بش ماده‌سی یازلمش دقیقه‌ده روسیه‌ده سیاسی پارتیه نامنه بر شی یوق ایدی. یعنی «اتفاق» باشقه پارتیه‌لرنگ برینه تقلید طریقیله حادث اولمایوب، بلکه باشقه پارتیه‌لر کبی بالاستقلال حادث اولدی.

«اتفاق» نظامنامه‌سی، پروغرامی.

۱۵ آوغوست قراری، ماقاریه مجلسلری «اتفاق» رهبرلرینه بویوك امید ویردی. آوغوست ۲۰ لرنده رهبرلرنگ هر بری ماقاریه‌یی براقوب، اوز وطننه عودت ایدوب حاضرلکله مشغول قالدی.

پتروغراده وصوللری ساعتنده، رشید افندی، ماقاریه مجلسلرندن ممنونیت سوقیله، «بیگنگ اوچ یوز سنه‌لك بر نظره» اسملی اثرینه شروع ایدوب، بوتون روسیه مسلمانلرینی اتحاد یوللرینه دعوت ایتدی. شو گوزل اثر تمام اولوب، بر ایکی آی ایچنده طبع قیلندی. شو اثر سه‌نزورنگ قورشون قلمندن آزاد اولوب طبع قیلنمش تورکی اثرلرنگ النگ برنچیسیدر.

سنتابر کچدی، اوکتابر کونلری ده ایرشدی، روسیه‌ده انقلاب فتنه‌لری باشلاندی، پتروغرادده ره‌والوتسیه حرکتلری قوتلندی. شو اثناده باکو طرفلرنده ارمن ـ مسلمان فتنه‌لری ظهور ایتدی. علی‌مردان بك طوپچی‌باشی، احمد بك آغا پتروغراده تکرار کلدیلر.

اشته او کونلرده علی‌مردان بك جنابلری رشید افندیله چوق دفعه‌لر اجتماع ایدوب، «اتفاق»نگ هم نظامنامه‌سی هم پروغرامی اساس جهتیله ترتیب قیلندی. نظامنامه‌سی‌ده پروغرامی‌ده «اتفاق» غیر رسمی اولاچق ملاحظه‌سنه کوره ترتیب قیلنمش ایدی. اعضا قیدینه مخصوص، مرکز اداره‌یه

مخصوص، شعبه‌لره مخصوص علامتلر اصطلاح قیلنه‌چق اولوب، مکاتبه ایچون آیروچه «جفر اصوللری» کبی شیفره علامتلری وضع قیلنه‌چق ایدی.

شو حقیقتلرک هر بری نظر اعتباره آلنوب ملاحظه قیلنور ایسه، ۱۵ آوغوست قرارینک نه قدر جدیتی نه قدر خلوص اساسنه ابتنناسی ظاهر اولور. «اتفاق»ک نظامنامه‌سی پروغرامك اساسی یازلمش دقیقه‌لرده روسیه‌ده سیاسی پارتیه‌لرک هیچ بری یوق ایدی.

«اتفاق» نظامنامه‌سی

۱. روسیه مسلمانلری اون آلتی رایونه تقسیم قیلنور: 1) قافقاز رایونی-مرکز باکو. 2) قریم رایونی-مرکز: سیمفروپول. 3) پتروغراد موسقوا رایونی-مرکز: پتروغراد. 4) لیتووسکی رایون-مرکز: مینسق. 5) توبه‌ن وولغا رایونی-مرکز: استرخان. 6) یوقاری وولغا رایونی-مرکز: قازان. 7) اوفا رایونی-مرکز: اوفا. 8) اورنبورغ رایونی-مرکز اورنبورغ. 9) تورکستان رایونی-مرکز: تاشکند. 10) سیبیریه رایونی-مرکز ایرقوتسك. 11) دالا رایونی-مرکز اورالسك. 12) اومسق رایونی-مرکز اومسق. 13) سه‌می پالات رایونی-مرکز سه‌می پالات. 14) یدی صو رایونی-مرکز آلماتا. 15) آقمولا رایونی-مرکز: پتروپاول. 16) زاکاسپیسکی رایون-مرکز: عاشق آباد.

شو مرکزلرک هر برنده رایون مجلسلری تأسیس قیلنور. رایون مجلسلرینی عمومی سیه‌زدلرده صایلانمش آدملر تأسیس ایدر.

۲. سیه‌زدلرده صایلانمش آدملر صلاحیتلی مجتهد اعضالری جمع ایدوب، بلاتأخیر رایون مجلسلری تأسیس ایدرلر.

۳. رایون مجلسلرینه اعضالر طوپلامق، دائمی قلم اداره‌لری تأسیس ایتمك، مجلس خدمتلرینی ترتیب ایتمك کبی وظیفه‌لرك همه‌سی رایون مجلسلرینك اوز اختیارلرینه تسلیم قیلنور.

۴. رایون مجلسلرینك هر بری اوزینك دائره‌سنده مناسب یرلرده محلی مجلسلر تأسیس ایدرلر. محلی مجلسلر رایون مجلسلرینك تدبیرینه کوره اش کوررلر.

۵. عمومی سیه‌زدنك تعیینی حسبیله، رایون مجلسلرینك بری نوبتله باش مجلس وظیفه‌لرینی ایفا ایدر.

۶. رایون اشلری حقنده رایون مجلسلری مختار هم مستقل اولور؛ محلی خصوصیتلری اعتباره آلوب، هر اش ده عمومی مصلحتلری محافظه ایتمك شرطیله.

۷. رایون مجلسی عمومی نظاملرك برندن عدول ایده‌چك اولور ایسه، باش مجلسه خبر ویرور.

۸. اعضالر، حاجت صاین طوپلانوب، مجلس عقد ایدرلر. رئیس پروغرام حاضر ایدر. اعضالرك نصفی حاضر اولور ایسه، مجلس منعقد اولور. همه مسئله اکثریتله حل قیلنور. ایکی طرف مساوی اولسه، رئیس طرفی غلبه ایدر.

۹. عمومی سیه‌زدلرك، رایون مجلسلرینك قرارلرینی ادا ایتمك اعضالرك هر برینه لازم وظیفه اولور.

۱۰. محلی مجلسلرك قرارلرندن اشلرندن شکایت رایون مجلسلرنده قارالور؛ رایون مجلسلرندن شکایت سیه‌زدلره ویرلور.

۱۱. هر مجلس ده بر «مایه صاندوغی» بولنور. اعضالق حصه‌سی ایللی تین اولور.

۱۲. اعضالرك اوز آرالرندن صایلانمش خازن حصه‌لرینی ویرمش اعضالرك هر برینه سند ویرور.

۱۳. خدا یولنه ویرله‌چك خیراتلری ده مجلس قبول ایدر.

۱۴. پاره‌لر مجلسك قرارینه موافق صورت ده صرف قیلنور.

۱۵. هر رایون مجلسی هر سنه عمومی سیه‌زدلره حساب ویرور. آرتوب قالمش سرمایه، عمومی حاجتلری تأمین نامنه، ذخیره اولمق اوزره مشترك قاصه‌ده صاقلانور.

۱۶. اولدن تعیین قیلنمش مرکزلرك برنده هر سنه آوغوست ۱۵ده عمومی سیه‌زد دعوت قیلنور. باش مجلس پروغرام حاضر ایدوب، سیه‌زدك همه اشلرینی ترتیب ایدوب اداره ایدر.

١٧. سیەزدلردە رایون مجلسلری اوزلرینڭ خدمتلری همدە قاصەلرینڭ سرمایەلری حقندە حساب ویرورلر. باش مجلس همە رایونلردە اشلرڭ صورت حرکتی، خدمتلرڭ عمومی پلانی، اڭ مهم مطلبلر، مسلمانلرڭ حیاتندە اڭ بویوك واقعەلر حقندە بر خلاصە بیان ایدوب، اوز طرفندن موافق تدبیرلری دە بیان ایدر.

١٨. مسلمانلرڭ حالنە عائد، یاخود علمی تاریخی ادبی موضوعلرە دائر دوقلادلری سیەزدلردە اوقوەق، دوقلادڭ اوزی یا خلاصەسی باش مجلسە معلوم قیلنمق شرطیلە، البتە مطلوبدر.

١٩. هر سیەزد کلەچك سیەزدڭ مرکزینی تعیین ایدر.

٢٠. لازم اولور ایسە، باش مجلسڭ دعوتیلە، یاخود لا اقل اوچ رایونڭ طلبیلە، مجلس وکیللری طوپلانوب، سیەزد عقد ایدەبیلورلر. فوق‌العادە سیەزدلرڭ زمانی مکانی باش مجلس طرفندن تعیین قیلنوب، رایون مجلسلرینە خبر ویرلور.

٢١. هر سنە آوغوست ١٥ سیەزدینەدە فوق‌العادە سیەزدلرەدە رایون مجلسلری ایکی، محلی مجلسلر بر وکیل کوندەررلر. سیەزدلردە حاضر آدملرڭ هر بری مشاورە آوازینە مالك اولسەدە، عقد آوازی یالڭز وکیللر حقی اولور.

٢٢. باش مجلس لازم تقدیرلرڭ هر برندە رایون مجلسلرینە قرارلر اعلانلر مکتوبلر کوندورر. رایون مجلسلری هر برینی محلی مجلسلرە معلوم ایدر.

٢٣. هر بر آدم، شو هیئتە داخل اولدیمی، هیئتڭ تکلیفلرینە قانونلرینە اطاعتی التزام ایتمش اولور. کذلك، هیئتڭ قرارلرندە پروغراملرندە بیان قیلنمش هم قیلنەچق مطلبلری تحصیل یوللرندە بوتون قوتیلە اجتهاد ایتمگی اوز عهدەسنە آلمش اولور.

---

٢٣ مادەدن عبارت شو نظامنامە پتروغرادە ١٩٠٥ سنە سنتابر ایچندە ترتیب قیلنوب، ١٩٠٦ سنە یانواردە مسلمانلرڭ پتروغراد سیەزدلرندە بعض تعدیلات بعدندە قبول قیلندی.

انقلاب کونلری.

اوکتابر ١٧.

اجتماعی خستەلکلرك، سیاسی گناهلرك تأثیریله تاریخك سوقیله روسیه دولتی ١٩٠٤ سنەسنك صوك آیلرینه ایرشدی. یاپونیا محاربەسندن غنیمت اولمق اوزره آلنمش غایت قیمتلی درسلرك نوری برکەسنده دولتك بوتون خستەلکلری خلق کوزینه آچیق کورندی؛ قاره صحیفەلر اوزرنده ایری حروفات ایله یازلمش گناه دفترلری صول طرفلرده سیئات عرصاتلرنده تفتیش قیلنوب، بویوك گناهلرك دهشتلی جزالری بوتون روسیه ولایتلرینی استیلا ایدەبیلەجگیده آڭلاشیلدی.

حقوق، حریت، مساوات اساسلرنده بوتون دولتی یاڭی باشدن اصلاح لزومی او کونگی احوالك تأثیریله افکار عمومیه طرفندن قبول قیلنوب، خلقك رهبرلری هر یرده هر ولایتده دولت مسئلەلرینی مذاکره ایته باشلادی. نهایت، ١٩٠٤ سنه اوکتابر اخیرلرنده موسقواده، نویابر ٦-٨ده پتروغرادده زەمستوالرك شهرلرك آدملری طوپلانوب، دولتی اصلاح یوللری حقنده مذاکره ایتوب، بالاتفاق بر قرار او وقت قبول قیلنمش ایدی:

هم اداره هم قانون هر جهتله خلق اختیارنده اولمق لازمدر، مطلوبدر.

سیەزدلرده بالاتفاق قبول قیلنمش شو مهم قرار-انقلاب بسملەسی اولدی. باشلانمش حرکت دوام ایتسه ایدی، دولت ادارەسی مطلق اولمق شکلندن چیقوب، مشروطیت اساسلرینه تأسیس قیلنەچق ایدی؛ استقلال مونارخ اختیارندن آلنوب، خلق اختیارینه تسلیم قیلنەچق ایدی.

او وقت خلقك فکریده حکومتك قوتیده غایت بویوك بحران ایچنده ایدی. حکومتك داخلی سیاستیده خارجی سیاستیده حیرت قابینەلری النده قالوب، قابینه اعضالری بری دیگرینه متخالف حرکتده بولنور ایدی.

خلقك طلبلری حضورنده زمانك امرینه احوالك قطعی فرمانلرینه حکومت مجبوریتله انقیاد ایتمش ایسەده، حیرت ایچنده قالمش قابینه غایت آغر حرکت

ایتدی. حکومتنگ عجزینه ضعیفلگنه دلیل اولمق اوزره او وقتلرده فرمان اوستنه فرمان چیقوب طوردی.

الگ ابتدا، ۱۹۰٤ سنه دیکابر ۱۲ اوقازی چیقدی. سه‌نات نامنه ویرلمش شو اوقاز ـ دولت نظاملرینی اصلاح ایتمك یوللرینه حکومتنگ یونه‌له‌چگی حقنده یالگز بر وعده‌دن عبارت ایدی. قره‌ستیانلرنگ حاللرینی اصلاح جهتلرینه الگ زیاده اهتمام ایتمك اوستنه، ۱) دولت زاقونلرینی ولاستلرنگ بوندن صوگ اعتبار ایده‌جکلری، ۲) زه‌مستوا هم شهر اداره‌لرینه بر از حقوق ویریله‌چگی، ۳) محکمه‌لرنگ اصلاح قیلنه‌چغی، ٤) فابریقه‌لرده زاوودلرده عمله‌لرنگ حاللرینی اصلاح هم تأمین تدبیرلری، ۵) فوق‌العاده احوال مناسبتیله قویولمش استثنائی نظاملرنگ تفتیش قیلنه‌چقلری، ٦) باشقه دینلرنگ هیچ برینه مدنی حقوقلرنگ هیچ بری ویرلمه‌سه‌ده، حکومت نظرنده هر بر دیننگ تحمل قیلنه‌چغی، ۷) باشقه ملتلرنگ حقوقلرینه طارلق قویمش زاقونلرنگ تفتیش قیلنوب بعضلرینگ نسخ قیلنه‌چغی، ۸) مطبوعات قانونلرنده اوفاق طارلقلرنگ ازاله قیلنه‌چغی حقنده وعده‌دن عبارت‌ایدی دیکابر ۱۲ اوقازی.

خلقنگ حقلی عدالتلی طلبلرینه حکومت اوزیننگ وعده‌سیله مقابله ایتدی. دیکابر ۱۲ اوقازیننگ بعض ماده‌لری حقنده حکومت شعبه‌لرنده مذاکره‌لر باشلانمش ایسه‌ده، خلق کوزینه‌کورنورلك، خلق قلبنه قناعت ویره‌بیلورلك هیچ بر شی بولنمایوب، ۱۹۰٤ سنه‌سی تمام اولدی. ۱۹۰۵ سنه‌سی باشلاندی.

فون پله‌وه قتل قیلندقدن صوگ، داخلیه ناظرلگنه سوه‌توپولق میرسکی تعیین قیلنمش ایدی. سوه‌توپولق میرسکی خلق طلبلرینه طرفدار، حر طبیعتلی عاقل آدم ایسه‌ده، او وقت الگ بویوك نفوذ سینود باشی اصلاحات دشمنی پوبه‌دونوسف النده ایدی.

قابینه مذاکره‌لرنده طالاش، نزاع؛ خلق‌ده صبر، انتظار. شو حالده ۱۹۰۵ سنه باشلاندی.

۱۹۰۵ سنه یانوار ۳ ده، سرای‌ده ایمپراطور حضرتلرینگ ریاستی تحتنده همه وزیرلر طوپلاندی. فوق‌العاده مجلس‌ده الگ بویوك الگ مهم مسئله «استقلال، یا مشروطیت» مسئله‌سی مذاکره قیلنه‌چق ایدی.

رئیس حضرتلری الیله اشارت ایتدی، داخلیه ناظری سوه‌توپولق میرسکی مسئله حقنده اوزینك دوقلادینی اوقودی. دوقلادینك خلاصه‌سی شو ایدی:

«غوصودار مستقل حاکم مطلقدر، شو صفتیله ده شارعدر. ایمپراطورك استقلالی دولتك زاقونلری اوزرینه تأسیس قیلنمشدر. هر خصوص ده مستقل اولمق قوتیله، ایمپراطور حضرتلری یا کی قانونلری اوز اختیاریله وضع ایده بیلور. غرب دولتلری کبی قانون اساسی، مشروطیت نظامی وضع ایتمك ایمپراطورك اراده سنه اختیارینه تابعدر. دولتلرك انقلاب تاریخلرینه نظر ایدر ایسه‌ك، هر دولت ده آوتوقراتیه شکلی مونارخ اختیاریله مشروطیت شکلنه منقلب اولمشدر.»

«مستقل سلطانك اختیاری شویله‌در: دولتك اساسنه عائد قانونلری‌ده تبدیل ایده بیلور.»

«یاکی اساسی قبول ایتمك شو زمان ده وقتلی‌می؟ توگلمی؟»

«بن اوز نظرمی بیان ایده‌یم، خلقك نظری ده شویله در: بوندن صوك شو کونگی حال ده دوام ایتمك، دولتی پولیتسیه ولاستلریله کیفلریله اداره ایتمك نتیجه جهتیله غایت فنا در؛ او مهلك نتیجه‌لردن دولتی حمایه ایتمك وظیفه‌م حکمیله بنم بورچمدر.»

«حکومت هر خصوص ده زاقونلری قانونلری رعایه ایتسه، خلقك ملتلرك هر بریله عدالت اوزرنده معامله ایتسه، جماعت قوتلرینه هر وقت امنیت ایتسه، یالگز شو تقدیرلرده‌گنه مملکت ده اسایش حاصل اولوب، اجتماعی فتنه‌لرك یوللری باغلانور. جماعت قوتلری هر اش ده حکومتله اشتراك ایتمکلری لازمدر: دولت اشلرینی اداره ده، قانون توزومك خصوصلرنده، دولت بودجه‌لرینی تعیین ایدوب صرف ایتمك احتساب ایتمك وظیفه‌لرنده جماعت قوتلری البته اشتراك ایده‌جك.»

«شویله اولور ایسه، خلق کوزنده حکومتك اعتباری قوتلی اولوب، خلق حکومتك اوزینه اعتماد ایدر، ایمپراطور حضرتلرینه خلقك اطاعتی صمیمی اولور، مدنی حقوقلری احسان ایتمش مونارخلرینه خلقك محبتاری البته زیاده اولور.»

سوزینی تمام ایدوب، سوەتوپولق میرسکی اوطوردی؛ سوز نوبتی مالیه ناظری قوقووسف جنابلرینه ویرلدی:

— «دولت بودجەلرینی خلق احتساب ایدر سوزینی بن آڭلامادم. ایەمپراطور حضرتلری، مستقل حاکم مطلق اولمق صفتیله، بوتون دولتك صاحبیدر، خواجەسیدر، دولت خزینەسی ده ایمپراطورڭ ملکیدر. خزینه خصوصلرنده ایمپراطور حضرتلرینی اوزینڭ بندەلری نصل احتساب ایده بیلور؟ غرب دولتلرنده مناسب نظاملرڭ هر بری روسیه ده ممکن دگلدر. بوڭا کوره، کنەزڭ فکری طوغری اولماسه کرك.»

مجلس اعضالری کوزلرینی ویتته طرفنه یونەلدردیلر. ویتته طوردی، سوزینی باشلادی:

—«غرب دولتلرینڭ مشروطیت نظامی هر نه قدر کوزل ایسه ده، شبهه یوق، تعدیل قیلنەچق جهتلری البته واردر. بندن ایلك سویلەمش محترم خطیب غرب دولتلرینڭ نظاملرینی انتقاد ایتمش ایسه ده، اوزینڭ فکرینی تمامیله بیان ایتمەمش اولسه کرك؛ بن تکمیل ایدەیم:»

«روسیه دولتنده اڭ بویوك اڭ مهم اساس ایمپراطورڭ استقلالیدر. درست. لکن ایمپراطورڭ استقلالیله دولت دوماسی جمع قیلنەبیلور. دولت دوماسی روسلرڭ روحنه حیات اجتماعیەلرینه اڭ مناسب بر مشروطیت شکلیدر.»

«خلق اوزلرینڭ مستقل پادشاهلرینڭ احسانلرینه منتظردر. مملکت فائدەسنه خدمت ایدەبیلەچك کوزل اشلرڭ هر برینی اشلەمك ایمپراطور حضرتلرینه بوندن صوڭ البته لازمدر. مسئله شو یول ده حل قیلنور ایسه، خلق‌ده فتنه حرکتلری قالماز، دولت ادارەسی منتظم اولور.»

صوڭره پوبەدونوسف سویلەدی: —

«رومانف عائلەسنڭ طوغری بندەسی اولوب، صداقتله ایمانله اوچ ایمپراطوره خدمت ایتمش اولمق صفتیله بڭا، مساعده قیلگز، فکرمی آچیق سویلەیم.»

«مستقل حاکم مطلق اولمق شرفی ایمپراطور حضرتلرینڭ النده مقدس امانتدر. اوزینڭ بویوك بابالرینه وارث اولمق صفتیله او مقدس

امانتی قبول ایتدی. ولی عهدینه او مقدس امانتی بلا خیانت تسلیم ایته‌چگی حقـنده جلوس دقیقه‌سنده رسمی یمین ایتدی. بوتون روسیه ایمپراطوری خلق حضورنده اوزینك مقدس سوزینه خیانت ایده‌مز، دولتك مقدس زاقونلرینی نسخ ایده‌مز.»

«استقلال، پراووصلاویه ـ بزم دولتك اك بویوك اك مقدس ایکی اساسیدر. سلطنت سریری شو ایکی آیاق اوزرینه قائم اولور. شو مقدس اساسلره اوزینك مردار الیله تعدی ایده‌چك حریف بوتون خلق حضورنده اك بویوك جنایته ارتکاب ایتمش حساب قیلنوب، روس تاریخی صحیفه‌لرنده ملعون اولاچقدر.»

«مستقل حاکم مطلق اقتدارینی چیکله‌مك تحدید ایتمك مسئله‌لرینی مذاکره ایتمك اوزی ده، بنم نظرمده، بویوك فتنه‌در، بلکه مقدس حقوقی تحقیردر.»

«فتنه‌چیلرك سوزلرینه ایمپراطور حضرتلری التفات ایتمه‌سه ایدی؛ حکمده اداره‌ده استقلال شرفلرینی سلطنت وارثلرینه تمامیله صاقلاسه‌ایدی!»

پوبه‌دونوسف سوزینی تمام ایتدی، سریرینه اوطوردی. اوز خصملرینه غلبه شادلغیله قلبی طوق ایدی. اعضالرك هر بری البته اوز رأینده قالوب، مجلس نتیجه‌سز طاغلدی.

شو فوق‌العاده مجلسك مذاکره‌سی حقنده خلق آراسنده هر نوع خبرلر، اویدورمه‌لر نقل قیلنوب، افکار عمومیه‌ده ینه‌دن هیجان باشلاندی. فابریقه‌لرده زاوودلرده عمله‌لرك هیجانلری، هر یرده سوسیال ده‌موقراتلرك فتنه‌لری، طلبه‌لرك ستوده‌نتلرك ده‌مونستراتسیه‌لری سوه‌توپولق میرسکی جنابلرینه آغر صورتده تأثیر ایدر ایدی، قابینه‌ده طرفداری‌ده قالمامش ایدی. بوڭا کوره، داخلیه ناظری استعفا ایتمش ایسه‌ده، استعفاسی بر نیچه دفعه رد قیلندی.

نهایت، خلقك عمله‌لرك هیجانلری شدت کسب ایدوب، پاپاس غاپون حادثه‌سنده یانوار ۹ ده پتروغراد اورامرنده بایتاق بیگلر خلق تلف اولدی.

فیوراك ۱۸ فرمانی:

یانوار کونلرنده توگولمش قانلرك برکه‌سیله هم ده خلقك هیجانلرینی تسکین ایتمك تدبیریله اولسه کرك، ۱۹۰۵ سنه فورال ۱۸ ده داخلیه

ناظری Булыгинъ نامنه رەسکریپت ویرلوب، «خلق اختیاریله صایلانەچق الڭ معتبر الڭ انابتلی آدملری مشاوره مجلسلرینه دعوت ایتمك» وعدەسی اعلان قیلندی.

«مشاوره مجلسلرینی دعوت ایتمك وعدەسی» ایله برابر، اساسی قانونلرڭ بلاتغییر البته محافظه قیلنەجغی رەسکریپتده اعلان قیلنمش ایدی.

او کونڭ اوزنده، یعنی ١٩٠٥ سنه فورال ١٨ ده، بوتون روسیه خلقنه هم ولاستلرینه ایمپراطور حضرتلری طرفندن مانیفەست اعلان قیلنوب «مقدس استقلال» لڭ بوندن صوڭ بوتون قوتله تأکید قیلنەچغیده اعلان قیلندی؛ حریت حرکتلاری ده فتنه فساد رنگیله تصویر قیلنوب، اصلاحات رهبرلری مفسد فتنەچیلر اسمیله تسمیه قیلندی.

آپریل ١٧ اوقازی:

دیکابر ١٢ اوقازنده صانالمش ٦نچی بند حقنده مینسترلر شوراسی طرفندن حاضرلنمش «حریت ادیان نظاملری» ایمپراطور حضرتلری طرفندن تصدیق قیلنوب ١٩٠٥ سنه آپریل ١٧ ده اعلان قیلندی.

آپریل ١٧ اوقازینڭ ٣نچی بندنده مکرهلرڭ مسلمانلقلرینه مساعده؛ ١٥نچی بندنده مسلمانلرڭ دینی حیاتلرینه عائد الڭ مهم زاقونلری تفتیش ایتمك وعدەسی وار ایدی. تفتیش قیلنەچق مسئلەلر: ١) عبادتخانەلر بنا ایتمك، ٢) روحانیلری انتخاب ایدوب، تصدیق ایتمك، ٣) اسلام روحانیلرینڭ بعضلرینی خدمت عسکریەدن آزاد ایتمك، ٤) دینی مکتب مدرسەلر آچمق، ٥) قرگیزلره شمال قافقاز هم تورکستان مسلمانلرینه روحانی ادارەلر تأسیس ایتمك، ٦) اوزلرینڭ دیننده لقیطلرینی تربیه ایتمك مسئلەلری ایدی.

١٩٠٥ نسنه ایون ٢٥ اوقازی:

دینی گناهلیلرڭ جزالرینی تخفیف ایدوب حاللرینی آسانلاتمق حقنده ایون ٢٥ ده اوقاز چیقدی.

آوغوست (١) اوقازی:

١٩٠٣ سنه ایـیون ١٢ فرمانیله ئەرمەنلرنڭ الندن آلنوب معارف نظارتی اداره سنه ویرلمش کوچمز ملکلری ئەرمەنلرنڭ اوزلرینه قایتارمق حقنده ١٩٠٥ سنه آوغوست (١) ده اوقاز چیقدی.

خلقنڭ هیجانلرینی تسکین قصدیله، بونلره ماعدا، ینه بر نیچه اوقاز نشر قیلندی؛ لکن هیچ بری اوزینڭ مقصدینه خدمت ایتمەیوب، بلکه حکومتنڭ حیرتنه عجزینه دلیل کبی تلقی قیلنور ایدی.

١٩٠٥ سنه آوغوست ٦ مانیفەستی.

نهایت، خلقنڭ قوتلی حرکتلرینه نتیجه اولمق اوزره، دولت دوماسی حقنده آوغوست ٦ مانیفەستی اعلان قیلندی. خلاصەسی شو ایدی:

«صادق تبعەلرمزڭ همەسنه اعلان ایدرز:»

«روسیه دولتی پادشاهنڭ خلق ایله خلقنڭ ده پادشاه ایله برلگی برکەسنده تأسیس قیلنوب، قوتانه کلدی. پادشاهنڭ خلق ایله برلگی اڭ بویوك معنوی بر قوتدر، روسیه دولتی عصرلر بوینچه او قوت برکه سنده اوسدی، همه بلالره هجومارە تحمل ایتدی؛ دولتنڭ استقلالنه، مادی معنوی سعادتنه برلك قوتی اڭ بویوك اساس ایدی، همان اساس اولاجقدر.»

«١٩٠٣ سنه فیورال ٢٦ ده ویرلمش مانیفەستمزده مملکتنڭ حیاتنه گوزل نظام تأسیس ایتمك ایچون وطننڭ صادق اوغللرینی برلشمك وظیفەلرینه دعوت ایتمش ایدك. خلق اختیاریله صایلانەچق مؤسسەلری حکومت ولاستلریله برلشدرمك فکری او وقت بزم عزممزده مستقل حاکم مطلق بابالرمزڭ فکرلرنده ده وار ایدی.

«حاضر ایندی وقت ایرشدی، بویوك بابالرمزڭ خیر نیتلرینه ایەروب، دولت زاقونلرینی توزوشمك ایچون خلق اختیاریله صایلانەچق وکیللری دعوت ایتمگی مناسب کوردك. خلق وکیللرینڭ هیئتی، دولتنڭ بویوك مؤسسەلری درجەسنده اولوب، یالگز مشاوره مجلسی اولمق صفتیله، زاقون لائحەلرینی حاضرلەمكده، دولتنڭ بودجەلرینی مذاکره ده اشتراك ایدر.»

«شو شکللرده، حاکم مستقل اولمق اقتدارینیده تمامیله محافظه ایته طوروب، دولت دوماسی تأسیس ایتمگی مناسب کوردك، دولت دوماسنه انتخاب نظاملرینیده تصدیق ایتدك، او نظاملرك قوتلرینیده بوتون روسیه مملکتنه تعمیم ایتدك.»

«۱۹۰۶ سنه یانوار اورتالرندن صوڭ اولمامق اوزره دولت دوماسی دعوت قیلنه‌چقدر.»

آوغوست ٦ مانیفه‌ستنه کوره، دولت دوماسی دعوت قیلنه‌چق ایسه‌ده، دولت اداره‌سی اولگی همان اسکی شکل‌ده قالاچق ایدی. بوڭا کوره، آوغوست ٦ مانیفه‌ستی‌ده خلقڭ فکرینه قناعت ویره آلمادی. اوقاز اوستنه اوقاز، فرمان صوڭنده فرمان نشر ایتمك حکومتڭ حیرتنه عجزینه دلیل کبی تلقی قیلنوب، حریت حرکتلری دها زیاده قوتلندی. هر یر فتنه حرکتلرینه‌ده حاضرلندی. حکومت مساهله ایتدی، فرصت اوتدی. عاقبت، اوکتابر ۱۷ مانیفه‌ستی اعلان قیلنمش ایسه‌ده، هر یرده اختلال فتنه‌لری باشلاندی، روسیه‌ده یوز یگرمیدن زیاده شهرلرده پوغروم اولدی. بایلرڭ ملکی طالاندی، مقدس حقوقڭ قدری قالمادی، اڭ گوزل تاریخی بنالر خراب قیلندی، مانیفه‌ست‌ده اعلان قیلنمش آلتی حریت قاره خلقڭ بوتون تزگنلرینی قردی. ولایتلرڭ حاللرندن خلقڭ طلبلرندن حکومتڭ خبری اولسه ایدی، هر فرمان وقتنه کوره اولوب فتنه یوللری باغلانمش اولور ایدی.

اوکتابر ۱۷ مانیفه‌ستی:

«پایتختلرده، مملکتڭ بایتاق یرنده فتنه‌لر هیجانلر بویوك هم غایت آغر حسرتله بزم کوڭلمزی طوتوردی. روسیه ایمپراطورینڭ سعادتی خلقڭ سعادتیدر، خلقڭ قایغوسی ایسه پادشاهڭ قایغوسیدر. شو کونگی فتنه‌لر اڭ مهلك اختلاللره سبب اولابیلوب، بزم دولتڭ سلامتلگنه هم بوتونلگنه ضرر ویره‌بیلور.»

«سلطنت کرسیلرینه جلوس دقیقه‌سنده بزم مقدس عهدمز - بوتون دولت ایچون بویوك ضرری وار شو کونگی فتنه‌لری ممکن قدر تیز قطع ایتمك یولنده بوتون کوچلرمزله اجتهاد ایتمگی بزه فرض ایتمشدر. ذمه‌لرینه یوکلنمش وظیفه‌لرینی اوزینڭ اجتهادیله ادا ایتوچی طنچ خلقی

حمایه یولنده، شوکونگی فتنه‌لری دفع ایتمك ایچون لازم تدبیرلرڭ هر برینی ولاستلره امر ایدوب، مملکت‌ده اسایشی تمام تأمین ایده‌بیله‌چك تدبیرلری آسانلقله باشقارمق ایچون، حکومتاڭ اجتهادینی برلشدرمك بزم نظرمزده ضرور اولدی.»

«بزم قطعی اراده‌مزڭ تنفیذینی حکومت عهده‌سنده الزام ایتدك:»

« I. ذاتڭ هر جهتله مصونلغی، وجداناڭ سوزڭ اجتماعلرڭ صایوزلرڭ حریتی‌اساسلری‌اوزرنده مدنی حریتی خلقڭ همه‌سنه هر برینه احسان ایتمك.»

« II. دولت دوماسنه تعیین قیلنمش حاضرگی انتخابلری طوقتاتماینچه، صایلاو حقوقلرندن محروم قیلنمش صنفلری‌ده صایلاو دائره‌لرینه‌آلمق، بوندن صوڭ تام حقوقلی اولاچق دولت دوماسنه صایلاو حقوقلرینی عمومی ایتمك.»

« III. دولت دوماسی قبول ایتمه‌دکچه هیچ بر زاقون نافذ اولماز. ولاستلرڭ اشلرینی احتساب حقی خلق وکیللرینه هر جهتله تأمین قیلنور.»

مختصر شو مانیفه‌ست برکه‌سنده روسیه‌ده حکومت شکلی تمام قلب قیلندی؛ حکومت «مستقل مطلق» اولمقدن چیقوب، محدود هم مشروط اولدی. یاخود، باشقه‌چه تعبیر ایدر ایسه‌ك، «استقلال مطلق» اقتداری خلق اختیارینه ویرلدی؛ اساسی زاقونلر تمام تبدیل قیلنه‌چق اولدی؛ اڭ قوتلی یاڭی بر ولاست ایجاد قیلندی.

بوڭا کوره اوکتابر ١٧ کونی انقلاب ابتداسی اولدی.

مانیفه‌ست تماملیه اعتبار قیلنمش اولسه ایدی، دولتڭ یاڭی نظامی، مانیفه‌ست برکه‌سنده، یاڭی مبدألره قوتلی اساسلره تأسیس قیلنمق تیوش‌ایدی.

مانیفه‌ست، مشروطیت شکلنه مخصوص دورت مبدأ تأسیس ایتدی، مبدألرڭ هر بری اساس مبدأدر:

١) دولت دوماسنڭ قوه تشریعیه‌سی، قوه احتسابیه‌سی. (*)

یاڭی زاقونلری وضع ایتمك، وار زاقونلری نسخ ایتمك یالڭز دولت دوماسنڭ حقی اولاچق. حکومتڭ همه اشلرینی دولتاڭ بودجه‌لرینی احتساب ایتمك اختیاری دولت دوماسنڭ النده بولنه‌چق.

(*) قوه تشریعیه = Законодател. власть قوه احتسابیه = Контрольн. власть

٢) بوتون خلقك حريت مدنيه‌سی. هر بر انسان مدنی حقوقلرك هر برینی هر جهتله مالك اولاچق. هر بر حق هم مقدس هم مطلق اولوب هر بر تحدیددن، چیكلدن هر وقت آزاد اولاچق. انسانك اوزی هم ملكی معصوم اولوب؛ وجدانی، دینی، سوزی، اجتماعلری شركتلری حر قالاچق.

٣) صایلامق هم صایلانمق حقوقلرینك عمومیلگی. هر بر انسان، هر بر جنس صایلامق هم صایلانمق حقوقلرینه مالك اولاچق.

٤) حكومتك برلگی.

قابینه، یعنی مینسترلر شوراسی تأسیس قیلنه‌چق. مینسترلر شوراسنده قبول قیلنمادقچه، هیچ بر مینستر هیچ بر قرارینی تنفیذ ایتمز؛ هر مینستر هر خصوص ده قابینه قرارینه تابع اولور. هر بر نظارت ایچون لازم اولاچق تدبیرلری قرارلری تعیین وظیفه‌سنده بوتون مینسترلر اشتراك ایدر. قابینه تكافل اساسنه مبنی اولور. یعنی قابینه هیئت كلیه‌سی هر بر مینستر ایچون، هر بر مینستر قابینه ایچون هم ضامن هم مسئول اولور.

«هر بر نظارتك هر بر قرارنده قابینه هیئت كلیه‌سنك اشتراكی» اساسنه احتساب اساسی ده مترتب اولور؛ دولتك هر بر اشلرندن ایمپراطورك خبردارلغی ده تأمین قیلنمش اولور؛ هر بر قرارك دولت قانونلرینه هر جهتله موافقتی ده تأمین قیلنور؛ هر بر قرارده دولت مصلحتلرینی رعایه ایتمك یوللری ده آچیق اولور؛ خلق كوزنده حكومتك هر بر قراری اهمیت هم قوت كسب ایدر.

حكومتك برلگی ـ قابینه اعضالرینك مسلكلری، خط حركتلری، سیاستلری، مقصدلری برلگیله اولور. خلق مصلحتی، اداره عدالتی، دولت قوتی یالگز بونگله حاصل اولابیلور.

مانیفه‌ستك ٣نچی بندینه كوره، دولت دوماسی هم قوه تشریعیه در، هم قوه تأسیسیه در. دولتك اداره‌سنه سیاستنه عائد زاقونلری ده وضع ایدر، دولتك شكلنه عائد اساسلری ده تأسیس ایدر.

مانیفه‌ست ـ سیاسی ایكی قوتك، یعنی خلق ایله حكومتك اتفاقی كبی بر شی ایدی، خلقك طلبلرینه مانیفه‌ست ایجابی بر جواب اولدی.

١٩٠٥ سنه سنتابر ١٥ ده، شهرلرك زەمستوالرك رهبرلری موسقواده طوپلاندی، خلقك طلبی اولمق اوزره، اوچ مـاده دن عبارت بر قرار قبول قیلنمش ایدی: ١) خلقك بوتون مدنی حقوقلرینی، هر نوع حریتی تأمین ایتمك، ٢) هر جهتله عمومی انتخاب نظاملرینی تأسیس ایتمك، ٣) تشریع هم احتساب قوتلرینه مالك دولت دوماسی تأسیس ایتمك.

مانیفەست خلقك شو طلبلرینه آچیق جواب، اولدی، خلقك طلبلرینه حکومت راضی اولاچق اولوب، حقوق مسئلەسی صلح یولیله حل قیلنەچق ایدی. زمانك احوالك اقتضاسنه کوره، دولت ادارەسی حرکت ایتمش اولسه ایدی، حکومتك قوتی ده، خلقك قوتلری ده، او وقت محاربه تأثیریله اویانمش انتباه غیرتلری ده دولتك خلقك مصلحتلرینه خدمت ایدوب، مهم حاللرك هر بری مطلوب صورتله اصلاح قیلنمش اولور ایدی.

امید کوزیله احوالك سطحنه نظر ایدر ایسهك، شویله ایدی، هم‌ده شویله اولمق تیوش ایدی. لکن اجتماعی سیاسی خستەلکلرك شوملغیله اولسه‌کرك، هر شی اسکی حالنده اولگی درجەسنده قالدی. خلق نظرنده مانیفەستك معناسی حریت اساسلری ایسه ده، حکومت تفسیرنده مانیفەست وعدەلرینك معناسی باشقه‌چه ایدی. صوك چیقمش اوقازلر وعدەلرك مستور یوزینی آچدی. خلق فتنەسی حضورنده حیرت تأثیریله «تنازل» احسانلرینه مجبور قالمش حکومت ـ صوك اوقازلرده اولگی مانیفەستك معنالرینی تفسیر یولیله اولگی وعدەلرندن قایتمق جهتلرینه میل ایتدی.

اولگی اوکتابر ١٧ مانیفەستنده دولت شوراسی حقنده بر سوز یوق ایدی. ١٩٠٦ سنه فیورال ٢٠ ده دولت شوراسی حقنده مانیفەست اعلان قیلنوب، دولت دوماسنك قوه تشریعیەسنه قوه احتسابیەسنه غایت بویوك تحدید قویولدی؛ دولت دومالرینی شورالرینی هر سنه دعوت‌ایتمك قاپامق اختیاری حکومتك اوقازلرینه تابع قیلنوب، هر وقت هر خصوص‌ده زاقون وضع ایتمك فرمان ویرمك اقتداری حکومتك النه ویرلدی. زاقونلره موافق اولوب اولمـامق جهتیله حکومت اشلرینی احتساب ایتمك حقنه دولت دوماسی مالك ایسه ده، خلقك دولتك مصلحتلرینه موافق اولوب اولمامق میزانیله حکومتك اشلرینی فرمانلرینی احتساب ایتمك اختیارینه

دولت دوماسی مالك دگل ایدی. اوزینه خلاف زاقونلری قبول ایتمه‌مك اختیارینی دولت دوماسی حائز ایسه ده، خلقڭ دولتڭ مصلحتی نقطه‌سندن موافق هم لازم زاقونلری وضع ایده‌بیلمك اختیاری مانیفه‌ست نصوصیله دولت دوماسنه ویرلمه‌مش ایدی.

اوکتابر ۱۷ده اعلان قیلنمش مانیفه‌ستڭ «قوه تشریعیه» سی هر نه قدر بویوك ایسه‌ده، دولت دوماسی دعوت قیلنمش آپریل ۲۷ کوننه قدر بوتون قوه تشریعیه موناراخ الندہ قالدی. اوکتابر ۱۷دن آپریل ۲۷ کوننه قدر، موناراخ اسکی عادت اوزرنده حرکت ایتدی، اختیاری اولگی کبی مطلق ایدی؛ حتی اوکتابر ۱۷ وعده‌لرینی نسخ ایتمك اقتدارینه‌ده البته مالك ایدی. فترتڭ شو طبیعی حالندن استفاده فرصتیله اولسه کرك، دولت دوماسنڭ بایتاق حقوقلرینی حکومت اوقازلری تحدید ایتدی. بوڭا کوره، خلقڭ ناراضیلقلری اولگی کبی قالدی.

بر دولتڭ سیاسی نظامنده بولنور خسته‌لك خلقڭ هر طبقه‌سنه سرایت ایدر: دولتڭ مصلحتلرینه وطنڭ صلاحنه خلقڭ سعادتنه حکومت عجله ایتمز؛ خلق کوزنده حکومتڭ نفوذینی اعتبارینی بتورمك ایچون گنه خلق رهبرلری دولت باشنه اینمش اڭ بویوك بلالره ضررلره ممنون اولور، شاد اولور. روسلرڭ ۱۹۰۵-۱۹۰٤ سنه تاریخلری بوڭا غایت آچیق بر مثالدر، بویوك بر شاهددر.

او وقتلرده حکومتڭ قرارسزلغی، داخلی هم خارجی سیاستلرده حیرتی، مجبوریت قوتیله ویرلمش وعده‌لرینه عاقبت خیانتی- خلقڭ امیدینی قطع ایتدی. اوزینڭ طلبلرینه مقصدلرینه اوز قوتیله نائل اولمق فضیلتلرندن خلق محروم ایدی؛ دولت امورینی اوزینڭ صادق هم ماهر سیاستلیه اصلاح درجه‌لرندن حکومت دون ایدی. مسئله‌یی ایکی طرفدن برینڭ آرزوسنه موافق یولده حل ایتمك ایچون کوکدن بر بلا اینمك، دشمن الندن بر ضربه ییمك لازم ایدی.

سوسیما هائله‌سنده جه‌نه‌رال روژه‌ستوه‌نسکی ئه‌سقادره‌سنه اینمش غایت بویوك فلاکت، بوتون دولتڭ عزتنه قوتنه اورولمش غایت بویوك شدتلی

ضربه ایسه ده، روسلری ممنون ایتدی. (اخلاقك صوك درکه‌لره انحطاطنه غایت آچیق شاهد در.) اوز حقوقلرینی اوزینك قوتیله اوزینك استحقاقیله طلبدن عاجز خلق ـ دولتك باشنه اینمش فلاکتلری غنیمت صایوب، دولت دشمنی النده حکومتك مغلوبیتنه شاد اولوب، اوزینك حقوقلرینی ایمپراطور حضرتلری حضورنده سه‌رگی طروبه‌تسکوی لسانیله بیان ایتدی.

حریت حرکتلرینك مؤرخلری بویله حاللری ثنا لسانیله ذکر ایدرلر ایسه‌ده، دشمن النده مغلوبیتی غنیمت صایمق فرصت عد ایتمك دولت باشنه اینمش فلاکتلره شادلانمق خلقك ذلتیدر، روحاك غایت‌بویوك اوفاقلغیدر.

خلق لسانیله سویلنمش حاجتلری آڭلامامش حکومت ـ زمانك حوادث لسانیله سویلنمش درسلرینی آڭلامق البته تیوش ایدی. لکن اویله اولمادی.

١٩٠٥ سنه اخیری، ١٩٠٤ سنه ابتداسی روسیه تاریخنده غایت مهم بر زمان اولدی: اسکی نظام دهشتلی حادثه‌لرك قوتیله تخریب قیلندی؛ دولت ایچون مناسب اولابیلور یاڭی نظاملری گوزل تدبیرلری بنا ایده بیلمك مهارتلرندن حکومت محروم ایدی. حکومت حیرت‌ده ایدی، سیاسی حرکت همان ازدیاد ده ایدی. بوتون دولتك اوکونگی خسته‌لکلری حقنده سیاسی طبیبلرك سوزلری بر اولوب، دواسی حقنده‌ده اتفاق حاصل اولمش ایسه ده، قدرك اراده قاهره‌سی حکمیله اولسه کرك، روسیه ده انتظام مسئله سی استقبال کونلرینه تأجیل قیلندی.

هر چه کردند از علاج و از دوا گشت رنج افزون، و حاجت نا روا

روسیه‌ده سیاسی پارتیه‌لر.

اوکتابر ١٧ مانیفه‌ستی داخلی حاللرك باشقه‌لرینه او قدر آچیق صورت‌ده تأثیر ایتمه‌مش ایسه ده، سیاسی پارتیه‌لرك ظهورینه یول آچدی. بر نیچه سنه مقدم باشلانمش سیاسی پارتیه‌لر اوکتابر ١٧ برکه‌سنده ظاهر اولدی. پارتیه‌لرك هر بری بویوك مرکزلرده سیه‌زدلر دعوت ایدوب، اول حاضرلنمش اوستافلرینی پروغراملرینی مذاکره‌لر صوڭنده قبول ایدوب؛ هر بری

اوزلرینڭ پارتیه‌لرینی تشکیل ایتدیلر؛ هر بری اوزلرینڭ پلاتفورمه‌لرینی پروغراملرینی طبع ایتدروب، خلق آراسنه هر یرده نشر ایتدیلر.

پروغراملری پلاتفورمه‌لری تعیین قیلنمش بویوك پارتیه‌لرڭ صانی بر نیچه هفته ایچنده اوندن آرتدی: ۱) سوسیال ده‌موقرات، ۲) سوسیال ره‌وولوتسیه‌نر، ۳) رادیقال، ٤) حر فکرلر، ۵) قونستیتوتسیونالیست ده‌موقرات، ٦) معتدل ترقی پرور، ۷) نارودو خوزه‌یستوه‌ننایه پارتیه، ۸) ترقی پرورلر صایوزی، ۹) اوکتابر ۱۷ صایوزی، ۱۰) نظام حقوقی پارتیه‌سی، ۱۱) مونارخیستلر پارتیه‌سی.

اولگی پارتیه، سوسیال ده‌موقراتلر پارتیه‌سی «عمله‌لرڭ مصلحتلرینی حمایه» لواسیله میدانه چیقوب روسیه‌ده، بلکه مدنی مملکتلرڭ هر برنده غایت قوتلی پارتیه اولدی. هیئت اجتماعیه‌ده الڭ فاحش صورتده مساواتسزلك عدالتسزلك بلیه‌سی، اقلیت النده اکثریتڭ هر جهتله اسیرلگی، ـ سوسیال ده‌موقراتلرڭ ایماننه کوره، ـ شوکونگی نظامڭ الڭ طبیعی بر نتیجه‌سیدر. شو نظام ـ خلقڭ حریتنه جماعتڭ حیاتنه، حرکتلرینه، هر یرده هر وقت، بالطبع دشمندر.

بوڭا کوره، سوسیال ده‌موقرات پارتیه‌سی الڭ برنچی سیاسی مقصد اولمق اوزره قرار ایتدی: دولتڭ شوکونگی شکلی تبدیل قیلنوب، ده‌موقراتیه جمهوریتی تأسیس قیلنه‌چق، جمهوریتڭ «اساس قانون» ی شو اساسلری قطعی صورتده تأمین قیلاچق:

1) استقلال خلق اختیارینه تخصیص قیلنور. یعنی دولت اموری خصوصلرنده الڭ بویوك حاکمیت (الڭ یویوك ولاست) خلق وکیللرینڭ یالگز بر هیئت تشریعیه‌سی اختیارینه خاص قیلنور.

2) تشریع پارلامنتلرینه‌ده اداره مرکزلرینه‌ده، تیگوز طوغری عمومی یاشرن اولمق اوزره، ارلره‌ده خاتونلره‌ده صایلانمق صایلامق حقوقلری. پارلامنت ایکی سنه‌لك اولوب وکیللرڭ هر برینه معاش تعیین قیلنور.

3) کیڭ اولمق اوزره، محلی اداره مختاریتلری. ملیت یاخود باشقه بر خصوصیت جهتیله امتیازی وار ولایتلره ولایت مختاریتی.

4) ذاتنڭ، مسكننڭ معصوملغی.
5) دیننڭ، سوزنڭ، مطبوعاتنڭ، اجتماعاتنڭ، شرکتنڭ چیکسز حریتی.
6) هر نوع صناعت، هر نوع تجارت، هر یره انتقال، حرکت حریتی.
7) هر نوع صوبلق طبقەلق نظاملری فسخ قیلنور. دین، جنسیت، ارلك خاتونلق فرقلری اعتبار قیلنمایوب، بوتون خلق همه حقوق ده هر جهتله برابر اولور.
8) دولت همده محلی مختاریت حسابلرینه هر یرده هر نوع لازم مکتبلری تأسیس ایدوب، هر خلقنڭ اوز لسانیله اوز اختیاریله تربیەلنمك حقوقلری هر یرده هر جمعیت ده اوز لسانیله سویلەمك حقی. محلی مدیریتلرده، جماعت ادارەلرنده، دولت مؤسسەلرنده دولت لسانیله برابر خلقنڭ آنا اسانلری ده قبول قیلنمق حقی.
9) دولت ایچنده بولنور ملتلرنڭ خلقلرنڭ هر برینه ملی مختاریت حقوقلری.
10) مأمورلر اوستندن عدول محکمەسی حضورنده هر بر آدمنڭ شکایت ایدەبیلمك حقوقلری.
11) محکمه حاکملرینڭ خلق اختیاریله صایلانمق نظامی.
12) دائمی عسکر تربیه ایتمك زحمتلری بدلنده، خلقنڭ هر برینی سلاحلەمك نظامی ترجیح قیلنور.
13) کنیسه دولتدن، مکتب کنیسه دن هر جهتله قطع قیلنور.
14) بالالرنڭ هر برینه اون‌آلتی یاشلرینه قدر هم هنر تربیەسی هم عمومی تربیه مفت (*) هم مجبوری اولور. فقیرلرینه نفقه‌کیوم مکتب حاجتلری دولت حسابنه ویرلور.
15) دولتی دەموقراتیه جمهوریتی ایتمك یولنده الڭ مهم شرط اولمق اوزره، خزینه نالوغلرینڭ هر بری نسخ قیلنوب؛ فائدەلردن میراثلردن متناسب حصه آلمق نظامی تأسیس قیلور.
عملەلرنڭ بدنی ادبی سلامتلکلرینی صاقلامق ضرورتیله، سوسیال دەموقرات پارتیەسی شو حاجتلری‌ده طلب ایدر:

(*) مفت = безплатно.

16) خدمت ساعتلری یاللی عمله‌لرنك هر برینه ته‌ولك ده سكز ساعتدن آرتق اولماز.

17) یاللی عمله‌لرنك هر برینه هر هفته لا اقل ٤٢ ساعت استراحت مدتی قطعی نظام اولمق اوزره قبول قیلنوب، قانون قوتیله تأكید قیلنور.

18) معین مدتدن آرتق خدمت قطعی صورت ده منع قیلنور.

19) تون اوندن ایرته ساعت آلتی آراسنده تون خدمتلری البته ممنوع اولور. عمله هیئتلری اختیاریله، درست، ضرورت صورتلری استثنا قیلنه بیلور.

20) مكتب یاشنده‌گی بالالری خدمت ایتدرمك هیچ بر صورتله جائز اولماز. ۱٦ دن ۱۸ یاشنه قدر یاشلری ته‌ولك‌ده آلتی ساعتدن آرتق خدمت ایتدرمك ممنوع اولور.

21) سلامتلگنه یاخود آنالق وظیفه‌لرینه ضرر ویره بیله‌چك خدمتلرك هیچ بریله خاتون قز تكلیف قیلنماز. ولادتدن ایلك دورت هفته، صوكره آلتی هفته یوكلی خاتونلرك هر بری خدمتدن آزاد قیلنوب، آزادلق مدتلرنده معاشلری تماميله ویرلور.

22) خاتون عمله‌لر وار هر فابریقه‌لرده زاوودلرده خدمت یرلرنده ایمچه‌ك بالالری هم‌ده یاش بالالر ایچون حضانه بولمه‌لری حاضرلنور؛ بالالرینی تربیه ایتوچی آنالر لا اقل هر اوچ ساعت ده بر دفعه لا اقل یاریم ساعت مدت آزاد قیلنور.

23) عمله‌لرنك قارتلق هم ده عاجزلك كونلری، سرمایه ایه‌لری حسابنه، دولت طرفندن تأمین قیلنور.

24) عمله‌لرنك یاللرینی هر وقت آقچه‌لاته ویرمك لازم اولوب، نرسه‌لته ویرمك البته ممنوع اولور. هفته صاین یال توله‌مك میقاتلری تعیین قیلنور. تولهو میقاتلری خدمت ساعتلری ایچنده اولور.

25) خدمت یاللرندن بر مقدارینی چیگوروب آلوب قالمق هیچ بر صورتله هیچ بر اسمله جائز اولماز

26) عمله‌لرنك حاللرینی حمایه ایتمك ایچون خدمت یرلرینك هر برینه، حاجت قدری اینسپقتورلر تعیین قیلنور. اینسپقتورلرنك حمایه‌سی

خدمتلرك هر نوعنه، حتی خانه خادملرینه‌ده تعمیم قیلنور. خاتون عمله‌لر بولنور یرلره اینسپقتریسه‌لر تعیین قیلنور. معاشلری دولت خزینه‌سندن تأمین قیلنه‌چق عمله هیئتی ـ فابریقه قانونلری تمامیله رعایه قیلنمق خصوصلرینه نظارت ایتمك اشلرینه اشتراك ایدر.

27) محلی مختاریت اعضالری عمله هیئتیله برابر ـ عمله ایچون تعیین قیلنه‌چق مسکنلرك پاکلکلرینه صحی جهتلرینه هم‌ده ترتیبلرینه نظارت ایدر.

28) الك گورل تشکیل قیلنمش مستقل صحیه نظارتلری یاللی خدمت یرلرینك هر برینه نظارت ایدر. طبی اسبابلرك یاراقلرك هر بری عمله‌لرك همه‌سنه مفت اولور؛ خسته‌لك کونلرنده معاشلرینك تمامی عمله‌اره ویرلور.

29) خدمت قانونلرینی تعدی ایده‌چك گناهلیاره جنایت مسئولیتی تعیین قیلنور.

30) نصفی عمله‌دن نصفی ایه‌لردن اولمق اوزره، عمله محکمه‌لری تأسیس قیلنور.

31) هر یرده محلی مختاریت اداره‌لری خدمت بیرژالری (خدمت بورصه‌لری) تأسیس ایدرلر. (عمله‌اره خدمت ویرمك، یاللامق ایچون.)

اسکی طوتقونلغك قالدق اثرلرینی تمام بتورمك ایچون، سوسیال ده‌موقرات پارتیه‌سی شو تدبیرلری ده طلب ایدر:

32) قره‌ستیانلردن یر ایچون بدل آلمق نظامی نسخ قیلنور.

33) یردن استفاده خصوصلرنده قره‌ستیانلره طارلق ویروچی زاقونلرك همه‌سی نسخ قیلنور.

34) قره‌ستیانلاردن یر ایچون اوللرده آلنمش بدللرك همه‌سی قایتارلور. کنیسه، موناستر، قابینه یرلری، سارسکی فامیلیه اعضالرینه عائد یرلار همه‌سی قره‌ستیانلر فائده‌سنه مصادره قیلنور. زادگان یرلرینه مخصوص نالوغلر تعیین قیلنوب، طوپلانه‌چق سرمایه جماعت حاجتلرینه خیرات یوللرینه صرف قیلنور.

35) قره‌ستیانلرك مصلحتلرینی تأمین ایچون، حاجتنه کوره، قره‌ستیان قومیته‌لری تشکیل قیلنور.

36) یر اجاره سناڭ اجرتلری عادتدن آرتق تعیین قیلنمش صورتلرده عادی مقدارینه ایندرمك حقی حاكملرڭ اختیارنده اولور.

صانالمش شو مقصدلره ایرشمك یولنده، سوسیال دەموقرات پارتیه‌سی حریت طرفداری پارتیه‌لرڭ هر بریله برابر حرکت ایدر. دولتاڭ شوکونگی شکلی قلب قیلنمادقچه، خلق اختیاریله تمام حریتله صایلانمش هیئت تأسیسیه دعوت قیلنمادقچه، سوسیال دەموقرات پارتیه‌سناڭ ایماننه کوره، سیاسی اجتماعی مقصدلر هیچ بر وقت تمامیله حاصل اولاماز.

سوسیال رەوولوتسیه‌نرلرڭ ده، رادیقاللرڭ ده پروغراملری سوسیال دەموقراتلر پروغرامنه قریبدر. هر بری دەموقراتیه جمهوریتی اساسنه مبنی اولوب؛ هر برنده همه ملتلرڭ همه خلقاڭ خاتونلرڭ ارلرڭ حقوق جهتیله کامل حریتی کامل مساواتی واردر. یر مسئله‌لرینه ده، اقتصادی مسئله‌لره ده هر جهتله اعتنا قیلنوب؛ عمله‌لرڭ، فقیرلرڭ، یر آدملریناڭ حاللرینی اصلاح ایتمك غایه‌سی ـ شو پارتیه‌لرڭ هر برینه اڭ مهم مقصد اولمشدر.

عقلاڭ ترقیاتی برکه‌سنده انسانیت دنیاسی طبیعتاڭ بوتون قوتلرینی اوزینه تسخیر ایتمش ایسه‌ده، هیئت انسانیه‌ده انسانیتاڭ بویوك بر قسمی عمله صنفی سرمایه النده اسیرلك ده قالوب، دولتاڭ شوکونگی شکلی هم ده اداره‌لرڭ نظاملری ترتیبلری رحمتیله یالگز عمله صنفی هر یرده هر وقت همه زحمتلری تحمل ایدوب؛ انسانیت حقوقلرندن طبیعت برکتلرندن خیراتلرندن عمله صنفی هر یرده هر وقت محروم ایدی. شو حسرتلی عدالتسزلك ـ انسانیت دنیاسنده بوتون هیئت اجتماعیه‌لرده بولنور فتنه‌لرڭ سفالتلرڭ عذابلرڭ‌ده اڭ بویوك اڭ توپ سببی ایدی.

بوڭا کوره، عمله‌لرڭ فقیرلرڭ اجتماعی حاللرینی ممکن قدر اصلاح ـ بوتون هیئت اجتماعیه حاللرینی ده اصلاح اولاچقدر. بوڭا کوره اولسه‌کرك، «عمله‌لرڭ فقیرلرڭ یر آدملریناڭ اجتماعی حاللرینی اصلاح» شعاری، اڭ جالب بر جمله اولمق اوزره، سوسیالیستلرڭ دەموقراتلرڭ لوالرینه پروغراملرینه قید قیلندی.

سوسیالیستلرڭ دەموقراتلرڭ مقصدلرینی بن تـقدیس ایدرم، تصویب ایدرم. انسانلرڭ سوزلریله فکرلری آراسنده، فکرلریله قلبلری آراسنده، دعوالریله نتیجەلری آراسنده اختلاف هر نه قدر بویوك اولابیلور ایسەده، دیەیك، شواوچ پارتیه پروغراملرنده صمیملك واردر، اخلاص واردر؛ دولت ادارەسی سوسیالیستلرڭ دەموقراتلرڭ اختیارینه ویرلسه، قبول ایدەیك، عملەلرڭ فقیرلرڭ یر آدملرینڭ حاللری اصلاح قیلنور، همه حاجتلری ده تأمین قیلنور.

درست، اولابیلور. لکن روسیه کبی دینلری ملتلری جنسلری لسانلری طبیعی حاللری اجتماعی صنفلری مختلف بویوك بر دولتی اصلاح ایتمك مسئلەسی یالـگز شکل، یالـگز صنف مسئلەسی دگلدر. فرض ایدەیك، روسیەده حکومت جمهوریت شکلنه قلب قیلندی. یالـگز بونـگله رەفورمه مسئلەلری تـأمین قیلنماز. فرض ایدەیك، عملەلرڭ یر آدملرینڭ اقتصادی حاجتلری ایفا قیلندی؛ یالـگز بونـگله اصلاح مسئلەلری تمام اولماز.

دولت رەفورمەسنڭ اڭ نـق اڭ گوزل بناسی-بوتون ملتلرڭ همه حاجتلرینی تـأمین ایدەبیلەچك عمومی اساسلر اوزرینه تـأسیس قیلنمق لازمدر. دولتڭ سیاسی اجتماعی اقتصادی حاللرینی اصلاح دعواسیله ترتیب قیلنەچق پروغرام-یالـگز بعض صنفلرڭ مصلحتلرینه منحصر قالمایوب، عموم خلقڭ مصلحتلرینه بر درجه عدالتله اعتنا ایتمك لازمدر. یالـگز صنف مصلحتلری دولت پروغرامنه اساس اولاماز، انسانیت مصلحتلری انسانیت حقوقلری اساس اولمق ضرووردر.

بوگـاکوره، روسیه مسلمانلری اوزلرینڭ «اتـفاق» لرینه یالـگز عمومی اساسلری عمومی مصلحتلری قبول ایدەبیلورلر. صوڭره، پروغرام طلبلری یـالـگز امید انـتخابـیله طوپـلانمایوب، هرطلب ده فعلیت جهتیده اعتبار قیلنمق لازمدر. بوگـاکوره، احوالڭ زمـانـڭ اقـتـضاسی ده، اکثریت رهبرلرینڭ مسلکی ده کوز اوڭنده بولنمق مناسبدر.

بعض طلبلر امید کوزنده هر نه قدر جمیل اولابیلور ایسەده، طبیعی یاخود تاریخی احوالڭ شوملغیله، وصول یوللری آغر اولور، یاخود قاپانمش اولور. یالـگز استـقبال افقلرنده طلوع ایدەبیلەچك اویله طلبلری شو

کونگی پروغرام صحیفه‌لرینه یازمق مطلوب نتیجه‌لری ویره بیلمز.
شو کونگی پروغرام - حریت مستویه سنده، فعلیت دائره‌سنده تأسیس قیلنمق مناسبدر.
بز روسیه مسلمانلری، اسلامیت قوتیله، البته هر نوع حریتڭ طرفداری اولورز. انسانیت حقوقلرینڭ هر بری اسلامیت نظرنده البته محترمدر.
بوڭا کوره، روسیه مسلمانلری حریت پارتیه‌لرینڭ حقلی هر بر طلبلرینه موافقت ایدر، مقصد یوللرنده هر وقت حریت پارتیه‌لریله برابر حرکت ایدر.

«اتفاق»ڭ ایکنچی سیه‌زدی.

(ندوه‌سی.)

شو کتابڭ (١٦٢-١٨١) صحیفه‌لرنده «اتفاق»ڭ مجلسلری، نظامنامه‌سی، پروغرامی حقنده معلومات ویردك. اوکتابر ١٧ مانیفه‌ستی برکه سنده روسیه ده سیاسی پارتیه‌لرڭ حریتله ظهورینی ده (١٩٤) صحیفه ده بیان ایتمش ایدك. او وقت، اوکتابر ١٧ دن صوڭ، مرکزلری پتروغراد ده اولوب، شعبه‌لری هر ولایت ده بولنور سیاسی پارتیه‌لر ظاهر اولدی؛ پروغراملری ده طبع قیلنوب نشر قیلندی. هر یرده پارتیه حرکتلری ده آگیتاتسیه یاریشلری ده باشلاندی.

«اتفاق»ڭ (١٧٦-١٧٧) صحیفه‌لرده بیان قیلنمش قرارینڭ (٢-٣) نچی ماده‌لرنده پروغراملرڭ اساسی تعیین قیلنوب، سنتابر اوکتابر کونلرنده پروغرامڭ مسوده سی ده حاضرلنمش ایسه ده، «اتفاق» آگیتاتسیه لرینه او وقت مسلمانلرڭ النده هیچ بر واسطه هیچ بر ناشر یوقلق شوملغیله اولسه کرك، «اتفاق»ڭ اوزی حقنده ده سیاسی پروغرامی حقنده ده مسلکی حقنده ده طوغری هم کافی معلومات میدان ده یوق ایدی. آوغوست ١٥ دن نویابر کونلرینه قدر وقتڭ قیصه‌لغی ده، سیاسی مسئله‌لره او وقت خلقڭ اعتبارسزلگی ده بلکه سبب اولمشدر. روسیه ده هر یرده، خصوصاً قافقازده قوتلی فتنه‌لرڭ شدتلی هیجانلرڭ دوامی ده بلکه ضرر ایتمشدر.

نصل ایسه ده، «اتفاق» حقنده اساسلی معلومات خلق ده یوق ایدی. حتی، ایکی اوچ آی مقدم تأسیس قیلنمش «اتفاق» او وقتك مطبوعاتی خاطرندن ده چیقمش ایدی.

بوڭا کوره اولسه کرك، او وقت روسیه ده ظاهر اولمش پارتیه لرك «غلبه لگی» ایچنده روسیه مسلمانلری، یاخود دیه یك، مطبوعاتی رهبرلری حیرت ده قالدی: «اتفاق» گویا اونوتولدی. میدان ده وار پارتیه لرك برینی انتخاب ایدوب، قوشولمق صورتنه «اتفاق» قلب قیلندی.

«اتفاق» ڭ قازان شعبه سی قاده تلری ترجیح ایتدی؛ قاده تلرك پروغراملرینی ده ترجمه ایتدروب، «قازان مخبری» نه علاوه صورتیله ده نشر ایتدردی. اورنبورغ شعبه سی ده او فکری تصویب ایتدی. قازان دینلیلرینڭ بعضلری چن روسلری دها زیاده مناسب کوروب، بعض اوفاق نمایشلری ده اجرا ایتدیلر.

پتروغراد مسلمانلرینڭ حسیاتلری ده بر وقت اویاندی. حتی عبدالعزیز افندی دولتشین جنابلری ده بر وقت حرکت ایتدی، دولت دوماسنه ده پوتات صایلامق خصوصلرنده پارتیه لرك بریله برابر حرکت ایتمك لزومی حقنده اوزینڭ نظرینی بیان ایدر ایدی. رشید افندیله عزیز افندی، بر نیچه دفعه مذاکره دن صوڭ، پارتیه لرك برینی انتخاب حقنده، پتروغراد جمعیت خیریه سی قوارتیره سنده بر اجتماع دعوت ایتمگی مناسب کوردیلر. عزیز افندی "Правовой Порядокъ" پارتیه سنڭ آدملرینی؛ رشید افندی قاده تلرك رهبرلرینی دعوت ایده چك اولدی.

اجتماع دیکابر ۹ کوننه تعیین قیلنمش ایدی. صوڭره، رشید افندینڭ طلبیله بر کون تأخیر قیلندی. چونکه قاده تلرك رهبرلری او وقت موسقواده «زه مسکی سیه زد» زاسیدانیه لرنده مشغول ایدی. میلوقوف، رودیچف، ستروو ه جنابلرینی موسقوادن تلغرامله رشید افندی دعوت ایتدی. قاده تلرك شو اوچ بویوك رهبرلری صباح موسقوادن چیقوب، آقشام ساعت ۹ راده لرنده واقزالدن طوغری جمعیت قوارتیره سنه تشریف ایتدیلر. پروفه سور قاره یف، پروفه سور پودوئدن دوکورته نه جنابلری ده دعوت

قیلنمش ایدی. جمعیت ده آوتونومیستلر پارتیه‌سیله برابر اوچ بویوك پارتیه رهبرلری حاضر اولدی:

پروفه‌سور پودوئدن ـ دوکورته‌نه ریاستنده مجلس باشلاندی. پارتیه رهبرلری روسیه مسلمانلرینه قیلاچق خیراتلرینی، غایت گوزل وعده‌لرینی بیان ایتدیلر. لسان ده صارانلق یوق ایدی. رشید افندی روسیه مسلمانلرینك حاللرینی قوتلرینی سویله‌دی، موسقوا یاشلرندن عثمان افندی آلبتکوف جنابلری ده پارتیه وعدلرینك قیمتی حقنده طوغری سوزینی سویله‌دی.

مجلس تون ساعت ایکیلره قدر دوام ایتدی؛ پارتیه رهبرلرینه مجلس بویوك امید ویردی، مجلسك نتیجه‌لرینه قناعت ایتدیلر. او وقت روسیه مسلمانلرینك جانلی حرکتلری تأثیریله‌ده اولسه کرك، پارتیه رهبرلری کوزنده مسلمانلرك براز ایسه ده اهمیتلری وار ایدی. اوللرده روسیه مسلمانلرینك حاللرینه هیچ بر وقت التفات ایتمه‌مش پارتیه آدملری بوندن صوك مسلمانلرك حاللرندن حرکتلرندن معلومات جمع ایتوب، قیصه براز مدت ایچنده روسیه مسلمانلرینك سیاسی حرکتلرینه فکرلرینه وقوف حاصل ایتدیلر. نتیجه ده قاده‌تلر پارتیه‌سی بوتون قوتلرینی قازان طرفنه توجیه ایدوب، مسلمانلرك کوکللرینی اوزلرینه جلب ایتمك امیدیله، محترم یوسف افندی آقچورا جنابلرینی قاده‌تلرك اداره مرکزیه‌لرینه اعضا ایتدیلر. قاده‌تلرك تدبیرلری طوغری چیقدی؛ قاده‌تلر مسلمانلرك کوکللرینی اوزلرینه جلب ایده بیلدیلر. مسلمانلری وار ولایتلرده دولت دوماسنه انتخاب خصوصلرنده مسلمانلرك آوازلریله قاده‌تلر هر پارتیه‌دن زیاده استفاده ایتدیلر. مسلمانلردن قاده‌تلرك استفاده‌لری بویوك اولدی. لکن مسلمانلرك «اتفاق» لرینه «مشروطیت‌چی» کبی بر قویروق طاقمقدن باشقه بر فائده مسلمانلره بولنمادی. او طاقمه قویروق شوملغیله مسلمانلرك «اتفاق» لری نهایت قاده‌تلرك شعبه‌سی کبی تلقی قیلنه‌چق اولور ایدی.

آوغوست ١٥ ده تأسیس قیلنمش «اتفاق» قوتی، نصل ایسه ده، مسلمانلری صاقلادی؛ روسیه مسلمانلرینك اوزلرینه مستقل «هیئت سیاسیه» اولمق اوزره حرکت ویردی. او وقت «الفت» صحیفه‌لرنده رشید افندینك

جانلی آنشلی مقالەلری دە تأثیرسز قالماش اولسە کرك. هر ولایت دە مسلمانلر طوپلانوب، اوزلرینك حسیات سیاسیەلرینی بر درجە اظهار ایتدیلر. «قورولتای» مجلسلرینك قرارلرینك اثری دە میدان دە وار ایدی. پەرم غوبەرنیەسنك اوچ وولاست مسلمانلری مفتی حضرتلرینە مراجعت ایدوب، مسلمانلرك احتیاجلرینی مذاکرە ایچون اوفا دە ینە عمومی بر سیەزد طلب ایتدیلر. ١٩٠٥ سنە دیکابر ٢٨ دە ایدی.

عموم روسیە مسلمانلرینك حاجتلرینی مذاکرە ایچون، مرکزلرك برندە طوپلانمق فکری هر طرف دە قوتلندی. او وقتلردە یا موسقوادە یا پتروغرادە روسلرك دە سیەزدلری احتمال ایدی. بوڭا کورە، مسلمانلرك سیەزدلری دە یا موسقوادە یا پتروغرادە اولوب، روسلرك سیەزدلریلە بر وقت دە اولمق ملاحظەسی «الفت» صحیفەلرندە یازلدی. جریدەلرك خبرلری ملاحظەلری خلق طرفندن ممنونیتلە قارشیلانوب، مرکزلرك برندە مسلمانلرك سیەزدی (ندوەسی) اولاچق ایسە، هر طرفدن هر ولایتدن وکیللر کوندوریلەچگی دە جریدەلر ستونلرندە خلق طرفندن وعد قیلندی.

سیەزد دعوت ایتمك، یرینی کونلرینی تعیین ایتمك، مذاکرەلرینە پروغرام حاضرلەمك کبی وظیفەلر، او وقتك مطبوعاتی صحیفەلرندە، قازان شعبەسنە تسلیم قیلندی. بویوك بر سیەزدك یری کونلری تعیین قیلنەچغنە هر آدم منتظر قالوب، قولاقلرینی طوغری قازان شعبەسنك اذاننە توجیە ایتدیلر.

جریدە صحیفەلری سیەزد مذاکرەلرینە پروغرام حاضرلەمك اجتهادلریلە مشغول ایدی. «ترجمان» ستونلرندە استاذ محترم اسماعیل بك حضرتلری سیەزد مذاکرەلرینە اون مادە تقدیم ایتدی. اڭ مهملری شودر: ١) عمومی تعاون نظامنامەسی، تعاون جمعیتلرینك اصول ادارەسی؛ ٢) سیاسی پارتیەلرك برینی ترجیح مسئلەسی؛ ٣) انتخاب زاقونلرینە کورە دولت دوماسنە روسیە مسلمانلرندن تیوش بولاچق قدر دەپوتات صایلانمق مسئلەسی. (مسلمان دەپوتاتلرك اون بش قدر اولابیلەچگی اعلان قیلنمش ایدی. لکن صایلاو قاعدەلرینە کورە یوزلرە قریب اولمق تیوش ایدی.) ٤) همە مسلمانلری، تاتارلری قرگیزلری تاجیکلری اوزبکلری،

بر درجه محکمه شرعیه‌لره تابع ایتمك یوللری؛ ٥) رسما خریستیان دفترینه قید قیلنمش مسلمانلری بلا تأخیر اسلام دفترینه قید ایتدرمك یوللری؛ ٦) روحانیلرك مدرسلرك معلملرك نفقه‌لرینی تأمین ایتمك تدبیرلری؛ ٧) مکتبلری مدرسه‌لری اصلاح ایتمك، همه‌سی ایچون پروغرام ترتیب ایتمك؛ ٨) هر ولایت‌ده بر مدرسه عالیه تأسیس چاره‌لری؛ ٩) روحانی اداره‌لری اصلاح ایتمك مسئله‌لری.

دیکابر کونلرنده بوتون روسیه مسلمانلری سیه‌زد مسئله‌لریله مشغول ایدی. هر آدم جریده نسخه‌لرینی النه آلدیمی الك ابتدا سیه‌زد مسئله‌لرینه دائر خبرلری مقاله‌لری آرار ایدی.

بر کون «قازان مخبری»نك ١٠نچی عددنده اورنبورغ مسلمانلرندن شویله بر تله‌غرام وار ایدی: «اورنبورغ مسلمانلری قاده‌تلرك پروغرامنه میل ایدر، عموم مسلمانلرك اجتماعی ایچون پتروغرادی مناسب کورر.»

«ترجمان»ده اسماعیل بك غصپرینسکی امضاسیله «عمومی مجلس یانوار اخیرنده موسقواده اولسه، مناسب اولور ایدی.» مفهومنده بر آچیق مکتوب درج قیلندی.

عاقبت، قازان شعبه‌سی «یانوار ١٢ده موسقواده عمومی سیه‌زد اولاچق.» تله‌غراملرینی هر طرفه ویردی. ایکی کون صوك قازان شعبه‌سی تکرار هر طرفه تله‌غراف ویروب، «موسقواده حکومت منع ایتدی. مسلمانلرك سیه‌زدی یانوار ١٥ده پتروغراد ده اولاچق» خبرینی معلوم ایتدی.

آرتق، شو تله‌غرام روسیه مسلمانلرینه قناعت ویردی. پتروغراد‌ده حکومت مساعده‌سیله رسمی سیه‌زد اولاچق امیدی مسلمانلرك کوکللرینه قرار ایتدی.

قازاندن صایلانمش یدی وکیل پتروغراده کیلدی. رخصت آلنمش یا یوق هیچ بر شی معلوم توکل ایدی. سیه‌زد وظیفه‌لرینی اوستلرینه آلمش قازان وکیللری رخصت آلنوب آلنماموق حقنده مسلمانلرك هیچ برینه هیچ بر سوز سویله‌مه‌دیلر. قازان وکیللری رشید افندی یاننه کلوب «سیه‌زد جمعیتلری ایچون بر لازم؛ نره‌دن بولورز؟» دیدیلر. رشید افندی

«یر بولنور. درسخانه‌سنڭ صالونلرینی پروفه‌سور لیسغافت ویره‌چك ایدی..» دیدی.

یانوار ۱۳ ده پتروغراده هر طرفدن وکیللر کیله باشلادی. اوفا، اورنبورغ، صامارا، سیمبر، سیبیریه‌دن وکیللر کیلدی. یانوار ۱٤ ده تورکستان قازاقلری؛ ۱۵-۱٦ ده قریم قافقاز مرخصلری ایرشدی.

وکیللرڭ اسملری ولایتلری ٦ نچی عدد «الفت» ده بیان قیلنمشدر.

یانوار ۱٤ ده آقشام ساعت سکز راده‌لرنده داملا جار الله حضرت آقچورا جنابلرینڭ همتیله بوتون وکیللر شرفنه بویوك ره‌ستورانلرڭ برنده گوزل بر ضیافت تقدیم قیلندی. یوزدن زیاده مهمان حاضر ایدی. قازاق وکیللرینڭ ده همه‌سی دعوت قیلنمش ایسه ده، هیچ بری حاضر دگل ایدی. قازاق وکیللرینڭ قدومنه مجلس طوقز ساعتلره قدر منتظر قالدی. قازاق وکیللری مجموعی یکرمی قدر آدم ایدی. صوڭره رشید افندیله احمد فائز افندی قازاقلرڭ مسافرخانه‌سنه واروب، یالنوب یالواروب، قازاق ملالرندن بر آدمی آلوب کیلدیلر. مجلسڭ تورنده قازاق ملاسنه اورون ویرلوب، ضیافت تقدیم قیلندی. طعام صوڭنده رشید افندینڭ طلبیله، بوتون جماعت باکوده قافقازده شهید اولمش مسلمانلرڭ روحلرینه دعا ایتدی. دعا صوڭنده دورت بش آدم نوبتله نطق سویله‌دی.

ملا افندیدن قازاق قارنداشلرمزڭ حاللرینی، کلمش وکیللرڭ مطلبلرینی مقصدلرینی صوراشدق. لسانی فصیح بر آدم ایدی. آق چالمه‌سینڭ قویروغیله کوزینڭ یاشلرینی سورته‌رك، جمع عظیم حضورنده دیدی:

«بز هیچ بر وقت شو خان زاده‌لرڭ ظلملرندن خلاص اولامادق. بزی ایلمزدن یورتمزدن محروم ایتدیلر، ایندی دینمزدن ده محروم اولایق دیب یوررلر. بز یکرمی کشی‌مز؛ بزی یورت ایل بر بولوب، دین قارنداشلرمز ایله برلشوگه دیب یبه‌ردیلر. ایندی پتربورغه کیلگان صوڭ، آناو چنگیز دیگان توره‌مز هم باشقه‌لری کیلوب، «نوغایلرغه قوشولماڭ!» دیب، بز بیچاره‌لرنی قورقتوب، اواره ایتوب «بوگوندن قالمای پتربورغدن کیتڭز!» دیب یاتوزلر.

بی چاره قازاق ملاسی بر ساعت قدر آغلادی. صحراده قازاقلرڭ مظلومیتلرینه عائد غایت آیانچ حاللری سویلەدی.

ضیافت-تون ساعت ۱۲ یه قدر دوام ایتدی. وکیللر طاتلی مصاحبه ایدوب، معارفه حاصل ایتدیلرده، «ایرتەگه عمومی جمعیت اولور!» امیدیله هر بری قایتدی.

لسان عربڭ نحوینه دائر استطرادی بر مسئله:

قازاقلرڭ معیشتلری حاللری حقنده قازاق ملاسنڭ معلوماتنه لسانه صوقلانوب ملا افندینی خانه سنه قدر اوزاتدم؛ اوطه‌سنه دعوت ایتدی؛ براز صحبت ایتدك. بنم «تاریخ القران و المصاحف»ڭ بایتاق صحیفه‌لرینی اوقوب، اوزینڭ نظرینی ده بیان ایتدی. ادبی دینی معلوماتنه قناعت ایتدم. «تاریخ القران و المصاحف»ڭ ۱۵ صحیفه سنده «و ارانی اکون علی حق وبینة» سوزلرینی اوقودی؛ «بویله جمله‌لرده جار مجرورڭ متعلقی محذوف اولمق لازمدر؛ ذکر ایتمك، نحو قاعده‌لرینه کوره، خطادر.» دیدی. ملا افندینڭ غایت طوغری اعتراضنه ممنون اولدم، تحسین ایتدم، ارشادینه ده تشکر ایتدم؛ سوزینی تصویب ایتدم. درست، نحو امامليرينڭ بيانته کوره، ظرف جار مجرورڭ متعلقی افعال عمومدن اولسه البته محذوف اولور. لکن قران کریمده ایکی آیت کریمه واردر، بنم جمله‌مڭ درستلگنه شهادت ایدر، دیدم. بری النمل سوره سنده «فلما رآه مستقرا عنده» آیت کریمه سی؛ بری ده المومن سوره‌سنده «اولم یسیروا فی الارض فینظروا کیف کان عاقبة الذین کانوا من قبلهم.» آیت کریمه سی.

شو ایکی آیت کریمه «وارانی اکون علی حق و بینة» جمله سنڭ درستلگنه قطعی شاهددر. نحو قاعده‌لرینه توفیق آرزوسیله امام جلال الدین محمد بن احمد المحلی حضرتلری «مستقرا» سوزینی «ساکنا» سوزیله تأویل ایتمش ایسه ده، «الذین کانوا من قبلهم» سوزینی تأویل ممکن توگل دیدم. نحو قاعده‌سی اکثریتی بیان یولنده ایسه، درستدر؛ لکن اگرده کلیتی دعوا یولنده ایسه، المومن آیت کریمه سی او قاعده خلافنه قطعی صورتله شهادت ایدر دیدم.

۱۹۰٦ سنه يانوار ۱٦ ده تون ساعت (۱-۲) آراسنده قازاق ملاسیله شو صحبتم خاطرمده قالدی. ادب راغبلری طلبه‌لره بلکه فائده ایدر امیدیله بوراده حکایت ایتدم. قازاق ملاسنڭ صورتی، گوزل قیافتی توش کبی خاطرمده قالمش ایسه ده، محترم اسمی خاطرمده قالمامش. دفترمده ده یوق.

یانوار ۱۷ ده قریمڭ مفتی‌سی عادل میرزا قاراشایسکی، قاضی عسکر حاجی عمر افندی، ینه بر نیچه آدم پتروغراده ایرشدی.

او کون ایرته همه مسلمانده بر سرور بر شادلق. او کون آقشام بویوك اجتماع اولاجغنه هر آدم امین ایدی. فقط مع التأسف اویله‌دن صوڭره قولاقدن قولاقلره ناخوش خبرلر سویله‌نه باشلادی. حقیقت حالدن هیچ کیمڭ خبری یوق؛ آراده نه در وار، مستور. مذاکره دورت بش آدم آراسنده، قازان شعبه‌سی اداره‌سنده دوران ایدر. مسلمانلرڭ سیه‌زدلرینه مخصوص کوندورلمش وکیللر بر اجنبی کبی معامله قیلنور. بر سوز ایشتمك، بر خبر آلمق ایچون وکیللر نومردن نومرلره یوروب، پتروغراد اورامرنده حیرت ایچنده بیهوده زحمتلنورلر ایدی.

شو حال محترم وکیللره صوڭ درجه‌ده آغر اولدی؛ قازان شعبه‌سینڭ بویله معامله‌سندن وکیللرڭ هر بری شکایت ایدر ایدی. قازان شعبه‌سنڭ معامله‌لرندن بیزار اولوب، رشید افندی ده اوزبنڭ قوارتیره‌سنه قاپاندی. وکیللر رشید افندی قوارتیره‌سنه واروب «نه وار؟ نه اولاچق؟» دیگه‌له‌سه‌لرده بی چاره رشیدڭ ده بر شیدن خبری یوق.

عاقبت، کیفیت حال بر درجه ظاهر اولدی: قازان شعبه‌سی یانوار ۱۵ ده پتروغرادڭ غرادوناچالنیگندن سیه‌زد زاسیدانیه‌لرینه رخصت طلب ایتمش؛ لکن غرادوناچالنیك رخصت ویرمه‌مش؛ «اوّل رخصت آلمق، صوڭره طوپلانمق لازم ایدی. بونڭ اوزرینه، بویله جمعیتلره رخصت ویرمك بنم وظیفه‌م دگلدر.» دیمش. طوغری سوز.

شو خبر وکیللره هیجان ویردی. زیرا حقیقت حال شویله ایسه، ایکی کون امتدادنده او خبری وکیللردن ستر ایتمك ده معنی یوق ایدی. اجتماع احتمالندن امیدسزلك اوزرینه، وکیللرڭ حدتلری زیاده‌لشدی.

اشلرڭ قراری اجتماعڭده قطعیلگی معلوم دگل ایکن، بیهوده یره تلهغرادلر ایله عجله ایتوب، او قدر آدمی تشویش ایتمكده نه معنی وار ایدی.

یانوار ١٨ ده ایرته، رشید افندی قوارتیره‌سنه "Новое Время" مخبرلرندن بر آدم کلدی؛ دیدی:

«بن پروفه‌سور لیسغافت جنابلرینی کوردم، سزڭ سیه‌زدڭز اجتماعلرینه درسخانه‌سینڭ صالونلرینی ویره‌چك اولمش ایمش. اولگی اجتماعڭز اولاچق آقشام کونده لیسغافت جنابلرینی غرادوناچالنیك تله‌فون واسطه‌سیله دعوت ایتدرمش. مسلمانلرڭ سیه‌زدینه رخصت ویرله‌چك ایدی، لکن مسلمانلرڭ روحانیلری راضی توگل؛ طوپلانمش وکیللرڭ هر بری حکومت دشمنی سوسیال ده‌موقراتلردر دیدیلر. بوڭاکوره غرادوناچالنیك سیه‌زد اجتماعلرینی منع ایتدی. سزڭ سیه‌زدڭره راضی توگل روحانیلر، عجبا، کیملردر؟» دیدی. شو خبرڭ درستلگی ساخته‌لگی بزه او وقت معلوم توگل ایدی. لکن یانوار ١٦ ده ضیافت کیچه سنده، «رخصت ویرلورمی؟ یاخود ویرلمزمی؟» مسئله‌سی مذاکره قیلنور ایکن، آخوند بایزیدف اوزینڭ بعض احبابلرینه دیمش ایدی: «بن صوراماسه‌م، مینستر رخصت ویرمز!» مخبرڭ پروفه‌سور لیسغافتدن نقل قیلنمش سوزی آخوندڭ سوزیله تصدیق قیلنه‌بیلور.

غرادوناچالنیگڭ «بویله اجتماعلره رخصت ویرمك بنم وظیفه‌م دگلدر» سوزینه کوره، یانوار ١٧ده وکیللردن اوچ آدم داخلیه ناظری حضورینه مساعده طلب ایتمك ایچون مراجعت ایتمشلر ایسه‌ده، داخلیه ناظری بزم وکیللری قبول ایتمه‌دی.

مسلمانلرڭ اضطرابلری حیرتلری صوڭ درجه‌لرینه ایرشدی. اشلرڭ چاره‌لرینی براز کورمك ایچون، رشید افندی بوتون وکیللری پتروغراد جمعیت خیریه‌سی اداره‌سنه دعوت ایتدی. بوتون وکیللر حاضر اولدی. مذاکره بر نیچه ساعت دوام ایتدی. نهایت پروغرام مسئله‌لرینی مذاکره ایتوب ترتیب ایتمك ایچون، هر ولایتدن ایکی وکیل صایلانوب، بر قومیسیون تشکیل ایتدیلر. قومیسیون اعضالری آراسنده طلبه‌دن بر وکیل وار ایدی.

یانوار ١٨ده داخلیه ناظرینه تکرار واروب مساعده آلمق ایچون،

مفتی عادلگرای میرزا قاراشایسکی، داملا عالم‌جان حضرت بارودی، علی‌مردان بك طوپچی‌باش، احمد میرزا مفتی‌زاده تعیین قیلندی. شو دفعه داخلیه ناظری بنه مساعده ویرمز ایسه، فینلەندیه طوپراغنه کیدوب ایسه ده، البته اجتماع ایدوب همه مسئله‌لری مذاکره ایده‌چکلرینه قرار ویردیلر.

یانوار ١٨ده بزم معتبر وکیللرمز داخلیه ناظرینك قاپوسنه واروب، قبول بولمه‌سنده ناظرك قبولنه انتظارده ایدیلر؛ او اثناده چنگیزخان کیلوب، دقیقه‌سنده قبول قیلندی. چنگیزخان ایله صحبت ایتدکدن صوك، ناظر جنابلری بزم وکیللری قبول ایتمه‌یوب قایتاردی.

بر نیچه ساعت بکله‌دکدن صوك مردود اولوب روسیه مسلمانلرینك وکیللری قایتدی. ناظرك معامله‌لرینی مسلمانلردن ستر ایتدیلر. حالك مستوریتی مسلمانلره هیجان ویردی؛ اجنبی کبی معامله قیلنمقلری وکیللرك کوڭللرینی قردی.

حقیقت حالدن خبرلری وار یوسف افندی آقچوره، فاتح افندی کریمی، بلکه قادەت پارتیه‌سنك رهبرلری اعانه ایدر، رخصت آلوب ویرور امیدیله اولسه کرك، روسیه مسلمانلرینك «اتفاق» لرینی قادەت پارتیه‌سنه شعبه کبی یاخود قویروق کبی ایتمك حیله‌لرینه‌ده او وقت تنزل ایدوب، قادەت پارتیه‌سیله صاتولاشوب یوردیلر.

ناظرك قاپوسندن مردود اولوب قایتمش وکیللر ایله برابر بر قدر جماعت طوپلانوب حیرت ایچنده صحبت ده ایدیلر؛ احمدجان افندی سەیدش بابای کیلدی ده دیدی:

افندیلر! بنی چنگیز حضرت سزه کوندوردی، بیك روبل ویرور ایسه‌کز، سیەزدکزه رخصت آلوب ویرورم دیدی. افندیلر، شو سوز امانت سوزدر. بن سویله‌دم؛ لکن پاره ویره‌چك ایسه‌کز اوزکز واروسز.

عالم‌جان حضرت ـ پاره‌لزی بن آلوب واروم.

علیم افندی مقصود ـ افندیلر، شو اش غایت اویات، بیك زور عیب! شو خبری فاش ایتو اصلا مناسب توگل. راضی اولسه‌کز، ویره‌جك ایسه‌کز، پاره‌لری اوفاقلات طوپلاماکز. پتربورغ جماعتی طرفندن بن اوزم ایکی یوز روبل ویرورم.

سلیم میرزا جانتوره ـ افندیلر، بن بویله بر اشی قبول ایده‌مم، چنگیز بزم آدمدر، بویله اش بزه یاقشماز، «قاره یوز»لك اولور.

صوڭره قولاقدن قولاغه بر قدر سوز سویله دیلرده، چنگیز حضرتلرینه آدم کوندورمك قرارینی قبول ایتدیلر. اسماعیل بك غصپرینسکی، علی مردان بك طوپچی باش چنگیز حضورینه یونه‌لدیلر. چنگیز قاپوسنده مهمانلری سلیم میرزا جانتوره استقبال ایتدی، «کنه‌ز حضرت سزی قبول ایتمز، وقتی یوق» دیدی.

معلوم البته، کوندوروچیلر خطا ایتمشلر. احمدجان بابا سه‌یدش کوندورلمش اولسه ایدی، کنه‌ز حضرتلری مسلمانلرڭ وکیللرینی بویوك التفاتله قبول ایدر ایدی. علی مردان بك کبی آدملر ایله «اش کورمك» آسان دگل. چنگیز اویله اشلری گوزل بیلور.

مساعده آلمق احتماللرندن امیدلرینی اوزدیلرده، اش کوره‌چك وکیللر سیه‌زد مسئله‌لرینڭ مذاکره‌لرینه کیرشدیلر: یانوار ١٧ ده جمعیت خیریه اداره‌سی قوارتیره سنده صایلانمش قومیسیونی اعتباردن توشوروب «ئه‌رمیتاژ» مسافرخانه سنده «دربسته» اجتماعلرده پروغرام مذاکره‌لرینه شروع ایتدیلر.

یاکی قومیسیون‌ده قازان وکیللرینڭ همه‌سی، باکودن علی مردان بك، قریمدن بر نیچه آدم، ولایتدن کلمش بر نیچه امام وار ایدی. بونلره ما عدا همه وکیللر «نه اولدی؟ نه اولاچق؟» دیه‌رك اورایه بورایه واروب پتربورغ اوراملرنده سرگردانلقده ایدیلر.

قومیسیون قازان شعبه‌سینڭ النده اوینایور. بی چاره وکیللر قازان شعبه‌سی طرفندن نه قدر حقارت معامله‌لری کورسه‌لرده، همه‌سی هر وقت «اتفاق» نامنه صبر ایتدیلر. یوقسه، هر نه قدر رسمی دگل ایسه‌ده، سیه‌زد اجتماعلرینه بر مانع یوق ایدی. ذاتا ناظر جنابلری بزم وکیللره بالواسطه «رسما رخصت ویره‌مم. لکن غیر رسمی اجتماعلرینه پولیتسیه مانع اولماز.» دیمش ایدی. شویله ایسه، اجتماع ایتمه‌مك مساعده رسمیه یوقلقدن اولمایوب، بلکه بزم آغایلرڭ یالگز «اویون اوینامه»لرندن ناشی ایدی.

یوزدن آرتق وکیل پتروغرادده ایکی هفته قدر اقامت ایتدی. حکومتڭ بوندن خبری وار ایدی. دورت بش دفعه همه‌سی طوپلاندی. حکومت بوندن ده غافل دگل ایدی. حتی حسن افندی حبیب الله قوارتیره‌سنده ایکی یوزه قریب آدم طوپلانمش ایدی. البته شبهه یوق، خانه صاحبی بویله بویوك اجتماعی پولیتسیه آدملرینه البته معلوم ایتدی؛ چونکه قانون فرمانیله مجبور ایدی. طبیعی، بر قوارتیرانت خاطری ایچون خانه صاحبی هیچ بر وقت او قدر بویوك شترافی تحمل ایتمز. حسن افندی قوارتیره‌سنده مجلس بر نیچه ساعت دوام ایتدی؛ پولیتسیه طرفندن بر شی اولمادی.

شو حاللرك هر بری شهادت ایده بیلور: طوپلانوب، همه مسئله‌لری مذاکره ایتمك او وقت البته ممکن ایدی. رسمی مساعده یوقلق بهانه‌لرینه اعتماد ایدوب اویون اویناماق اختیار قیلنمامش اولسه ایدی، طوپلانوب مذاکره ایتمك یوللری البته بولنور ایدی. «اتفاق»ڭ پروغرامی نظامنامه‌سی تمام مذاکره قیلنوب، تعدیلات صوڭنده قبول قیلنوب، عودت ایتمش وکیللرڭ آگیتاتسیه‌لریله، مطبوعاتڭ قوتیله «اتفاق» فکرلری خلق آراسنه طارالوب، طامورلانوب، دولت ایچنده روسیه مسلمانلرینڭ قوتلری، خلق هم حکومت کوزنده مسلمانلرڭ قیمتلری اعتبارلری حرمتلری شوکون ایندی تمام باشقه بر درجه‌ده اولور ایدی.

وکیللرڭ «اتفاق» فکرینه خلوصلری محبتلری برکه‌سنده، وکیللر تحمل ایتدیلر؛ اویونچیلرڭ اویونلرینه باقمایوب «اتفاق» اشی دوام ایتدی. علی مردان بك جنابلرینڭ معرفتیله روسچه حاضرلنمش نظامنامه (٢٢ ماده)، پروغرام (٧٩ ماده ایدی) ماده ماده اوقولوب مذاکره قیلنوب، بعض یرلری تعدیل قیلنوب، موقت اولمق اوزره قبول قیلندی. پروغرامڭ نقصانلری کله‌چك سیه‌زدلرده احوالڭ زمانڭ اقتضالرینه کوره تدارك قیلنه‌چق اولدی.

شو دفعه ١٩٠٦ سنه یانوار اجتماعلرینی سیه‌زد اعتبار ایدوب ایتمه‌مك مسئله‌سی ده مجلسلرڭ برنده اوزون نزاعلره یول آچدی. اکثریت شو اجتماعلرمزی سیه‌زد اعتبار ایتمك طرفنده اولوب؛ نه‌دندر، محترم اسماعیل بك

غصپرینسکی جنابلریله تبعه‌سی یانوار اجتماعلرینی بر عادی صوبرانیه ایتمک صددنده ایدی. استاذ اسماعیل بك حضرتلری حتی هر بر مجلس‌ده شو حق‌ده «غیرت» کوسته‌رمش ایسه‌ده، اکثریت هر دفعه «اتفاق» ی قبول ایدوب، اجتماعلری سیه‌زد ایتمك طرفنده اولور ایدی. عاقبت، محترم اسماعیل بك جنابلری ارشاد اداره‌سنه تله‌غرام ویردی، «نه صدر وار، نه شوری وار، مساعده یوق. همه‌مز خانه‌لرمزه قایتدق.» دیدی. (ارشاد ۳۱).
محترم استاذك اویله حرکتلرینك معقول برر سببی بزه معلوم اولمادی.

او کونلرده «پتربورغسکیه وه‌دوموستی» جریده‌سنك ۱۵ نچی عددنده، نوواية ورەميا جريده‌سنك ۱۰۷۱۹ نچی عددنده انکلیز امضاسیله بر آدم روسیه مسلمانلرینك حرکتلرینه یانوار اجتماعلرینه طعن ایدوب مقاله‌لر یازدی. محترم اسماعیل بك غصپرینسکی جنابلری مجلسلرك برنده «صاریقلی انکلیز» ك مقاله‌لری دیه‌رك نقل ایتدی.

پتروغراده یانوار اجتماعلری هر نه قدر طالاشلری، بویوك غوغالری کوب، مشقتلری غایت زور اجتماع اولمش ایسه ده، روسیه مسلمانلرینك ایکنچی سدوه‌سی ایدی. اکثریتك قراریله ده شویله اعتبار قیلندی. بونکله «اتفاق» تأکید قیلندی. عموم روسیه مسلمانلرینه سیاسی بر پارتیه اولور امیدیله، اتفاق «روسیه مسلمانلرینك اتفاقی» اسمیله تسمیه قیلندی.

یانوار ۱۸ ده اولسه کرك، پروغرام مذاکره‌لری اثناسنده آقشام ساعت ۹ راده‌لرنده داخلیه ناظرینك قوریه‌ری کلوب، یانوار ۲۰ ده اویله‌دن صوك ساعت دورت ده ناظر حضورینه وکیللرك ده‌پوتاتسیه‌لرینی دعوت ایتدی. یانوار ۲۰ ده کوندوز ساعت دورت ده مفتی عادلگرای میرزا قاراشایسکی، داملا عالم‌جان حضرت باورودی، احمد میرزا مفتی زاده، علی‌مردان بك طوپچی باش جنابلری داخلیه ناظری حضورینه قبول قیلندی. ناظر جنابلری اوپوزانت پارتیه‌لره بهانه ویرمه‌مك ایچون، مسلمانلرك سیه‌زدلرینه رسمی رخصت ویرمك شو وقت مناسب دگللر دیمش.

مسلمانلرك بر نیچه دفعه آچیق اجتماعلرینی کورمش پتروغراد جریده‌لری مینستر سوزلرینك اشاره‌لرینی آچیق رخصت کبی تلقی ایدوب

«مسلمانلرنڭ سیه‌زدینه یانوار ۲۰ ده حکومت رخصت ویردی.» خبرینی یانوار ۲۱ ده نشر ایتدیلر.

یانوار ۲۱ ده وکیللرنڭ هر بری «ئه‌رمیتاژ» مسافرخانه‌سنه دعوت قیلندی. مقصد: پروغرامی قبول ایتدرمك امضا ایتدرمك ایدی. اوراده «الفت»نڭ ۷ نچی عددی اوقولوب، بزم بویوکلرمز صوڭ درجه حدت ایتدیلر. حتی اسماعیل بك غصپرینسکی جنابلری «رشید افندی‌یه سویله‌ڭز: شو نومر «الفت»نڭ صوڭ نومری اولور، بوندن صوڭ «الفت» چیقماز.» دیدی.

اوطه‌لرنڭ برینه وکیللرنڭ هر برینی نوبتله آلوب واروب بر کاغده امضا ایتدررلر ایدی.

«ئه‌رمیتاژ»نڭ بویوك زالنده اوفاق اوفاق اوسته‌للر تیره‌سنده وکیللر صحبت ایتدیلر طعام تقدیم قیلندی، وکیللر آقشامی ییدیلر. نه اولدی، نه اولاچق؟ خبرلری یوق. بلکه شو مجلس سیه‌زدنڭ الڭ صوڭ اجتماعی‌ده اولور ایدی. لکن پتروغراد معتبرلرندن حسن افندی حبیب الله محترم وکیللرنڭ هر برینی یانوار ۲۲ ده آقشام ساعت ۷ ده قربان طعامنه دعوت ایتدی.

اوراده بوتون وکیللرنڭ عمومی اجتماعلری اولور امیدیله، وکیللر همه‌سی دعوتی ممنونیتله قبول ایتدی.

یانوار ۲۲ ده پتروغراد جریده‌لرنده «هر نوع صوبرانیه‌لره مساعده وار.» خبری ده نشر قیلندی.

یانوار ۲۲ ده آقشام ساعت ۸ راده‌لرنده حسن افندی حبیب الله قوارتیره‌سنده خلق طوپلاندی. قربان طعامی تقدیم قیلنوب تمام اولدقدن صوڭ مجلس باشلاندی. رئیسلك رشید افندی جنابلرینه عرض قیلنمش ایسه ده، رشید افندی احترام یولیله رئیسلگی اسماعیل بك جنابلرینه ویردی؛ اسماعیل بك قبول ایتوب مجلسی آچدی ده دیدی:

— آواز حقنه یالڭز وکیللرمی مالك اولاچق؟ یاخود مجلس‌ده حاضر مهمانلرنڭ هر بری‌ده‌می آواز حقنه مالك اولور؟

مسئله اوز باشنه هر نه قدر مهم ایسه‌ده، وقتنه کوره مجلسنه کوره اهمیتی البته یوق ایدی. فائده‌سز طالاشدن اوزون اختلافدن باشقه هیچ بر نتیجه چیقمادی. مسئله باشلانمامش اولسه ایدی، حقی یوق مهمانلر

يالڭز طڭلامق شرفنه قناعت ايدوب، مذاكره‌لر البته ادب دائره‌سنده يوليله دوام ايدر ايدی. مسئله مناسبت‌سز اورون‌سز باشلاندی، جدال اوزادی، ايكی طرفڭ هر بری حدت ايتدی، نهايت اسماعيل بك رئيسلگی براقدی، بر طرفه چيگلدی. رئيسلگی علی‌مردان بك آلدی، مجلس ينه دوام ايتدی. اسماعيل بك ينه ديدی:

— شو مجلس عادی بر صوبرانيه اولا بيلور، لكن هيچ بر صورتله بويله مجلس سيه‌زد اولاماز!

مجلس ده ينه شدتلی هيجان، بويوك اضطراب باشلاندی. مجلس عادی صوبرانيه اولور ايسه، بز چيقارز ديديلر بعض وكيللر. اوزون اوزادی جدال نتيجه‌سنده مجلسی سيه‌زد اعتبار ايتمك قراری قبول قيلندی.

اسماعيل بك حضرتلری آچولانوب اوتلانوب، مجلسی براقوب چيقدی.

بوندن صوڭ رشيد افندی وعظ يولنده بر نطق سويله‌دی. صوڭره باكو وكيللرندن دوقتور قاره بك سوز نوبتی آلوب، اوزون نطق سويله‌دی، دفترم ده قيد قيلنه بيلمش خلاصه‌سی شودر:

— «١٩٠٥ سنه آوغوست ١٥ ندوه‌سندن بزم خبرمز يوقدر. شو دفعه باكو مسلمانلری طرفندن «اتفاق» سيه‌زدينه انتخاب قيلنمش وكيللر دوقتور آخوندف ايله بنم. بر هفته اولدی، پتروغراده كلدك، بزی نه مجلسه نه قوميسيه‌لره دعوت ايتديلر. هيچ بر شيدن خبرمز يوق، هر شی مستور. بويله نصل اتفاق اولور، بن بيله‌مم. باكو مسلمانلری اصل بزی انتخاب ايتديلر. علی‌مردان بك صوڭره‌دن بن ده وارورم ديدی، اوز اختياريله كلدی. بزم سوزمز يوق، اوده اولور، اوده باكوليدر. لكن مذاكره‌لری بزدن ستر ايتمك نيچون؟ بزی كوندورن مسلمانلره بز نه ديه‌چگز؟ نه كوردك، نه بيلدك كه ديه‌لم. عمله كتوره‌جگز سزڭ اوصطاف نه‌در؟ پروغرام نچه‌در؟ هيچ كورمه‌دك. بويله مهم زمان‌ده مجهول پروغراملری نصل قبول ايده‌لم قارنداشلر! هايدی، ديه‌يك، قبول ايده‌لم. لكن يالڭز اوصطاف پروغرام قبول ايتمكدن نه چيقار؟ اشه باشلايه‌لم! شوكون قافقاز مسلمانلری قان ايچنده‌در. بزه چوق شيلر لازم. لافلری كاغد اوزرينه يازمقدن اش تمام اولماز.» ديدی.

شو اثناده قوارتیره قاپوسنده غایت بویوك بر گورولتی ایشیدلدی. قاپو غایت شدتلی صورت ده بر قاچ دفعه طایاق ایله اورولدی. «اشته پولیتسیه باصدی» و همیله هر کس قورقدی، صوصدی. مگر، اسماعیل بك غصپرینسکی ایمش! غایت آچولانوب، رشید افندی اوزرینه آقردی باقردی سوکدی ده، طایاغیله اشاره ایدوب، آ، رشید افندی، آلاچغاڭ اولسون، کورورسن؟» دیدی ده چیقدی کیتدی. اسماعیل بك شأننه لائق توگل بویله حرکتاڭ سببی مهمانلرك هیچ برینه معلوم اولمادی.

شو تراژه‌دی خلقڭ فکرلرینه کوڭللرینه، نصلدر، تأثیر ایتمه‌دی. مجلس همان دوام ایتدی. قومیسیون طرفندن حاضرلنمش خدمتلرك مذاکره سنه قرار ویردیلر. آوغوست ١٥ قراری، «اتفاق» نظامنامه سی اوقولدی. پتروغراد ستوده‌نتلرینڭ هم آڭسز هم اوزون اعتراضلری شوملغیله دقیقه‌لر بیهوده صرف قیلندی. مطلوب قرارلرڭ هیچ برینی قبول ایتمك ممکن اولمایوب، وقت صوڭلق جهتیله تون ساعت بر راده لرنده مجلس قاپاندی.

علی‌مردان بك جنابلری طلبیله یانوار ٢٣ ده کوندوز ساعت برده محترم محمد علیم افندی مقصود جنابلرینڭ خانه سنده نظامنامه‌یی پروغرامی مذاکره ایچون مخصوص اجتماع اولاچغی وکیللرڭ هر برینه معلوم قیلندی. حسن افندی حبیب الله جنابلرینه رئیس افندی هم‌ده بوتون مهمانلر تشکر ایتدیلرده کیتدیلر.

یانوار ٢٣ ده کوندوز ساعت برده ایللی‌دن زیاده وکیل - علیم افندی خانه سنده طوپلاندی. بن ایکی اوچ سوز سویله‌دم. کیچه‌گی مجلس ده اوزینڭ قصورلرینی گناهلرینی اعتراف ایدوب، محترم اسماعیل بك حضرتلری عفو طلب ایتدی. محترم استاذڭ اعترافی استعفاسی جماعتڭ کوڭلنه ممنونیت ویردی.

مذاکره، محترم اسماعیل بك همتیله، ینه شو مجلسی سیه‌زد اعتبار ایدوب ایتمه‌مك مسئله سیله باشلاندی. اکثریت سیه‌زد اعتبار ایتمك طرفنده اولدی. «برهان ترقی» محرری مصطفی لطفی افندی شیروانی وعظ یولنده گوزل بر نطق سویله‌دی. (الفت ٩).

مسلمانلرك اتفاقنه اتحادینه برلگنه وکیللرك عهدلرینی تأکید ایتمك تدبیریله علی مردان بك جنابلری مجلسك اورتا یرینه بر مقدس مصحف قویدی. وکیللرك همەسی قران کریم حضورنده روسیه مسلمانلرینك اتفاقنه اتحادینه سوز ویردیلر، عهد ایتدیلر.

مجلسك او دقیقەسی غایت عظمتلی غایت لذتلی مؤثر بویوك بر دقیقه ایدی.

حاضرلنمش نظامنامه بالاتفاق قبول قیلندی. شوکتابك (١٧٩-١٨١) صحیفەلرنده او نظامنامەیی نقل ایتدم.

اکثریت-پروغرامیده موقت اولمق اوزره قبول ایتدی. اقلیت- «اتفاق» ك اوزینی قبول ایتمش ایسەده، پروغرامی قبول ایتمەمك مسئلەسنده معقول وجهلرینی سویلەدی.

پروغرامی قبول قیلوب قیلماق مسئلەسنده مذاکره اوزامش ایسەده، منتظم صورتده جریان ایتدی، هر طرفك سوزلری معقول ایدی. «اتفاق» همه روسیه مسلمانلری حقنده عمومی «هیئت سیاسیه» ایسەده، حاضرگی پروغرامی عموم حقنده مجبوری توگلدر، کلەچك سیەزدلرك مذاکرەلرینه قرارلرینه قدر موقتدر قراری قبول قیلندی.

صوگره داوود افندی شیخ علی، امام داملا صادق حضرت عثمان جنابلری «بودیلوویچ چەرەوانسکی» لرك دوقلادلری حقنده سوز آچوب، اویله دوقلادلری اهمال ایتدرمك خصوصنده ویتته جنابلرینه دەپوتاتسیه کوندورمك البته لازمدر دیدیلر. معقول هم مهم طلبلری مقبول اولدی؛ دەپوتاتسیه اعضالری ده تعیین قیلندی.

بوندن صوڭ، دولت دوماسی، دولت دوماسنده اسلام وکیللری مسئلەلرینه مذاکره کوچدی. محترم اسماعیل بك غصپرینسکی جنابلری دیدی:

— انتخاب قانونلرینه کوره، دولت دوماسنده فلان قدر مسلمان بولنمق لازمدر. اگرده بزم مسلمانلره دولت دوماسنده فلان قدر کرسی ویرلمز ایسه دولت دوماسندن ال چکمك دها زیاده مناسب اولور ایدی. دولت دوماسنه بایقوت ویرمك شوکون بزلره ضررکبی کورنه بیلور ایسەده، شو حرکتمزك اخیری خیر اولاچق.

نتیجه‌سی بلکه گوزل اولا بیلەچك شو سوزی تصویب ایده‌چك بر آدم مجلس ده بولنمادی. ابراهیم افندی آقچورین، یوسف افندی آقچورا بایقوت اعلان ایتمك فکرینك ضررلرینی خطرلرینی ده بیان ایتدیلر. دولت دوماسی حقنده مذاکره‌لر براز دوام ایتدی ده، دولت دوماسنده مسلمانلرك عددینه متناسب ده‌پوتات کرسیلرینی حکومتدن طلب ایتمك لزومی بالاتفاق قبول قیلندی.

دولت دوماسنه عائد مهم اشلرده برلك یولنده حرکت ایتمك مقصدیله پارتیه‌لرك برینی ترجیح ایتمك مسئله‌سی ده اهتمامله مذاکره قیلندی. پارتیه‌لرك بریله بلوق لزومی حقنده علی‌مردان بك سوز سویله‌دی. بعضلر «اتفاق» مسلکنه قاده‌تلری اك مناسب اك قریب پارتیه حساب ایتدی. قاره بك جنابلری قاده‌تلر قافقاز خلقی ایچون هیچ بر صورتله مناسب اولماز دیدی. پارتیه‌لرك بریله بلوق مسئله‌سنده محترم اسماعیل بك مهم بر نطق سویله‌دی، خلاصه‌سی شو ایدی:

«اتفاق» روسیه مسلمانلرینك فائده‌لرینی مصلحتلرینی حمایه ایچوندر؛ حکومتك خلافنه روسلرك باشقه‌لرك ضررینه سعی ایتمك ایچون دکل. بزم سایوزمزدن حکومت قورقارسه، قورقسون؛ لکن روسلرك ملتلرك هیچ بری قورقماسون. دولتك فائده‌لرینه مصلحتلرینه موافق یوللرده حرکت بزه لازمدر. بز، روسیه مسلمانلری هر خصوص‌ده بوتون دولتك فائده‌سنه موافق صورت‌ده حرکت ایدرز. قاده‌تلر پارتیه‌سی ایسه، هم حکومته هم روسلرك اکثریتنه خلافدر. بوڭا کوره، قاده‌تلر پارتیه‌سی بزه موافق اولماز.

محترم استاذك گوزل سوزلرینه بوتون مجلس تسلیم ایتدی. دولت دوماسنه صایلامق صایلانمق خصوصلرنده یالکز ایچ ولایتلرده قاده‌تلر پارتیه‌سی اك مناسب پارتیه حساب قیلنوب، داخلی ولایتلرده ده‌پوتات صایلامق خصوصلرنده قاده‌تلرله برابر اش کورمك مناسب کورلدی.

شو دفعه پتروغراده‌ده روسیه مسلمانلرینك سیه‌زدینه حکومت رخصت ویرمه‌دی. روسیه مسلمانلرینك حرمتلرینه اعتداللرینه مقابل حکومتك بویله تهمتله حرکتی مسلمانلرك قلبلرینی قردی، کوڭللرینه آغر کلدی. حسرتلی

شو حادثه حقنده ناراضیلق بیان ایدوب، پروتەستو بیان ایتمك وظیفه سی ده مجلسك قرارینه درج قیلندی.

بوندن صوك، طلبەلرك وکیلی فاتح افندی امیرحان جنابلری روسیه مسلمانلری آراسنده علوم معارف نشر ایتمك، مکتب مدرسەلری اصلاح ایتمك مسئلەلری حقنده مذاکره لزومینی بیان ایتدی.

مصطفی لطفی افندی شیروانی حضرتلری روحانی ادارەلری اصلاح مسئلەلرینی بیان ایتدی.

الك مهم شو ایکی مسئله اهمیتی اعتراف قیلنوب، شو دفعه وقت یوقلغنه کوره، شو ایکی مسئلەیه مخصوص ۳ نچی سیەزد دعوت قیلنمق لزومی ده مجلسك قرارینه قید قیلندی.

مصطفی لطفی افندی قافقاز مسلمانلری باکو مظلوملری حقنده شکایتمزی بوتون روسیه مسلمانلری نامندن حکومته سویلەمك لازمدر دیدی. باکو مظلوملرینی حمایه یولنده حکومته بر عریضه تقدیم ایتوب دەپوتاتسیه کوندورمك لزومی‌ده قبول قیلندی.

صوڭره آدای امامی داملا جار الله حضرت آقچورین دیدی: بورادن قایتدقدن صوك، شبهه یوق، محلی ولاستلر سیەزد وکیللرینی تفتیش ایدرلر؛ احتمال وکیللرك بعضلرینی حبس ایتدررلر. بر فرض، بویله بر حال بولا قالسه، سیەزد وکیللرینی حمایه چارەلری کورلسه ایدی.

حضرتك کوزل هم غایت اورونلی سوزینی مجلس اعتبار ایدوب، اعانه قیلشمق وظیفەلرینه وکیللر عهد ویردیلر.

شو غایت برکتلی مجلس بش ساعت قدر دوام ایتوب، خیر ساعات‌ده تمام اولدی. محترم علی‌مردان بك جنابلرینه، قومیسیون اعضالرینه مجلس تشکر ایتدی. استاذ شهیر بارودی حضرتلری مجلس خاتمەسنده دعا قیلدی. قلبلرینك خلوصیله وکیللر آمین دیدی.

صوڭره وکیللر بری دیگرندن بخشایش طلب ایدوب، محترم محمد علیم افندی مقصود جنابلرینه دین نامندن ملت نامندن تشکر ایتدیلر.

یانوار ۱۲ دن باشلانوب ۲۳ یانواره قدر دوام ایتمش سیەزد بونڭله هم شویله تمام اولدی.

شو صوڭ مجلس ده غایت گوزل انتظامی آچیق کورمش وکیللر - اولگی مجلسلرڭ همه قصورلرینی قصورلرڭ ده بوتون سببلرینی تمام بیلدیلر. لکن صوڭ مجلساڭ شادلغی اولگی مجلسلرڭ حسرتلرینی ازاله ایتدی. هر بر وکیل ممنونیتله خانه سنه قایتدی.

۱۹۰۶ سنه یانوارده روسیه مسلمانلری سیه‌زدینڭ اولگی مجلسی محترم محمد علیم افندی جنابلرینڭ برکتلی خانه سنده باشلانوب، صوڭ مجلسی ده علیم افندی خانه‌سنده خیر ساعات ده تمام اولدی. سیه‌زدڭ نظامنامه‌سینی، پروغرامینی قرارلرینی ترجمه‌لریله برابر نشر ایتمك شرفی بڭا ویرلمش ایدی.

مقدس «اتفاق» فرمانیله بنم بختمه یوکلنمش او بویوك شرفی وقتیله بلا تأخیر بن ادا ایتمش ایدم. بوتون زحمتم خالصا لوجه الله ایدی.

«اتفاق» نظامنامه‌سی شو کتابڭ (۱۷۹-۱۸۱) صحیفه‌لرنده تقدیم قیلندی.

اتفاق» پروغرامی ایسه، ۱۹۰۶ سنه‌ده ایکی سیه‌زدده، بری یانوار (۱۳-۲۳) ده بری ده آوغوست (۱۶-۲۰) ده مذاکره قیلندی.

کاغذده، هم وقتده اقتصاد مجبوریتیله «اتفاق پروغرامی» بنم شو کتابم ده صوڭ سیه‌زدڭ رددافسیه‌سیله درج قیلندی.

روسیه مسلمانلرینڭ
«اتفاق پروغرامی»

I

سیاسی اصل مطلبلر

§ 1) «اتفاق» ڭ مطلبی: زمانڭ احوالڭ اقتضالرینه هم ده شو پروغرامڭ ماده‌لرینه موافق صورت ده، سیاسی اقتصادی اجتماعی دینی اشلری اصلاح ایتمك ایچون همفکر روسیه مسلمانلرینی عملی اجتهادده برلشدرمکدر.

§ 2) سیاسی مدنی حیاتلرك نظاملرینی حریت حقانیت انسانیت اساسلرینه تأسیس ایتمك ایچون، خلقك همه سنه، مسلمانلره ده، مدنیلك انسانلق حقوقلرینی ویرمك، همده دولتك اداره اصوللرینی قانون اساسی اوزرینه بنا ایتمك، یعنی تشریع، اداره، حکم وظیفه‌لری خلق وکیللری النده اولمق لازمدر. (*)

II

اهالی حقوقی

§ 3) همه اهالی، ارلك خاتونلق دین قبیله قومیت فرق قیلنمایوب، قانون قاشنده برابردر.

(*) پروغرام ده، عمومیتله هر بر فنی کتاب ده البته اصطلاحلر بولنور. هر برینه اوز لسانمز خزینه‌لرندن مقابل آرامق بیهوده زحمتدر، بوش بر خیالدر، بلکه ضرری ده واردر. لسانمزی ساده‌لشدرمك جمالنه بنم ده عشقم بویوکدر. لکن ساده‌لگك ده چیگی واردر، حدودی واردر. حاجت یوق ایکن، یات سوزلری آلمق تکلف اولا بیلور ایسه ده؛ احتیاج وار ایکن، قرض آلمق بعض وقت ضرور اولور؛ استعاره ایتمك اکثریتله خلقك لسانته زینت ویرور، بایاق اولور. درست، اوز لسانمزك بوتون سوزلرینی ماده‌لرینی ادبیاتمزك خزینه‌لرینه طوپلامق صاقلامق ضروردر؛ لکن انسانیت دنیاسنك ادبیات بازارنده تجارت ایتوب، مدنی ملتلرك ادبیماللرینی نفیس صناعتلرینی صاتون آلمق؛ مدنیت دنیاسنك گوزل زینتلریله ادبیاتمز خزینه‌لرینی ادبیاتمز حرملرینی بیزه‌مك سوسلندرمك اجتهادی، اقتصاد قانونلرینه گوره ده، لازمدر، فائده‌لیدر.

ادبیاتمز خزینه‌لرینه ده استعاره ایتمك لازم اولور ایسه، یات لسانلرك هر برندن استعاره جائز اولسه کرك. دینی تاریخی سببلرك اقتضاسیله، بزم لسانمزه اك یاقین لسان - عرب لسانیله فارس لسانیدر. روس سوزلرینك ده معنالرینی حاجت مناسبتیله استعاره ایتمك مطلوب اولسه کرك. زاقون، ولاست. صود، غراژدان کبی روس سوزلری غایت گوزل جامع کلمه‌لردر. پارتیه، فراقسیه کبی سوزلره ده مقابل آرامق حاجت اولماسه کرك.

دولت اعضاسی معناسیله غراژدان سوزینك مقابلی - رعیه سوزیله اهل سوزی اولا بیلور. حقوق سیاسیه‌سی مدنیه‌سی کامل معناسیله «اهل» سوزی اك موافق سوز ایسه ده معلوملك مشهورلك جهتیله رعیه سوزی دها زیاده موافقدر.

لکن граждан. жизнь سوزینه مقابل «مدنی حیات» سوزینی اختیار ایتدم. «غراژدانسکویه پراوو» سوزینه مقابل «ملکی حقوق» یاخود «حقوق ملکیه» دیمك دها زیاده مناسبدر.

«زاقونو - داتلستوو» بدلنده تشریع؛ اوپراولـه‌نیه بدلنده اداره؛ صود بدلنده حکم، سوزلرینی اختیار ایتدم.

---

§ 4) صوصلوویه امتیازلری، دینلره جنسیتلره نسبتله قانون تحدیدلری استثنالری همه‌سی نسخ قیلنور. (*٤)

§ 5) هر بر آدمك شخصی معصومدر، قانون حدودنده، حردر. حاکماك دولت قانونلرینه موافق حکمی بولنمادقچه، هیچ بر آدم حبس قیلنماز، تعقیب قیلنماز، توقیف قیلنماز، محکوم اولماز، جزالنمز. بر فرض بر آدم حبس قیلنسه، شهرلرده محکمه‌سی وار یرلرده یکرمی دورت ساعت ایچنده، اما باشقه یرلرده ایکی تەولك ایچنده البته آزاد قیلنور، یاخود محکمه اختیارینه تسلیم قیلنور. نظامده مقدر مدتدن زیاده، یاخود اصلی یوق شبهه تهمتیله حبس قیلنمش آدم حبس ایتوچیلری مسئول ایتمك همده احتباسدن کلمش ضررلرك بدللرینی دولت خزینه‌سندن طلب ایتمك حقلرینه مالك اولور. (*٥)

§ 6) هر بر آدمك مسکنی مأموندر. خصوصی مسکنلره بلا اذن کیرمك، اشیالری تفتیش ایدوب آقتارمق، مکتوبلری آچمق یالگز زاقونده تعیین قیلنمش صورتلرده‌گنه، یالگز محکمه قراریاه‌گنه جائز اولور. (*٦)

§ 7) هر بر آدمك ملکی حرامدر. حاجت عمومیه یاخود خیر عمومی بولنمادقچه، هم‌ده قیمت عادله‌سی مقدما ادا قیلنمادقچه، هیچ بر آدمك هیچ بر جماعتك مشروع ملکی الندن آلنماز. (*٧)

§ 8) اقامت یری صایلامق‌ده، مملکتك داخلنه خارجنه سفر ایتمك

(*٤) صوصلوویه امتیازلری: زادگان، روحانیلر، تاجرلر، پاچوتنی غراژدانلر، مه‌شچانلر، صناعت آدملری، قریه خلقی کبی صنفلرك خصوصیتلرینه تابع امتیازلر. خاص بر عرف اولمق جهتیله شو سوزه شو دفعه بر مقابل آرامادم.

(*٥) تعقیب: Преслѣдованіе. توقیف: Задержать, отдать под стражу.
شخصی معصومدر: Личность неприкосновенна.

(*٦) مسکنی مأموندر: Жилище неприкосновенно.

(*٧) قران کریم‌ده حدیث نبوی‌ده فقیهلرك اصطلاحلرنده حرام سوزی - حرمتی حقوقی قدسیتی بویوك معناسنده استعمال قیلنور. البیت الحرام المسجد الحرام سوزلری قران کریم‌ده؛ مال حرام، دم حرام، عرض حرام سوزلری لسان شارع‌ده واردر. «هر بر آدمك ملکی حرامدر» تعبیرینی بوڭا کوره اختیار ایتدم.
«Собственность неприкосновенна» جمله‌سنك بوندن‌ده مناسب ترجمه‌سی اولاماز. - ادیبلر شو تعبیری لسانمزه قبول ایتسه‌لر گوزل اولور ایدی.

خصوصلرنده هر بر آدم مختار اولور. پاسپورط نظامی کلیا طاشلانور، تبعه‌لك مجبوریتی رفع قیلنور.

§ 9) قانون حدودنده، هر بر عمل، تجارت، صناعت ایله اشتغال حر اولور.

§ 10) همه آدملره، قانون قاشنده صلاحیتلرینه کوره، ملکی حربی مأموریتلر، دولت یاخود جماعت خدمتلری، استثناسز بلا تفاوت، آچیق اولور.

§ 11) هر بر انسانڭ وجدانی، دینی، عبادتلری حردر، محترمدر، قانون حمایه‌سیله تأمین قیلنور.

§ 12) دینڭ وجدانڭ حریتی حرمتی قدر، هر بر انسانڭ فکری ده سوزی ده ـ لسانده، یازوده، طبع ده ـ حر اولور. مطبوعاته نظارت اصوللرینڭ هر نوعی تا ابد نسخ قیلنور. سوزده، یازوده، طبع ده قانون حدودلرندن تعدی ایتمش آدملر یالگز محکمه حضورنده مسئول اولابیلور.

§ 13) هر یرده، آچیق میدانلرده، خانه‌لرده طوپلانمق اجتماع دعوت ایتمك اختیارینه هر بر آدم مالکدر.

§ 14) هر بر آدم، بلا استیذان، سایوز، شرکت عقد ایده بیلور.

§ 15) هر بر جماعت، هر بر شرکت، هر بر آدم هر بر خصوص ده پەتیتسیه ویرمك، عریضه تقدیم ایتمك حقوقنه مالك اولور.

§ 16) شو فصل ده مذکور حقوق ملکیه (3 -15) دولتڭ «اساس قانون» لرنده ثبت قیلنوب، محکمه حمایه‌سیله تأمین قیلنور.

III

دولت شکلی.

§ 17) روسیه‌ده دولتڭ شوکونگی احوال اقتضاسنه اڭ مناسب شکلی ـ «اتفاق» ڭ رأینه کوره ـ قانون هم پارلامنت اساسلرینه تأمین قیلنه‌چق مونارخیه‌در. بویله مونارخیه ده مونارخڭ هم حقوقی هم اقتداری «قانون اساسی» ایله تحدید قیلنوب؛ اڭ بویوك قوت: دولت دوماسی وضع ایتمش

قانون اساسی ایله عمل ایدر مونارخ هم وکیللر النده اولور . (١٧*)

§ 18) خلق وکیللری-روسیه‌ده وار بوتون خلقڭ وکیلی اولمق شرفیله دولت دوماسی یاخود روسیه پارلامنتی اسمنده اولوب، یالگز بر مجلس اولمق اوزره تشکیل قیلنه‌چق؛ وکیللر عمومی مساوی خفی بلا واسطه انتخاب اصولیله صایلانوب، مسلمانلرڭ وکیللری عددلرینه متناسب اولور . (١٨*)

قید: خاتونلرڭ‌ده اشتراکلری ممکن اولمق ایچون، انتخاب قانونلری ادب شرطلرینڭ هربرینی جامع اولمق لازمدر .

§ 19) وکیللر قانونلری وضع ایدرلر؛ دولتڭ دخل خرج دفترلرینی (بودجه‌لرینی) ترتیب ایدرلر؛ بویوك کوچك اداره‌لرڭ خدمتلرینڭ قانونلره مصلحتلره موافقتلری خصوصلرینه نظارت ایدرلر .

§ 20) وکیللر قانون وضع ایتدرمك حقوقنه مالك اولور .

§ 21) قرار، تصرف، امر، فرمان کبی اشلرڭ هیچ بری، کیمدن صادر اولسه‌لرده، هر نصل اسمله تسمیه قیلنسه‌لرده، هیئت وکلا طرفندن قبول قیلنمادقچه، قانون قوتنده اولاماز . (٢١*)

§ 22) ویرگولر، گمرکلر، دولت حاجتلری ایچون آلنه‌چق نائبه‌لر استقراضلر، هیئت وکلا رضاسی بولنمادقچه، تعیین قیلنماز .

§ 23) دولتڭ بودجه دفترلری، بر سنه‌دن زیاده اولمامق شرطیله، هیئت وکلا رضاسیله تعیین قیلنور . هر بر دخل هر بر خرج، بلا استثنا، دولت دفترنده قید قیلنور .

§ 24) هیئت وکلا آراسندن صایلانوب مونارخ طرفندن تصدیق

(١٧*) Строй سوزینه بر مقابل آرامق لازم ایسه، بوراده اڭ آسان اڭ مناسب سوز «شکل» سوزیدر .

مونارخیه، مونارخ سوزلرینڭ شو دفعه اوزلرینی آلوب؛ سلطان، حکمدار سوزلری کبی مقابللرینی آلمادم . زیرا سلطان سوزینڭ بزم استعمالده باشقه معنالری واردر. مونارخ سوزی ایسه حکمدار کلمه‌سندن هر حالده گوزلدر .

(١٨*) Всеобщая, равная, прямая, тайная سوزلرینه «عمومی، مساوی، بلاواسطه خفی» سوزلرندن‌ده مفید مقابل بولامادم .

Роспись доходов, расходов سوزینی دخل خرج دفتری سوزیله ترجمه ایتدم .

(٢١*) وکیللر = هیئت وکلا = Народное представительство.

قیلنه‌چق مینسترلرنڭ هر بری هر بر اشلری ایچون وکیللر هیئتی حضورنده ضامن اولور. وکیللر مینسترلردن، لازم اولور ایسه، ایضاح هم بیان طلب ایده بیلور.

IV

دینی نظاملر

§ 25) همه دینلر همه مذهبلر حر؛ قانون قاشنده متساوی؛ حکومت نظارتندن آزاد اولور. هر دین محترمدر. دینلر اعتقادلر ایچون ده، دینلری مذهبلری تبدیل یا ترك ایچون ده هیچ بر صورتله تعقیب بولنماز. جنایت قانونلرینه مخالف اولماسه، عبادتلری ادا ایتمك وظیفه‌لرنده، هم مذهب تعلیملرینی نشر خصوصلرنده هر انسان حر اولور.

§ 26) هر بر دینی جماعتڭ، دینلرمنه مناسب داخلی نظاملری، اوزلرینڭ اختیارنده اولور، حکومت مداخله ایتمز.

§ 27) روسیه مسلمانلرینڭ اوزلرینڭ اختیارلرنده اولاچق حقوقلری: ١) بر آدمدن یاخود هیئتدن عبارت تاسیسات روحانیه انشا ایتمك، ٢) همه روحانیلرینی جماعت اختیاریله یا موقت یا قید حیات انتخاب ایتمك، ٣) روحانیلرڭ، دینی مؤسسه‌لرڭ همه اشلرینه نظارت حقی جماعت النده اولمق، ٤) مسجدلرڭ مکتب مدرسه‌لرڭ، خیرات یورتلرینڭ تربه‌لرڭ وقفلری ملکلری مسلمانلرڭ اوزلرینه اعاده قیلنوب، همه تصرفلری اسلام النده اولمق.

V

محلی مختاریت.

§ 28) دولتڭ همه یرنده، ارلك خاتونلق دین جنسیت قومیت فرق قیلنمایوب، عمومی مساوی بلا واسطه خفی انتخاب اصولیله، اوفاق مختاریتلر تأسیس قیلنور.

§ 29) بر نیچه اوفاق مختاریت طوپلانوب، نفوسڭ عددینه یرلرینڭ کینگلگنه کوره، اورتا مختاریت تشکیل ایدرلر. اورتا مختاریت اعضالرندن ولایت جمعیتی تألیف قیلنور. ولایت جمعیتلری یا موقت یا دائمی اتفاق عقد ایده‌بیلورلر.

§ 30) محلی مختاریتنڭ همه اشلری ، حتی امنیت اسایش ضبطیه‌سی ده، مختاریت اداره‌لرینڭ النده اولور . مگر شوکونگی احوالڭ اقتضاسیله مرکزده طوپلانمه‌سی لازم اشلر استثنا قیلنور . دولتڭ عمومی دفترینه جمع قیلنه‌چق سرمایه‌لردن بر حصه‌سی محلی مختاریت اداره‌لرینڭ فائده‌سنه تسلیم قیلنور .

§ 31) فقیرلره اعانه ایتمك، مربیسز بالالری، عاجزلری، اوکسالماز خسته‌لری، ضعیف قارتلری تربیه ایتمك، خصوصی خیراتلره نظارت ایتمك محلی مختاریت ذمه‌سنده اولور .

§ 32) حکومت مرکزیه طرفندن تعیین قیلنمش محلی مأمورلرڭ وظیفه‌لری : محلی مختاریت خدمتلرینڭ دولت قانونلرینه موافقتلری جهتلرینه نظارت ایتمکدن عبارت اولور . شو خصوص ده ایکی آراده چیغه‌بیله‌چك نزاعلر اشتباهلر عدلیه محکمه‌لرنده فصل قیلنور .

§ 33) ولایت جمعیتلرینڭ اعضالری ولایتڭ محلی مصلحتلرینه عائد مسئله‌لرده قانون وضع ایتدرمك حقوقلرینه مالك اولور .

§ 34) بر ولایته عائد مسئله‌لرڭ همه‌سی ، امور مالیه‌سی ده، محلی مختاریت اداره‌لرینڭ صلاحیتلرینه اقتدارلرینه کوره، ولایت جمعیتلرنده مذاکره قیلنوب ، هم حل قیلنوب، دولتڭ قوه اجرائیه‌سیله تنفیذ قیلنور .

§ 35) بر ولایت ده غالب قومڭ لسانی، دولت لسانی کبی، شو ولایتڭ همه اداره‌لرنده عمومی لسان اولور . روس لسانی، عموم دولتڭ لسانی اولمق صفتیله، مرکز اداره‌لرینڭ، بری بحری عسکرڭ لسانی اولور .

§ 36) همه خلقڭ مدنی سیاسی حقوقلرده هر جهتله برابرلکلری اوستنه، دولتڭ اساس قانونلری خلقڭ همه‌سنه ادبی حقوقلری ده تأمین ایدر . یعنی هر لسانی هر لغتی استعمال ایتمك، مکتب مدرسه‌لری انشا ایتوب تربیه ایتمك، لسان هم ادبیات جمعیتلری مؤسسه‌لری تأسیس ایتمك خصوصلرنده ملتلرڭ هر برینه کامل حریتلری اعطا ایدر . (۳۶*)

(۳۶*) اساس قانون = Основной законъ

право культурн. самоопредѣленія سوزینه مقابل بن بوراده ادبی حقوق سوزینی اختیار ایتدم .

VI
محکمه.

§ 37) فوق العاده محکمه‌لرڭ هر بر نوعی، (وولستنوی صود، زه‌مسکی ناچالنیك کبی) صوصلوویه محکمه‌لری، هم تنفیذ هم حکم قوتلرینی حائز آدمینستراتسیه محکمه‌لری، صوصلوویه وکیللرندن تشکیل قیلنور محکمه‌لرڭ هر بری فسخ قیلنور. مملکتڭ هر یرنده، ۱۸٦٤ سنه نویابر ۲۰ قانونلرینه موافق، صلح هم عدلیه محکمه‌لری انشا قیلنور.

§ 38) محکمه‌لرڭ هر برنده شو اساسلری رعایه لازم اولور: ۱) حکم تنفیذدن تمام فصل قیلنور، ۲) قانون قاشنده همه خلق برابر اولور، ۳) اهلیتلی حاکمڭ محکمه قانونلرینه موافق حکمی بولنمادقچه هیچ بر آدم جزالانماز، ٤) حاکم معزول اولماز، مستقل اولور، هر برمداخله‌دن آزاد اولور، عدلیه نظارتی‌ده هیچ بر جهتله مداخله ایتمز. خاطر رعایه ایتمك مجبوریتلرندن آزاد اولمق ایچون، هدیه آلمق، رتبه قبول ایتمك حاکمره ممنوع اولور. حاکملر کلیه‌سی طرفندن انتخاب قیلنمادقچه، هیچ بر آدم حاکملك وظیفه‌لرینه تعیین قیلنماز. ٥) محکمه‌لرده حکم علنی اولور. ٦) جزا تعیین ایتمك اختیاری یالگز حاکمره مخصوص اولور. آدمینستراتسیه طریقیله نقدی جزالری الزام ایتمك، حبس کبی نفی کبی تدابیر قاطعه قوللانمق نظامی نسخ قیلنور. ۷) وظیفه صاحبلری همه‌سی عمومی اساس اوزرنده ضامن اولور. (۳۸*)

§ 39) صایلانمه صلح محکمه‌لری، صایلانمه هیئت عدول مؤسسه‌لری مملکتڭ همه ولایتلرنده تأسیس قیلنور. محکمه‌ده حاکملك هیئت عدول‌ده اعضالق ایچون، مال سه‌نزی شرط اولماز. (۳۹*)

(۳۸*) حکم تنفیذدن، قوه قضائیه قوه اجرائیه‌دن فصل قیلنور جمله‌سی Судебная власть отдѣляется отъ исполнительной власти. جمله‌سنه مقابل آلنمشدر.

تدابیر قاطعه‌ قاطع تدبیرلر = Мѣры пресѣченія

هیئت عدول = Присяжные засѣдатели

(۳۹*) سه‌نز: معلوم حقوقلرڭ برینه اهل اولمق ایچون اعتبار قیلنور تربیه یا مال یا ویرگو مقداری.

§ 40) هیئت عدولك اقتداری هم نفوذی توسیع قیلنور ؛ جنایتلرك جنسیله دگل، بلکه جزالرینك مقداری اعتباریله هر اش هیئت عدول محکمه‌سنه تسلیم قیلنور. عموم دولته عائد یاخود مطبوعات‌ده واقع جنایتلرك همه‌سی هر حال‌ده هیئت عدول محکمه سنه تابع اولور.

§ 41) محکمه‌لره مخصوص محکمه ضبطیه‌سی اولور. (٤١*)

§ 42) البته اجرا قیلنه‌چق نظاملر : ١) ابتدائی تفتیش‌ده حمایه مداخله‌سی، ٢) هیئت اتهامیه‌ده مدافعه اساسی، ٣) حالك گوزللشمه سنه تعلیق قیلوب حکم، ٤) وقتدن ایلك آزاد ایتمك تدبیری، ٥) پاترونات نظامی، یعنی جزالرینی اتمام ایتمش آدملره شرف هم حریت یوللرنده عمر ایته بیلمك ایچون تدبیرلر چاره‌لر، ٦) زندانلری اصلاح حال، تربیهٔ اخلاق غرضلرینه خدمت ایده‌بیلور صورت‌ده تجدید، ترتیب، ٧) حریت هم مختاریت اساسلری اوزرنده محامیلر شورالرینی تشکیل ایتمك ٨) تمییز محکمه سینك برلك قاعده‌سی. (٤٢*)

§ 43) مدنی هم سیاسی حریت اساسلرینی تأمین ایتمك غرضیله ؛ حقوق قانونلرینی‌ده جزا قانونلرینی‌ده، اصل قضایه عائد اولسه‌ده، ادب قضایه عائد اولسه‌ده، بلا تأخیر تفتیش ایدوب، یاڭیدن تنظیم ایتمك لازمدر. (٤٣*)

§ 44) مسلمانلرك عائله مسئله‌لری یعنی نکاح طلاق میراث نفقه کبی مسئله‌لرك همه‌سی محکمه شرعیه‌لرده احکام شرعیه ایله حل هم فصل قیلنور.

§ 45) خلق ایچون اڭ یاقین محکمه‌لرك یعنی صلح محکمه‌لرینك لسانی غالب قومڭ لسانی اولور. بوڭا کوره ابتدائی محکمه‌لرك حاکملری لسان بیلور آدملردن صایلانور.

(٤١*) محکمه ضبطیه‌سی عدلیه ضبطیه‌سی : - Судебная полиція

(٤٢*) ابتدائی تفتیش = предварительное слѣдствіе

حمایه مداخله‌سی = Участіе защиты

«هیئت اتهامیه» تعبیرینی Обрядъ преданія Суду جمله‌سنه مقابل ایتوب آلدم. هیئت بوراده بر نیچه اعضادن عبارت کلیه معناسنده اولمایوب، بلکه فورمه هم کیفیت معناسنده‌در.

(٤٣*) اصل قضایه عائد قانون = Матеріальное право

ادب قضایه عائد قانون --- Процессуальное право دعوا کیفیتلری، مرافعه اصوللری.

VII
معارف.

§ 46) مطلقا بلا تأخیر مملکتك هر یرنده آنا لساننده ابتدائی مکتب تربیه‌سی بالالرك هر برینه مجبوری اولور، مجان اولور.

§ 47) ابتدائی تربیه اشلرینك همه‌سی شو ساعت محلی مختاریت اداره‌سنه تسلیم قیلنور. هر یرده ابتدائی تربیه آنا لساننده ملی حروفات ایله اوَلور.

§ 48) درجه‌دن درجه‌یه کوچمگی آسانلاندرمق ایچون، همه مکتبلرك هر بر درجه‌لری آراسنده بر سیاق اوزره ارتباط ترتیب قیلنور.

§ 49) مکتبلر مدرسه‌لر تأسیس ایتمك، تعلیم ایله اشتغال ایتمك هر حالده هر یرده عمومیتله حرّ اولور.

§ 50) صنائع مکتبلرینی هر یرده ممکن قدر آرتدرمق وظیفه‌لرینه خصوصیتله اعتنا ایتمك البته ضروردر. صنائع البته مجانا تعلیم قیلنور. اورتا درجه مکتبلری‌ده حاجت اقتضاسنجه هر یرده آرتدرمق، ممکن قدر آز اجرتله تعلیم ایتمك لازم اولور. تعلیم تربیه اشلرینك ترتیبلرینه یوللرینه محلی جماعت اداره‌لری هر جهتله مداخله ایده بیلور.

§ 51) کلیه‌لر، بویوك مکتبلر داخلی نظاملرنده تدریس امورنده تمام حر اولور. عددلری حاجت اقتضاسنچه زیاده قیلنوب، درس اجرتلری ممکن قدر کم قیلنور. خلقك اکثرینه استفاده ایدر درجه‌ده قیلمق ایچون، بویوك مکتبلرك نشر علوم دائره‌لری کیك قیلنور. ستوده‌نتلرك تشکیلاتی جمعیتلری حر اولور. (٥١*)

§ 52) یاشلیلر مکتبی، ابتدائی مکتبلر، ایل قراءتخانه‌لری، ایل کتبخانه‌لری، ایل کلیه‌لری هم‌ده علمی مؤسسه‌لر انشا ایتمك خصوصلرنده محلی مختاریت اداره‌لری حر مطلق اولور.

(٥١*) کلیه = Университет. Институтъ

(٥٢*) یاشلی = بالغ، Взрослый.

ایل کلیه‌سی = Народный университетъ

§ 53) یاشلیلر ایچون، علوم صنائع دین مکتبلرینڭ همه درجه‌لرینی هم‌ده یوقاری ماده‌ده صانالمش علمی مؤسسه‌لری تأسیس ایتمك، استر آنا لسانده استر شرق لسانلرنده تعلیم تدریس ایتمك، یات دولت تبعه‌لرینی‌ده معلملك مدرسلك وظیفه‌لرینه دعوت ایته بیلمك، حروفات عربیه ایله هر بر لسان‌ده جریده‌لر مجله‌لر ترجمه یاخود تألیف کتابلر رساله‌لر نشر ایتمك، کذلك بونلرله تجارت ایتمك اختیارلرنده روسیه مسلمانلری تمام حر اولور.

VIII

امور مالیه.

§ 54) دولتڭ اقتصادی هم مالی سیاستی اساسندن تغییر قیلنه‌چق. فائده‌سز حاجتسز اسرافلری ازاله ایتوب، ایل حاجتنه خصوصا علوم معارف یوللرینه دولت خزینه‌لرینی حصر ایتمك ضرورتیله دولتڭ بودجه‌سی اساسندن تدقیق هم تبدیل قیلنه‌چق.

§ 55) عمومی مالل‌رده تصرف ولایتی، بر مرکزه تخصیص قیلنمایوب، محلی مختاریت اداره‌لری آراسنده توزیع قیلنور.

§ 56) ویرگولری عمومیتله ایندرمك، خلقڭ ضروری حاجتلرندن آلوملری آزلاب بتوره طورمق، تجارت‌ده حمایه نظاملرینی فسخ ایتمك لازمدر. (٥٦*)

§ 57) طوغری ویرگو نظاملری اصلاح قیلنور، اوسوب طوروچی ویرگولری فائده‌لر میراثلر اوزرینه تعیین ایتمك تدبیریله. (٥٧*)

(٥٦*) آلوم ـ آلمق کلمه‌سندن نالوغ معناسنده اولا بیلور.
آزلاب بتوره طورمق = تدریجله رفع ایتمك постепен. отмѣна
(٥٨*) اوسوب طوروچی ویرگو = прогрессивный налогъ سوزینه مقابل اڭ ساده تعبیر.

IX

یر مسئلەلری.

§ 58) اوزکوچیله یر خدمتلرینی اشلەوچی خلقلرك همەسنه، حیوان تربیەسیله کون کوروچی آدملرە کسیلمه یرلردن، سرای یرلرندن، میری یرلردن حاجت قدرنچه حصه ویرمك، همده قیمت عادلەسی دولت خزینەسندن ادا قیلنمق طریقیله خصوصی ملك یرلردن حاجت مقدارنده یر آلوب ویرمك لازمدر. لکن خصوصی ملکلر ناچالنیکلرە مأمورلرە هدیه یولیله ویرلمش یاخود بر سبب شرعی اولماینچه تملیك قیلنمش اولور ایسه، بلا بدل اعاده قیلنور. (٥٨*)

§ 59) یر آدملرینی یر جهتیله تأمین قیلمق، هر بر ولایتك یرلرینی او ولایتك محتاج دائمی سکنەلری آراسنده بولمك اساسی قبول قیلنور. یر آدملرینی ولایت ایچنده کرەگنچه اورونلاشدرمق همده یر اشلرینی انتظام یولینه قویمق خصوصلرینه محلی مختاریت ادارەلری هر جهتدن اعانه ایدرلر. بیان قیلنمش شو اساسك عینی ایچون، کوچورمك نظامی تمام ترك قیلنوب، غصب قیلنمش یرلر ایەلرینه اعاده قیلنور.

§ 60) دولت همده محلی مختاریت ادارەلری طرفندن ممکن اسبابلرك همەسیله یر اشلرینك حیوان تربیەسی اشلرینك هر جهتله رواجنه اعانەلر قیلنور: زراعت مکتبلری آچمق، زراعت بانقلری تأسیس ایدوب زراعت حاجتلرینه امانت ویرمك، زراعت شرکتلرینه اتفاقلرینه آرتیللرینه مساعده ایده بیلور تدبیرلر نظاملر وضع ایتمك، زراعت اشلرینه نظارت ایتوچی ادارەلر تأسیس ایتمك کبی طریقلر ایله.

§ 61) یر آدملری، ماللری یرلری جهتیله، پومشچیکلرە طوتقونلقدن آزاد قیلنور. یر اشچیلرینی یاللامق خصوصنده شوکونگی نظاملر تمام تغییر قیلنوب، عمله قانونلری، زراعت اشلرینك احوال صناعیەلرینه موافق صورتده، یر اشچیلرینەده تعمیم قیلنور.

(٥٨*) قیمت عادله — Справедлив. не рыночная цѣна

§ 62) چیك اشلری تمام تشکیل قیلنوب، بولنمه یرلرکُ همه‌سنه چیك تعیین قیلنور. (۱) کوچمز ماللری رهن ایتمك یولیله تأمین قیلنمش بورچلر نظامی اجرا قیلنور. (۲) یر اجاره‌لرینی ترتیبلی ایتمك ایچون، اجاره قیمتلری تعدیل قیلنوب، یر آدملرندن آلنور اجاره مبلغلرینكُ مقداری ده تقدیر قیلنور. (۳) بورچ ایچون خدمت‌ده طوتقون ایتمك کبی معامله‌لر بالکلیه نسخ قیلنور. (۶۲*)

§ 63) صو قانونلری تمام تفتیش قیلنوب، اصلاح قیلنور.

X

عمله مسئله‌لری.

§ 64) عمله‌لرکُ اتفاقلرینه جمعیتلرینه اعتصابلرینه تام حریت (۶۴*)

§ 65) عادی اش کونی ساعتلرینه اعظمی تعیین ایتمك (۶۵*)

§ 66) مدتدن آرتق خدمتلری، ضرورت یوق ایکن تون اشلرینی منع ایتمك.

§ 67) خاتونلرکُ بالالرکُ کوچلرینی حمایه وظیفه‌لرینه اعتنا ایتوب، ضرری ممکن اشلرده ارلرکُ کوچلرینی حمایه ایده بیلور تدبیرلری ده اسبابلری ده حاضرله‌مك.

§ 68) عمله‌دن هر برینكُ خسته‌لگی، بلالری، خدمتدن کلمش مرضلری اش ایه‌لرینكُ حسابنه دولت قوتیله تأمین قیلنور.

§ 69) اوز کوچیله کون کوروچی هر بر آدمكُ پیرلك عاجزلك حاللری دولت حسابنه تأمین قیلنور.

§ 70) کوچی حمایه ایدر قانونلری تعدی ایچون جنایت جزالری تعیین قیلنور.

(۶۲*) چیك اشلری = Межевое дѣло

(۶٤*) Стачка سوزینه اعتصاب کلمه‌سندن باشقه مقابل طابالمادم.

(۶۵*) اعظمی = Максимумъ

§ 71) عمله قانونلریله ضبط قیلنمایوب قالمش معامله‌لری عدالت یوللرینه قویمق ایچون، سرمایه صاحبلریله عمله آراسنده وقوعی ممکن نزاعلری خصومتلری فصل ایتمك ایچون، نصفی عمله‌دن نصفی سرمایه صاحبلرندن تشکیل قیلنه‌چق صلح قامره‌لری تأسیس قیلنور.

§ 72) عمله قانونلری، هم ده عمله‌لرك کوچلرینی حمایه ایتوچی مستقل نظارت (اینسپه‌کسیه) نظاملری یاللی خدمتلرك هر برنده جاری اولور. عمله مصلحتلرینی حمایه ایتوچی نظارت (اینسپه‌کسیه) هیئتلرنده عمله‌دن صایلانمش وکیللر مداخله ایدر.

تمام.

۱۹۰۵ سنه جای آیلرنده حاضرلنوب، ۱۹۰۶ سنه یانوار (۱۳-۲۳) آوغوست (۱۶-۲۰) سیه‌زدلرنده مذاکره قیلنوب، قبول قیلنمش پروغرام ترجمه‌سی بوراده تمام اولدی.

۱۹۰٦ یانوار سیه‌زدنده پروغرام مذاکره‌سی یانوار ۱۹ده باشلاندی. قازان شعبه‌سی اوزینك آلتی ماده‌دن عبارت پروغراملرینی اوقودی. بوتون روسیه مسلمانلرینه مقبول اولا بیلمك ایچون، همه روسیه مسلمانلرینی اوز دائره‌سنه طوپلامق ایچون، پروغرام‌ده اجمال البته لازمدر دیدی. صوڭره اوزون مذاکره‌لر نتیجه‌سنده مفصل پروغرام لزومی معقول کورلوب قبول قیلندی. دولت دوماسنده مسلمانلرك وکیللری ایچون‌ده، سیاسی حرکتلرده پارتیه‌لر ایچنده حیرت‌ده قالمامق ایچون‌ده، سیاسی پارتیه‌لرك جوابلری وار هر بر مسئله‌ده مسلمانلرك سکوت ایتمه‌مکلری ایچون‌ده، باشقه پارتیه‌لر ایله مناسبتمزی تعیین ایتمك ایچون‌ده، روسیه مسلمانلرینه مستقل بر هیئت سیاسیه شرفی ویرمك ایچون‌ده، مفصل پروغرام البته لازم ایدی.

روسچه‌سی علی مردان بك معرفتیله تألیف قیلنمش پروغرام ابتدادن اخیرینه قدر اوقولدی. ۷۹ ماده وار ایدی. صوڭره ماده‌لرك هر برینی اوز باشنه مذاکره ایچون هر بر ماده علی حده اوقولا باشلادی. مسلمانلرك

هیئت سیاسیه‌لرینه اسم ویرمك مسئله سی علی‌مردان بك جنابلری طرفندن قومیسیه اعضالرینه او اثناده عرض قیلندی. هیئتك روحنه مقصدینه دلالت جهتیله ده، خلقك کوزنده هیئتك اوزینه اعتبار ویردرمك جهتیله ده اسمانك فائده‌سی اهمیتی بیان قیلندی. کاغدده حاضرلنمش اسملری علی‌مردان بك مجلس اعضالرینه اوقودی. اسملر همه‌سی عربی ایدی؛ بعضلری مفرد، بعضلری مرکب ایدی. عاقبت، «اتفاق» اسمی ترجیح قیلندی.

پروغرام ماده‌لرینی بر، بر اوقوب، علی‌مردان بك ١٨ نچی ماده‌یه کلدی. (٢٢٤) صحیفه. بوراده، عمومی انتخاب مناسبتیله، خاتونلر مسئله‌سی چیقدی.

صایلامق ده صایلانمق ده شریعت اسلامیه قاشنده خاتونلرك ده حقلری وارمی، یوقمی؟

خاتونلر حقوق جهتیله ارلره مساوی‌می، دکلمی؟

صایلاو میدانلرنده خاتونلرك ده حضوری جائزمی، ممنوعمی؟

صایلاوده صایلانوده خاتونلرك اشتراکلرینی مسلمانلرك طبیعتلری ادبی سویه‌لری تحمل ایدرمی، ایتمزمی؟

دولت دوماسنه صایلانورلق، هم‌ده روس خاتونلرینه مقابله قیلورلق خاتونلر مسلمانلر آراسنده وارمی، یوقمی؟

بویله غایت بویوك مسئله‌لر وکیللرك خاطرلرینه خطور ایتوب، مجلس‌ده مذاکره قیلندی. مسئله‌لر غایت بویوك غایت مهم ایسه‌ده، سویلنمش ملاحظه‌لرده او قدر بویوك اهمیت یوق ایدی؛ همه‌سی شبهه دائره‌سنده تردد لباسنده ایدی. مجلس‌ده حاضر حضرتلرك سوزی‌ده شریعت اسلامیه لساننه موضوع ایدی، افترا ایدی.

مذاکره، یاخود دیه‌لم، مجادله اوزون اولدی. عاقبت، روسیه مسلمانلرینی تمام یارتی حقوقلرندن تمام محروم ایتمه‌مك ملاحظه‌سیله، خاتونلرك یالکز صایلاو حقوقلری قبول قیلنوب، «صایلاو یوللرینك اسلام شریعتنه مسلمانلرك عادتلرینه موافقلغی مطلوبدر.» جمله‌سی قید اولمق اوزره ١٨ نچی ماده‌ده ذکر قیلندی.

بوندن صوڭ ماده‌لر علی الترتیب اوقولدی. (٣٤-٣٥-٣٦) ماده‌لر اوزرنده اوزون مذاکره‌لر شدتلی مجادله‌لر دوام ایتدی. (٢٢٦ صحیفه)

محترم اسماعیل بك حضرتلریله محترم یوسف افندی آقچوره جنابلری: بویله ماده‌لر روسیه‌ده هیچ بر وقت ممکن اولماز؛ حتی الڭ حریتلی آنگلیه‌ده‌ده بویله بر آوتونومیه یوقدر دیدیلر.

علی مردان بك جنابلری او ماده‌لری شرح ایتدی. بوراده او سزڭ آوتونومیه‌ڭز یوق؛ مقصود محلی اشلر محلی آدملر النده اولمقدر دیدی. مرحوم احمدجان بابای سه‌یدش جنابلری اسکی زاقوندن بر ایکی ستاتیه نقل ایدوب، زاقون بوینچه‌ده محلی اشلر محلی اداره‌لر النده اولور دیدی. علی مردان بك جنابلری محترم احمدجان بابا سوزلرینی تصدیق قیلوب، تحسین ایتدی. نهایت، ٣٦ نچی ماده براز تعدیل قیلنوب، او اوچ ماده پروغرام‌ده قالدی.

٦ نچی فصل، محکمه‌لر فصلی؛ ٧ نچی فصل، معارف فصلی؛ ٨ نچی فصل، امور مالیه فصلی تمام اوقولوب، بلا تغییر قبول قیلندی. ٩ نچی فصل، یر مسئله‌لرینڭ فصلی؛ ١٠ نچی فصل، عمله مسئله‌لرینڭ فصلی مذاکره‌سز محاکمه‌سز اوقولدی. ١١ نچی فصل، عسکرلك فصلی براز مذاکره قیلنوب؛ بعض سوزلری براز تغییر قیلندی‌ده، او وقت پروغرام‌ده قالمش ایدی.

پروغرام ماده‌لری حقنده مذاکره اون بر اون ایکی ساعت دوام ایتدی. قومیسیه‌ده هم نظامنامه هم پروغرام قبول قیلنوب، عموم وکیللرڭ جمعیتنه عرض ایتمك ساعتی‌ده تعیین قیلندی. (صوڭ مجلسلرڭ مذاکره‌لرڭ بیانلری (٢٠٨-٢٢٠) صحیفه‌لرده سبقت ایتدی.)

اصل پروغرامڭ مسوده‌سنده یتمش طوقز ماده وار ایدی. ٤٢ نچی ماده‌سی قومیسیه مذاکره‌لرنده قبول قیلنمش ایسه‌ده، سیه‌زددن صوڭ «داغمار» قابینه‌لرنده نه‌دندر حذف قیلندی. نه ایدی، خاطرم‌ده یوق.

١٠ نچی فصل‌ده، عمله‌لر فصلنده، ٧٥ نچی ماده مسلمان عمله‌لرینه جمعه کونلرنده استراحت ویرمك مسئله‌سی ایدی. مسئله روسیه مسلمانلری

نظرنده غایت بویوك اهمیتلی مسئله‌در: عموم خلق نظرنده مسئله مطلوب ایدی. بوڭا کوره یانوار سیه‌زدنده او مسئله قبول قیلنوب، طلب قیلنوب، پروغرامده قالمش ایدی.

محترم علی‌مردان بك جنابلری خلقك اعتقادینه حسیاتنه احترام قوتیله، او ماده‌یی پروغرامده یازمش ایسه‌ده، روسیه‌ده فابریقه‌لرده زاوودلرده اداره‌لرده خدمت یرلرنده او ماده‌یی تطبیق ایتمك آغرلغنه کوره، هم‌ده مسلمان عمله‌لرینی فابریقه‌لره زاوودلره قبول ایتمه‌مك کبی ضررلرینك احتمالنه کوره، او ماده‌دن علی‌مردان بك راضی دگل ایدی. اهمیتی غایت بویوك شو ماده حقنده علی‌مردان بك جنابلری اوزینك فکرینی بڭا خصوصی مجلسلرده بر نیچه دفعه سویله‌دی.

ماقاریه سیه‌زدنده پروغرام مسئله‌سی‌ده مذاکره قیلنمش ایسه‌ده، هم وقتك طارلغیله هم احوالك مساعده‌سزلگیله، ماده‌لرك تفصیلاتنه او وقت اهتمام ایتمك البته ممکن اولمادی. آلای ده، «ملی بدیره‌ملرده استراحت ایتوب ایتمه‌مك» مسئله‌سنك غایت بویوك اهمیتنه کوره، هم‌ده او مسئله‌یی ضررسز صورتده حل ایتمك آغرلغنه کوره، ماقاریه سیه‌زدینك قرارلرینی پروتوقوللرینی ۱۹۰۶ سنه سنتابر آینده قازان‌ده طبع ایدر ایکن، قومیته اعضالرینك قرارلریله او ماده پروغرامدن حذف قیلندی. ملی بدیره‌ملرده استراحت مسئله‌سنك اوزینه خصوصی صورتده اهتمام ایتمك ملاحظه‌سیله ایدی.

لکن بوتون پروغرامك اوزی‌ده، عمله‌لرك استراحتلرینی ملی بدیره‌ملرمزه توفیق ایتدرمك مسئله‌سی‌ده صوڭره اونوتولدی.

یانوار ۲۳ده محترم محمد علیم افندی مقصود خانه‌سنده منعقد مجلسك بوتون قرارلرینی شو کتابك (۲۱۶-۲۲۰) صحیفه‌لرنده بیان ایتمش ایدم. او قرارلرك بعضلری روسچه یازلوب؛ روسیه مسلمانلرینك پتروغراده ایکنچی سیه‌زدلرینك رەزولوتسیه‌سی اولمق اوزره حکومته تقدیم قیلنمش ایدی. شو ایدی:

РЕЗОЛЮЦІЯ

II-го Всероссійскаго Съѣзда Мусульманъ (Петербургскаго)

Мусульмане разныхъ городовъ и областей Россіи, съѣхавшись въ городъ Петербургъ на второй Съѣздъ Мусульманъ, 15--23 Января, постановили:

Въ виду Высочайщаго Манифеста 17 Октября и Указа 12 Декабря прошлаго года Мусульмане рѣшили въ столицѣ Россійской Имперіи, передъ лицомъ Его Императорскаго Величества, на виду Высшаго Правительства, всего Русскаго Общества и прессы обсудить назрѣвшіе вопросы, касающіеся насущныхъ нуждъ Мусульманъ главнымъ образомъ въ области религіозныхъ своихъ дѣлъ, а также значенія Высочайшаго Манифеста 17 Октября для Мусульманъ и отношенія ихъ къ Государственной Думѣ въ виду предстоящихъ выборовъ.

Принимая во вниманіе что различныя общественныя группы высказались на своихъ съѣздахъ, разрѣшенныхъ Правительствомъ, что Мы не могли не разсчитывать на палученіе разрѣшенія на свой съѣздъ, увѣренные, что на это Мусульмане имѣютъ законное право, собравшіеся Мусульмане обратились къ Правительству за разрѣшеніемъ съѣзда, къ удивленію ихъ ходатайство и разрѣшеніе съѣзда категорически отклонено. Считая такое къ себѣ отношеніе Правительства не заслуженнымъ Мусульмане рѣшили принять составленный меджлисомъ съѣзда и одобренной собраніемъ делегатовъ въ совѣщаніяхъ своихъ съ 13 по 22 Янв. 1906 года Уставъ, призывающій Мусульманъ Россійской Имперіи объединиться въ одну политическую партію въ интересахъ обшегосударственныхъ и какъ таковая дѣйствовать въ настоящей и будущей жизни Россіи, а въ нынѣшней избирательной кампаніи, въ виду краткости срока выборовъ въ Государственную Думу въ виду заявленія делегатовъ Мусульманъ внутреннихъ губерній считать болѣе цѣлесообразнымъ дѣйствовать солидарно съ конституціонно-демократической партіей.

При этомъ Мусульмане постановили домогаться допущенія представителей Мусульманъ въ Государственную Думу пропорціонально количеству Мусульманскаго населенія.

كتابك (٢١٧)نچی صحیفه سنده (١٧-٢١) یوللرنده بیان ایتدم:
«بودیلوویچ چەرەوانسکی»لرك دوقلادلرینی تمام اهمال ایتدرمك حقنده

غراف ویتته حضورینه دەپوتاتسیه کوندورمك قراری یانوار ۲۳ مجلسنده قبول قیلنمش ایدی. یدی وکیل: آخوندف، علی مردان بك طوبچی باش، اسماعیل بك غصپرینسکی، حیدر افندی صرتلان، شاکر افندی طوقای، امـام صادق عثمان، امام عارف رامی حضرتلری تعیین قیلنمش ایدی. شو محترم هیئت بر قاچ دفعه طوپلانوب، ویتته حضورینه واروب وارماق مسئلەسنده مذاکرەلرده اختلاف ایتوب؛ عاقبت، داوود افندی شیخ علی جنابلرینڭ اصراریله ویتته حضورینه وارمق طرفی قبول قیلنوب، دوقلاد عریضەسی محترم ابراهیم افندی آقچورین قلمیله یازلمش. یانوار ۲۸ ده اوندن زیاده وکیل طوپلاندی، دوقلاد عریضەسی اوقولدی، ویتته حضورنده سویلەنەچك سوزلر بیان قیلندی. یانوار ۲۹ ده ساعت ۱۱ ده ویتته حضورینه اورنبورغ امامی داملا زاهدالله قاشای، امام عارف افندی رامی، آخوند عبدالصمد افندی شهید، مخدوم شاکر افندی طوقای، «وقت» جریدەسنڭ ناشری محترم شاعر ذاکر افندی رامی، ستودەنت داوود افندی شیخ علی، ابراهیم افندی آقچورین جنابلری قبول قیلندی.

قبول ادبلری تمام اولدقدن صوڭ، غراف ویتته النه عریضه ویرلدی. خلاصەسی شو ایدی:

«۱۹۰۵ سنه ایچنده سزه هر طرفدن عریضەلر کوندورلوب، مسلمانلرڭ دەپوتاتلری‌ده حضورڭزه بر نیچه دفعه قبول قیلنوب؛ مسلمانلرڭ دینی حاللرینه عائد نظاملری اصلاح ایتمك هم‌ده همه حقوق‌ده مسلمانلری روسلرله برابر ایتمك حقنده اوزلرینڭ قطعی طلبلرینی سزه بیان ایتمشلر ایدی.»

«عریضەلری تفتیش ایدوب، یات دینلر حقنده یاڭی زاقون پـرویقتلرینی تألیف ایتمك وظیفەسی حکومت طرفندن ایغنات‌یف قومیسیه‌سنه ویرلوب؛ مسلمانلرڭ اشلری قومیسیه طرفندن چەرەوانسکی اختیارینه حواله قیلنمش ایدی.»

«چەرەوانسکی کبی هم اسلامڭ هم مسلمانلرڭ دشمنی بر آدم اختیارینه دینی اشلرینی تسلیم ایتمك روسیه مسلمانلرینی راحتسز ایتدی. شو خصوص‌ده بوتون مسلمانلرڭ شکایتلرینی سزه بیان ایدرز. دولت دوماسنده اسلام وکیللری حضورنده مذاکره قیلنوب، قبول قیلنمادقچه، روسیه

مسلمانلرینڭ اوزلرینه یا دینلرینه عائد هیچ بر قانون نشر قیلنماسه ایدی .»

دوقلاد عریضه‌سی اوقولدقدن صوڭ ، ابراهیم افندی آقچورین، ذاکر افندی رامییف، شاکر مخدوم طوقای، داوود افندی شیخ علی جنابلری غراف ویتته جنابلرینه مسلمانلرڭ شکایتلرینی هم طلبلرینی لسانلریله ده سویله‌دیلر؛ اوکتابر ۱۷ ده حریت فرمانی اعلان قیلندقدن صوڭ ، روسیه مسلمانلرینڭ قناعتلی طلبلرینی تمامیله ویرمك البته لازم ایدی دیدیلر . ویتته جنابلری وکیللرڭ سوزلرینی التفاتله طڭلادی؛ طلبلری حقنده سوز ویردی ، وعد ایتدی . آیاق اوزرنده یکرمی دقیقه قدر دوام ایتمش صحبت ایچنده غراف ویتته جنابلری بزم وکیللری تأمین ایتدی ده اوزاتدی .

۱۹۰٤ سنه دیکابر ۱۲ ده سه‌نات نامنه ویرلمش اوقازڭ حریت ادیان حقنده ٦ نچی بندینه کوره، ۱۹۰٥ سنه آپریل ۱۷ ده سه‌نات نامنه ویرلمش اوقازڭ ۱٥ نچی بندنده روسیه مسلمانلرینڭ دینی اشلرینی تفتیش ایتدرمك فرمانی اعلان قیلنمش ایدی .

اشته شو فرمانی ایفا ایتمك یولنده دولت شوراسی اوزینڭ ملاحظه‌لرینی حاضر ایتوب، ۱۹۰٥ سنه ایون ۱٦ ده ایمپراطورڭ اراده شاهانه‌سیله تصدیق قیلندی .

دولت شوراسنڭ ۱٦ نچی ایون ده تصدیق قیلنمش ملاحظه‌لرینڭ ۷ نچی ماده‌سی روسیه مسلمانلرینه عائد ایدی: ۱) اسلام روحانیلرینه پاچوتنی غراژدانلق ویرمك؛ ۲) عائله مسئله‌لرینه دائر شوکونگی زاقونلری تبدیل ایتمك؛ ۳) دین درسلرینی طلبه‌لرڭ آنا لسانلرنده تعلیم ایتمك؛ ٤) مسلمان عسکرینڭ دینی اشلرینی ادا ایتمکلری حقنده شو کونگی نظاملری تفتیش ایتمك مسئله‌لری دولت شوراسنڭ ملاحظه‌لرینه داخل ایدی . یات دینلر حقنده زاقون پرویقتلری ترتیب ایتمك ایچون ایغنات‌یف ریاستی تحتنده قومیسیه تشکیل قیلنوب، روسیه مسلمانلرینڭ دینی اشلری چه‌روه‌وانسکی معرفتنه مرحمتنه حواله قیلنمش ایدی .

چه‌روه‌وانسکیلرڭ اسلامیته ده مسلمانلرڭ اوزلرینه ده نظرلری روسیه مسلمانلرینه معلوم اولوب؛ مقدس دینلری حقنده حکومتڭ بویله حرکتی

بوتون روسیه مسلمانلرینه بویوك هیجان ویرمش ایدی؛ مسلمانلرنڭ دینی عزتلری ملیت حسلری حکومتنڭ بویله معامله‌سندن متأثر اولدی. غراف ویتته نامنه هر طرفدن شکایت هم پروته‌ست تله‌غراملری یاودی. مسلمانلرنڭ شکایتلری ١٩٠٦سنه مارت کونلرینه قدر دوام ایدوب؛ مسلمانلرنڭ تله‌غراملرینه جواب اولمق اوزره غراف ویتته امضاسیله مارت ٢٦ ده کوندورلمش تله‌غرامده «دولت دوماسی طرفندن قبول قیلنمادقچه هیچ بر پرویقت مسلمانلره زاقون اولماز» مفهومنده قطعی تأمینات وار ایدی.

باش مینستر غراف ویتته جنابلرینڭ قطعی وعده‌سندن بش کون صوڭ، یعنی ١٩٠٦ سنه مارت ٣١ ده معارف ناظری غراف ایوان تولستوی طرفندن یات ملتلرنڭ ابتدائی مکتبلری حقنده ٣٧ ماده‌دن عبارت «٣١ مارت پراویلاسی» نشر قیلندی.

شو «٣١ مارت پراویلاسی» ١٨٧٠ سنه نظاملرینه بدل اولمق اوزره، ١٩٠٦ سنه یانوار ١٤ ده معارف ناظرینڭ دوقلادی صوڭنده ایمپراطور حضرتلرینڭ فرمانیله تصدیق قیلنمش ایدی. یعنی یانوار ٢٩ ده غراف ویتته لسانیله بزم وکیللرمزه ویرلمش تأميناتدن ایکی هفته مقدم ایدی.

٣١ مارت پراویلالرینی بر نیچه صحیفه‌لردن صوڭره یازارم انشاء الله. بوراده مثنوینڭ سوزلرینی یازمق مناسب اولسه کرك.

وعدها بدهد ترا تازه بدست کو هزاران بار آنهارا شکست

اتفاق ڭ ایکنچی سیه‌زدینڭ تاریخی، هم پروغرامی، وکیللرنڭ حرکتلری، بنم ده بعض ملاحظه‌لرم شو کتابڭ (٢٠١–٢٤٠) صحیفه‌لرنده امانت عدالت قلمیله یازلدی.

سیه‌زد دعوتنه هر طرفڭ مسلمانلری اجابت ایتوب، وکیللرینی کوندورمشلر ایدی. سیه‌زدڭ نتیجه‌لرینه ده بوتون مسلمانلر دورت کوز ایله منتظر قالدی. لکن سیه‌زد رهبرلری اوز آرا اویوشوب خلقڭ احوال روحیه‌سندن استفاده ایده‌بیلمك قدر همتدن قدرتدن محروم ایدی.

یانوار سیه‌زدی ختامنده «اتفاق»ڭ مرکز اداره‌سی اولمق شرفی موقت صورتده تکرار باکو وکیللرینه ویرلدی. باکو وکیللری مجلس‌ده حاضر

اولوب، مرکزلگی قبول ایتمشلر ایدی. لکن خانه‌لرینه قایتدقلرندن صوڭ «اتفاق» قرارلری حقنده باکوده قافقازیه‌ده نه جریده‌لرنده نه جمعیتلرنده بر سوز بولنمادی. «اتفاق» حرکتلرینه‌ده اورا ده بر تشبث یوق ایدی.

داخلی ولایتلرده، هر نه قدر آز ایسه‌ده، «اتفاق» حقنده سوز وار ایدی؛ اتفاق شعبه‌لرینی بعض یرلرده آچمق یولنده حرکت کبی جان اثری‌ده وار ایدی. عاقبت مرکزدن اشاره یوقلق بهانه‌سیله هر یرده عطالت غلبه ایتدی؛ دولت دوماسنه انتخاب قامپانیه‌لری ایچون تعلیمات (اینستروکسیه) طلب ایدوب جریده‌لر واسطه‌سیله «اتفاق» مرکزینه بعض ذوات مراجعت ایتمش ایسه‌ده، اداره مرکزیه هیچ برینه اهمیت ویرمه‌دی.

او وقت روسیه‌ده دولت دوماسنه حاضرلك حرکتلری وار ایدی. صایلاوچیلرڭ قاره‌لامه‌لری (*) فیورال ابتدالرنده حاضرلنمش اولمق جهتیله، ۱۹۰٦ سنه فورال ۱۲ ده سدنات نامنه اوقاز ویرلوب، آپریل ۲۷ ده دولت دوماسنڭ‌ده دولت شوراسنڭ‌ده دعوت قیلنه‌چغی اعلان قیلندی.

بوندن صوڭ، ۱۹۰٦ سنه فیورال ۲۰ده سدنات نامنه ینه غایت مهم اوقاز ویرلوب، دولت شوراسی یاڭی اساسلر اوزرینه تأسیس قیلنوب، دولت دوماسنه عائد نظاملر تعدیل، یاخود دیه‌یك، تبدیل قیلندی.

دولت دوماسنه عائد اولگی اوقازلری (۱۸۳-۱۹٤) صحیفه‌لرده یازدق. اولگی اوقازلره کوره، روسیه‌ده خلق وکالتی یالگز بر پالاته‌دن عبارت اولاچق ایدی. ۱۹۰٦ سنه فورال ۲۰ اوقازی قوتیله روسیه‌ده ایکی پالاته، ایکی پارلامنت تأسیس قیلنه‌چق اولدی. بری توبه‌ن پالاته، دولت دوماسی؛ دیگری یوقاری پالاته، دولت شوراسی اولدی.

روسیه‌ده دولت شوراسی، غاصودارستوه‌ننی صووه‌ت اسمیله، اسکی بر مؤسسه‌در. ایمپراطور برنچی آلهکساندر حضرتلرینڭ فرمانیله تأسیس قیلنمش ایدی. دولت شوراسنڭ بوتون اعضالری یالگز ایمپراطور طرفندن تعیین قیلنوب؛ خدمتلری، ـ زاقون پرویقتلرینی تألیف ایتمك، حاضرلنمش پرویقتلری مذاکره ایتمك وظیفه‌لرینه منحصر ایدی. دولت شوراسنده حاضرلنمش پرویقتلرڭ هر بری، اکثریتڭ ده اقلیتڭ ده ملاحظه‌لری

(*) قاره‌لامه‌لر = Списки

ایمپراطور حضرتلرینك نظر همایونلرینه عرض قیلنور ایدی. ایمپراطور حضرتلری دولت شوراسنك قرارلرینی قبول ایدر ایسه، تصدیق ایدر ایدی؛ یاخود قرارلرینی تمام رد ایتوب، اوزینك اراده شاهانه‌لرینی زاقون ایدر. هر حال‌ده او وقت دولت شوراسی تشریع مجلسی اولمایوب، یالگز حاضرلك یالگز مشاوره مجلسی ایدی.

١٩٠٥ سنه اوکتابر ١٧ مانیفه‌ستندن صوڭ، ١٩٠٦ سنه فیورال ٢٠ اوقازی حکمیله، اسکی دولت شوراسی یاڭی اساسلر اوزرینه تأسیس قیلنوب، تشکیل قیلندی؛ دولت شوراسی، دولت دوماسی کبی، تشریع مجلسی اولاچق اولدی.

دولت شوراسنده اعضالرڭ بر نصفی ایمپراطور معرفتیله تعیین قیلنوب، بر نصفی-خلق طرفندن انتخاب قیلنه‌چق. صایلانه‌چق اعضالر طوقز سنه مدتله صایلانه‌چق. پراووصلاویه روحانیلرندن آلتی آدم؛ زه‌مستواسی وار ولایت صوبرانیه‌لرندن برر آدم اولوب، مجموعی ٣٤ آدم؛ زه‌مستواسی یوق ولایتلردن ٢٦ آدم؛ دووره‌نلردن ٢٨؛ آقاده‌میه هم اونیوه‌رسیتتلردن آلتی آدم؛ تجارت وکیللرندن آلتی؛ صناعت وکیللرندن آلتی آدم. شو آراده پولاکلردن آلتی آدم، لکن روسیه مسلمانلرندن هیچ بر یوق.

دولت دوماسنه، دولت شوراسنه عائد بعض تفصیللری، انشاءالله، بوندن صوڭ یازوب، حاضر، تاریخ ترتیبیله حرکت ایدوب، بزم حق‌ده اهمیتی بویوك نظاملری بیان ایده‌یك.

مارت ٣١ پراویلالری.

اورنبورغ صوبرانیه‌سنه تابع مکتبلر مدرسه‌لر حقنده، ایمپراطور حضرتلرینك فرمانیله، ١٨٧٠ سنه مارت ٢٦ ده قانونلر تدبیرلر نشر قیلنمش ایدی.

او قانونلرڭ او تدبیرلرڭ غایه‌لرندن مقصدلرندن، طبیعی، بز او وقت بحث ایتمه‌دك. او تدبیرلری قورمش حکومتدن سببلرینی ده، موتیفلرینی ده هیچ بر وقت صورامادق.

بز التفات ایتمه‌مش ایسه‌ك ده، صورامامش ایسه‌ك ده، قورولمش تدبیرلرڭ غایه‌لرینی غایت آچیق تعبیراتله حکومت بزه بیان ایتدی.

او نظاملردن او حکمتلی تدبیرلردن اڭ مهم مقصد، مادەلرڭ ستاتیەلرڭ آچیق بیانلرینە کورە، آبروسەنیە ایدی. یعنی اسلام بالالرینی روسلاشدرمقدن عبارت ایدی. معارف نظارتی طرفندن ۱۸۷۰ سنەدە نشر قیلنمش مجموعەدە، ۸۳۵ نچی صحیفەسندە شو مقصد هم آچیق هم قطعی لسانلە یازلمش ایدی.

۱۸۸٤ سنە مای ۱۸ دە، ایمپراطور حضرتلریناڭ فرمان شاهانەسیلە ینە یاڭی نظام نشر قیلندی. معارف نظارتی طرفندن ۱۸۸٤ سنەدە نشر قیلنمش نظاملر مجموعەسناڭ (٦٧٣-٦٧٧) نچی صحیفەلرندە او نظاملرڭ مقصدلری، او مقصدلرڭدە یوللری غایت آچیق عبارەلرلە بیان قیلنمش ایدی. مقصد ۱۸۷۰ سنە مجموعەسندە کوسترلمش مقصدلرڭ عینی ایدی.

صولر آقدی؛ وقتلر اوتدی؛ عصرلر اوزگەردی؛ نهایت تاریخڭ سوقیلە، روسیە دولتی ۱۹۰۵ سنە اوکتابر کونلرینەدە ایرشدی. اوکتابر ۱۷ دە حریت فرمانی اعلان قیلندی؛ هیچ بر ملتاڭ دیننە مکتبنە مدرسەسنە مسجدینە محلەسنە طارلق ویرمەمك طوقنمامق اساسلری فرمان همایون دە بیان قیلندی؛ دولت نظامی یاڭی هم صاغلام اساسلر اوزرینە تأسیس قیلنەچق اولدی. چیت دینلر حقندە یاڭی زاقون لائحەلرینی ترتیب ایتمك حکومت طرفندن غراف ایغنات‌یف قومیسیەسنە تسلیم قیلنوب، بوتون اسلام اشلری قومیسیە طرفندن چەرەوانسکیلرە، بودیلوویچلرڭ معرفتلرینە ویرلدی. یعنی، عصرلر اوزگەروب، دولت منقلب اولمش ایسەدە حکومت همان اوّلگی یولیلە اسکی مقصدینە حرکت ایدوب، روسیە مسلمانلریناڭ دینی اشلرینی اسلام هم مسلمان دشمنلری النە ویردی.

نهایت، ۱۹۰٦ سنە یانوار ۱٤ دە معارف ناظر غراف ایوان تولستوی دوقلادی صوڭندە، یات ملتلرڭ ابتدائی مکتبلری حقندە ۳۷ مادەدن عبارت نظام ایمپراطور حضرتلرینڭ فرمانیلە تصدیق قیلنوب، ۱۹۰٦ سنە مارت ۳۱ دە معارف نظارتی طرفندن اعلان قیلندی. (۲۳۹-۲٤۰ ص.)

«مارت ۳۱ پراویلالری» ندە معلوم مقصدلر ملاحظەسیلە قورولمش خصوصی مادەلر، هم دە ترانس کریپسیە مادەسی، یعنی لسانمزی روس حروفاتیلە یازمق مادەسی دە وار ایدی. روسیەدە شرق هم شرق جنوب

ولایتلرده طوروچی یات دینلرڭ چیت ملتلرڭ ابتدائی مکتبلرینه مخصوص نظاملردن عبارت ایدی.

بعض مادەلری شودر:

2) یات خلقڭ ابتدائی مکتبلری ـ فکر، اخلاق، معیشت جهتیله او خلقڭ ترقیلارینه، هم ده لسان هم عادت جهتیله روسلرله یاقینلاشولارینه خدمت ایتدرمك مقصدیله تأسیس قیلنور.

3) ابتدائی تعلیمڭ الڭ اولگی واسطەسی آنا لسانی اولور.

4) معلم معلمەلری معین بر سەنزه مالك اولوب، خلقڭ اوزندن، یاخود لسان بیلوچی روسلردن اولور.

5) چیت خلقڭ مکتبلری یا ایکی سنەلك سواد مکتبی، یا دورت سنەلك بر صنفلی ابتدائی مکتب، یاخود آلتی سنەلك ایکی صنفلی ابتدائی مکتب اولور.

6) بر یرده بر نیچه جنس یات خلق بولنور ایسه، هر جنسڭ اوزینه مخصوص ابتدائی مکتب تأسیس قیلنور. صوڭره یوقاری صنف ده همه جنسلرڭ بالالری برلك ده روس لساننده اوقور.

7) یات خلقڭ سواد مکتبلرنده اوز لسانلرنده دین، اوقو، یازو؛ حساب، روسچه اوقو یازو، روس لسانی، کویلر تعلیم قیلنور. آلتی سنەلك ایکی صنفلی مکتبلرینڭ پروغراملری تمام روس مکتبلرینڭ پروغراملری کبی اولوب، آنا لسانده اوقو یازو ایچون ساعتلر تعیین قیلنور.

9) یات خلق مکتبلری هر حال ده اوزلرینه مخصوص اینسپکتورلر الندە اولور.

10) بالالرڭ روسچه بیلوب بیلمەمکلری اعتباریله، مکتبلر ایکی قسم اولور: ١) روسچه بیلوچی بالالر ایچون، ٢) روسچەدن هیچ بر خبرلری یوق بالالر ایچون.

11) روسچەدن خبرلری یوق بالالرڭ درسلری اولگی ایکی سنەده آنا لسانیله اولوب؛ صوڭ سنەلرده البته روسچه اولور. آنا لسانلری یالڭز ترجمه ایچون واسطه اولا بیلور.

12) بر صنفلی ابتدائی مکتب کتابلری روسچەده آنا لسانیلەده اولا بیلور.

13) یات خلق مکتبلرینڭ کتابلری خلق لسانیله روس حروفاتیله طبع قیلنور. خلقڭ ملی الفباسی وار ایسه، مکتبلرینڭ کتابلری هم ملی حروفات ایله هم روس حروفاتیله طبع قیلنور.

17) یات خلق روسلر ایله آرالاش کون کورسه‌لر، اویله خلقڭ بالالری ایچون مخصوص مکتب تأسیس قیلنمایوب، بلکه عمومی ابتدائی مکتبلرده برنچی سنه‌ده آنا لسانیله تعلیم قیلنوب، صوڭ سنه‌لرده روس بالالریله برابر روس لسانیله اولور.

20) دین درسلری باش‌ده آنا لسانیله اولوب، صوڭره روسچه اولور. لکن محلڭ خصوصیتلرینه کوره، دین درسلری یالڭز آنا لسانیله‌ده اولابیلور.

21) کنیسه کویلری (شعرلری) خریستیانلق نورلرینی یات خلق قلبلرینه اورونلاشدرمق مقصدینه اڭ قوّتلی وسیله اولمق جهتیله، یات خلق مکتبلرینڭ هر برینه کنیسه کویلری لازم اولور. کنیسه کویلری کنیسه لسانیله ده اولابیلور، خلق لسانیله ده اولابیلور. اما عادی کویلر روس لسانیله اولور.

22) دعالقلر، هم‌ده عبادت کتابلری کنیسه لسانیله طبع قیلنور؛ یاخود خلق لسانیله ده اولابیلور.

23) یات خلقڭ روسچه مکتبلری ٥ نچی ماده ده صانالمش مکتب تیپلرینه موافق قیلنور.

24) ٥ نچی ماده ده بیان قیلنمش مکتبلره ماعدا، هر خلقڭ دینی مکتبلری مدرسه‌لری حضورنده روسچه صنفلر تأسیس قیلنه بیلور.

25) او مکتبلرده هم‌ده روسچه صنفلرده معلملر خلق لساننه آشنا روس اولور.

26) یات خلق مکتبلرنده دین معلملری هم روحانی هم غیر روحانی اولابیلور.

27) یات خلقڭ اوزلرینڭ مکتبلرنده مدرسه‌لرنده کنیسه کویلری لازم اولماسه‌ده، یات خلقڭ یاش بالالرینه اخلاق تربیه‌سی ویرمك ملاحظه‌سیله، عادی کویلری هم روسچه هم آنا لسانیله تعلیم ایتمك مطلوبدر. لکن یات خلق اوزلرینڭ دینی کویلرینی بالالرینه تعلیم ایتدره‌جك ایسه‌لر، اینسپکتورلردن رخصت آلمق لازم اولور.

32) یات خلقنك دینی مکتبلری اوزلرینه مخصوص اینسپکتورلر النده اولور.

35) دینی مدرسه‌لرده یالڭز روسیه ده مطبوع کتابلر تعلیم قیلنور. چیت ده مطبوع کتابلردن درس ویریله‌چك اولوز ایسه، اینسپکتوردن رخصت آلنور.

26) نفقه‌سی تمام تأمین قیلنوب، روسچه صنف تأسیس قیلنه‌چغی ده التزام قیلنمادقچه، مدیریناڭ الـنده آبرازاوانیه شهادتی بولنمادقچه، یات خلقاڭ خصوصی دینی مکتبلرینه اینسپکتور رخصت ویرمز.

37) دینی مکتبلر حضورنده روسچه صنف نفقه‌سی خزینه‌دن ویرله‌بیلور.

۱۹۰۶ سنه یانوار ۱۴ ده ایمپراطور حضرتلرینڭ اراده شاهانه‌سیله تصدیق قیلنوب، ۱۹۰۶ سنه مارت ۳۱ ده معارف نظارتی طرفندن اعلان قیلنمش شو ۳۷ پراویلا-او سنه ایون ایول آیلرنده اینسپکتورلر اجتهادیله هر ولایت ده بوتون اوچیتلره نشر قیلنوب، (۱۹۰۶-۱۹۰۷) سنه تعلیمیه ده ممکن قدر اجرا قیلنه‌جغی ده امر قیلندی. اوقروغ پوپه‌چیتللری، خلق اینسپکتورلری واسطه‌سیله ایرشدرلمش فرمانلرڭ اکثری روسیه مسلمانلرینڭ ابتدائی مکتبلرینه توجیه قیلنمش ایدی. اورنبورغ، اوفا، قازان، سیمبرسك، صامارا ولایتلرنده اینسپکتورلر واسطه‌سیله اوچیتلره کوندورلمش فرمان کاغدلرینڭ بر نیچه عددی بن ده واردر.

«مارت ۳۱ پراویلالری»، حکومتڭ روسیه مسلمانلری حقنده سیاستنه آچیق بر شاهد اولمق جهتیله، بزم نظرمزده غایت بویوك اهمیتی حائزدر. او بویوك اهمیتڭ بر نیچه نقطه‌سنه بوراده اشاره ایده‌یم:

۱) «مملکتڭ شرق هم شرق جنوب ولایتلرنده عمر ایتوچی یات خلق»ڭ ابتدائی مکتبلرینه عمومی پراویلالری ترتیب ایدر ایکن، حکومت-روسیه مسلمانلرینی قالمق چوواش چیرمش لامایت کبی دیندن مکتبدن ملی الفبادن ادبیاتدن قولتوره‌دن ادبدن اخلاقدن صداقتدن تمام محروم خلق درجه‌سنده اعتبار ایتمش اولسه‌کرك.

عالم اسلامیتڭ ۱۳-۱٤ عصرلق بویوك مدنیتی، کیڭ ادبیاتی، علویتلی اخلاقی، قوتلی طبیعتی، قران کریمڭ نظمنه اداسنه الڭ مناسب الفباسی واردر. اسلامیت قوتیله قران کریم برکه‌سیله شو قیمتلی قدسیتلرڭ هر بری مختلف جنس مسلمانلرڭ قانلرینه قلبلرینه بوتون وجودلرینه عصرلر بوینچه صوغارلمشدر.

عالم اسلامیتڭ بویوك برکیسه‌گی روسیه مسلمانلرینڭ ابتدائی مکتبلری روس الفباسنه حکومت نظرنده‌ده محتاج اولمامق تیوش ایدی؛ ادب هم اخلاق اوگره‌نمك خصوصلرنده کنیسه‌کویلرینه احتیاج بلیه‌سندن لا اقل اسلام بالالری حکومت نظرنده‌ده قوتولمق تیوش ایدی.

۲) روسیه‌کبی مختلف اجناسلی بویوك بردولت ایچنده لسانمزی الفبامزی ادبیاتمزی ملیتمزی ادبمزی اخلاقمزی دینمزی دینی ابتدائی مکتبلرمز دینی مدرسه‌لرمز، هر نه قدر آغر اصوللی ایسه‌لرده، عصرلر بوینچه ملیون زحمتلره تحمل هم مقابله ایته طوروب، الڭ قیمتلی قدسیتلرمزی بزه محافظه ایتدیلر. غایت آغر اصوللی اسکی مکتبلرمز، دینی مدرسه‌لرمز بدلنده شوکون هر قریه‌ده هر یرده آسان اصوللی یاڭی مکتبلرمز، بایتاق یرلرده اصلاح قیلنمش دینی مدرسه‌لرمز واردر. آغر اصوللی اسکی مکتبلر آغر اصوللی اسکی مدرسه‌لر برکه‌سنده بوتون قیمتلی قدسیتلری صاقلانوب دوام ایتمش بویوك بر ملت آسان اصوللی اوزینڭ یاڭی مکتبلری آسان اصوللی دینی مدرسه‌لری برکه‌سنده بوندن صوڭده البته معارف یوللرنده ترقیات درجه‌لرنده ثباتله جسارتله حرکت ایده‌چکدر. انشاء الله.

«مارت ۳۱ پراویلالری»نده فرض قیلنه‌ش مکتب تیپلرینه روسیه مسلمانلرینڭ هیچ بر وقت هیچ بر صورتله احتیاجلری بولنماسه کرك.

بزم دینی ابتدائی مکتبلرمزدن، دینی مدرسه‌لرمزدن معارف نظارتی غفلت‌می ایتمش؟ یاخود دینی مکتبلرمزڭ دینی مدرسه لرمزڭ بدلنده‌می یاڭی تیپ اوچیلشچه‌لری تأسیس ایده‌جك؟

۳) «مارت ۳۱ پراویلالری»نڭ ۱۳نچی ماده‌سنده بیان قیلنمش ترانس کریپسیه اصولنه هیچ بر ملاحظه ایله موافقت ایتمك معقول دگلدر. یاش بالالره غایت آغر یوك یوکلتمکدن باشقه هیچ بر فائده‌سی ده بولنمق

ممکن دگلدر: ابتدائی مکتب ده یاش بالالره اوچ الفبا اوگره‌تمك لازم اولاچق: عرب الفباسی، روس الفباسی، عربی تورکی سوزلری یازه‌ق ایچون اختراع قیلنه‌چق روس الفباسی.

صوکره بزم لسانمزی عرب کلمه‌لرینی یازمق خصوصلرنده روس الفباسی شو کونگی حروفاتیله هیچ بر وقت وفا ایده‌چك توگل. روس یاخود لاتین الفبالرینی تورك هم عرب کلمه‌لرینه تطبیق خیالیله یاڭی بر الفبا اختراع قیلنه‌چق اولسه بیله، بزم شو کونگی الفبامزدن اویله الفبالرڭ آسان اولاچغی ده ممکن توگل.

بزم الفبامز حروفاتی متصل اولمق جهتیله مطبعه خدمتلرنده آغر ایسه ده، قلمله یازمق خصوصنده باشقه الفبالرڭ هر برندن آساندر؛ حروف صوتیه‌مزی ده یازار ایسه‌ك، بزم الفبامز ایله یازلمش کلمه‌لری یوللری اوقومق خصوصی ده غایت آسان اولور. بوڭا کوره، مکتب کتابلرنده ترانس کریپسیه تدبیری اگر بر مکر اولماسه، ترانس کریپسیه اصولیله یاش بالالره تعلیم یوللرینی آسانلاشدرمق دعواسی ده بوش بر خیال اولور.

فرض ایده‌یك، بزم الفبامز لاتین یاخود روس الفبالرینه نسبتله آغر اولسه‌ده، بزم حق‌ده الفبامزڭ هم دینی هم تاریخی غایت بویوك قدسیتی غایت بویوك قیمتی واردر؛ مقدس قران کریم حروفارینی ملی دینی الفبامزی براقوب باشقه بر الفبا قبول ایتمك بزم حق‌ده تمام قطعی محالدر.

٤) مارت ٣١ پراویلالرینڭ ٣٥ نچی ماده‌سنه کوره ابتدائی دینی مکتبلرده درس کتابلری اینسپکتورلرڭ مرحمتلرینه مساعده‌لرینه باغلانمشدر. شو تدبیر درس کتابلرینی تمام منع ایتمك درجه‌سنده‌در. دینی مکتبلرده درس کتابلرینی اسلام روحانیلرینڭ معرفتلرینه نظارتلرینه ویرمه‌یوب، اسلام کتابلرندن بر پاره‌لك خبرلری یوق اینسپکتورلر مساعده‌سنه باغلامق‌ده معقول بر ملاحظه بولنه‌ق ممکنمی در؟

دینی مکتبلرمزه، دینی مدرسه‌لرمزه، قراءتخانه‌لرمزه کتبخانه‌لرمزه لازم کتابلرڭ ادبیاتڭ اکثری روسیه بازارنده بولنماز. روسیه مسلمانلرینڭ کتاب ناشرلری روسیه مسلمانلرینه طلبه‌لرینه معلملرینه عالملرینه لازم اولابیله‌جك اسلام اثرلرینڭ هر برینی طبع ایتمکدن البته عاجزدر. بز،

روسیه مسلمانلری، تورکیه ده، مصر ده، سوریه ده، هندستان ده طبع قیلنور اسلام اثرلرینه هر وقت البته محتاج اولورز. حدودلرده غرانیتسه‌لرده سه‌نزورلر، بوراده اینسپکتورلر اسلام اثرلرینی منع ایتسه‌لر، اسلام اثرلرندن روسیه مسلمانلری محروم اولدی دیمك.

مارت پراویلالرینڭ ١٢نچی ماده‌سنه کوره، ایکی سنه‌لك ابتدائی مکتب کتابلری هم روس لسانیله هم آنا لسانیله اولور. او کتابلر کیمڭ تألیفی؟ نصل کتابلر؟ مندرجاتی، صوده‌رژانیه‌سی نه؟ ٣٥ ماده‌یی اوقودقدن صوڭ، انساناڭ خاطرینه شو سواللر البته خطور ایدر.

٥) یات خلقاڭ خصوصی دینی مکتبلری حقنده ٣٦نچی ماده أویله مکتبلری قطعی صورت ده منع ایتمکله تمام برابردر. چونکه مکتبلرڭ نفقه‌لرینی تمام تأمین ایده بیله‌چك سرمایه‌لری مقدم حاضرله‌یوب قویمق، الننده آبرازاوانیه شهادتی بولنور مدیری طابمق غایت آز یرلرده ممکن اولابیلور.

روسیه ده نیچه نیچه عصرلر دوام ایتوب کلمش بر نیچه اون مڭ مکتبلرڭ بر نیچه یوز دینی مدرسه لرڭ هر بری خلقاڭ خیراتیله احسانلریله دوام ایتمشدر. شوکون دینی مکتبلر حقنده ٣٦نچی ماده ده کوسترلمش شرطلری اعتبار ایتمك او مکتبلری طوغریدن طوغری قاپامق کبیدر.

٦) مارت پراویلالرینڭ ٥نچی ماده سنده بیان قیلنمش ایکی یا دورت یا آلتی سنه‌لك مکتب تیپلری بزم یا دورت یا بش سنه‌لك ابتدائی دینی مکتبلرمزڭ پروغراملرینی هیچ بر صورتله اورونلاشدره آلماز. بوڭا کوره، مارت پراویلالرینه موافق آلتی سنه‌لك مکتبلری تمام ایتمش بالالر اوزلرینه لازم دینی ملی معلوماتدن تربیه دن محروم قالور.

٧) روسیه مسلمانلرینڭ دینی مکتبلرینی اسلام روحانی اداره‌لرینڭ الندن آلوب اسلامیتدن هیچ بر خبرلری یوق اینسپکتورلر نظارتنه مرحمتنه طاپشرمق هیچ بر وقت هیچ بر جهتله مناسب اولماز؛ روسیه مسلمانلرینڭ کوڭللری بونی تحمل ایتمز.

(١-٧) ارقامیله اشاره قیلنمش یدی ملاحظه طبیعی وجدان قوتیله روسیه مسلمانلرینه معلوم ایدی. بوڭا کوره، مارت ٣١ پراویلالری روسیه

مسلمانلرینه غایت فنا صورت ده تأثیر ایتدی. مسلمانلر دولقونلاندی، هر ولایتدن غراف ویتته نامنه شکایت هم پروتەست تلەغراملری یاودی، هر طرفدن حکومت حضورینه دەپوتاتسیەلر کوندورلدی. بعض ولایتلرده فتنه احتماللری‌ده کورندی؛ حتی سیمبرسك غوبەرناطوری دوباسف مسلمانلری تسکین ایتمك یولنده طبع ایتدروب روسچه اعلانلر نشر ایتدردی.

بوتون روسیه مسلمانلرینك شدتلی هیجانلرینه ترجمان اولوب، مرحوم مفتی محمدیار افندی سلطان جنابلری داخلیه ناظرینه دیکابر ٣ ده تلەغرام ویردی. تلەغرام‌ده مارت پراویلالرندن روسیه مسلمانلرینك ناراضیلقلری بیان قیلنوب، ترانس‌کریپسیه ماده‌سینی تغییر ایتمك لزومی‌ده صورالمش ایدی. مفتی حضرتلرینك تلەغرامنه جواب اولمق اوزره، ١٩٠٦ سنه دیکابر ٢٨ده معارف ناظری قاوفمان امضاسیله ٢٦٦٢١ رقملی بیان کوندورلدی.

بیان‌ده رقمله ترتیب قیلنمش اوچ ماده وار ایدی: «١) داخلیه نظارتی طرفندن اسلام روحانیلری مکتبلری مدرسەلری خصوصنه دائر حاضرلنەچك عمومی نظاملر همان تمام اولمامشدر. او عمومی نظاملرك تمام حاضرلنوب انتشارینه قدر، مارت ٣١ پراویلالرینك (٣٢، ٣٣، ٣٤، ٣٥، ٣٦) ماده‌لری روسیه مسلمانلرینك دینی مکتبلری دینی مدرسەلری حقنده بوندن صوڭ اجرا قیلنماز. ٢) مارت ٣١ پراویلالرینك ٩نچی ماده‌سی اسلام مکتبلرینه اسلام مدرسەلرینه عائد دگلدر. ٣) ترانس‌کریپسیه ماده‌سی هر بر یات خلقك همه مکتبلرینه مجبوریتله الزام قیلنەچغی‌ده ملحوظ توگل ایدی، دینی کتابلر حقنده ده توگل ایدی. بلکه یات خلقك یاش بالالرینی روس سوزلرینه آسانلقله عادتلنه طورمق ایچون ملاحظه قیلنمش بر تدبیر ایدی.»

«شو بیانلرمی روسیه مسلمانلرینه، رجا ایدرم، اعلان هم تفسیر قیلگز. کامل احتراملە. قاوفمان.»

معارف ناظرینك بیانلری هم ده فرمانی اوفا صوبرانیەسنه ایرشدکدن صوڭ، مارت ٣١ پراویلالرینی تفسیر هم توجیه یولنده صوبرانیه محله امامارینه کاغدلر کوندوردی. «١٣نچی ماده یات ملتلرك همەسی حقنده عمومی دگل ایمش، دینی کتابلره ده دینی مدرسەلره ده تعلقی یوق ایمش.» مفهومنده ایدی.

معارف ناظرینڭ بیانی، مارت پراویلالرینی تفسیر یولنده روحانی اداره‌لرڭ اجتهادلری تأميناتلری روسیه مسلمانلرینڭ کوڭللرینی تسکین ایته آلمادی؛ هیجان همان دوام ایتدی.

شدتلی هیجانلرڭ حرکتلرڭ تأثیریله اولسه کرك، یاخود مسلمانلرڭ حرکتلرینه مقابله ملاحظه‌سیله اولسه کرك، مارت ۳۱ پراویلالرینی مذاکره ایچون ۱۹۰۷ سنه اوکتابر باشلرنده پتربورغ ده قاتش بر صووه‌شچانیه دعوت قیلندی. مسلمانلردن بش اون آدم؛ روسلار اوتوزدن زیاده ایدی؛ آرالرنده اوستراووموف، آلهکتورف کبی مشهور میسیونرلر، هم‌ده پیینه‌گین، بابروونیکف، ده‌ره‌ویتسکی کبی اوڭلر وار ایدی.

مجلس معارف ناظری قاوفمان ریاستیله اوچ دفعه طوپلاندی. مجلس‌ده قبول قیلنوب، اسلام وکیللرینڭ الیله ده امضالانمش «یاڭی پراویلالر» مارت ۳۱ پراویلالرینه باشقه بر شی دگل ایدی، حتی ۱۳نچی ماده‌سی قالدی.

اسلام وکیللرینڭ قلمیله امضالانمش «یاڭی پراویلالر» معارف ناظری قاوفمان لسانیله ایمپراطور حضرتلرینه عرض قیلنوب، ۱۹۰۷ سنه اوکتابر ۲۷ فرمان شاهانه‌سنه کوره، نویابر (۱) ده معارف ناظری طرفندن اعلان قیلندی.

«مارت ۳۱ پراویلالری»نی بیان مناسبتیله، ۱۹۰۷ سنه اوکتابر ابتدالرنده‌گی اوچ کونلك بویوك صووه‌شچانیه‌دن بوراده شو قدر ایله اکتفا ایده‌یم. نوبتی ایرشدکدن صوڭ اسلام وکیللرینڭ او صووه‌شچانیه‌لرده خدمتلرینی انشاءالله بیان ایدرم. دینی مکتبلرمزڭ دینی مدرسه‌لرمزڭ غایت بویوك اهمیتلرینه کوره، هر بر مسلمانڭ اعتقادینه وجدانینه موافق اولابیله‌چك بعض ملاحظه‌لری بوراده عرض ایته‌یم.

۱) روسیه مسلمانلری حقنده اڭ بویوك اڭ ضرور حاجتلرڭ بری البته ابتدائی ملی مکتبلری دینی علمی مدرسه‌لریدر. اولگی آغر اصوللی دینی مکتبلرمز دینی مدرسه‌لرمز مختلف اجناسلی بویوك دولت ایچنده عصرلر بوینچه دینمزی ملیتمزی لسانمزی نصل ایسه ده محافظه ایتدی. بوندن صوڭ مستقل بر ملت اسلامیه اولوب ترقیات یوللرنده دوامز

مسئله‌سی ده شو کونگی آسان اصوللی ابتدائی ملی مکتبلرمز اصلاح قیلنمش دینی مدرسه‌لرمز برکه‌سنده‌گنه تأمین قیلنه بیله‌چك.

امید ایده‌یك، فرض ایده‌یك، روسیه ده تعلیم هم عمومی هم مجبوری قیلنه بیلور ایسه، او تقدیرده بزم ملی ابتدائی مکتبلرمزنك، بزم دینی علمی مدرسه‌لرمزنك بزم حق‌ده هر جهتله اهمیتی ینه زیاده اولاچق، مکتب مدرسه مسئله‌لرینی بزم استقبالمزه موافق هم مطلوب صورت ده حل ایتمك تأمین ایتمك وظیفه‌لری ده هر جهتله آغر اولاچق.

آق صحیفه‌لر یوزنده یازلمش ستاتیه‌لرنك ماده‌لرنك بلاغتلی عباره‌لرینه قناعت ایتمه‌یوب، معارف سیاستلرنده عمومیت هم جدیت کسب ایتمش قوتلی تدبیرلرنك فعلیت جهتلرینه ده باقار ایسه‌ك، مکتب سیاستلرنده روسلاشدرو اصوللرینی کونلرنك برنده حکومت بلکه براقور دیمك طوغری اولماسه کرك. غایت بعید احتمال ایسه ده، فرض ایده‌یك، معارف سیاستلرنده حکومت روسلاشدرمق اصوللرینی بوندن صوڭ تعقیب ایتمز، دیه‌یك. شو تقدیرده ده، معارف نظارتی معرفتیله عمومی اولمق اوزره ترتیب قیلنه‌چق اوچیلشچه‌لرنك اوچه‌بنی زاوه‌دنیه‌لرنك پروغراملری روسیه مسلمانلرینك بالالرینه مسلمان تاتار اولمق شرفیله لازم اولاچق ملی دینی تربیه‌یی قناعت قیلورلق قدر هیچ بر وقت تأمین ایته آلماز. دینی ملی تربیه‌مزه وفا ایته بیلور قدر پروغراملری حکومتك عمومی مکتبلرندن اورتا درجه اوچه‌بنی زاوه‌دنیه‌لرندن طلب ایتمك ممکن ده توگلدر، معقول ده توگلدر، مطلوب ده توگلدر.

غایت آچیق غایت ساده شو ملاحظه‌لر قبول قیلنور ایسه، دیمك، ملی ابتدائی مکتبلرمز، دینی علمی مدرسه‌لرمز ــ هر حال ده هر جهتله بزم اداره ده بزم اختیارده اولمق تیوشدر.

مکتب مدرسه‌لری حقنده روسیه مسلمانلرینك شو ملاحظه‌لری، بوتون روسیه مسلمانلرینك حقلی قناعتلی طلبلری اولمق اوزره، حکومتك التفاتنه بر نیچه دفعه عرض قیلنمش ایدی.

شو کتابك (٤٢-٤٩) صحیفه‌لرنده نقل قیلنمش اك جامع لائحه ماده‌لرینك (١٧، ٢١، ٣٩، ٤٠)نچی ماده‌لری مکتب مدرسه‌لرمزك اساسنه دائر ایدی.

استاذ رضا افندی حضرتلرینڭ اصلاحات مسئلەلری حقنده ملاحظەلرینی (٥٣-٥٩) صحیفەلرده حکایت ایدر ایکن، ٥٧نچی صحیفەده اولگی ١٧ یولده مکتب مدرسەلرڭ ادارەلری حقنده محترم استاذڭ نظری نقل قیلنمش ایدی. محترم استاذڭ (٥٩-٧٥) صحیفەلرده درج قیلنمش گوزل لائحەسنڭ صوڭ ١٤، مادەسیده مکتب مدرسەلره معارف یورتلرینه دائر ایدی.

اوفا شاگردلرینڭ (٧٩-٨٢) صحیفەلرده نقل قیلنمش عریضەلریده مکتب مدرسەلره عائد ایدی. (٨٣-١٠٨) صحیفەلرده یازلمش مختلف لائحەلر مکتب مدرسه مسئلەلرنده متفق ایدی. (١٥١-١٦٢) صحیفەلرده ترجمه قیلنمش متعدد پەتیتسیەلرڭ مکتب مدرسەلر خصوصنده طلبلری بر ایدی.

«اتفاق»ڭ (٢٢٠-٢٣٣) صحیفەلرده درج قیلنمش پروغرام مادەلرنده مکتب مدرسەلرمز حقنده مقصدمزی آچیق بیان ایتدك. پروغرامڭ (٢٧، ٣٦، ٤٦، ٤٧، ٤٨، ٤٩، ٥٠، ٥١، ٥٢، ٥٣) مادەلری بوڭا دائر ایدی.

لائحەلرده پروغراملرده تفصیل قیلنمش طلبلرمزی اجمال ایدر ایسەك، بوتون جهتلری اوز اختیارمزده اولاچق ابتدائی ملی مکتبلر، دینی علمی مدرسەلر روسیه مسلمانلرینه لازمدر.

روحانی ادارەلرمزه محلەلرمزه مدرسەلرمزه لازم اولاچق مقتدر عالملری حاضرلەمك ایچون ده، ابتدائی مکتبلرمزه حاجت اولاچق مقتدر معلملری حاضرلەمك ایچون ده، تام حقوقلی کیاڭ حریتلی علمی دینی مدرسەلر اوزالمزده اوز اختیارمزده بولنمق البته ضروردر.

ابتدائی مکتبلر حقنده نشر قیلنمش یاکی نظاملر هیچ بر صورتله هیچ بر وقت بزم ملی ابتدائی مکتبلرمزه موافق اولماز. مینسترستوا معرفتیله ترتیب قیلنەچق پروغراملر دینی علمی مدرسەلرمزڭ حاجتلرینی مقصدلرینی هیچ بر وقت ایفا ایته آلماز. بزه معلوم شوکونگی محلی ادارەلرڭ اینسپکتورلرڭ مکتبلرمزه دینی مدرسەلرمزه نظارت وظیفەلرنده حاضرلکلری اهلیتلری یوقدر.

هر ملتڭ حقوق ادبیەسی اوز اختیارنده اولمق ضروردر. بزم حقوق ادبیەمز تمامیله اوز اختیارمزه تسلیم قیلنمادقچه، مکتب مدرسه مسئلەلری طوغری یولده هیچ بر وقت حل قیلنماز.

٢) یات خلق بالالرینی تربیه مقصدیله حکومت اگرده ابتدائی مکتبلار تأسیس ایده‌چك ایسه، اسلام بالالرینه تأسیس قیلنه‌چق مکتبلری مسلمانلرنك دینی مدنی حاجتلرینه هم‌ده ملی خصوصیتلرینه موافق اصول‌ده تأسیس ایده‌چك.

٣) مارت ٣١ پراویلالرنده، ٢ نچی ماده‌سنده کوسترلمش مقصد اگر طوغری ایسه، قریه مکتبلرینی قریه حیاتینه فائده ویره بیلور صورت‌ده تأسیس ایتمك لازم اولور ایدی. «ایکی قلاصلی آلتی سنه‌لك مکتبلر» بدلنده سه‌لسقو خوزه‌یستوه‌ننی ته‌خنیچسکی ناچالنی مکتبلر تأسیس ایدوب، خلقنك ادبی اقتصادی حاللرینی براز اصلاح ایتمك البته دها زیاده موافقدر. (٨١ نچی صحیفه‌ده، ٢١ نچی ماده.)

مارت ٣١ پراویلالرینك تعلیم جدوللرنده دورت سنه‌لك ابتدائی مکتبلر ایچون تعیین قیلنمش درسلر: زاقون بوژی، روس لسانی، آنا لسانی، حساب، یازو، کوی.

آلتی سنه‌لك مکتبلرده شو درسلره ماعدا، روس تاریخی، جغرافیا، رسم، هندسه‌دن معلومات ابتدائیه.

بویله مکتبلری تمام ایتوب چیغه‌چق بالا- هر شیدن، دینی تربیه‌دن ده قریه حیاتنه لازم هنردن ده تمام محروم قالاچق.

٤) اسلام بالالرینی شو زمان‌ده مطلوب صورت‌ده تربیه ایتمك مسئله‌لری غایت آغردر. اولا: قناعت ویره بیلورلك منتظم ابتدائی ملی مکتبلرمز یوق، یاخود، آز.

ثانیا: قناعت ویره بیلورلك ملی ابتدائی مکتبلرمز، بر فرض، بولنور ایسه، اویله مکتبلری بش آلتی سنه‌ده تمام ایده‌چك بالا- شو کونگی نظاملره کوره، اورتا درجه مکتبلره قبول قیلنمق بختلرندن محروم قالاچق؛ ابتدائی ملی مکتبلری کورمه‌مش اسلام بالالری اورتا درجه مکتبلره طوغری ویرلسه، ملی دینی تربیه شرفلرندن تمام محروم اولاچق.

شو غایت بویوك اشکال حضورنده، موقت اولمق اوزره، یالگز بر چاره واردر: اورتا درجه مکتبلرنك اولگی صنفلرینه قبول قیلنمق ایچون، یاش جهتیله اسلام بالالرینه امتیاز ویرلوب، ابتدائی ملی مکتبلری تمام

ایتمش ١٢-١٣ یاشلك بالالری اورتا مکتبلرك اولگی صنفلرینه قبول ایتمك؛ هم ده اورتا درجه مکتبلرك همه صنفلرنده دین لسان معلملری تعیین ایتمك.

شوکون شو یالگز بر چاره - روسیه مسلمانلرینك طلبلری اولمق اوزره شوکتابك اولگی صحیفه‌لرنده حکایه قیلنمش لائحه ماده‌لرنده یازلدی: ٦٤نچی صحیفه‌ده، ٣١نچی ماده؛ ٨٣ ص ده، ١٤نچی ماده؛ ٩٣ ص ده، ١٦نچی ماده؛ ٩٤ ص ده (٣٤-٣٧) ماده‌لر؛ ١٠٢ ص‌ده (٢٧-٣٢) ماده‌لر؛ ١٣٧ ص ده، ١٠٢نچی ماده؛ ١٥٧ ص ٨نچی ماده بوکا عائد ایدی.

٥) بز، روسیه مسلمانلری، روحانی اداره‌لرمز، ملی مکتبلرمز، دینی علمی مدرسه‌لرمز مسئله‌لرنده هر وقت مساهله ایدرز. حکومت سیاستیله، معارف نظارتیله ترتیب قیلنمش مارت ٣١ پراویلالری کبی نظاملر بزی اویاتماسه، دینی ملی احتیاجلرمزدن بز هر وقت غفلت ایدرز. ملتك غفلتی مساهله‌سی حکومتك هر نوع تدبیرلرینه حق ویرور، هر حرکتنه یول آچار. ملت اوزی غفلت ایدر ایسه، عطالت ده قالور ایسه، حکومتك تدبیرلرینه، نظاملرینه اعتراض ایتمك حقی ملت النده قالماز؛ وقت اوتدکدن صوك اعتراض ایدر ایسه ده اعتبار قیلنماز.

ادبی، اجتماعی، اقتصادی احوالمزی اصلاح ایتمك وظیفه‌سنده الك قوتلی الك طوغری یول: آسان اصوللی ابتدائی ملی مکتبلرمزی تعمیم ایتمك؛ مدنیت دنیاسنك اورتا درجه مکتبلرنده بویوك کلیه‌لرنده علوم معارف صنائع حرملرنده ملت بالالرینی تربیه ایتدرمك. شو یول ده کیدر ایسه‌ك، مکتب مدرسه‌لرمزه مقتدر معلملر مدرسلر؛ روحانی اداره‌لرمزه محله‌لرمزه مقتدر عالملر مجتهدلر؛ ملی خدمتلرمزه وجدانلی بصیرتلی خادملر؛ سیاسی حرکتلرمزه قوتلی ثباتلی رهبرلر؛ ادبی ترقیاتمزه بویوك روحلی صاف الهاملی ادیبلر شاعرلر - زمان الیله بزه احسان قیلنه‌چق.

روسیه مسلمانلرینك اسلام ملتی اولمق اوزره سعادتلرینه، مدنی بویوك بر ملت اولمق اوزره عزتلی حیاتلرینه - الك طوغری یول یالگز شودر.

قدرتلی آکلی آتالر آنالر اوزلرینك قزلرینی اوغللرینی تربیه وظیفه‌لرنده، رغبتله‌می مجبوریتله‌می، البته شو یول‌ده حرکت ایدرلر. لکن ملت بالالرینك هم ده اوقوچیلرك اکثریتی فقیر اولور. رغبتلی آتالر

آنالر اوزلرینك بالالرینی تربیه آغرلقلرندن عاجز قالور؛ یتیم بالالر تربیه‌دن محروم اولور؛ طاقتدن طیش آغرلقلره قاتلانوب اوزینك کوچیله زحمتیله اوقو یوللرنده دوام ایتوچی شاگردلرك طلبه‌لرك سلامتلکلری خراب اولوب تمام یوغالوب، وجودلری دماغلری تمام یورولوب، الك برکتلی اولابیله‌چك یاش قوتلری تمام ضائع اولوب تلف اولوب کیدر .

نتیجه ده ملت اوزلرینك امیدلرندن محروم قالور، بالالرینی تربیه ایتمك رغبتلری آتالرده آنالرده قالماز؛ رغبتلی مستعد یاش طلبه‌لرده بالالرده اوقو جسارتلری یوغالور .

شو دهشتلی غایت حسرتلی بلیه، هر نه قدر عمومی بلا ایسه‌ده، ملتك یالگز مساهله سندن التفاتسزلغندن ناشیدر . ملتك عمومی حاجتلرینه ضروری مقصدلرینه اهتمام کوزیله نظر ایده بیلور ایسه‌ك، اویله بلیه‌لری دفع ایتمك چاره‌لری تدبیرلری البته بولنور .

شو کتابك اولگی صحیفه‌لرنده بعض ملاحظه‌لر بیان قیلندی . ٦٥نچی ص‌ده (٣٥-٣٦) ماده‌لر؛ ٧٣نچی ص‌ده (٨١-٨٢) ماده‌لر؛ ٨٢نچی ص‌ده ٢٥نچی ماده؛ ٨٥نچی ص‌ده ٩نچی ماده؛ ٨٩نچی ص‌ده (٩-١٠) سطر؛ ٩٠نچی ص‌ده (٣-١٦) سطرده بوکا عائد بعض تدبیرلر تقدیم قیلنمش ایدی .

وقتیله محترم رشید افندی، استاذ رضا افندی شو غایت بویوك ملی حاجتمز حقنده معقول هم مطلوب تدبیرلر بیان ایتدیلر . ١) اسلام فرمانیله فرض قیلنمش صدقه‌لرك بعض حصه‌لرندن بویوك بر مایه تشکیل ایتوب، رغبتلی مستعد طلبه‌لری قزلری مدنیت دنیاسنك اورتا بویوك مکتبلرنده تربیه ایتمك . ٢) اهل همتك خیراتلری احسانلری مستحب وصیتلری اعانه‌سیله بویوك بر شرکت مایه‌سی تشکیل ایتوب، مقدس مصحفلرك نشرینی انحصار النه آلمق، اسلام بالالرینی مدنیت مکتبلرنده تربیه یوللرینه فائده‌لرینی صرف ایتمك . ٣) همتمز دها زیاده اولا بیلسه، بر ملت دفتری آچوب، غایت بویوك برکتلی ملی مایه تأسیس ایتمك ممکندر .

هم ممکن هم لازم شو تدبیرلرك بریله یا همه‌سیله طوپلانه بیله‌چك بویوك مایه ـ ملت بالالرینی تربیه یوللرینه صرف قیلنوب، براز صوکره دیگر حاجتلرمزی تسویه یوللرینه ده صرف قیلنه بیلور ایدی .

بزم استقبالمزی تأمین ایده‌چك، بزم ملی امللرمزی بزه ویره بیله‌چك تدبیرلر وار ایسه، یالگز بویله جدیتلی تدبیرلر ویره بیلور؛ مقصد کعبه‌لرینه وصولمز یالگز شو یول ده اولابیلور.

کتابك خاتمه‌سنده شو مقصدمزه بلمکه ینه مراجعت ایدرم؛ ایندی تاریخ ترتیبیله روسیه ده قونستیتوتسیه مسئله‌لرینی براز بیان ایده‌یم.

دولت شوراسنك دولت دوماسنك ١٩٠٦ سنه آپریل ٢٧ ده دعوت قیلنه‌چقلری فیورال ٢٠ اوقازیله اعلان قیلندقدن صوك، روسیه ده انتخاب حرکتلری باشلاندی. سیه‌زدلرمزك قرارلرینه موافق، روسیه مسلمانلری ده انتخاب حرکتلرینه اشتراك ایتدیلر. او وقت جریده‌لرك تخمینلرینه خلقك امیدینه کوره، دولت دوماسنده ایللی بش آلتمش قدر مسلمان وکیل بولنمق مأمول ایدی.

١٩٠٦ سنه آپریل ٢٣ اوقازیله مینسترلر قومیته سی الغا قیلندی. هم ده او کون ده دولتك اساس قانونلری تصدیق قیلنوب، روسیه ده قونستیتوتسیه تأسیس قیلندی.

١٩٠٦ سنه آپریل ٢٣ اوقازیله تصدیق قیلنمش اساس قانونلرك (*) ترجمه سی:

حقوق اساسیه

1) روسیه دولتی تقسیم قبول ایتمز بر دولتدر.

2) بویوك فینلندیه کنه‌زلگی، دولتك بر کیسه‌گی اولوب، اوزینك داخلی امورنده خصوصی قانونلر اوزره اداره قیلنور.

(*) قونستیتوتسیه سوزینی قانون اساسی سوزیله ترجمه ایتمك مقبول اولمشدر. شو ترجمه مفردات جهتیله هر نه قدر درست ایسه ده، ترکیب جهتیله عربیدر. بوڭا کوره بن ترجمه ده تورکی ترکیبی اختیارایدوب، اساس قانون سوزیله ترجمه ایتدم. «اساس قانونلر» سوزی Основные Госуд. Законы سوزینه ده اڭ موافق ترجمه اولور.

3) روس لسانی دولتڭ عمومی لسانی اولوب؛ بری بحری عسکرلره، دولت هم جماعت اداره لرینه مجبوری اولور. محلی لسانلری دولت یا جماعت اداره لرنده استعمال صورتلری خصوصی زاقونلرده تعیین قیلنه بیلور.

4) اوز ایرکلی. الڭ اوستون ولاست بوتون روسیه ایمپراطورینه مخصوصدر. یالڭز قورقو تأثیریله توگل، بلکه وجدان قوتیله ده ایمپراطورڭ ولاستنه اطاعت ایتمگی الله امر ایتمشدر. (٤*)

5) ایمپراطورڭ ذات شاهانه‌سی مقدسدر معصومدر.

6) دورتنچی ماده ده بیان قیلنمش ولاست ایمپراطوریتسه حضرتلرینه مخصوص اولور، اگرده سلطنت تختی قانون ده کوسترلمش وارثلك اصولیله خاتون قزلرڭ برینه ایرشور ایسه. ایمپراطوریتسه زوجی، ایمپراطورلرڭ خاتونلری کبی، احترامله امتیازلره نائل ایسه ده، ایمپراطورلق لقبلرینی اقتدارینی حائز اولماز.

7) دولت شوراسیله دولت دوماسیله برلك ده، ایمپراطور حضرتلری قوه تشریعیه سنه فعلیت ویرور. (یعنی: زاقون وضع ایدر.) (۷*)

8) شروع حقی، ابتدا حقی تشریع خصوصلرینڭ هر برنده ایمپراطور حضرتلرینه عائد اولور. دولتڭ اساس قانونلری دولت شوراسنده دولت دوماسنده تفتیش قیلنه بیلور، یالڭز ایمپراطورڭ مساعده سیله. (۸*)

9) ایمپراطور حضرتلری قانونلری تصدیق ایدر. ایمپراطورڭ تصدیقی بولنمادقچه، هیچ بر قانون اوزینڭ کمالنه نائل اولاماز.

10) اداره قوتی تمامیله، بوتون روسیه دائره سنده ایمپراطور حضرتلرینه عائد در. باش اداره ده ایمپراطورڭ اختیاری بلاواسطه عمل

(٤*) اوز ایرکلی الڭ اوستون ولاست=Самодер. Верхов. власть شو ترجمه الڭ ساده الڭ موافق ترجمه اولسه کرك.
ولاست سوزی: ایرك، اختیار، حق، قانون، تصرف، قوت معنالرنده مستعمل اولمق اعتباریله، بوراده اوزینی اختیار ایتدم. گوزل سوزدر.

(۷*) قوه تشریعیه، تشریع قوتی=Законодат. власть
فعلیت ویرور، عمله کتورر=Осуществляетъ

(۸*) شروع، ابتدا، تشبث=починъ

(۹*) اوزینڭ کمالنه نائل اولاماز = Не можетъ имѣть своего совершеніе

ایدر. تابع اداره اشلرنده ولاستك معین درجه‌سی ایمپراطور حضرتلری طرفندن، زاقونلره موافق صورت ده، باشقه آدملره محللره امانت قیلنور؛ ایمپراطورك نامیله فرمانیله عمل ایدرلر.

11) ایمپراطور حضرتلری، اوزینك اختیار شاهانه‌سیله عمل ایدوب، دولتك هر نوع اداره شعبه‌لرینی تشکیل ایتمك، هم ده اداره شعبه‌لرینك هر برینی عمل وظیفه‌لرینه کوندورمك خصوصلرنده، قانون طلبنه موافق اولمق اوزره، اوقاز اعلان ایدر؛ دولت قانونلرینی تمامیله ایفا ایتدرمك خصوصلرینه فرمان ویرور.

12) اجنبی دولتلرله خارجی معامله‌لرك هر برنده ایمپراطور حضرتلری باش رهبر اولور. بین الملل سیاست مسلکی ده ایمپراطورك اختیار شاهانه‌سیله تعیین قیلنور.

13) حرب اعلان ایتمك، صلح عقد ایتمك، معاهده‌لری امضا ایتمك ایمپراطورك اختیار شاهانه‌سنه عائددر.

14) ایمپراطور حضرتلری آرمیه هم فلوطك (بری بحری عسکرك) عمومی باش قائدیدر. دولتك مسلح بوتون قوه بریه‌سی بحریه‌سی اوزرنده باش حاکملك شرفی ایمپراطورك اقتدار شاهانه‌سنه مخصوص اولور. آرمیه هم فلوطك تشکیلاتلرینی تعیین ایدر؛ عسکرلری اورونلاشدرمق، حاضرلك سفربرلك حالنه قویمق، تعلیم ایتدرمك، آرمیه هم فلوط مأمورلرینك خدمت نظاملرینی تعیین ایتمك حقلرنده، عمومیتله، دولتك مسلح قوه‌لرینه مدافعه‌سنه دائر هر بر خصوص ده، ایمپراطور حضرتلری اوقاز هم فرمان اعلان ایدر. قره‌پوست رایونلرنده، آرمیه یا فلوط ایچون حاجت اورونلرده اقامت ایتمك ملك آلمق کبی حقوقلری منع ایتمك اختیاری ده ایمپراطورك اراده شاهانه‌سنه عائددر.

15) ایمپراطور قطعه‌لری اداره حربیه یا عرفیه حالنه وضع ایده بیلور.

16) مونه‌ته (آقچه) صوقدرمق، شکللرینی تعیین ایتمك حقی ایمپراطوره مخصوصدر.

17) ایمپراطور حضرتلری مینسترلر شوراسنك رئیسینی، مینسترلری، نظارت شعبه‌لرینك باش مدیرلرینی تصدیق ایدر، عزل ایدر. هم ده سائر مأمورلری ده، اگر ده تصدیقلری عزللری خصوصنده معین بر ترتیب قانونده بیان قیلنماش ایسه.

18) ایمپراطور حضرتلری، دولت خدمتلرینه کوره، مطلوب تحدیدلری مأمورلر حقنده اوزینك اختیار شاهانه‌سیله وضع ایدر. (*۱۸)

19) ایمپراطور حضرتلری القاب، نشان، دولت امتیازلرینی، حقوق حالیه‌یی احسان ایدر؛ احساناتك شرطلری ده ترتیبی ده اراده شاهانه‌سیله تعیین قیلنور. (*۱۹)

20) ایمپراطور حضرتلری اوزینك خاص ملکی اولان املاك خاصه حقنده هم‌ده سرای ملکلری حقنده بالذات اوزی اوقاز هم فرمان اعلان ایدر. سرای ملکلری وقتك ایمپراطورینه ملك اولوب؛ وصیت قیلنمق، تقسیم قیلنمق، تملیك قیلنمق کبی تصرفلری هیچ بر صورتله قابل اولماز. ایمپراطورك خاص ملکلری ده ویرگولردن آلوملردن هر وقت آزاد اولور. (*۲۰)

21) ایمپراطور فامیلیه سنك نفقه‌لرینی تأمین ایچون تعیین قیلنمش املاك ده تصرف حقی، فامیلیه رئیسی أولمق شرفیله، ایمپراطور حضرتلرینه عائددر. سرای ناظرینه تابع مؤسسه‌لرك تشکیلاتلرینی هم‌ده اداره ایتمك ترتیبلرینی تعیین اختیاری ده ایمپراطور حضرتلرینه عائد اولور. (*۲۱)

22) حکم-قانون قوتیله تأسیس قیلنمش عدلیه محکمه‌لرنده ایمپراطور حضرتلری نامندن تعیین قیلنوب، عدلیه محکمه‌لرینك قرارلری ایمپراطورك نام همایونیله تنفیذ قیلنور. (*۲۲)

(*۱۸) دولت خدمتلری = Государст. службы
تحدیدلر=Ограниченія.
(*۱۹) القاب=титулы. — نشان = Орденъ
دولت امتیازلری=Государст. отличія
حقوق حالیه=Права состоянія
(*۲۰) املاك خاصه = Личная собств. Императора
سرای ملکلری—Государево имѣніе
(*۲۱) فامیلیه نفقه‌سنه تعیین قیلنمش املاك=Удѣльныя Имущества
(*۲۲) حکم=Судебная власть

23) ایمپراطور حضرتلرینڭ اختیار شاهانه‌لرینه عائد اولور: محکوملره مرحمت ایتمك، جزالرینی تخفیف ایتمك؛ جنایت مرتکبلرینه عفو عمومی اعلان ایدوب محکوملکلرینی جزالرینی مسئولیتلرینی تمام رفع ایتمك، نقدی جزالری نقدی جریمه‌لری شفقت شاهانه یولیله اسقاط ایتمك، هم ده باشقه‌لرڭ مصلحتلرینه حقوق مدنیه‌لرینه ضرری یوق صورتلرده مرحمت شاهانه‌لرینی احسان ایتمك. (٢٣*)

24) ایمپراطور حضرتلرینڭ، اداره عالیه اصولیله یاخود بالذات اوزیله نشر قیلنه‌چق، اوقازلری فرمانلری ـ مینسترلر شوراسنڭ رئیسی طرفندن یاخود فرمان آلاچق مینستر یا شعبه مدیری طرفندن تأکید قیلنوب سنات طرفندن اعلان قیلنور.

تخت وارثلگی حقنده.

25) بوتون روسیه‌ده ایمپراطورلق تختی شوکون عافیت اوزره سلطنت ایتوچی عائله شاهانه‌ده ارثیدر.

26) روسیه ایمپراطورلغی تختندن ناقابل افتراقدر: پولشه تختیله، فینلندیه تختی.

27) هر ایکی جنسڭ (اوغلڭ قزڭ) تخت وارثلگنه حقلری واردر. لکن اڭ بویوك اوغللره عائد اولمق اصولیله، ار جنسی ترجیح قیلنور. اڭ صوڭ بطن ار جنسی منقرض اولور ایسه، وارثلك خاتون بطننه کوچر، نیابت حقوقیله.

28) بوڭا کوره، تخت وارثلگی ایمپراطورڭ اوغلنه، صوڭره اوغل واسطه‌سیله نسلنه مخصوص اولور.

29) بویوك اوغلڭ نسلی قالماسه، تخت وارثلگی ایکنچی اوغلڭ اوزینه یا نسلنه انتقال ایدوب، ایکنچی اوغلڭ ده نسلی یوق ایسه، تخت وارثلگی اوچنچی اوغلڭ نسلنه انتقال ایدر. و هاکذا.

(٢٣*) نقدی جزالر، نقدی جریمه‌لر=Взысканія

(٢٤*) اداره عالیه اصولیله=Въ порядкѣ верхов. управ.

فرمان آلاچق مینستر = Подлежащ. Министръ

30) ایمپراطور اوغللرینڭ نسلی منقرض اولور ایسه، تخت وارثلگی همان شو سلاله‌ده قالوب؛ سلطنت تختنه الڭ یاقین اولمق حقیله، صوڭ پادشاهلق ایتمش ایمپراطورڭ قز نسلنه انتقال ایدر. صوڭره اولگی ترتیب اوزره شو نسل‌ده دوام ایدوب، اوغللری قزلره ترجیح قاعده‌سی رعایه قیلنور؛ لکن وارثلك انتقالنده واسطه اولمش خاتون وارثلکدن هیچ بر وقت محروم اولماز. (٣٠*)

31) شو نسل منقرض اولور ایسه، تخت وارثلگی روباشی ایمپراطورڭ بویوك اوغلی نسلنده خاتون طارماغنه کوچوب، شو بویوك اوغلڭ صوڭ پادشاهلق ایتمش نسلنه الڭ یاقین خاتون تخت وارثی اولور، بویوك طارماغڭ بالالری آراسندن؛ بالالر طارماغی یوق ایسه، قارنداشلر طارماغندن. اگرده بویله یاقین نسلدش خاتون قالمامش ایسه، او خاتونڭ ار یا خاتون عصبه‌سی وارث اولور، ار جنسی خاتون جنسنه هر حالده ترجیح قیلنمق قاعده‌سی اوزرنده. (٣١*)

32) شو نسللرده منقرض اولور ایسه، تخت وارثلگی روباشی ایمپراطورڭ کوچوك اوغللرینڭ قزلری نسلنه کوچوب، اولگی ترتیب اوزرنده کیدر. صوڭره روباشی ایمپراطورڭ بویوك قزلرینڭ اوغللرینه، اوغللری قالمامش ایسه، قزلرینه کوچوب؛ اوغل قزلرنده رعایه قیلنور ترتیب اوزرنده کیدر.

33) روباشی ایمپراطورڭ بویوك قزینڭ اوغل نسلی‌ده قز نسلی‌ده

(٣٠*) سلاله = Родъ = سلطنت یا شرف عائله‌سی.

(٣١*) روباشی ایمپراطور = Императоръ-Родоначальникъ عرق کلمه‌سی-لسان عربده آغاچڭ تنك طاموارلرینه هم‌ده هر شیئڭ اصلنه اطلاق قیلنمق جهتیله نسلڭ یوقاری طرفنه اطلاق قیلنور. جمعی عروق کلور. عروق سوزی بزم لسانمزده تخفیف قیلنوب اروغ، روغ، نهایت «رو» اولور. بوڭا کوره «رودوناچالنیك» سوزینی «روباشی» سوزیله ترجمه ایتدم.

خاتون طارماغی = женское поколѣніе

بویوك طارماق بالالری = Нисходящая Старшая

قارنداشلر طارماغی = Боковая линія

نسلدش، رودش خاتون = Родственница

خاتونڭ ار یا خاتون عصبه‌سی = Лицо муж. или жен., которое заступаетъ ея мѣсто.

قالمامش ایسه، تخت وارثلگی کوچوك قزینڭ اوغل نسلنه، صوڭره قز نسلنه انتقال ایدر. و هاکذا.

34) کوچوك همشیره، ولو اوغللری وار ایسه ده، بویوك همشیره یی تخت وارثلگی حقندن محروم ایده مز، ولو زوجی بولنماسه ده. کوچوك برادر اوزیناڭ بویوك همشیره لرینه ده تقدیم قیلنور.

35) اگرده تخت وارثلگی باشقه بر تخت ده پادشاهلق ایتوچی خاتون نسلنه ایرشور ایسه، وارث اولاچق ذات دین هم تخت انتخاب ایتمك خصوصنده تخییر قیلنور. اگر روسیه تختنه رغبت ایدر ایسه، اوزینڭ ولیعهدیله برابر اولگی دینینی براقور؛ اوزینڭ تختی معین بر قانون ایله باغلی ایسه، اولگی تختینی براقمق شرط اولور. بر فرض اوزینڭ دینینی براقماسه، ترتیب ده اڭ یاقین ذات وارث اولور.

36) آنا طرفی پادشاهلق ایتوچی فامیلیه لرڭ برینه منتسب توگل ایسه، آتا طرفی ایمپراطور فامیلیه سندن اولسه ده، تخت وارثلگنه بالالرڭ حقی اولماز.

37) تخت وارثلگی حقنده یوقاری ده بیان قیلنمش قاعده لرڭ حکملری باقی ایکن، حقی وار وارث اوزیناڭ حقوقلرندن استعفا ایده بیلور، اگرده کله چك ده تخت وارثلگی خصوصلرنده استعفا سببیله اشکال چیقارلق اولماز ایسه.

38) استعفا اعلان قیلنوب قانون قیلندقدن صوڭ، وارثلك وارثلك حقی هیچ بر وقت قایتماز.

39) تخت وارثلری ایمپراطور یا ایمپراطوریتسه روسیه تختنه جلوسلری هم ده میرون زیتیله مسح قیلنمقلری دقیقه سنده یمین ایدرلر، تخت وارثلگی حقنده یوقاری ده بیان قیلنمش قانونلری صداقتله محافظه ایده چکلرینه. (٣٩*)

40) بلوغ یاشی ایمپراطورلر حقنده ده ولیعهدلری حقنده ده هر ایکی جنس ده اون آلتی یاش اعتبار قیلنور.

41) ولیعهد ایمپراطور بلوغدن مقدم سلطنت تختنه قرار ایدر ایسه ولیعهد ایمپراطورڭ بلوغنه قدر، حکومت هم وصیلك تأسیس قیلنور.

(٣٩*) Миропомазанье = میرو اسملی زیت مایی ایله مسح ایتمك، یا مسح قیلنمق. خریستیانلرڭ اسرار دینیه لرندندر. خسته لرڭ یاش بالالرڭ، قوروناتسیه وقتنده ایمپراطورلرڭ جیگه لرینه ناصیه لرینه سورتمك بر رسم دینی اولمشدر.

42) حکومت هم وصیلك یا بر ذاتك امانتنه تسلیم قیلنور، یاخود حکومت برینك، وصیلك دیگرینك امانتنه ویرلور.

43) حکومتی وصیلگی بر ذاتك امانتنه یاخود ایکی ذاتك امانتلرینه ویرمك اختیاری سلامت ایمپراطورك رأینه ارادەسنه تابعدر؛ وفاتندن صوك خطوسزلگی تأمین ایتمك ملاحظەسنه کوره، ایکیدن برینی انتخاب ایدر.

44) ایمپراطور حال حیاتنده حکومتی هم وصیلگی تعیین ایتمەمش ایسه، حکومت هم وصیلك ولیعهد ایمپراطورك آتاسناك آناسناك حقی اولور.

45) ولیعهدك آتاسی آناسی یوق ایسه، تخت وارثلگنه اك یاقین قارنداشلری حکومتی هم وصیلگی حائز اولور.

46) حکومت هم وصیلك حقوقنه اهلیتسزلگك شرعی عذرلری: ١) مجنونلك، ولو موقت ایسه ده، ٢) طوللرك حکومت یا وصیلك اثناسنده ایکنچی دفعه نکاحلری.

47) دولتك مدیرینه حکومت شوراسی لازمدر. مدیر شوراسز، شورا مدیرسز اولاماز.

48) شورا-یوقاری ایکی قلاصدن مدیرك انتخابیله صایلانمش آلتی ذاتدن تشکیل قیلنور. باشقەلرینیده مدیر تعیین ایدر، اگرده اوزگەرولر واقع اولور ایسه.

49) ایمپراطور فامیلیەسندن رجال صنفی، بالغ اولمق همده آلتیدن طیش اولمق شرطیله، شورا مذاکرەلرینه اشتراك ایدەبیلور، مدیرك انتخابیله.

50) حکومت شوراسنه، وصیلك اشلرندن ماعدا، دولت اشلریناك هر بری عائد اولور.

51) مدیر شوراده رأی صاحبی اولور.

52) اعضالری صایلانوب، شورا تعیین قیلنەبیلور، اگر مرحوم ایمپراطور حضرتلرینك باشقه بر فرمانی یوق ایسه. چونکه ایمپراطور حضرتلرینه احوال هم خلق دها زیاده معلوم اولسه کرك.

سلطنت تختنه جلوس، هم بیعت حقنده.

53) ایمپراطورڭ موتی دقیقه‌سنده ولیعهدی، وارثلك قانونی قوتیله، سلطنت تختنه جالس اولور. ولیعهدڭ جلوسی ایمپراطورڭ موتی دقیقه‌سندن اعتبار قیلنور.

54) جلوس همایوندن بشارت ویره‌چك فرمان‌ده تختڭ وارثی ولیعهدی‌ده تعیین قیلنور، قانون حکمیله وارث اولاچق ذات وار ایسه.

55) تخت‌ده قرار ایتمش ایمپراطورڭ اوزینه هم‌ده ولیعهدینه صداقت وظیفه‌سی-علنی یمین ایله تأکید قیلنور.

56) هر جان اوزینڭ دیننه دولتڭ قانوننه موافق یمین ایدر. (٥٦*)

57) جلوس دقیقه‌سنده مقدس قوروناوانیه مقدس مسح رسملری اجرا قیلنور، یونانی-روس پراووصلاویه کنیسه‌سنڭ آیینلری اوزرنده. (٥٧*)

58) جلوساڭ مقدس رسملرینه، ایمپراطور حضرتلرینڭ مساعده‌سیله، قدسیتلی خاتونی‌ده اشتراك ایدر. (ا) جلوس دقیقه‌سنده ایمپراطور حضرتلری متأهل توگل ایسه، ایمپراطورڭ خاتونی حقنده قورونوونیه رسملرینی تجدید ایتمك ایمپراطورڭ خصوصی مساعده‌سنه توقف ایدر. (ب)

عظمتلی ایمپراطورڭ لقبلری، دولتڭ طغراسی حقنده.

59) شوکتلی ایمپراطورڭ کامل القابی شویله در:

Божіею поспѣшествующею милостію, Мы N N, Императоръ и Самодержецъ Всероссійскій, Московскій, Кіевскій, Владимірскій, Новогородскій; Царь Казанскій, Царь Астраханскій, Царь Польскій, Царь Сибирскій, Царь Херсониса Таврическаго, Царь Грузинскій; Государь Псковскій и Великій Князь Смоленскій, Литовскій, Волынскій, Подольскій, и Финляндскій; Князь Эстляндскій, Лифляндскій,

---

(٥٦*) یمین کاغدلری سه‌نات واسطه‌سیله هر طرفه نشر قیلنوب، کنیسه‌لرده معبدلرده هر ملت اوزینڭ روحانیلری حضورنده یمین ایدر، هم‌ده یمین کاغدلرینی امضا ایدر. یمین، اون ایکی یاشدن آشاغی اولماق شرطیله، ارلره مخصوصدر.

(٥٧*) آیین=Чинъ

Курляндскій и Семигальскій, Самогитскій, Бѣлостокскій, Корельскій, Тверскій, Югорскій, Пермскій, Вятскій, Болгарскій и иныхъ; Государь и Великій Князь Новогорода Низовскія земли, Черниговскій; Рязанскій, Полотскій, Ростовскій, Ярославскій, Бѣлозерскій, Удорскій, Обдорскій, Кондійскій, Витебскій, Мстиславскій и всея сѣверныя страны Повелитель; и Государь Иверскія, Карталинскія и Кабардинскія земли и облости Армянскія; Черкасскихъ и Горскихъ Князей и иныхъ Наслѣдный Государь и Обладатель; Государь Туркестанскій; Наслѣдникъ Норвежскій, Герцогъ Шлезвигъ-Гольстинскій, Стормаринскій, Дитмарсенскій и Ольденбургскій, и прочая и прочая и прочая.

60) قانون ده صانالمش بعض صورتلرده شو القابی اختصار جائز اولور:

Божіею милостію Мы N N, Императоръ и Самодержецъ Всероссійскій, Царь Польскій, Великій Князь Финляндскій, и прочая и прочая и прочая.

---

61) روسیه‌ده دولت طغراسی: آلتون قالقان اوزرنده ایکی باشلی قاره قوش، ایکی باشی اوزرنده ایکی تاج؛ شو ایکی تاج اوزرنده ینه بر بویوك تاج؛ بویوك تاجڭ ایکی طرفنده مخصوص لەنتەلر؛ قاره قوشڭ اللرنده ایمپراطور عصاسیله آلتون طوپ، طوپ اوزرنده آلتون صلیب. قاره قوشڭ کوکره‌گنده موسقوا طغراسی: مخصوص قالقان اوزرنده، آت اوستنده، آلتون سونگی‌سیله بویوك اژدهانی اولتوروچی پیغمبر جرجیس صورتی. (٦١*)

روسیه‌ده دین.

62) روسیه‌ده هم برنچی هم غالب دین - پراووصلاویه‌در.

63) روسیه تختنه صاحب ایمپراطور پراووصلاویه‌دن باشقه دین‌ده اولاماز.

64) روسیه ایمپراطوری، خریستیان پادشاه اولمق صفتیله، خریستیانلغڭ هم کنیسه‌لرڭ اڭ بویوك حافظی اولور.

65) کنیسه‌لری اداره خصوصنده ایمپراطورڭ مستقل اراده شاهانه‌سی سینود واسطه‌سیله تنفیذ قیلنور.

(٦١*) طغرا=Гербъ، قاره قوش، قارتال، نسر=Орелъ—ایمپراطور عصاسی=Скипетръ
آلتون صلیبلی آلتون طوپ=Держава

66) روسیه ده پراووصلاویه کنیسه‌سنه تابع توگل تبعه‌لرك همه‌سی- دینلری عبادتلری خصوصنده هر یرده حر اولور.

67) دین حریتی یالگز خریستیان مذهبلرینه مخصوص اولمایوب، یهودیلری ده، محمدیلری ده، مجوسیلری ده شاملدر. (۱) روسیه ده وار هر بر ملت اوز دیننده اوز لساننده خداسنه ثنا ایدوب، ایمپراطورلرك صاغلقلرینه سعادتلرینه دولتك قوتنه شوکتنه دعا ایدر. (ب)

68) روسیه ده یات مذهب خریستیانلرك یات دینلرك دینی اشلری ایمپراطور حصرتلرینك مساعده‌سیله اوزلرینك روحانی رئیسلری مخصوص حکومتلری اداره‌سنده اولور.

روسیه تبعه‌لرینك حقوقلری وظیفه‌لری حقنده

69) روسیه ده تبعه‌لك حقوقلرینه نائل اولمق، تبعه‌لك حقوقلرندن محروم اولمق شروطی قانونلرده تفصیل قیلنور.

70) تختی هم وطنی حمایه ایتمك تبعه‌لرك اك مقدس وظیفه‌لریدر. ارلرك همه‌سنه، بلااستثنا، عسکرلك وظیفه‌سی مترتب اولور.

71) روسیه تبعه‌لرینك همه‌سی قانون حکمیله طلب قیلنه‌چق صالوملری پوشلینه‌لری البته ادا ایدرلر، هم‌ده عسکرلك خدمتلرینی‌ده تکمیل ایدرلر.

72) جنایتی ایچون هیچ بر انسان مسئول اولاماز، مگر قانون ده تعیین قیلنمش طریق ایله.

73) هیچ بر انسانی توقیف ایتمك ممکن اولماز، مگر قانون ده تعیین قیلنمش صورتلرده.

74) هیچ بر انسان جزالرك هیچ برینه محکوم اولاماز، مگر جزا قانونلرنده بیان قیلنمش جنایتلری ایچون محکوم اولور، اگرده یاڭیدن نشر قیلنمش قانونلر جانیلرك اشلرینی جنایت اولمقدن چیقارماز ایسه.

75) هر آدمك مسکنی مأموندر. صاحبلرینك اذنی بولنمادقچه مسکنلری تفتیش ایتمك البته ممنوع اولور. مگر قانون ده تعیین قیلنمش صورتلرده، قانون ده تعیین قیلنمش ترتیب ایله.

76) اقامت یرینی صناعتلرك هر برینی اوز اختیاریله انتخاب ایتمك، املاك آلمق ویرمك، دولت حدودندن هر وقت بلاممانعه چیغه بیلمك حقوقلرینه روسیه تبعه‌لرینك هر بری مالکدر. شو حقوقلرك تحدیدلری یالگز خصوصی زاقونلر قوتیله تعیین قیلنه بیلور.

77) ملك محترمدر. لکن، غیر منقول ملکلری جماعتك یاخود دولتك ضروری حاجتلری یولنده مصادره ایتمك ضرور اولور ایسه، قیمت عادله‌سی ویرلمك شرطیله جائز اولابیلور. (۷۷*)

78) روسیه تبعه‌لرینك همه‌سی، دولت قانونلرینه مخالف توگل مقصدلر ایله، قورالسز فتنه‌سز اولمق شرطیله، صوبرانیه یاصامق حقوقنه مالك اولور. قانون ده تعیین قیلنور: صوبرانیه شرطلری، آچمق قاپامق ترتیبلری، هم ده صوبرانیه اورونلرینك تحدیدلری.

79) هر بر انسان، قانون قلمیله رسم قیلنمش دائره حدودنده، اوزینك فکرلرینی لسانیله ده قلمیله ده بیان ایده بیلور؛ هم ده طبع یولیله یاخود باشقه طریقلرك هر بریله اوزینك فکرینی نشر ایده بیلور.

80) روسیه تبعه‌لری، دولت قانونلرینه مخالف توگل مقصدلر یولنده، شرکتلر صایوزلر عقد ایده بیلورلر. شرکتلری صایوزلری تشکیل ایتمك شرطلری، شرکتلره صایوزلره شخصیت شرعیه حقوقلرینی آلمق ترتیبلری، شرکتلری صایوزلری یابمق (قاپامق) یوللری قانون بیانیله تعیین قیلنور.

81) روسیه تبعه‌لری ادیان حریتیله استفاده ایدرلر. حریت دینیه‌دن استفاده شرطلری قانون ده بیان قیلنور.

82) روسیه تبعه‌لرینك حقوقیله روسیه‌ده اقامت ایتوچی اجنبی دولت تبعه‌لری ده استفاده ایدرلر؛ لکن قانون ده بیان قیلنمش تحدیدلری رعایه ایتمك شرطیله.

83) اداره حربیه یا اداره عرفیه حالنده اعلان قیلنمش یرلری شو فصلك حکملرندن استثنا صورتلری خصوصی زاقونلرده تعیین قیلنور.

(۷۷*) مصادره=Принудительное отчужденіе

دولت قانونلری حقنده.

84) روسیه دولتی، معلوم مقبول ترتیب اوزرنده نشر قیلنمش زاقونلرك صاغلام اساسلری اوزرنده اداره قیلنور.

85) قانونلرك قوتی روسیه تبعه‌لرینك هر بری حقنده، هم‌ده روسیه‌ده اقامت ایتوچی اجنبی دولت تبعه‌لرینك همه‌سی حقنده بلافرق مجبوریدر.

86) هم دولت دوماسنده هم دولت شوراسنده قبول قیلنمادقچه یاکی قانونلرك هیچ بری نشر قیلنماز؛ ایمپراطورك تصدیق شاهانه‌سی بولنمادقچه یاکی زاقونلرك هیچ بری قوتی حائز اولماز.

87) دولت دوماسنك عطالتی اثناسنده پارلامنترلرده مذاکره‌سی حاجت تدبیرلرك بری فوق‌العاده احوالك اقتضاسیله لازم اولور ایسه، مینسترلر شوراسی او خصوص‌ده ایمپراطور حضرتلرینه بلاواسطه عرض ایدر- (تصدیق ایتدرر.) لکن او تدبیر دولتك اساس قانونلرینی، شورا هم دوما مؤسسه‌لرینی، انتخاب نظاملرینی هیچ بر صورتله تبدیل ایده‌مز. او تدبیرك حکمی تمام اولور (باطل اولور)، اگر دولت دوماسنك اشتغالی باشلاندقدن صوك ایکی آی مدت ایچنده مینستر یا شعبه مدیری طرفندن او تدبیره موافق قانون لائحه‌سی دولت دوماسنه تقدیم قیلنماسه، یاخود دولت شوراسیله دولت دوماسی او تدبیری قبول ایتمه‌سه.

88) دولتك بر قطعه‌سنه یا خلقك بر قسمنه مخصوص اولمق اوزره نشر قیلنمش قانونلری یاکی عمومی قانون نسخ ایتمز، اگرده او قانونلرك منسوخلگی یاکی عمومی قانون‌ده بیان قیلنماسه.

89) هر قانونك قوتی یالگز کیله‌چك زمان ایچوندر. لکن شو قانونك حکمی اولگی زمانلری‌ده شاملدر قیدی قانونك اوزنده بیان قیلنور ایسه، یاخود قانون اولگی بر قانونك تفسیری کبی اولور ایسه، شو ایکی تقدیرده قانونك قوتی اولگی زمانلره‌ده عائد اولابیلور.

90) قانونلرك همه‌سی سه‌نات النده صاقلانور. بوکا کوره، همه قانونلرك اوزلری یاخود تصدیق قیلنمش نسخه‌لری سه‌نات النه البته تسلیم قیلنور.

91) قانونلری، معلوم طریقیله، سەنات اعلان ایدر. اعلاندن قبل، قانون عمل ایتمز.

92) تشریع قرارلرینی سەنات اعلان ایدەمز، اگرده نشرلرینڭ ترتیبی شو اساس قانونلرده تعیین قیلنمش نظاملره موافق اولماز ایسه. (۹۲*)

93) اعلان قیلندقدن صوڭ، هر بر قانون قانونلك قوتنه مالك اولوب، موجبیله عمل عمومیتله واجب اولور. اگر قانونڭ اوزرنده مبدأ کوسترلمش ایسه، او مبدأ معتبر اولوب؛ تعیین قیلنمامش ایسه، قانون طبع قیلنمش سەنات کاغدینڭ وصول دقیقەسی مبدأ اولور. عمومی اعلاندن قبلده، یا تلەغراف یاخود مخصوص قوریەر واسطەسیله خبر ویرلوب، تنفیذ قیلنەچغی قانونڭ اوزرنده بیان قیلنەبیلور. (۹۳*)

(اعلانڭ رسمی طریقلری بعضاً بایتاق زمانلره محتاج اولوب، فوق العاده صورتلرده انتظار ایتمك احیاناً ممکن اولماز. اویله صورتلرده قانون عمومی اعلاندن قبل عمل ایدەبیلور. قانونڭ اوزرنده بیان قیلنمق شرطیله.)

94) قانون یالگز قانون قوتیله نسخ قیلنەبیلور. یاڭی قانون قوتیله قطعی صورتده نسخ قیلنمادقچه، بوڭا کوره هر بر قانون قانونلك شرفینی تمامیله محافظه ایدر.

95) قانون رسمی طریقیله اعلان قیلندقدن صوڭ، جهل هیچ بر انسان حقنده عذر اولماز.

(۹۲*) تشریع قرارلری = Законодат. Постановленія

نشرلرینڭ ترتیبی = Порядокъ ихъ изданія

(۹۳*) موجبیله عمل واجب اولور = Получаеть обязательную силу

مبدأ = Срокъ

مخصوص قوریەر = Нарочный

قوریەر هم ناروچنی مقابلنده بزم اسکی ادبیاتمز: برید، تاتار، قاصد، چابار، نامەبر، اولاق سوزلرینی استعمال ایدر ایدی.

96) حربیه، بحریه نظارتلرینڭ صناعیه مالیه تشکیلات شعبه‌لرینه هم ده حربی مأمورلره بحری مأمورلره عائد فرمانلرڭ تنظیماتڭ تعلیماتڭ همه‌سی، حربیه شوراسنڭ بحریه‌لر شوراسنڭ مذاکره‌لری قرارلری صوڭنده، طوغری ایمپراطور حضرتلرینه تقدیم قیلنوب، تصدیق قیلنور، اگرده شو فرمانلر تنظیماتلر تعلیماتلر یالڭز حربیه بحریه نظارتلرینه مخصوص اولوب؛ عموُمی قانونلری وضع ایتمك جهتلرینه‌ده متعلق اولماسه؛ هم ده دولت خزینه‌سنه یاڭی خرجلری ایجاب ایتمه‌سه؛ یاخود یاڭی خرجلری ایجاب ایدوب ده، حربیه بحریه بودجه‌لرینڭ صاقلانمه پاره‌لری او خرجلره وفا ایدر ایسه. اگر یاڭی خرج مذکور صاقلانمه پاره‌لر ایله تسویه قیلنورلق توگل ایسه، فرمانلری تعلیماتی تنظیماتی تصدیق ایتدرور ایکن، یاڭی خرجلره وفا ایده‌چك قدر قره‌دیت آلمق مساعده‌سی ده طلب قیلنور. (*٩٦)

97) حربیه بحریه نظارتلرینڭ عدلیه شعبه‌لرینه عائد قرارلرڭ همه‌سی حربی بحری نظاملرده کوسترلمش ترتیب اوزرنده نشر قیلنور.

(*٩٦) صناعیه شعبه‌سی=Техническая частъ

مالیه شعبه‌سی=Хозяйственная часть

تشکیلات شعبه‌سی=Строевая часть

فرمانلر، امرلر=Постановленія

تنظیمات=Положенія

تعلیمات، اینستروکسیه=Наказы

حربیه شوراسی=Военный совѣтъ

بحریه‌لر شوراسی=Адмиралтействъ совѣтъ

آدمیرالته‌یستوا=روسیه ده بحریه اداره‌لرینه اطلاق قیلنور. ئه‌کاترینه زمانه‌سنده بحریه اداره‌سی آلتی ئه‌کسپه‌دیتسیه‌دن تألیف قیلنمش بر هیئت کلیه‌دن عبارت اولوب، آدمیرالته‌یستوالر کلیه‌سی معناسنده Адмиралтействъ коллегія اسمیله تسمیه قیلنمش ایدی. ایمپراطور برنچی آله‌کساندر زمانه‌سنده قولله‌گیه الغا قیلنوب، بوتون وظیفه‌لری بحریه نظارتنه ویرلمش ایسه‌ده اسمی همان صاقلانوب، Адмиралтействъ совѣтъ اسمی جمع صیغه‌سیله قالدی.

شوکون بحریه نظارتنه دائر همه مسئله‌لر بحریه شوراسنده مذاکره قیلنور. قانون ماده‌لرینه عائد پرویقتلر، مذاکره قیلندقدن صوڭ، پارلامنت واسطه‌سیله؛ اما صناعیه، مالیه، تشکیلات جهتنه عائد پرویقتلر طوغری ایمپراطور حضرتلرینه بلاواسطه تقدیم قیلنوب، تصدیق قیلنور.

دولت شوراسی، دولت دوماسی، حرکتلرینڭ
کیفیتی حقنده.

98) دولت شوراسی ده دولت دوماسی ده ایمپراطور حضرتلرینڭ اوقازلریله هر سنه دعوت قیلنور.

99) دولت شوراسنڭ ده دولت دوماسنڭ ده سنه‌لك اشتغاللرینڭ مدتی، سنه ایچنده فاصله‌لرینڭ مدتی ده وقتی ده ایمپراطور حضرتلرینڭ اوقازلریله تعیین قیلنور.

100) دولت شوراسی ایمپراطورڭ اراده شاهانه‌سیله تعیین قیلنه‌چق اعضالردن هم ده خلق اختیاریله صایلانمه اعضالردن تشکیل قیلنور. دولت شوراسنڭ مجلسلرینه ایمپراطورڭ فرمان شاهانه‌سیله تعیین اعضالری آراسندن دعوت قیلنه‌چق اعضالرڭ بوتون صانی صایلانمه اعضالرڭ صانلرندن زیاده اولماز. (۱۰۰*)

101) دولت دوماسی، انتخاب نظاملرینه موافق اساس ده، خلق طرفندن بش سنه مدتله صایلانمش وکیللردن تشکیل قیلنور.

102) دولت شوراسی اوزینڭ صایلانمه اعضالرینڭ وکالتلرینی اختبار ایدر. دولت دوماسی ده بوتون اعضالرینڭ وکالتلرینی اختبار ایدر.

103) عین وقت ده دولت شوراسنڭ ده دولت دوماسنڭ ده اعضاسی اولمق ممکن اولماز.

104) دولت شوراسنڭ صایلانمه اعضالری، مدتلرینڭ انقضاسندن قبل ایمپراطورڭ اوقازیله تبدیل قیلنه‌بیلور. ایمپراطور حضرتلرینڭ اوقازنده یاڭی اعضالری صایلامق وقتی ده بیان قیلنور. (۱۰۴*)

105) بش سنه‌لك مدتڭ انقضاسندن قبل، ایمپراطورڭ اوقازیله، دولت دوماسی فسخ قیلنه‌بیلور. اوقازڭ اوزنده یاڭی انتخابات هم دعوت وقتی تعیین قیلنور. (۱۰۵*)

(۱۰۰*) تعیین اعضالری = Члены по назначенію

(۱۰۲*) اختبار = Провѣрять

(۱۰۴*) تبدیل = Замѣнять новымъ составомъ

(۱۰۵*) فسخ قیلنه‌بیلور = Можетъ быть распущена

106) تشریع امورلرنده دولت شوراسیله دولت دوماسنڭ حقوقلری متساوی اولور. (برابر اولور.) (١٠٦*)

107) تنظیمات داخلیه‌لرنده تعیین قیلنمش اصول اوزرنده، دولت شوراسی‌ده دولت دوماسی‌ده حاضرگی قانونلری تغییر ایدوب یاکی قانونلری نشر ایتمك خصوصلرینه عائد ملاحظه‌لرینی عرض ایده‌بیلور. لکن دولتنڭ اساس قانونلرینی تفتیش ایتمك مذاکره ایتمك بسمله‌سی ایمپراطور حضرتلرینڭ یالگز اوزینه مخصوصدر. (١٠٧*)

108) دولت شوراسی‌ده دولت دوماسی‌ده، اوزلرینڭ تأسیساتلرنده تعیین قیلنمش اصول اوزرنده، قانون حکمیله سه‌نات مراقبه‌سنه تابع مینسترلره، شعبه‌لرڭ باش مدیرلرینه جواب آلمق یولیله قطعی طلب ایله مراجعت ایده‌بیلور، اگرده مینسترلرڭ باش مدیرلرڭ اوزلری یاخود آنلره تابع اداره‌لر مأمورلر خلاف قانون حرکتلره ارتکاب ایتمشلر ایسه. (*)

109) دولت شوراسنڭ دولت دوماسنڭ نظارتلری اقتدارلری مذاکره‌لری دائره‌لرینه، اوزلرینڭ تأسیساتلرنده تعیین قیلنمش اصول اوزرنده، داخل اولور یالگز اوزلرینڭ تأسیساتلرنده صانالمش اشلر.

110) تشریع لائحه‌لری دولت دوماسنده مذاکره قیلنوب؛ قبول قیلنور ایسه، دولت شوراسنه کیدر. دولت شوراسی طرفندن باشلانمش لائحه‌لر، شوراده مذاکره قیلندقدن صوڭ، دولت دوماسنه کیدر.

111) یا دولت شوراسی یا دولت دوماسی طرفندن قبول قیلنمامش لائحه‌لر مردود حساب قیلنور.

(١٠٦*) تشریع امورلرنده=Въ дѣлахъ законодательства

تنظیمات داخلیه، تأسیسات داخلیه=Учрежденія

تفتیش ایتمك، مذاکره ایتمك بسمله‌سی=Починъ пересмотра اهمیتلی شرفلی بویوك اشلرده починъ سوزینی بسمله سوزیله ترجمه ایتمك تشبث سوزلرینی استعمال ایتمکدن گوزل هم مناسب اولسه کرك.

(١٠٨*) اوزلرینڭ تأسیساتلرنده تعیین قیلنمش اصول اوزرنده=Въ порядкѣ ихъ учрежденіями опредѣленномъ.

جواب آلمق یولیله قطعی طلب=Запросъ

(١٠٩*) نظارتلری اقتدارلری دائره‌سنه داخل اولور=Вѣдѣнію ихъ подлежатъ

(١١٠*) تشریع لائحه‌لری=Законодат. предположенія

112) دولت شوراسنڭ یا دولت دوماسنڭ معرفتیله ترتیب قیلنوب ده ایمپراطور طرفندن تصدیق قیلنمق شرفنه نائل اولمامش لائحه‌لر - تشریع مذاکره‌لرینه عین او دوره‌ده (سه‌سیه‌ده) اعاده قیلنه‌ماز. لکن دولت شوراسیله دولت دوماسناڭ بری طرفندن ترتیب قیلنوب‌ده دیگری طرفندن رد قیلنمش لائحه‌لر، ایمپراطورڭ فرمان شاهانه‌سی صادر اولور ایسه، عین او دوره ایچنده اعاده قیلنه بیلور.

113) دولت دوماسنه ویرلوب ده دوما طرفندن ده شورا طرفندن ده قبول قیلنمش لائحه‌لر، کذلك شورا بسمله‌سیله باشلانوب‌ده شورا طرفندن‌ده دولت دوماسی طرفندن‌ده قبول قیلنمش لائحه‌لر-ایمپراطور حضرتلرینه تقدیم قیلنور، دولت شوراسنڭ رئیسی واسطه‌سیله.

114) دولتڭ کله‌چك سنه وارداتنه مصارفنه دائر بودجه لائحه‌سی تدقیق قیلنور ایکن، دولت بورجلرینه التزاملرینه تعیین قیلنمش مبلغلری حذف ایتمك یا اختصار ایتمك ممکن اولماز.

115) سرای شاهانه مینسترستواسنڭ هم‌ده آڭا تابع اداره‌لرڭ نفقه‌لرینه عائد قره‌دیتلر، اگرده ۱۹۰٦ سنه بودجه‌سنده تقدیر قیلنمش مقداردن آرتق اولماسه، دولت شوراسنڭ‌ده دولت دوماسناڭ‌ده مذاکره‌لرندن اوستون اولور. ایمپراطور فامیلیه‌سنده حاصل اولابیله‌چك تبدللره کوره، شو قره‌دیتلرده حاصل اولابیله‌چك اوزگه‌لکلرڭ مقدارلری‌ده دولت شوراسناڭ دولت دوماسناڭ مذاکره‌لرینه عائد اولمقدن اوستون اولور.

116) دولت بودجه‌سی موسم باشنده (پارلامنتلرڭ بری طرفندن) قبول قیلنماسه یولیله قبول قیلنمش اولگی بودجه قوّتنده قالور، صوڭ نظاملره کوره تغییری لازم اولمش ماده‌لره باشقه‌لری. یاکی بودجه اعلاننه قدر، مینسترلر شوراسنڭ قراریله، مینسترستوالرڭ، شعبه‌لرینڭ تصرفلرینه، حاجت صاین قره‌دیت ویرله طورور، لکن قره‌دیتلرڭ بر آیلق یکونی بودجه‌ده تعیین قیلنمش یکونڭ اون ایکی‌ده برندن آرتق اولمامق شرطیله.

117) بودجه‌دن فضله فوق‌العاده اولوب، محاربه ساعتلرینڭ حاجتلرینه هم‌ده محاربه حاضرلکلرینه ضرور اولابیله‌چك قره‌دیتلر، قانون‌ده تعیین قیلنمش اصول اوزرنده، اداره‌لرڭ هر برینه فرمان شاهانه حکمیله ویرلور.

---

(۱۱۷) فضله، فوق‌العاده=Сверхсмѣт. чрезвычайные

118) دولتنك بودجه‌سی نصل تصدیق قیلنور ایسه، دولتنك عادی هم فوق‌العاده مصرفلرینی طویدرمق (قاپامق) ایچون دولتنك استقراضلری‌ده اویله تصدیق قیلنور. (۱۱۶-۱۱۷) ماده‌لرنك استقراضلری فرمان شاهانه حکمیله تصدیق قیلنور. دولت استقراضلرینك وقتی‌ده شروطی‌ده فرمان شاهانه یولیله تعیین قیلنور.

119) آرمیه هم فلوطی توکلله‌مك ایچون حاجت اولاچق عسکرنك صانی حقنده لائحه‌لر دولت دوماسنه ایرکه‌ن ویرلوب ده مای برینه قدر قبول قیلنوب نشر قیلنماسه، لازم مقدار عسکر ایمپراطورنك اوقازیله دعوت قیلنور، لکن اولگی سنه‌ده دعوت قیلنمش مقداردن آرتق اولمامق شرطیله.

مینسترلر شوراسی، مینسترلر، هم شعبه‌لرینك باش مدیرلری حقنده.

120) مینسترلرنك شعبه مدیرلرینك تشریع خصوصلرنده دولتی اداره جهتلرنده حرکتلرینك یوللری برلشمکلری قانون‌ده تعیین قیلنمش اساسلر اوزرنده، مینسترلر شوراسنك امانتنه حمل قیلنمشدر.

121) مینسترلر، شعبه‌لرنك باش مدیرلری دولت شوراسنده دولت دوماسنده رأی صاحبی اولابیلورلر، اگرده اعضالری ایسه‌لر.

122) مینسترلر شوراسنك، مینسترلرنك، باش مدیرلرنك، هم‌ده قانون حکمیله اقتدارلری وار باشقه اداره‌لرنك امرلری تعلیماتلری فرمانلری قانونلره مخالف اولمامق شرطدر.

123) مینسترلر شوراسنك رئیسی، مینسترلر، شعبه‌لرنك باش مدیرلری دولت اداره‌سنك حرکت عمومیه‌سی جهتیله ایمپراطور حضرتلری قاشنده مسئول هم ضامن اولور. هر بری علی حده اوزینك اشلری فرمانلری حقنده مسئول اولور.

124) وظیفه‌لرینه عائد جنایتلری ایچون، مینسترلر شوراسنك رئیسی، مینسترلر، شعبه‌لرنك باش مدیرلری جنائی ملکی مسئولیتلره، قانون‌ده تعیین قیلنمش اساسلر اوزرنده، تابع اولور. (۱۲٤*)

(۱۱۸*) طویدرمق، قاپامق = покрытіе

(۱۱۹*) ایرکه‌ن = ایرته ایکن سوزندن مخفف = Заблаговременно

(۱۲۰*) امانتنه حمل قیلنمش = Возлагается на совѣтъ Минис.

(۱۲٤*) وظیفه‌لرینه عائد جنایتلری ایچون = За прест. по должности дѣянія

جنائی ملکی مسئولیت = Госуд. и уголов. отвѣтственность

دولتنك اساس قانونلرندن يوز يكرمى دورت ماده‌يى ترجمه ايتدكدن صوڭ، قانون پالاته‌لرينڭ يعنى دولت دوماسيله دولت شوراسنڭ نظاملرينى‌ده بيان ايتمك مناسب هم مفيد اولسه كرك. شو كون خلقڭ، خصوصاً روسيه مسلمانلرينڭ احتياجلرينه الڭ ياقين پالاته يالڭز دولت دوماسيدر. بوڭا كوره، دولت دوماسنڭ ٦٣ ماده‌دن عبارت داخلى نظاملرينى بورادە بيان ايتدم.

دولت دوماسنڭ تركيبنه تشكيلاتنه اقتدارينه ترتيباتنه دائر نظاملر.

١) دولت دوماسى ـ مستقل اراده شاهانه نظرينه اساس قانونلرڭ قوتيله رفع قيلنەچق تشريع لائحه‌لرينى، دولت شوراسيله دولت دوماسنڭ نظاملرنده بيان قيلنمش ترتيب اوزره، مذاكره ايتمك ايچون تأسيس قيلنور.

٢) دولت دوماسى، انتخاب نظاملرنده كوسترلمش اساسلره موافق اولمق اوزره، خلق اختياريله بش سنه مدتله صايلانمش اعضالردن تشكيل قيلنور. (٢*)

٣) بش سنه‌لك مدتڭ انقضاسندن قبل، ايمپراطور حضرتلرينڭ اوقازيله، دولت دوماسى فسخ قيلنه‌بيلور. عين اوقازده ياڭى انتخابات، هم دولت دوماسنڭ دعوت قيلنه‌چق ساعتى تعيين قيلنور.

٤) دولت دوماسنڭ هر سنه‌لك اشتغاللرينڭ امتدادى، سنه ايچنده فاصله‌لرينڭ وقتلرى ايمپراطور حضرتلرينڭ اوقازلريله تعيين قيلنه طورور. (٤*)

٥) دولت دوماسى تفتيش هم مذاكره قيلنه‌چق اشلرده حاضرلك خدمتلرى ايچون، اوز اعضالرى آراسندن شعبه‌لر قوميسيه‌لر تشكيل ايده‌بيلور.

٦) شعبه‌لرڭ قوميسيه‌لرڭ صانى، اعضالرى، اشتغاللرينه عائد اولاچق ماده‌لر دولت دوماسى طرفندن تعيين قيلنور.

(٢*) ١٩١٠ سنه ايون ١٧ اوقازينه كوره، فينله‌نديه خلقندن روسچه بيلوچى دورت آدم سه‌يم معرفتيله صايلانوب دولت دوماسنده اعضا اولور.

(٤*) اشتغاللرينڭ امتدادى=Продолжит. занятій

۷) دولت دوماسی مجلسلرینك قانون نظرنده معتبرلگی ایچون اعضالرك لااقل اوچدن بری حاضر اولمق شرطدر.

۸) دولت دوماسنك نفقه‌سی دولت خزینه‌سنه عائددر. (۸*)

دولت دوماسنك، شعبه‌لرینك، قومیسیه‌لرینك رئیسلری حقنده.

۹) دولت دوماسی اوزینك اعضالری آراسندن، بر سنه مدتله، بر رئیس ایکی شریك انتخاب ایدر؛ مدت طولدقدن صوك ده ینه دن انتخاب قیلنه بیلورلر. مدت تمام اولدقدن صوك، یاڭی رئیسك انتخابنه قدر، رئیسلك وظیفه‌لرینی اولگی رئیسی ایفا ایدر، اگرده ۳ نچی ماده حکمنه کوره دولت دوماسی فسخ قیلنمامش ایسه. بش سنه‌لك مدتك صوك سنه‌سنه صایلانمش رئیس اوزینك وظیفه‌لرینی سنه نهایه‌سنه قدر ادا ایدر. رئیس حاضر دگل ایسه، ایکی شریگندن ـ دولت دوماسینك قراریله نائبلك شرفنه تعیین قیلنمش ـ بری رئیسك وظیفه‌لرینی ایفا ایدر. (۹*)

۱۰) دولت دوماسینك رئیسی دوما اشتغاللری حقنده ایمپراطورك نظر همایونلرینه عبودیت عرض ایدر. (۱۰*)

۱۱) شعبه‌لر، قومیسیه‌لر اوزلری رئیسلرینی اوز آرالرندن انتخاب ایدرلر.

۱۲) دولت دوماسنك اجتهادی خصوصلرینه دائر چیقوب طورابیله‌چك عمومی مسئله‌لری ملاحظه ایتوب تدبیرلر کورمك ایچون، دولت دوماسنك رئیسی ریاستنده، بر شورا تشکیل قیلنور؛ رئیسك شریکلری، دوما سه‌کره‌تاری، سه‌کره‌تارك شریکلرندن دوما قراریله تعیین قیلنمش بری شورا هیئتنه داخل اولور.

(۸*) نفقه = Содержаніе

(۹*) بش سنه‌لك مدتی تمام ایتمش دولت دوماسنك اڭ صوڭ فاصله‌سی ۵ نچی سنه اخیرینه تصادف ایدرایسه، اشتغال یوقلق حسبیله اعضالق بالفعل منقطع اولور، لکن رئیسك رئیسلگی سنه اخیرینه قدر، بلکه یاڭی دوما ابتداسنه قدر دوام ایتمك لازمدر. یوقسه، تشریع پالاته‌لری آراسنه فترت آرالاشمق، هم ده دولت دوماسنك بش سنه‌لك خدمتارینی امین سز براقمق لازم اولور. بوڭا کوره، سه‌کره‌تار حقنده شو جهت ۲۴ نچی ماده‌ده آچیق یازلمشدر.

(۱۰*) عبودیت عرض ایدر = всеподданнѣйше повергаетъ

دولت دوماسنك اعضالری حقنده.

۱۳) دولت دوماسنك اعضالری دوما ایچنه آیاق باصولری دقیقه‌سنده یمین ایدرلر، عباره‌سی حاضرلنمش فورمه‌ده.

۱٤) دولت دوماسنك نظرینه عائد اموروده رأی ویرمك محاکمه ایتمك حقوقلرنده اعضالرك هر بری تام حریتلره مالك اولور؛ صایلاوچیلرینه حساب ویرمك اعضالرك هیچ برینه لازم اولماز.

۱۵) محکمه فرمانی بولنمادقچه، دولت دوماسی اعضالرینك حریتلرینه طوقنمق طارلق ویرمك ممکن‌اولماز. بورج ایچون هیچ بری حبس قیلنماز.

۱٦) دولت دوماسنك اشتغال نوبتلرنده اعضالرك برینی حریتدن محروم ایتمك حاجت کورلسه، دولت دوماسندن رخصت آلمق لازم اولور. مگر، ۲۳نچی ماده‌ده کوسترلمش صورت، هم‌ده جنایت اوستنده یا ایرته‌سنده طوتولمق صورتی مستثنادر.

۱۷) دولت دوماسنك اعضاسی، رئیس نامنه اعلام یازوب اعضالقدن چیقه‌بیلور. (استعفا ایده‌بیلور.) دوما ایچنه آیاق باصو دقیقه‌سنده یمیندن باش طارتمش اعضا ـ اعضالقدن چیقمش حساب قیلنور.

۱۸) دولت دوماسنك اعضاسی اعضالقدن چیقار، اگرده: ۱) روسیه دولتنه تبعه‌لگی قالماسه، ۲) انتخاب خصوصلرینه حق ویروجی سه‌نزدن محروم قالور ایسه، ۳) خدمت عسکریه‌یه کرسه، ٤) معین نفقه‌سی وار دولت مأموریتلریتك برینه تعیین قیلنور ایسه؛ لکن مینسترلك هم‌ده شعبه‌ده باش مدیرلك مأموریتلری مستثنادر. (۱۸*)

۱۹) یوقاری‌ده، ۱۸نچی ماده ده صانالمش تقدیرلر اوستنه، دولت دوماسنك اعضالری اعضالقدن چیقار: ۱) حقوق حالیه‌دن خدمتدن محروملق جزالرینه سبب اولابیله‌جك جنایت ایچون، یاخود اوغریلق عیارلق رباخورلق ایچون، اوغورلانمش یا حیله یولیله آلنمش ماللری

(۱۸*) ۱۰۹۸ سنه ایول ٦ ده نشر قیلنمش زاقون حکمنه کوره شو ۱۸نچی ماده‌ده ینه بر بند آرتدرلدی: ۵) بر سنه طوتاش دوما مجلسلرینك هیچ برینه حاضر اولماسه.

(۱۹*)ـ۱) حقوق حالیه = Права состоянія

عیارلق = Мошенничество رباخورلق = Ростовщичество

صاتون آلمق رهن آلمق یاشورماك ایچون محكوم اولوب ده محكمه قراریله پاكلنمه‌سه، ٢) اوزینڭ مأموریتندن محكمه قراریله عزل قیلنسه، ٣) مفلسلگی قطعی صورت ده اعلان قیلنسه، لكن آفت سببیله افلاس مستثنادر. ٤) روحانیلك شرفندن گناهیله عزل قیلنسه، یاخود اوز طائفه‌سنڭ قراریله زادگانلگدن جماعت ده اعضالقدن چیقارلسه، ٥) خدمت عسكریه دن قاچمق گناهیله محكوم اولسه.

٢٠) دولت دوماسنڭ اعضالری دوما مجلسلرینه حاضر اولابیلمكدن موقت صورت ده منع قیلنوب طورور، اگر: ١) ١٩نچی ماده‌نڭ برنچی بندنده صانالمش جنایتلر ایله یاخود مأموریتندن عزلنه سبب اولابیلور جنایتلر ایله متهم اولوب، تفتیش كوزینه آلنسه، ٢) بورچلی اولوب مفلسلگی اعلان قیلنسه.

٢١) دولت دوماسی اعضالرینڭ اعضالقدن چیقارلمغی ده (١٨-١٩) موقت منع قیلنمغی‌ده (٢٠) دوما قراریله اولور.

٢٢) دولت دوماسنڭ اعضالری اوزلرینڭ اعضالق وظیفه‌لرینی ایفا ایتمك دقیقه‌سنده یا یولنده جنایتلرك برینه ارتكاب ایدرلر ایسه، مسئولیتلری بویوك رتبه‌لرك مسئولیتی كبی اولور.

٢٣) دولت دوماسنڭ اعضالری، كفایه نفقه‌سی اولمق اوزره، هر سنه دورت بیڭ ایكی یوز روبل آلور. ١) صایلانو دقیقه‌سندن وكیللك نهایه‌سنه قدر هر آی اوچ یوز ایللی روبل ویرلور. ٢) بوڭا علاوه، چاقرم باشنه بش تین حسابندن هر سنه بر دفعه یول خرجی ویرلور. مینیسترلك یا شعبه‌لرك برنده باش مدیرلك رتبه‌لرینی حائز اعضالره كفایه نفقه‌سی‌ده یول خرجی‌ده ویرلمز.

دولت دوماسنڭ سه‌كره‌تارلری، شعبه‌لری، قومیسیه‌لری، هم ده قانسه‌له‌ریه‌سی، قانسه‌له‌ریه آدملری حققنده.

٢٤) دولت دوماسنڭ سه‌كره‌تاری، سه‌كره‌تارڭ شریكلری دوما معرفتیله

(٢٢*) ایفا ایتمك دقیقه‌سنده یا یولنده = При исполненіи или по поводу исполненія

مسئولیت = Привлеченіе къ отвѣтственности   بویوك رتبه = Высокій чинъ

(٢٣*) كفایه نفقه‌سی = Довольствіе

اعضالر آراسندن بش سنه مدتله صایلانوب، دولت دوماسنڭ یاڭی هیئتی طرفندن سەکرەتار هم شریکلارینڭ انتخابنه قدر، وظیفەلرینی ادا ایدرلر.

۲۵) شعبەلرڭ قومیسیەلرڭ سەکرەتارلری - اعضالری آراسندن صایلانور.

۲٦) بوتون اشلرینی کورمك ایچون دولت دوماسی حضورنده قانسەلەریه بولنور.

۲۷) قانسەلەریه ادارەسی دولت دوماسنڭ سەکرەتارینه حمل قیلنور. شریکلری ده اداره زحمتلرینه اورتاق اولور.

بش سنه تمام اولدقدن صوڭ یاڭی سەکرەتارڭ انتخابنه قدر رئیسڭ حقوقلری وظیفەلری سەکرەتار معرفتنه ویرلور.

اوچنچی ماده حکمنه کوره، دوما فسخ قیلنور ایسه، دولت دوماسنڭ بوتون اشلری دولت سەکرەتارینه موقت صورت ده حمل قیلنور.

۲۸) دوما ایچنده ترتیب هم انتظامی محافظه خصوصلرینه دائر رئیسڭ همه فرمانلرینی تنفیذ ایتمك وظیفەلری - دوما پریستاوینه هم معاونلرینه حمل قیلنور. دولت دوماسنڭ هم‌ده شعبەلرینڭ قومیسیەلرینڭ مجلسلرنده انتظام خصوصلرینه دائر رئیسلرینڭ فرمانلرینی‌ده پریستاف هم معاونلری تنفیذ ایدر.

۲۹) دولت دوماسنڭ پریستاوی، هم‌ده، شتات نظامیله تقدیر قیلنمش مقدارده، معاونلری دولت دوماسنڭ رئیسی معرفتیله تعیین قیلنور. (شو ماده، ۱۹۰۸ سنه ایول ۱ ده نسخ قیلندی.)

۳۰) دولت دوماسنڭ قانسەلەریەسنده خدمت ایتوچی آدملری تعیین ایتمك چیقارمق خصوصلرینه دائر نظاملر بورایه علاوه قیلنەچق.

فصل خامس، دولت دوماسنڭ نظرینه عائد مادەلر

۳۱) دولت دوماسنڭ نظرینه عائد اولور:

---

(۲۷) حمل قیلنور = Возлагается

(۲٤) دولت دوماسنڭ یاڭی هیئتی طرفندن = новымъ составомъ Думы

(۲۹) شتات = Штатъ = حکومت یا دولت ادارەلرنده خدمت ایتوچی آدملرڭ حالرینه نفقەلرینه دائر نظاملر.

1) زاقونلرڭ شتاتلرڭ نشرلرینی، یاخود تغییرلرینی تکمیللرینی نسخلرینی اقتضا ایده بیلهچك مادهلر. *

2) دولتڭ دخل خرج دفتری، نظارتلرڭ باش ادارهلرڭ فینانس بودجهلری، دولت دفترنده بیان قیلنمایوب قالمش نقدی تعیینات. *

3) دولت دفترینڭ قرارلرینی تنفیذ خصوصنده قونترولڭ حسابنامهسی. *

4) دولتڭ بر قسم وارداتلرینی یا ملکلرینی ایمپراطور حضرتلرینڭ فرمان شاهانهسیله تملیك خصوصلرینه دائر اشلر. *

5) خزینه ادارهسیله خزینه خرجیله انشا قیلنهچق تیمور یوللره عائد اشلر.

6) آقسیه قومپانیهلرینی تأسیس اشلری، اگرده زاقونلردن استثنایی قومپانیه طلب ایدر ایسه.

7) ایمپراطورڭ خصوصی فرمان شاهانهسیله دوما تفتیشنه ویرلهچك اشلر.

8) فینلهندیه بویوك کنهزلگنده جاری اولاچق زاقونلری وضع ایتمك اشلری ده دولت دوماسنڭ اشی اولور، اگرده او زاقونلر فینلهندیهنڭ یالگز داخلی اشلرینه مخصوص اولاچق توگل ایسه. (١٩١٠ سنه ایون ١٧ زاقونی.)

٣٢) عامل قانونلری نسخ یا تغییر ایدوب، یاکی قانونلری نشر ایتمك خصوصلرنده دولت دوماسی اوزینڭ ملاحظهلرینی مذاکره نوبتنه وضع ایدهبیلور، لکن اساس قانونلر مستثنادر. * (یوقاریده «حقوق اساسیهده» ١٠٧ نچی ستاتیه.)

(تکمله: ١٩١٠ سنه نشر قیلنمش زاقونڭ بیانه کوره، فینلهندیه کنهزلگی حقنده نشر قیلنهچق زاقونلرڭ دولت دوماسنده مذاکرهسی یالگز ایمپراطورڭ بسملهسیله اولا بیلور.)

---

(١) اقتضا ایده بیلهچك مادهلر = Предметы требующіе

(٢) نقد تعیینات = Денежныя ассигнованія

(٣) قونترولڭ حسابنامهسی = отчетъ Госуд. Контроля

(٤) تملیك = отчужденіе

(٦) استثنایی قومپانیه طلب ایدر ایسه = Когда при семъ испрашивается изъятіе изъ Законовъ.

(٣٢) عامل قانون = Дѣйствующій законъ

مذاکره نوبتنه وضع ایتمك = Возбуждать

۳۳) دولت دوماسی ـ قانون حکمیله سه‌نات مراقبه‌سنه تابع مینسترلره، شعبه‌لرنڭ باش مدیرلرینه جواب آلمق یولیله قطعی طلبله مراجعت ایده‌بیلور، اگرده مینسترلرڭ، باش مدیرلرڭ اوزلری یاخود آنلره تابع اداره‌لر مأمورلر خلاف قانون حرکتاره ارتکاب ایتمشلر ایسه. (حقوق اساسیه ده، ۱۰۸ نچی ستاتیه.)

فصل سادس: دولت دوماسنده اش اشلەمك کیفیتی.

۳٤) دولت دوماسنه قانون لائحه‌لری مینسترلر، شعبه مدیرلری، دوما قومیسیه‌لری، یاخود دولت شوراسی طرفندن ویرلور.

۳۵) دولت دوماسنڭ عمومی مجلسلرینی، شعبه‌لرینڭ قومیسیه‌لرینڭ مجلسلرینی تعیین ایتمك باشلامق قاپامق رئیسلری طرفندن اولور.

۳٦) اش حقنده دولت دوماسنڭ مذاکره‌لری قطع قیلنور، اشڭ قناعت قیلورلق قدر آچیقلغی دوما قراریله قبول قیلنسه. *

۳۷) رئیس اعضالری سوزدن منع ایده‌بیلور، ترتیبی رعایه، قانونی احترام وظیفه‌لرندن انحراف ایدرلر ایسه. مجلسه فاصله ویرمك، یا قاپامق رئیسڭ اختیارنده در. *

۳۸) اعضالرڭ بری خلاف ادب حرکتلرڭ برینه ارتکاب ایدر ایسه، مجلسدن یاخود دوما مذاکره‌لرینه معین مدت ایچنده اشتراکدن طرد قیلنه‌بیلور. مجلسدن چیقارمق دوما قراریله‌ده، شعبه‌لرینڭ قومیسیه‌لرینڭ قراریله ده اولابیلور. لکن دوما مذاکره‌لرینه معین مدت ایچنده اشتراکدن طرد ایتمك یالڭز عمومی مجلسڭ قراریله اولابیلور.

۳۹) مینسترلر، شعبه‌لرڭ باش مدیرلری دولت دوماسنڭ همه مجلسلرینه حاضر اولابیلور؛ دولت دوماسنڭ مذاکره‌لرینه اشتراك ایدوب رأی ویرمك حقنه ده مالك اولور، اگرده اعضالقلری بولنور ایسه.

---

(۳٦) اشڭ قناعت قیلورلق قدر آچیقلغی قبول قیلنور ایسه = если оно признано достаточно выясненнымъ.

(۳۷) ترتیبی رعایه، قانونی احترام وظیفه‌لرندن انحراف ایدرلر ایسه = который уклоняется отъ соблюденія порядка или уваженія къ закону

٤٠) مذاكره قیلنەچق اش خصوصنده ایضاحات آلمق ایچون دولت دوماسی مینسترلره، شعبەلرك باش مدیرلرینه مراجعت ایدەبیلور. لکن دولتك مصلحتی آستنده یاشرن قالاچق اشلر حقنده ایضاحات ویرمك مینسترلره باش مدیرلره لازم اولماز. مینسترلرك باش مدیرلرك بیانلرینی دوما مجلسلرنده طڭلامق، عرض ایدرلر ایسه، هر حالده واجب اولور.

٤١) ایضاحات مینسترلرك باش مدیرلرك اوزلری یاخود شریکلری یا ایسه مرکز ادارەلرك ناچالنیکلری طرفندن ویرلور. خصوصی مادەلره دائر معلوماتی متخصص مأمورلر واسطەسیله ده ویره بیلورلر.

٤٢) شعبەلرك قومیسیەلرك مجلسلرینه یات آدملرك ده مطبوعات وکیللرینكده هیچ بری حاضر اولاماز.

٤٣) دولت دوماسنك آچیق مجلسلرینه، رئیسك مساعدەسیله، چیت آدملر حاضر اولابیلور، صانلری خلق ایچون تعیین قیلنمش اورونلردن آرتق اولمامق، همده قویولمش قاعدەلری رعایه ایتمك اوزره. دولت دوماسنك آچیق مجلسلرینه موقت مطبوعاتك بررر وکیللری ده، رئیسك مساعدەسیله، حاضر اولابیلور. دولت دوماسنك آچیق مجلسلرینه دولت شوراسنك اعضالری، سەناتورلر، دیپلوماتیه اعیانی حاضر اولابیلور. مساعده آلمش جماعتك بری مجلسك منتظم دوامنه خلل ویرەبیلەجك حرکتده بولنور ایسه، رئیسك فرمانیله، طرد قیلنەبیلور.

٤٤) دولت دوماسنك یابق عمومی مجلسلری یا بوتون دوما قراریله یاخود رئیسك معرفتیله تعیین قیلنور. دولت دوماسنك عمومی مجلسلرنده مذاکره قیلنەچق اشك مصلحت پردەسی آستنده مستور اولمق تیوشلگی مینستر یا باش مدیر طرفندن اعلام قیلنور ایسه، رئیس فرمانیله مجلس یابق اولور.

٤٥) دولت دوماسنك همه عمومی مجلسلری حقنده مضبطەلر یمینلی ستەنوغرافلر امانتیله تألیف قیلنوب، آچیق مجلسلرك مضبطەلری، رئیس مساعده ایدر ایسه، مطبوعات ستونلری اوزرنده نشر قیلنەبیلور.

٤٦) یابق مجلس مضبطەلرینك ده بعض کیسەکلری مطبوعات ستونلرنده نشر قیلنەبیلور، رئیس یا ناظر مساعده ایدر ایسه.

٤٧) مینسترلر، شعبه‌لرنڭ باش مدیرلری دولت دوماسنڭ مذاکره‌سنه عرض ایتمش لائحه‌لرینی قایتاروب آلابیلورلر، اگرده لائحه دولت دوماسی طرفندن هنوز قبول قیلنمامش ایسه. اما لائحه‌یی دوما طلبیله ویرمشلر ایسه، دوما راضی اولمادقچه، قایتاروب آلمق ممکن اولماز. دولت شوراسی طرفندن باشلانوب، دولت دوماسنه ویرلمش لائحه‌یی مینستر یا باش مدیر قایتاروب آلالماز.

٤٨) دولت دوماسنڭ عمومی مجلسلرنده مذاکره قیلنمش هر بر اش ده اکثریت رأیی دولت دوماسنڭ قراری کبی اعتبار قیلنور. ایکی طرفده رأیلرڭ صانی برابر اولور ایسه، یاڭیدن رأی آلنور. بوندن صوڭده اکثریت حاصل اولماسه، رئیس طرفی غالب اعتبار قیلنور. دولت دوماسنه اعضالرڭ صایلانولرنده خلاف قانون بر شی طابولوب، تبدیل ایتمك لازم کورلور ایسه، قرارڭ مقبوللگی ایچون لااقل ایکی ثلثڭ رأیی شرط اولور.

٤٩) دولت دوماسنه ویرلوب، قبول قیلنمش لائحه‌لر دولت شوراسنه کیدر. دولت شوراسنڭ تشبثیله ترتیب قیلنوب قبول قیلنمش لائحه‌لر دولت دوماسنه کیدر. (110)

٥٠) یا دولت دوماسی یا دولت شوراسی طرفندن قبول قیلنمامش زاقون پرویقتلری مردود حساب قیلنور. (111)

٥١) دولت شوراسی طرفندن ترتیب هم قبول قیلنمش پرویقتلری دولت دوماسی تعدیل یا تکمیل ایده‌جك اولور ایسه، یاڭی مذاکره ایچون، پرویقت یا دولت شوراسنه یا مخصوص صایلانمش قومیسیه نظرینه، دولت دوماسنڭ قراریله، اعاده قیلنور. قومیسیه اعضالرینڭ نصفی دومادن نصفی شورادن صایلانوب، آرادن بری، قومیسیه اختیاریله، رئیس اولور. پرویقت، قومیسیه ملاحظه‌لریله برابر، دولت شوراسنه تسلیم قیلنوب، مخصوص یولیله حرکت ایدر.

٥٢) دولت دوماسنه ویرلوب، هم دوما هم شورا طرفندن قبول قیلنمش پرویقتلرڭ هر بری، کذالك، دولت شوراسی طرفندن ترتیب هم قبول قیلنوب دولت دوماسی طرفندن ده قبول قیلنمش پرویقتلرڭ همه‌سی-

ایمپراطور حضرتلرینڭ نظر همایونلرینه دولت شوراسنڭ رئیسی ایله تقدیم قیلنور. (113)

٥٣) هم دولت شوراسی هم دولت دوماسی طرفندن قبول قیلنوب ده، تصدیق شاهانه شرفنه نائل اولمامش زاقون پرویقتلری تشریع مذاکره‌لرینه عین او دوره‌ده (سه‌سیه‌ده) اعاده قیلنه‌ماز. لکن دولت شوراسیله دولت دوماسناڭ بری طرفندن ترتیب قیلنوب‌ده، دیگری طرفندن رد قیلنمش زاقون پرویقتلری، ایمپراطورڭ فرمان شاهانه‌سی صادر اولور ایسه، عین او دوره ایچنده اعاده قیلنه‌بیلور. (112)

٥٤) اگرده مینسترلرڭ یا شعبه مدیرلرینڭ بری طرفندن ویرلمش مستعجل لائحه‌یی مذاکره ایده‌جك مجلس، ٧ نچی ماده‌ده تعیین قیلنمش مقدارڭ یوقلغی حسبیله، قائم اولاماز ایسه، مینسترڭ یا باش مدیرڭ طلبیله ایکی هفته ایچنده ینه بر مجلس تعیین قیلنور. حاضر اعضالرڭ صاننه اعتبار قیلنمایوب او مجلس هر حالده معتبر اولور.

٥٥) عامل قانونلری نسخ ایتمك تغییر ایتمك، یاخود یاڭی قانونلری نشر ایتمك خصوصلرنده دولت دوماسناڭ اعضالری اوزلرینڭ ملاحظه‌لرینی مفصل اساسلریله دوما رئیسنه یازوب ویرورلر. عریضه‌ده لا اقل اوتوز امضا بولنور ایسه، رئیس دولت دوماسنڭ مذاکره‌سنه تقدیم ایدر.

٥٦) اولگی قانونی تغییر ایتمك یاخود یاڭی قانونی نشر ایتمك مسئله‌سی مذاکره قیلنه‌چق مجلسڭ کونی لا اقل بر آی مقدم مینستره یا باش مدیره اعلام قیلنوب، تغییر قیلنه‌چق یا نشر قیلنه‌چق زاقونلره دائر حاضرلنمش بوتون معلومات تقدیم قیلنور.

٥٧) تغییر یا نشر حقنده ویرلمش عریضه ملاحظه‌لرینه دولت دوماسی‌ده اشتراك ایدر ایسه، او وقت مناسب بر لائحه‌یی مینستر یا باش مدیر ترتیب ایدر. اگرده ایکیدن بری ترتیب ایتمز ایسه، مناسب بر لائحه ترتیب ایتمك ایچون دولت دوماسی بر قومیسیه تشکیل ایدر.

٥٨) مینسترلرڭ باش مدیرلرڭ اوزلری یا تابع اداره‌لری مأمورلری طرفندن خلاف قانون حرکت صادر اولدق‌ده، ایضاحات هم معلومات طلب ایتمك حقنده دوما اعضالری دوما رئیسنه زایاوله‌نیه (عریضه) ویرورلر.

اگرده عریضه‌ده لااقل اوتوز امضا بولنور ایسه، رئیس عریضه‌یی دوما نظرینه تقدیم ایدر.

٥٩) دوما اکثریتی طرفندن قبول قیلنمش عریضه مرجعند کوره مینستره یا باش مدیرلره عرض قیلنور، بر آی ایچنده ایضاحات هم معلومات ویرورلر؛ ویرمك ممکن اولماز ایسه، سببلرینی بیان ایدرلر.

٦٠) مینستر یا باش مدیر بیانیله ویرلمش ایضاحات هم معلومات دولت دوماسنك لااقل ایکی ثلثنه قناعت ویره‌مز ایسه، مسئله دولت شوراسنك رئیسی واسطه‌سیله ایمپراطورك نظر همایونلرینه رفع قیلنور.

٦١) دولت دوماسنه خلق طرفندن ده‌پوتاتسیه کوندورمك، عریضه‌لر ویرمك، خلق حاجتلرینی لسانله سویله‌مك ممنوعدر.

دولت دوماسنده داخلی ترتیبات.

٦٢) دولت دوماسنك داخلی ترتیباتی، نظارتنه عائد ماده‌لر، ١٢ نچی ستاتیه‌ده مذکور دوما شوراسنك اش ترتیبی، دوما قانسه‌لریه‌سینك دوما پریستاوینك معاونلرینك وظیفه‌لری دوما ناقازیله تعیین قیلنور. دوما ناقازی سه‌نات واسطه‌سیله اعلان قیلنور.

٦٣) دولت دوماسنك مجلسلرینه چیت آدملری قبول ایتمك، دوما ایچنده انتظام صاقلامق قاعده‌لری دوما رئیسیله مینسترلر شوراسنك رئیسی طرفندن ترتیب قیلنوب، فرمان شاهانه قوتیله تصدیق قیلنور.

اساس قانونلره دائر ملاحظه‌لر.

دولتك اساس قانونلرینی، ١٢٤ ستاتیه‌یی، (٢٥٧ - ٢٧٥) صحیفه‌لرده ترجمه ایتدك.

هر دولتك اساس قانونی، قونستیتوتسیه‌سی ـ دولتك شکلنه، اداره اصولنه دائر اساس قاعده‌لردن قانونلردن عبارتدر.

هر دولتك اوچ عنصری واردر: ١) خلق، رعیه. ٢) خلقك قراری ایچون حدودی معلوم یر، مملکت. ٣) مملکت ایچنده خلقك ادبی

اقتصادی سیاسی حاجتلرینی تأمین ایدوب، معامله‌لرینی عدالت هم انتظام یوللرنده اداره ایتمك ایچون قوت، قانون.

یر یوزنده، انسانیت دنیاسنده دولتلر ـ اوزلرینڭ عنصرلری جهتیله ده، اوچ عنصری ترکیبدن حاصل شکل جهتیله‌ده مختلفدر.

مملکتڭ، یرڭ حدودی دولتڭ قوتنه، سیاسی اقتصادی حاللرڭ ایجابنه کوره، طارایوب، زیاده‌لشه بیلور ایسه‌ده، هر دولتڭ یری طوپراغی تقسیم قبول ایتمز بر وحدت سیاسیه کبی اعتبار قیلنور؛ مملکت متعدد ولایتلردن، اوفاق بویوك مختلف قطعه‌لردن عبارت اولور ایسه‌ده، بر وحدت سیاسیه کبی حساب قیلنور.

شویله وحدتڭ ایکی اهمیتی واردر: ۱) بر دولتڭ مملکتی ایچنده قرار ایدن همه‌خلق او دولتڭ قوتنه قانوننه انقیاد ایدر، گرچه دیگر بر دولته تابع ایسه ده، (85) ۲) باشقه بر دولتڭ قوتی قانونی حکومتی مملکتڭ اشلرینه هیچ بر صورتله مداخله ایتمك حقنه حائز اولماز.

دولتڭ قوتی‌ده حاکمیتی‌ده تقسیم قبول ایتمز بر قوت اعتبار قیلنور. دولتڭ خلقی هر نه قدر مختلف ملتلردن عبارت اولابیلور ایسه ده دولت شیرازه‌سیله بری دیگرینه باغلانوب بر رعیه تشکیل ایدر.

شو ملاحظه‌لره کوره، اساس قانونلرڭ برنچی ماده‌سی ذکر قیلنمشدر. شو ماده غرب دولتلرینڭ اساس قانونلرندن مستعار بر ماده‌در.

بر وقت مملکت حاکمڭ ملکی کبی اعتبار قیلنور ایدی. حاکم مملکتڭ بعض قطعه‌لرینی جهاز هدیه‌سی اولمق اوزره آوزینڭ دامادینه احسان ایدر، یاخود حاکمڭ وفاتی صوڭنده مملکت یرلری میراث اولمق اوزره تقسیم قیلنه‌بیلور ایدی. حریت انسانیه حقوقلرندن انسانلرڭ نصیبلری زیاده‌لشدکدن صوڭ، شو کونڭ اساس قانونلری مملکتڭ یرینی قطعه‌لرینی تقسیم قبول ایتمز بر وحدت سیاسیه اعتبار ایتدیلر. بونکله برابر بعض قونستیتوتسیه‌لر مملکتڭ بعض یرلرینی تملیك ایتمك مبادله ایتمك یاکی قطعه‌لری آلمق حقلرینی یا مونارخ اختیارینه یا پارلامنتلرڭ اختیارینه ویرمشلردر. یعنی دولت یرینی تقسیم احتماللری ده قبول قیلنمشدر.

اساس قانونلرك ٣ نچی ماده‌سی بزم پروغرامك ٣٥ نچی ماده‌سنه مقابلدر. بزم پروغرامك ماده‌سنه کوره، هر یرك محلی اداره‌لرنده جماعت اداره‌لرنده محلی لسان مستعمل اولمق لازمدر. (٢٢٦ صحیفه ده.)

٤ نچی ماده مشروطیت اصولیله مجتمع اولابیلورمی؟ شو مسئله ده ملاحظه‌مزی ملاحظه‌لرمزك نهایه‌سنده بیان ایتسه‌ك کرك.

٥ نچی ماده: ایمپراطورك ذات شاهانه‌سی مقدسدر معصومدر.

شو ماده ـ نبیلر حقنده عقیده کتابلرنده بیان قیلنمش عصمت مسئله‌سی کبیدر، بلکه عصمت مسئله‌سندن ده بویوکدر: ایمپراطور حضرتلرندن فنا اش صادر اولماز. بر تقدیر خلاف قانون بر حرکت صادر اولور ایسه‌ده، یاخود ایمپراطورك سیاستی یا حرکتی دولتك مملکتك مصلحتلرینه آچیق صورت‌ده ضرر ویرور ایسه‌ده، ایمپراطور هیچ بر وقت هیچ بر صورتله مسئول اولماز.

اسلامیت نظرنده آدم بالالرینك هیچ بری قانوندن حقوقدن اوستون اولماز. آدم بالالرینك هر بری نبی اولسه ده، سلطان اولسه‌ده اوزینك عملیله مسئول اولور، ضامن اولور.

«کل نفس بما کسبت رهینه» (سورة المدثر)

«کل امری بما کسب رهین» (سورة الطور)

لکن شو کونگی قانونلر ایمپراطورلری حکمدارلری ملتك مجسم نمونه‌سی کبی مجسم تمثالی کبی اعتبار ایدرلر. ملت اوزینك ایمپراطورینی حکمدارینی نه قدر احترام ایدر ایسه، نه قدر تقدیس ایدر ایسه، ملتك شأنی شرفی حرمتی او قدر زیاده اولور. ایمپراطورك حکمدارك شخصنه عائد حرمت قدسیت عصمت ـ عاقبت ملتك شرفنه عائد اولور.

بوڭا کوره، عصمت مسئله‌سی دولتك اساس قانونلرنده اساس ماده کبی درج قیلنمشدر.

ایمپراطورلری حاکملری مقدس معصوم غیر مسئول اعتبار ایتدیلر. لکن مشاورلری آدم بالالریدر، خطا ایده‌بیلورلر، جنایتلره خیانتلره ارتکاب ایده‌بیلورلر؛ قانوندن حقوقدن اوستون اولمامق جهتیله ده مسئول اولابیلورلر. بوڭا کوره، قابینه مسئول اولور. ایمپراطور طرفندن صادر

اولاچق فرمانلرك اوكازلرك امرلرك هر بری ناظرلرك بری طرفندن، بوڭا كوره، امضالانور. برر مسئولیت، بر فرض، مترتب اولاچق ایسه، امضا صاحبی ضامن اولور.

عصمت، قدسیت شرفیله، مسئولیت خطری ـ مدنیت دنیاسنده شو صورتله جمع قیلندی. بویله ماده‌لر نفس امری بر حقیقت اولمایوب، خلقك نظرینه درجه مدنیه‌سنه تابع بر عقیده در.

اعتذار.

بویوك بر عذرم وار ایدی. بوڭا كوره، شو كتابمی ایكی بولوك ایتوب، برینی ۲۸۸نچی صحیفه‌ده مجبوریتله ختم ایتدم.

ملتك شرفنه كوره، شو كتابك اهمیتی وار ایسه، محترم اوقوچیلر بڭا بلكه اعانه ایدرلر، تنبیهلرینی ملاحظه‌لرینی آچیق هم حریتله یازوب سیاسی اجتماعی حركتلرمزه دائر معلوماتلرینی وثیقه‌لرینی بڭا بلكه كوندوررلر؛ (۱۹۰٤-۱۹۱٦) سنه‌لرینه عائد درست معلومات طبع قیلنوب نشر قیلنور ایدی.

بوندن صوڭ بلكه، شو كونگی محاربه بوتون جهتیله ایضاح هم بیان قیلنوب، روسیه مسلمانلرینڭ قلمیله همتیله مخصوص بر كتاب بر مجموعه بلكه نشر قیلنور.

بوتون مدنیتڭ تمام انقلابنه بویوك سبب اولوب، اسلامیت دنیاسنه ده هر جهتله تأثیر ایده‌جك محاربه حقنده برر مجموعه نشر ایتمك بزه، مسلمانلره، البته لازمدر، ضروردر.

موسی جارالله.

۱۹۱۷ سنه فیورال ۳ ده.

شو اعتذارم اسارت كیچه‌لرینڭ صوڭ دقیقه‌لرنده صوڭ قاراڭغلقلرنده یازلدی. فیورال اخیرلرنده مارت ابتدالرنده حریت قویاشی اعتدال نقطه‌سنه ایرشدی، عدالت یازی مساوات نورلریله خلقڭ كوڭللرنده شادلق گللرینی اوسدردی. روسیه ده غایت بویوك انقلاب تمام آسانلقله قرارلاندی.

لكن اسلام دنیاسی ایچون غایت بویوك ینه بر انقلاب ضرور.

نصر من الله وفتح قریب وبشر المومنین.

موسی جارالله.

3р 50 к

اوچ روبل ایللی تیین.

اعلان

۱) زکات

۱۵۰ تین.

فائض معامله‌لری، ربا مسئله‌لری، اسلام بانقلری.

۲) شریعت اساسلری.

۱۵۰ تین.

شریعت اسلامیه حقیقتی، قران کریم مطلبلری، فقه تاریخی، فقه اصوللری، حجاب مسئله‌لرینڭ حلی، خاتونلرڭ حقوقلری.

آدره‌س:

ПЕТРОГРАДЪ, Серпуховская ул., д. 5, кв. 16.

Муса Бигѣеву.

Петроградъ, Серпуховска, д. 2, Типографія М.-А. Максутова 1917.